

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 09767

GEKLIBENE SHRIFTN

Pinye Kats

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פ. קאץ

ב. ב. ב. ב.
א. א. א. א.
א. א. א. א.
א. א. א. א.

געקליבענע שריפטן

באנד I

ארויסגעגעבן פון א געזעלשאפטלעכן קאמיטעט
ביים פארלאג „איקוף“

בוענאָס-אײרעם

1 9 4 6

PRINTED IN ARGENTINE

IMPRESO EN LA ARGENTINA

Queda hecho el depósito de Ley

צוזאמענשמעל פון „קאמיטעט צו ארויסגעבן די געקליבענע שריפטן פון פיניע קאזי“:

ע ק ז ע ק ו ט י ו ו :

- ס. ליפשיץ — פאָרויצער
- י. אייזנשטיין — 1טער וו״פ
- מ. לעבענדיקער — 2טער וו״פ
- אינזש' מ. זאָקין — סעקרעטאר
- ד״ר ל. זשיטניצקי — פראָסעקרעטאר
- י. לינקאווסקי — אַקטן־סעקרעטאר
- מ. ליוואַ — קאַסיר
- י. מונאַקער — פראָקאַסיר

טעכנישער ראַט:

- ש. וואַסערמאַן, ד״ר ל. זשיטניצקי, לינקאווסקי, א. טראַצקי, ש. סוס
- קאוויטש, ח. פינקעלשטיין, ש. רעזניק

פינאַנץ־קאָמיסיע:

- ח. אפעל, וו. באַרבאַלאַט, מ. בעזאַוויק, מ. לאַנדאָו, מ. ליוואַ, מ. לע-
- בענדיקער, אַ. פּרענקעל, כ. ראָזען, א. שבה.

פ ל ע נ ו ם :

- ד. אייזנבערג, מ. אייטשעלכבוים, י. אַקסענצאָוו, ד״ר בורשטיין, ב. בליץ
- י. גאַלדנלאַס, גראַנאווסקי, הערץ גראַסבאַרד, י. ל. גרוזמאַן, ד. הירש,
- בערטאָ זינגערמאַן, סעסאַר טיעמפּאַ, מ. טורקאָוו, לאַסמער, ד. ליבט,
- ד. לערמאַן, בערטאָ מאַלאַמור, א. מיטלבערג, ל. מיטקאוויצער, מינדלין
- נ. מעלניק, מ. פאַרישעווסקי, מימי פינאָן, ירדנה פּיין, צוויליך, ד״ר

י. קאָווענסקי, י. קארפעס, ג. קרימער, ש. ראָזשאַנסקי, וו. רייזמאַן, י. שטרייכער, א. שמערקאָוויטש, י. שרייבער-הלוי, בן ציון שרייבער-הלוי.

אַנגעשלאָסענע אינסטיטוציעס:

איפֿט, איקוף, אַקטיאָרן-פאַראיין, ביבליאָטעק ביים פּלאַצקער 5"ל-פאַראיין, העבראַיקאַ, זוואָלינער קולטור-צענטער „לייב מלאך", ליטע-ראַטן-פאַראיין, לערער-אַרגאַניזאַציע, פאַראיין „אַדעסאַ", קולטור-צענטער „י. 5. פּרץ" — וויזשאַ לינמש, קולטור-צענטער אין סאַן מאַרטין, געו' פאַר יידיש-וועלטלעכע שולן, צווישאַ, „ז. רייזען-שול" — אווע-זשאַנעדאַ, שול „ד"ר חיים זשיטלאָווסקי", „י. 5. פּרץ-שול" — וו. לינמש, ייד' פּאַלקסשול — לאַ פּלאַטאַ.

דער קאָמיטעט האָט זיך קאָנסטיטואירט

דעם 2טן סעפטעמבער 1945.

א רייזע אין מיין לעבן

הוא היה אומר, מיין טאטע פלעגט
זאגן: "איד ווייס ווער מיין טאטע איז
געווען, איד ווייס ווער איד בין און
איד ווייס ווער מינע קינדער זיינען"

פיניע קאָץ איז בלי ספק איינער פון די ארגענטינישסטע אידישע שרייבער. ווען דער שטרעם פון דער פאליטישער עמיגרציע איז פון נאָך 1905 האָט אים געפראַכט צו די ברעגן פון לאַפלאַ-פאַ, איז ער, דער עטלעכע און צוואנציקער יאָרער יונגערמאַן, עלי מער געווען פאַר אונדזער ישוב. די יונקייט פון ישוב איז אין אלגעמיין געווען אַ חסרון פאַר די פאַסטנציעלע אינטעלעקטועלע פּוּחַת צווישן די אימיגראַנטן, וועלכע האָבן זיך גענייטיקט אין וועגווייזערן, אין לערערס, וואָס די נייע סביבה האָט נישט געקענט צושטעלן. אָבער פאַר אייניקע פון זיי איז די יונקייט נישט נאָר נישט געווען קיין שטער, זייערס דוקא אַ מעלה, וואָרעם זיי האָבן דאָ געפונען אַ פּרײַש, ברויט פעלד פאַר טעטיקייט און אַ מעגלעכקייט צו אַרויסברענגען זייער גייסטיקע שעפּערזשיקייט.

פיניע קאָץ געהערט צו אַט דער לעצטער קאטעגאָריע אימיגראַנטן. קומענדיק אָהער אין סאַמע פּרילינג פון זיין לעבן איז ער גלייך געוואָרן איינער פון די מיטבויערס פון אונדזער ישוב. דער בויענאַס-אירעסער אידישער קיבוץ האָט זיך דעמאָלט שטאַרק גענייטיקט נישט בלויז אין פעיקע מענטשן, נאָר דער עיקר אין יחידים מיט אַ שטאַרקער געזעלשאַפטלעכער אַחריות, מחמת פון זיין געבורט אָן האָט ער געליטן פון אינערלעכע שווערע קרענק וואָס זיינען געווען פאַר אים אַ טויטגעפאַר. במילא איז דאָן געווען די אויסגאַבע פון בעסערן אידישן מענטשן, פון קולי טוריטער, און כּפּרט פון זשורנאַליסט און שרייבער, אַנטוונג צו געבן, אַנצואווייזן, פירן, בדי נישט צו דערלאָזן אַז דער נייער אידישער צענטער זאָל אוועקגיין אויף אומוועגן.

און אויב דער ארגענטינער אידישער ישוב האָט דעם היינטיקן פּראָגרעסיוון אויסזען, איז עס צו פאַרדאַנקען די פּאָנאָנערן

פון דער אידישער געזעלשאפטלעכקייט אין בוטנאם-איירעם, אזוי-
שן וועלכע פיניע קאץ פארנעמט דעם וויכטיקסטן אָרט.

פיניע קאץ איז געווען און איז דער מיטבויער פון אַ סך איר-
דישע געזעלשאפטלעכע אינסטיטוציעס אין ארגענטינע, און פארן
גאנצן אידישן קולטור-לעבן דאָס איז ער אַן אינספיראָר. זיין
נאָמען איז פארברנדן מיטן אויפקום און אנטוויקלונג פון שולן,
ביבליאָטעקן, און לעצטנס — מיט דער גאנצער קולטור-באוועגונג
וואָס אַרום דעם איקוף.

אָבער קודם-כל איז קאץ אַ שרייבער. איבערן שטח פון די
פארנאָמענטע פּערציק יאָר זיינען געשפּרייט זיינע ליטעראַרישע,
פּובליציסטישע און זשורנאליסטישע אַרבעטן וואָס האָבן אַ
דייערנדיקן ווערט פאַר אונדזער ישוב און באַזונדער פאַר אונז-
דערע נייע דורות. גיט אַליק פאַרשטייט זיך, וואָס איז אַרויס
פון פ. קאַזס פּען האָט אַ גלויבע באַדייטונג. דער פּאָליטישער
זשורנאליסט, וואָס שאַפּט אַפּ טאַג-טעגלעך די געשאַפּענע סיטואַ-
ציעס, פּרעסענדירט אויך גראַם אויף דעם אייביקן ווערט פון זיינע
פאַגיאַרמוקלעך. גפּרש איז דאָס ריכטיק אין אונדזער עפּאָכע, ווען
עס איז אזוי שווער אַנגעהאַלטן אַ געדאַנקלעכע קאָנטינטאַליסטע
בעט דער לענגנס-פּראָצעס פון דער געזעלשאַפט באַשטייט פון קאָ-
טאַסטראַטישע ענדערונגען. דעריבער איז געמאַכט געוואָרן אַן
אַפּקלויב מיט אַרויסגעבן די איאָטיקע ביכער. זיי געמען אַריין
נאָר דאָס ווערטיקסטע — לויט דער מיינונג פון מחבר גופּא —
וואָס פיניע קאץ האָט אַנגעשריבן, און דאָס בעסטע וואָס ער האָט
איטערגעדיכטעט פון דער אַרגענטינער ליטעראַטור.

דער קאָמיטעט.

איד פיל, אז איד וואָלט באַגאַנגען אַ זינד קעגן דעם גאַנצן אויפֿ-
טו פון מיינע פריינט אַרויסצוגעבן אין בוך־פאַרם מיינע מער ווערט
פולע זשורנאַליסטישע אַרבעטן, ווי קעגן מיר גופא, דעם אָביעקט פון
אַט דער געזעלשאַפֿטלעכער איניציאַטיוו, ווען איד טייל נישט אויס
כאָטשע איין באַנד פון די שריפטן פאַר אַן אויטאָ־רעפּרעזענטאַציע:
ווער בין איד און וואָס שטעל איד מיט זיך פאַר, וועלכע אוניווערזי-
טעטן בין איד דורכגעגאַנגען, ווי גאַרקי האָט זיין לעבנס־גאַנג אָנגע-
רופֿן, אָדער, אונטער וועלכע זונען האָב איד מיך געצייטיקט, ווי איד
וועל זאָגן, אין משך פון מיינע דריי און זעכציק יאָר לעבן, וואָס האָבן
מיך געבראַכט צו אַט דער זכיה, צו ווערן דער אָביעקט פון אַזאַ פיל־
זייטיקער אויפֿמערקזאַמקייט.

איד וועל דאָס פּרוּוואוּן טון אין דער פאַרם פון דערינערונגען,
וואָס איד רוף אָן אַ רייזע אין מיין לעבן. ווי אויף אַזאַ רייזע, וועל
איד אויך אויפֿצייכענען די קולטור־געזעלשאַפֿטלעכע פּאַנאָראַמע פון
מיין היים אָדער פון מיינע היימען, וואָס איד האָב זיך געהאַט מער ווי
איינע און די עפּיזאָדן, וואָס האָבן זיך טיפּער ווי אַנדערע איינגעקריצט
אין מיין זכרון און זיינען דעריבער אויך, ווי איד מיין, די וואָס האָבן
טיפּער ווי אַנדערע איבערגעלאָזט זייערע שפורן אויף מיר, אויף מיין
אַקטואַציע, אויף מיין אידיען־גאַנג, ווי אויף מיין זשורנאַליסטישן
סטיל.

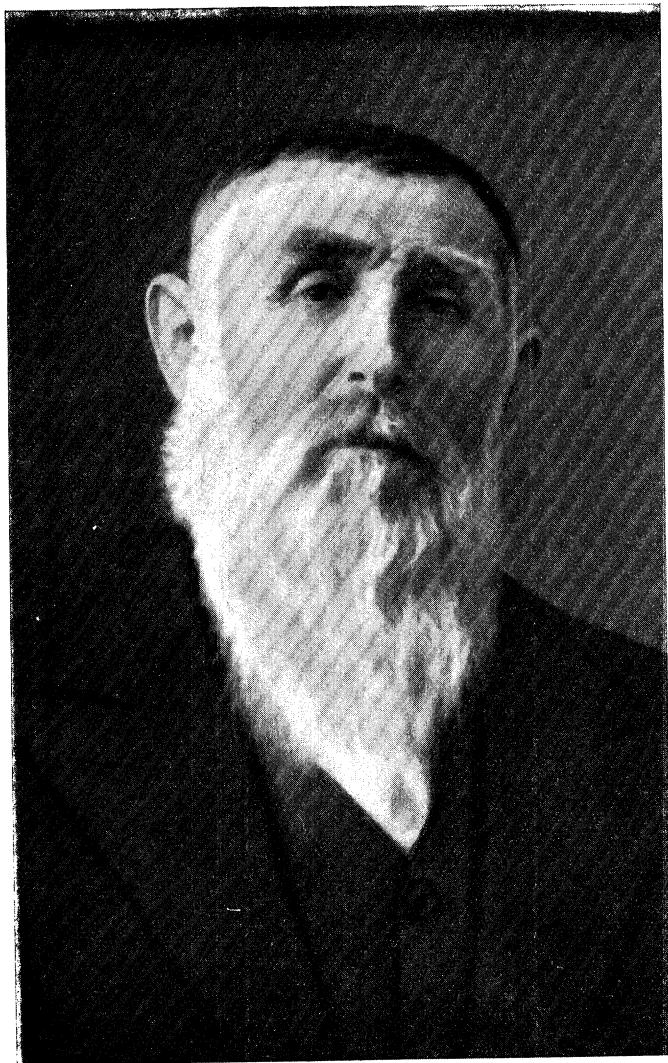
אַלס מאָטאָ פון דעם בוך, וואָס איד שרייב מיט דעם געדאַנק גע-
ווענדט צו מיין טאַטן, עליו השלום, האָב איד אַוועקגעשטעלט זיינס
אַ וואָרט: „איד ווייס ווער מיין טאַטע איז געווען, איד ווייס ווער איד
בין און איד ווייס ווער מיינע קינדער זיינען.“ דאָס וואָרט האָט ער
מיר געזאָגט אויף זיין 74־טן יאָר לעבן בעת מיין באַגעגעניש מיט אים

אין אדעם, אויגוסט 1929, נאך 24 יאָר צעשיידונג, ווען איך האָב געמאַכט מיין ריזע איבער די נייע אידישע קאָלאָניעס פונעם ראַטנ-פארבאַנד אין שליוחות פון „פּראָקאָר“. איך האַלט דעם זאָג נישט ווי אַן אויסדרוק פון ריין פּערזענלעכן איינטראַכטן זיך אין זיך, נאָר פון אַ רעאַליסטישן און געשיכטלעכן אָדער עוואָלוציאָניסטישן באַנעם פון נעם לעבן, וואָס איז דורכגעגאַנגען דעם מוח און די דערפאַרונגען פון אַ טיפּ אידיש און טיפּ מענטשלעך דענקענדיקן אידן. ווי עס זאָל זיך נישט דאַכטן, אַז אין דעם זאָג ליגט די משכילישע אידייע פון „גיין מיט דער צייט“, איז עס אָבער אויך קלאָר, אַז אין דעם איז אויס-געדרוקט די אידייע פון אידישן המשך, פון גלויבן אין דעם אייביקן קיום פון אידישן פּאָלק, וואָס איז „פּושט צורה ולובש צורה“, וואָס ביים זיינע פּאַרמען, נאָר בלייבט אינערלעך טריי צו זיך.

זאָל מיר דאָ דערלויבט זיין צו זאָגן וועלכע אידייען אין דער אַנטוויקלונג פון די דריי דורות מיין טאַטע האָט אין זינען געהאַט מיט דער וואָרט: זיין פּאַטער איז געווען אַ חסיד פון ר' מענדעלע ליובאַ-וויטשער און ער, מיין פּאַטער, אַ נאָמען נאָך ר' שניאור זלמן דעם באַגרינדער פון דער דאָזיקער ראַציאָנאַליסטישער און טעאַלאָגיש-פּאַנטעאיסטישער שיטה אין חסידות, איז געווען אַ משכיל און, מיט דעם אויפקום פון פּאָליטישן ציוניזם, אַ ציוניסט, און מיר, זיין זון, האָט ער געקענט פאַר אַ סאָציאַליסט און נאָך דער באַלשעוויסטישער איבערקערעניש — פאַר אַן ענטוויאַסטישן אָנהענגער פון דער ראַטנ-מאַכט.

דער צד השווה ביי אונדז אַלע דריי, פּאַרטערטער פון די דריי דורות, איז פון איין זייט ענטוויאַזם און פון דער צווייטער זייט דער געבאָט פון נאָכדענקען, צוויי פּאָליוסן, וואָס ליגן אינעם גרונט פון די דריי דערמאָנטע קולטורגעזעלשאַפטלעכע באַוועגונגען אין אַ גרעסערער מאָס, אפּשר, ווי אין אַנדערע באַוועגונגען פון זייער צייט. אין מיין זיידנס חסידות פון „התדבקות“ (היסדאָבקות), פון באַהעפּטונג מיט גאָט, ווי עס באַהעפּט זיך מיט דעם הימל דער פּלאַם וואָס ציט זיך ארויף, איז אויך געליגן די „הסתכלות“, דאָס אַריינטראַכטן זיך אין דער „הויה“ (האַוואַיאַ), אין גאָטס באַשאַף, וואָס איז אין דער זעלבער צייט גאָטס וועזן, ווי די אותיות „הויה“ זיינען אויך די אותיות

שמואל בר' שמואל הבהן ב"ץ

געבוירן אין יאָר ה'תרי"ג (1853)

געשטארבן אין ה'תרצ"ה (1935)

פון „יהוה“ (יעהוואו). אין מיין טאטנס השכלה, א קינד פון דעם איר-דישן ראציאנאליזם זינט דעם רמב"ם און דעם אלפסי ביז נחמן סראָב-מאַל און שלומה מימון, איז געליגן דעם פלאם פון די אידישע נבי-אים, די פלאַמיקע וויזיעס וועגן דער צוקונפט פונעם אידישן פאָלק און פון די פעלקער פון דער וועלט. און איך, מיין סאָציאליסטישן ענטער-זיאָם, צוים טאַג-טעגלעך מיט דער קאַלטער לאַגיק פון אַ רעאַליסטישן זשורנאַליסט און דיאַלעקטיקער פון דער טאַט.

זאָל מיר שוין אויך דערלויבט זיין פעסטצושטעלן נאָך איין צד השווה אין די דריי אידיאישע ריכטונגען, וואָס קייטלען זיך אין איין יחום-בריוו. די אלע דריי באוועגונגען האָבן דורכגעמאַכט זייערע פע-ריאָדן פון מסירת-נפש, פון קרבן-גרייטקייט. מיר, היינטיקע, קענען זיך קוים פאַרשטעלן וואָס דאָס האָט געמיינט פאַר די יונגעלייט פון ליטע און ווייסרוסלאַנד סוף אַכצנטן און אָנהויב ניינצנטן יאָרהונ-דערט איבערגעבן זיך דער חסידישער לערע פון „חכמה, בינה ודעת“ אין די פרום-לומדישע ישיבות, איבער וועלכע עס האָט געוואַכט דאָס אייפערדיקע אויג פון די פאַרביסענע מתנגדים (מיסנאַגרים), די קעג-נער פון חסידות, וואָס האָבן, אין זייער קנאות, נישט אָפגעשטעלט זיך פאַר מסירה ביי מלכות. אַט דאָס אינערלעכע באַפרייען זיך פון דער קאָזיסטיק צום פילאָזאָפישן דענקען, האָט פאַר אַ סך פון זיי באַדייט חירום, אַרויסגעשטויסן צו ווערן פון דער געזעלשאַפט און פאַרלירן די רבנישע קאַריערע, די „סמיכה“, וואָס דערויף האָט מען געלערנט.

די רוסישע השכלה האָט אַפילו געהאַט מער מזל ביי מלכות; זי האָט געהאַט די גוטע גענויגטקייט פון ניקאָלאַי דעם ערשטן און אלעק-סאַנדער דעם צווייטן, רוסישע מוסטערן פון דעם אייראָפּעאישן „אויפ-געקלערטן אַבסאָלוציזם“. דעם ערשטן ווי דעם צווייטן, האָט געלאָקט דער געדאַנק צו האָבן אין רוסלאַנד, ווי פרידריך דער גרויסער אין דייטשלאַנד, זיינעם אַ מענדעלסאָן און די אידישע אַגראַריזירונג אויף די פּוסטע שטרעקעס פון דער ניי-רוסישער געגנט, אַקאַרשט פאַרנר-מענע ביי טערקיי, אַן אידייע וואָס איז געפּרעדיקט געוואָרן צווישן אירן פון יצחק בער לעווינזאָן און זיינע פייטערבאַרגער פריינט. דער-פאַר אָבער האָט די השכלה געהאַט אויסצושטיין אַ שווערן קאַמף איר-געווייניק מצד דעם חסידים, באַזונדערס אין אוקראַינע און פּוילן,

וואו ער האָט באַוווּזן זיך צו פאַרוואַנדלען אין אַ קאָנטראָלירנדיקער און דריקנדיקער מאַכט אין די הענט פון די פּריציזשע אידן, די פּני פון די אידישע שטעטלעך.

עס איז היינט געוואָרן אַ מאָדע און אַ גאַנץ פּלאַך אָרט אין דער ליטעראַטור-קריטיק און אין דער אידישער פּובליציסטיק אַרויפצער-וואַרפן אויף דער השכלה די גאַנצע שולד פאַר דער אַסימילאַציע ביי אידן. לאָמיר אַוועקלייגן אָן אַ זייט דעם פשוטן אמת, אַז די השכלה אַליין איז געווען נישט מער ווי די גייסטיקע סופּער-סטרוקטור פון דער יענצייטיקער אידישער עקאָנאָמיק; דער וועג פון דער צעפּנטער געטאָ צו דער וועלט, און אין רוסלאַנד — דער איבערגאַנג פון קליינד-שטעטל צו גרויסשטאָט. לאָמיר אויך אַוועקלייגן אָן אַ זייט דעם פאַקט, אַז די השכלה, מיט איר פּראָדוקטיוויזאַציע-אידיע, איז די מוטער פון אַלע שפּעטערדיקע פּאָלקס-באַוועגונגען ביי אידן, די ציוניסטישע ווי די ציוניסטיש-סאָציאַליסטישע און איז אויך די מוטער פון דער מאַך-דערנער אידישער ליטעראַטור, אין העברעאיש ווי אין אידיש און אַז דער קאַמף גופא צווישן השכלה און חסידים האָט גוואַלדיק באַ-רייכערט די אידישע ליטעראַטור; נאָר אין ערגסטן פאַל, טאָר מען נישט פּסלענען אַ גרויסע אידישע קולטור-באַוועגונג, וואָס האָט געעפּנט דעם וועג פאַר אידישער גלייכבאַרעכטיקונג, פאַר אידישער באַווירדיקונג און אידישן נאַציאָנאַלן קאַמף, צוליב אַ געוויסער צאָל אָפּטריניקע רייד-כע געשעפּטסלייט און דיפּלאָמירטע, וואָס האָבן פאַרלאָזט די אידישע עדה צוזאַמען מיט איר שפּראַך. נישט זיי דאַרף מען אין זינען האָבן ווען מען רעדט וועגן דער השכלה, נאָר די קעמפּערישע משכּי-לים, אמתע „גייער אינעם פּאָלקס“, וואָס האָבן זיך מוסר נפש געווען אין די ישיבות און בתי מדרשים, האַלטנדיק די „טרייף-פּאַסלען“ אונטער די טאַוולען פון די גרויסע גמרא'ס און דערנאָך אַריינגעבראַכט איז די שטעטלעך דאָס בוך און די צייטונג מיט נישט ווייניקער מסירת נפש, אין די באַדינגונגען פון דעם קליינעם שטעטל, וואו דאָס גאַנצע עקאָ-נאָמישע לעבן איז אָפּהענגיק געווען פון דעם חסידיש-נגידישן אידן, דעם תקיף, און חסידות איז שוין לאַנג נישט געווען די נוטסקייט און פּשטות פונעם בעל שם טוב, נאָר די שווערע פּויסט פונעם גביר, וואָס האָט געהאַט די „אינדולגענציע“ פונעם הייליקן רבין...

דער אומלעגאלער, פארפאלגטער סאציאליזם אין רוסלאנד האָט דעריבער געהאט פארשטענדעניש און רעספעקט צו זיך ביי די איד-דעאליסטן פון דער אויפקלערונג, פונקט ווי די משכילים האָבן נישט געהאט אויסצושטיין קיין שאַרפן קאַמף קעגן זיך מצד די חבדניקעס און קארלינער חסידים. ווען מײן טאַטע, אַליין אַמאָל אַ פאַרפאַלגטער פון די חסידים, צווישן וועלכע ער האָט געלעבט אינעם קליינעם שטעטל, פלעגט נאכט אויף נאכט דערוואַרטן אַן „אַבלאַווע“ פאַר זיין זונס סאָציאַליסטישער אַקטואַציע אין דער גרויסער שטאָט, האָט ער עס דעריבער אָנגענומען פאַר ליב און מיט אַ געוויסער גאווה, וואָס זיין זון קען זיך מוסר-נפש זיין פאַר זיין אידעאַל, און גערעדט מיט רעספעקט וועגן אונדזער שכנס אַ זון, וואָס איז פאַרשיקט געווען אויף קאַטאַרגע פאַר זיין סאָציאַליסטישער אַרבעט. אָט דער רעספעקט פאַר דעם מסירת-נפש, פאַר דעם אידעאַליזם און געוואַגטקייט פון די וואָס ברעכן די אַלטע צוימען פון דער רוסישער רעכטלאַזיקייט, וועלכע האָט געשטיקט די אידישע מאַסן אינעם תּחום פון זייערע שטעטלשע פרנסות, איז עס געווען דאָס וואָס האָט די משכילים גענויגט צום סאָ-ציאַליזם און נישט ווי אַנדערע „מאָדערנע“ אידישע קולטור-היסטאָ-ריקער ווילן האָבן, אַז די התּרבות זייערע האָט זיך געשאַפן אַראָנס די אַסימילאַטאָרישע טענדענצן, וואָס דער סאָציאַליזם, ווי די השכלה, האָבן אין זיך געטראָגן.

אמת איז, אַז די אוניווערסעלקייט פון דער סאָציאַליסטישער אי-דייע, איר אַרויסהייבן דעם קלאַסן-קאַמף איבער יעדן נאַציאָנאַלן קאַמף און איר שטרעבן צו אינטערנאַציאָנאַלער סאָלידאַריטעט און אַרבע-טער-אייניקייט, האָבן געשאַפן אַ גינסטיק פעלד פאַר דעם קאָסמאָ-פּאָליטיזם פון די לייכטע פּאַסאַזשירן אין דער צוקונפט אַריין און האָט דעריבער אויך געדינט, ווי די השכלה, אַלס אַ שירמע און באַ-רעכטיקונג די אַסימילאַנטן צווישן אידן, וואָס זיינען מער אויסן גע-ווען באַלדיקן תּכלית איידער די צוקונפטיקע ממשלה פון פּרייהייט, גלייכהייט און ברודערלעכקייט; אָבער קיין איין פאַרשטענדיקער איד פּסלט נישט היינט דעם סאָציאַליזם צוליב די זינד פון יענע אידן קאָסמאָפּאָליטישע, און אַסימילאַנטישע תּכלית-זוכער, וואָס האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין די פּאַלדן פון זיין אוניווערסעלקייט.

וואָס שייך מיך גופא, בין איך אויסגעוואַקסן אין מיין טאַטנע
 משכילישער שטוב און אפיקורס, אָבער אָן אַ שמץ אַסימילאַטישע
 מחשבות און בין אויך ריין געווען פון זיי, ווען איך האָב מיך געפונען
 אין די רייען פון דער רוסישער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע. אין די סאָ-
 ציאַליסטישע רייען בין איך אַריין אַלס אַרבעטער און פאַר אַן אַרבע-
 טער האָט מיך געמאַכט מיין טאַטנע השכלה, די אידדיען פון יצחק
 בער לעווינזאָן און פון מענדעלע, פון „תעודה בישראל“ און פון
 „ווינטשפינגערל“. איך מוז נאָך צוגעבן, אַז איך געדענק נישט איך זאָל
 געווען האָבן צווישן מיינע חברים „איסקראָוועס“ אידן אַסימילאַנטן.
 אמת איז נאָך, אַז מיר האָבן אויך נישט געפירט קיין קאַמף קעגן
 אַסימילאַציע, ווייל אַזאַ פראַגע האָט פאַר אונדז נישט עקזיסטירט. מיר
 האָבן פראַפאַגאַנדירט און אַניטירט אין אידיש און אין רוסיש, מער
 אין אידיש מיט דער רוסישער פאַרטייטערמינאָלאָגיע, אַזוי ווי אידן
 בכלל פלעגן ריידן אידיש אין אַדעס מיט דער טערמינאָלאָגיע פון די
 רוסישע אינסטיטוציעס און פון די רוסישע צייטונגען.

איך מוז נאָך צוגעבן, אַז אין מיין משפחה איז פרעמד געווען
 פאַזע און איך האָב אויך קיינמאָל נישט אָנגעצויגן אויף זיך די פאַזע
 פון אַ קעמפער. איך האָב מיך גיכער באַטראַכט ווי אַ שפּענדל, וואָס
 ווערט געטראָגן מיט דעם שטראָם, כאַטשע איך האָב שטענדיק געפילט
 דערביי, אַז איך שלעפּ מיט זיך מיט אויך אַנדערע. איך בין קיינמאָל
 נישט גענאַנגען באַוואוסטזיניק אין סכנה, מקדש השם צו זיין; איך
 האָב אָבער אויך קיינמאָל באַוואוסטזיניק די סכנה נישט אויסגעמיטן.
 איך האָב מיך שטענדיק באַטראַכט אַלס אַוועקגעשטעלטן אויף דעם אָרט
 וואו איך דאַרף זיין און וואו איך מוז זיין. איך פלעג מיך אָפט זען
 אין דער ראַל פון זשאַן סעווערען, אַ פאַרשוין ביי אַנאַמאָל פראַנס, וואָס
 שטייט אינמיטן דער רעוואָלוציע, בעת דער פאַרזיער קאַמונע, ער זעט
 ווי זי שרייט, די רעוואָלוציע, מיט באַנומענע קולות, ווי די פּאָלקס-
 פרוי די צעשוויבערטע, אויפן מיטן גאַסן, ער זעט אַלץ און הערט אַלץ,
 אומעטום איז ער דאָ, אומעטום גייט ער, כאַטשע קיינער שיקט אים
 נישט... ער איז נישט מער ווי אַ באַלמעלאַכישער זון, וואָס האָט זיך
 אַזוי פיל אָנגעלייענט און ווייסט אַזוי פיל... די רעוואָלוציע האָט אים
 דאָ אַוועקגעשטעלט פונקט ווי יענע היסטערישע פרוי אויפן מיטן גאַס

און פונקט ווי דעם אלטן לאטיין-לערער, דעם איבערזעצער פון טאָר-
קוואַטאָ טאַסאַס „די באַפרייטע ירושלים“, וואָס די קאָמונע האָט אים
אוועקגעזעצט אינעם באַשפייזונגס-קאָמיטעט...

אויך מיך האָט דער שטראָם אוועקגעשטעלט אין מיטן קאַמף,
האָט מיך צוגעטראָגן צו אַ פאַראַנטוואָרטלעכן פּאַסטן, שטיי איך אויף
אים מיט דער פּולער אחריות מיינער. איך שטיי דאָ וואו איך דאַרף
שטיין און מוז שטיין. וואָס איז דאָס פאַר אַ שטראָם? ס'איז דער
גרויסער און אַלגעמיינער שטראָם, וואָס פירט דעם אידישן יונגן מענ-
טשן פון דעם קליינעם שטעטל אין דער גרויסער שטאָט, פונעם וואַר-
שטאַט און פון דער רישטאָוואַניע צו דער רעוואָלוציע, צום אויפבוי פון
אַ נייעם אידישן קולטור-ישוב, און איך שטיי אינמיטן אָט דעם ישוב,
אפשר ווי זשאַן סעוורען אינמיטן דער צעשטורעמטער פאַרזיער גאַס
און אפשר אַנדערש, ווייל עלטער און פאַרויסבליקנדיקער, און ווייל
אויך צוריקבליקנדיק און באַנעמענדיק דעם אָפגעגאַנגענעם וועג. איך
טו, איך קעמף און איך בוי, ווייל אַנדערש קען איך נישט, ווייל איך
בין אַ קינד פון מיין פאָלק און פון מיין דור און זיי האָבן איך מיינע
חויים און גאָר מיין לעבנסלוסט אוועקגעגעבן.

אויב מיין אויטאָרעפּרעזענטאַציע אָדער די ריזע וואָס איך מאַך
דאָ צוריק אין מיין לעבן, וועט העלפן אַ סך מיינע חברים קלאָר מאַכן
דעם וועג וואָס זיי האָבן דורכגעמאַכט: פון שטעטל צו גרויסשטאָט
און צו אַמעריקע; פון „מיסיווקע“ און „אַרום וואָקזאַל“ צו די קיע-
ווער אומלעגאַלע קוואַרטירן און ווייטער, ווי ביי בערגעלסאַנען אָדער
ווי מיך, פון גראַסעלעס דורך די אַדעסער „טראַקטירן“ און „קעלערס“
צו אונדזער נייעם אידישן ישוב אין אַרגענטינע; פון חדר און השכלה,
דורך די מאַרקסיסטישע קרייזלעך און „באַיאָוקעס“ צום אויפבוי פון
אַרגענטינער אידישן קולטור-לעבן, וועל איך זיין צופרידן און וועל
נאָך אפשר קענען זאָגן ווי מיין טאַטע האָט געזאָגט: „איך ווייס ווער
מיין טאַטע איז געווען, איך ווייס ווער איך בין און איך ווייס ווער
מיינע קינדער זיינען“.

פ. ק.

גראסעלעס

גראסעלעס, אפיציעל גראסולאָוואָ, וואָס פרעמדע פארבייטן מיט האַצעלעס (וואַליע גאַצולאָוואָ) — אַ שטעטל נענטער צו פּאָדאָליע, וואָס איז באַרימט מיט דעם גוטן-אידן, וואָס וואוינט דאָרט, דער האָר צעלער רבי — איז אין מיינע אינגלשע יאָרן געווען אַ יונג שטעטל. נישט מער ווי אַ פּאָר צענדליק יאָר איז עס דעמאָלט אַלט געווען. און אזאַ ווייז איך עס דאָ. אַ יונג שטעטל אין אַ יונגער געגנט. די אוקראַ-אינישע סטעפּ-געגנט אָדער ניי-רוסלאַנד, צווישן דעם בוג און דעם דניעסטער, ביים שוואַרצן ים.

צאר ניקאָלאַי דער ערשטער האָט די יונגע געגנט — אַ פּאַרנר מענע ביי טערקיי אָנהויב דעם 19-טן יאָרהונדערט — צעשאַנקען צו פּאַרדינסטפולע פירשטן, וועלכע האָבן די ערד, פון זייער זייט, פאַר-קויפט צו אַלערליי פּריציס, דערין אויך אידישע גוטבאַזיצער; ער האָט אויך געעפנט די געגנט פאַר דער איבערוואַנדערונג פון אידישע און דייטשע קאָלאָניסטן, פאַר מאָלדאַוואַנעס, סערבן און בולגאַרן, פאַר ערדלאַזע אוקראַינישע פּויערים (מיעשטשאַנעס) און פּראַוואַסלאַוונע פּאָלאַקן (פּיאַכעס), און האָט אַהין פאַרשיקט רעבעלישע קאַצאַפּעס (אַלטגלויביקע רוסן, קעגנער פון דער רעפּאָרם אין דער פּראַוואַסלאַוו-נער קירכע) און אַנדערע סעקטאַנטן.

אָוועקגעשטעלט האָט זיך דאָס שטעטל צווישן אוקראַינישע, מאַל-דאָווישע און קאַצאַפּישע דערפער און דייטשע קאָלאָניעס אויפן סאַמע „טראַקט“, אויף דעם ברייטן שליאַך, וואָס ציט זיך פון באַלמע צום

שווארצן ים, צו אדעם, וואָס איז אונטערן טערק געווען אַ קאָנטראַ- באַנד־האַפּן. געצויגן האָט זיך דער שליאַך לענגאויס דער „באַלסע“, אינעם טאַל לענגאויס דער שורה נישט הויכע בערג, וואָס מען האָט זיי מיחס געווען צו די קאַרפּאַטן. דורכגעקרייצט האָט דאָס שטעטל און דעם „טראַקט“ אַ צווייטער וועג, וואָס האָט פון איין זייט, פון מערב, געפירט צו דער קרייז־שטאָט, טיראַספּאַל ביים דניעסטער, איבער עט-לעכע קייטן בערג און פון דער צווייטער זייט, אין מזרח, צו דער באַך סטאַנציע, וועסיאַלע קוט. דער בענדערער וועג, ווי מען האָט אים גע-רופּן.

„קאַזנאַ“ האָט געלייגט די „קאַליע“ (די אייזנבאַן) צווישן אַדעם און קיעוו, אין יאָר 1868, ווי מיט אַ כּיון אַ צענדליק ווערסט ווייטער פון דעם אַלטן שליאַך און פון דער ריי שטעטלעך, וואָס האָבן זיך אויף דעם שליאַך אַוועקגעשטעלט. די כּוונה איז אפשר געווען, אַז די באַן זאָל נישט מיטאַמאַל צונעמען די זייטיקע פּרנסה ביי די פּויערים, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט טראַנספּאָרט, ווי אויך ביי די אידישע באַלע-נאַלעם און אפשר אויך כדי צו האַלטן די ישובים וואָס ווייטער פון דער ציוויליזאַציע...

געווען זיינען די גרינדער פונעם שטעטל אייניקע אידישע שטאָם-פאַמיליעס פון דער געגנט: גוטבאַזיצער, אַרענדאַרעס, דאָרה-שענקער און באַלענאַלעס און אַנגעפאַרענע תּבואה־סוחרים, אָקסן־הענדלער און פעל־הענדלער, קרעמער, באַלמעלאַכעס, מאַרק־הענדלער און כּלי קודש פון פּאָדאָליע, קיעוושטישע און וואָלין און אויך אַ פּאָר ליטוואַקעס, ווי אַן עקזאָטיש פינטל אויף דעם אלגעמיינעם עטנישן הינטערגרונט. פאַרשטאַנען האָבן זיי אַוועקצושטעלן דאָס שטעטל אויף אַ זייער מאַלערישער פּאָזיציע: אויף אַ טעראַסע לעבן אַ טייך, וואָס ציט זיך צווישן די בערג אויפן סאַמע וועג. דאָרט, קענטיק, האָט זיך די ערשטע קרעטשמע אַוועקגעשטעלט.

איבער אָט דעם וועג, פון צפון צו דרום, פירט מען „מיט דער אָקס“ די תּבואות פון דער גאַנצער געגנט צום אַדעסער האַפּן און צו-ריק פירט מען „באַקאָליי“ און שניט־סחורה פאַר די שטעטלשע קראַמען; איבער אָט דעם וועג פאַרט מען אויף די יאַר־ידן, וואָס שטעלן זיך אין די שטעטלעך און אין די גרעסערע דערפער פון דער געגנט מיט טאַנ-

דעם און מיט שטיוול, מיט שניט־קראָם און מיט צעלניק. מיט דעם אנדערן וועג צו מערב, קיין טיראספּאַל, פירט מען די זין שטעלן צום מיליטער און מען באַגלייט די אָפּגעגעבענע פּאַר זעלנער מיט געוויין. מיט אָט דעם וועג אַריבער די בערג פירן קאַצאַפּעס אין שטעטל אַרײַן „אַנטלען“ וויין פאַר די שענקען און פולע וועגענער פרוכטן אַסיענדיקע, עפל און טרויבן און סטעלניק און פעסלעך האָניק אויף „ספּאַס“. און אויף די ווינטערדיקע מאַרק־טעג — נים און פּלוימען געטרוקנטע. מיט דעם וועג פירן זיי אויף די יאַרדן זייערע בוידן מיט שניט־סחורה און טעפּעריי, מיט געפאַרבטע הילצערנע לעפל און שיסלעך, מיט איקאָ-נעם און ליטעראַטור: די מעשיות וועגן באָוואַ קאַראַלעוויטש און איוואַ נישקא דוראַטשאַק, די וויצן פון באַלאַקירעו און די פּאַעמען וועגן דעם הכּם אַליעג און דעם גבור איליאַ מוראַמעץ, די בילדער פונעם קייסער מיט דער קייסערינע און פון ניקאָלאַי טשודאָטוואַרעץ (דער בעל מופּת). מיט די וועגן לאָזן זיך אַוועק יעדן נאָך זונטיק אידן גייער איבער די דערפער, שווערע בערדיקע אידן, מיט אַ שטעקן אין דער האַנט און אַ זאַק אויף די פּלייצעס און צוריק קומען זיי יעדן פּרייטיק צו זייערע היימען מיט אַ דרייערל אויף שבת.

די וועגן זיינען אויך די הויפּט־גאַסן פונעם שטעטל, וואָס שטייט אויף דער טעראַסע אָפּן אויף אַלע פיר זייטן און קוקט אַרויס צו די דערפער, וואָס צופּוסנס די בערג און אַריבער זיי; קוקט אַרויס אויף דער פּרנסה, וואָס דאַרף פון זיי קומען; קוקט אַרויס מיט די אָפּענע טירן פון דער צווייזייטנדיקער ריי קלייטן אויפן מיטן מאַרק־פּלאַץ פאַר דעם קלויסטער און מיט די שענקען קעגניבער די קלייטן; קוקט אַרויס פון די זעמליאַנקעס מיט די קליינע שייבלעך, ביים טיך, וואו מען גייט די גאַנצע וואַך שטיוול און בורקעס צום זונטיקדיקן יאַרד און קוקט אַרויס מיט די גיריקע אויפן פון די „שעפּעטיניקעס“, פון אָט דער מחנה מאַרק־מענטשן, וואָס לעבן פון „חילוה“.

איך מוז דאָ געבן אַן אויפקלערונג וועגן אָט דעם מין מסחר, פון וועלכן עס האָט געצויגן חיונה אַ היבשע גרופּע שטעטלשע אידן און איז געווען דער ערשטער אַרויספאַר אינעם מסחר פון זעלבסשטענדיק־געוואָרענע שטעטלשע יונגעלייט. דער שעפּעטיניק וואַרט אָפּ דאָס פּויע־רישע פּורל זאָל אַרויפקומען אויפן מאַרק, נישט געאייילט באַטאַפּט ער

עס, פרעגט אויס וואָס דער פּויער פירט און נאָך לאַנגן דינגען זיך און נאָך דעם ווי אַנדערע קאַלעגן זיינע האָבן דאָס אויסגעטאַפט און געדונגען, ווערט ער מושווה מיט דעם „ערל“ וועגן פּרייז, שטענדיק הער-כער דעם קורס און פאַרפירט דאָס צום גרויסן תּבוּאה-אויפּקויפּער, פאַר וועלכן ער אַרבעט, צום אָפּוועגן און באַצאָלן. דאָס הייסט אויך, אַרויסצובאַקומען פאַר זיך און פאַר זיינע קאַלעגן, וואָס האָבן אויך געטאַפט דעם וואָגן, די עטלעכע קאַפּיקעס ריווח דורך דעם „חילוף“, פשוטער גערעדט, דורך שווינדלען אויף דער וואָג און ביים חשבון.

דאָס שטעטל קוקט אַרויס איבערהויפט אויפן מאַרק-טאַג, אויפן זוני-טיג. פאַרוואַנדלט ווערט עס דעמאָלט אין אַ ים מיט פּערד און וועגע-נער און פּילפאַרביקן עולם, אין אַ צעשטורעמטן ים פון קולות און קאַלירן.

פונעם קלויסטער אָן, וואָס הויבט זיך אַרויס מיט זיינע גרינע ציבעלע-שפיצן און ווייסע ווענט פון די אַקאַציעס, וואָס רינגלען אים אַרום, אַן אַרומגעגריזעטער מיט אַ שטיינערנעם באַצלמטן פאַרקן ביים אַרויפקום אין שטעטל, הייבט ער זיך אָן, דער דאָזיקער פּילפאַרביקער און פּילקולותדיקער ים. דאָ שטעלן זיך אָפּ די פּויערישע פּורלעד מיט תּבוּאה און דאָ שמייען אַרום די שעפעטיניקעס און טאַפּן: „שאַ מאַ-יעש פּראָדאָוואַטע?“ (וואָס האָסטו צו פאַרקויפּן?) און דאָ קומען צו-לויפן די קרעמער פאַרכאַפּן ביי די פּויערים זייערע פּלעשער אויף נאַפט און אויף בוימל, זייערע „מאַזניצעס“ אויף שמירעכץ פאַר די רעדער, כדי זיי זאָלן נישט פאַרטראַגן זייער פּדיון צו אַ צווייטן קרעמער...

דער גערויש איז דאָ אַ שטילער, אַן איינגעהאַלטענער, נישט אַזוי אויס דעספּעקט צום שטרענגן און גאווהדיקן קלויסטער, נאָר ווייל אַזוי פאַדערט דאָס מין מסחר: דער פּויער איילט זיך נישט פאַרקויפּן, שווייגט ער און וואַרט פאַרעקשנט אויף אַ בעסערן סוחר און דער סוחר איילט זיך נישט קויפּן, ער וויל דעם פּויער איינמירן, דאָס דינגען זיך נישט דאָ כמעט אויפן אויער, מען שרייט נישט אויס די פּרייז, וואָס איז שטענדיק אַן איבערגעזאַלצענע, מיט דעם אויסקוק אויף אָפּצוגעמען ביי דער וואָג. דאָ ווערטלט מען זיך מער. גרויסע ווערטלזאָגער זיינען זיי, די שעפעטיניקעס. אוקראַינישע ווערטלעך געפּלאַכטן מיט אירדישע

קרייזן זיך דאָ און עס טרעפט זיך אָן אידישע שטעטלשע פּקחות מיט פּויערישער דאָרפּישער תּמימות און עקשנות.

שרייען וועלן ערשט ביידע צדדים אין די „מאַנאַזאַנעס“ — אין די תּבואה־שפּייכלער, וואָס שטייען טיף אין די הייף אַרײַנגערוקט אָדער אין אַ צווייטער גאַס — ביים וועגן און רעכענען. דאָרט ווייזן אַרויס שעפעטיניקעס זייערע פעאיקײטן, זייערע העכסטע פּאָד־קענטענישן, ווי צו וועגן אויף די „נייע וואָגן“, וואו פיר פונט איז אַ פּוד און מען רעכנט אַראָפּ פון דעם געוויכט פיר פונט, די וואָג פון אַ זאַק, דאָס הייסט, די „טאַרע“ און פּויערים וועלן שרייען און זידלען דעם „זשיד מאַשעניק“ און הייסן וועגן אויף דער אַלטער גרויסער וואָג, וואָס מיט די הילצערנע כרייטע קוואַדראַטנע טעלער אויף שטריק אָנגע־האַנגען, וואו אַ פּוד איז אַ פּוד, און ערשט אויף יענער וואָג וועט ער „באַחשכונט“ ווערן און „געבן דעם אידן צו פאַרדינען“...

דאָס גרויסע דינגעניש הויבט זיך אָן ביי די קלייטן מיט די שוואַרצע בלעכן „דיאַכט“ און פעסלעך נאַפּט ביי די טירן, מיט די שטריקענע שפּאַן־צייג באַהאַנגענע: „שלייעס“ און „פּאַסטאַראַנקעס“ און בייטשן, דאָרט וואו קרעמער מעסטן מיט די פאַרפאַפטע מאָסן דאָס שמירעכץ אין די פינצטערע „מאַזניצעס“ אַרײַן, און אינעווייניק אין די קראָמען, וואו קרעמער פאַרקויפּן צוקער אונטערן קאַסט־פּרייז און זוכן דעם ריווח אויף דער וואָג, און פּויערים פּאָדערן אַ „פּאַכאַד“, אַן איבערוואָג, הייסט עס. דאָ גייען פּויערים פון קלייט צו קלייט זוכן וואו ביליקער און וואו ס'איז אַמביליקסטן, דאָרט ווערן זיי אַמערסטן אָפּגענאַרט. דאָ גנבעט אַ פּויער אַ הערינג פונעם פעסל און רוקט אים אַרײַן אין בוזים און אַ קרעמער, וואָס איז „רואה“ (אידן רעדן צווישן זיך לָשון קודש אין געשעפט), כאַפּט אים בעת מעשה און עס ווערט אַ סקאַנדאַל; סײַדן דער קרעמער איז גוט געשטימט און ער גיט אים אַ שעם צו, שטייל אַז קיינער זאָל נישט הערן: — טשאַלאַוויטשע, נאַ טים סווימי בודוט שטורכאַטע... אויף יענער וועלט, הייסט עס, וועט מען דערפאַר געבן אין די זייטן... און קעגנײכער גייען אום שיסטער מיט שטייול אַריבערגעוואָרפּן איבער די אַקסלען צווישן די פּויערים ביי די שענקען, פאַטשן צו דעם מקח מיט זייערע האַרטע שיסטערישע דלָאָ־ניעס אויף פּויערישע און מען טרינקט „מאַהאַריטש“. אידן בייםן צו

מיט שבתדיקער הון, וואָס די ווייבער גיבן זיי מיט, און פויערים מיט „וועטשינא“ און „סאָלאָניע“, וואָס זיי טראָגן אין די בוזימער. נאָך רוישיקער ווערט דער מאַרק ביי די קאַצאַפישע און אידישע „פּאַלאַטקעס“ מיט שניט־קראָם, אויף דער ערד אויסגעלייגטע און אין די ראַפטן, וואו סײַטעצן און פאַטשיילעס בלענדן דאָס אויג מיט זייערע קאַלירן; עס שרייען די פויערטעס, וואָס דינגען זיך, עס שווערן זיך די קרעמער און שרייען און עס שרייט די סחורה, ווען מען רייסט זי אָפּ פאַרן קונה. ווייטער שרייען און ווייזן זייערע קונצן ביים אָנמעסטן. די טאַנדייטניקעס, וואָס פאַרקויפן פאַרטיקע שעפּסענע פּעלצן און גע־ווענטענע בורקעס, שעפּסענע קוטשמעס און היטלען מיט גלאַנציקע דאַש־קעס; און אַט איז דער צעלניק מיט זיינע שרייענדיקע גרין־רויטע גאַ־רוסענע גאַרטלען, מיט זיינע האַרמאַשקעס, געמאַליעוועטע ביכלעך און בילדער הייליקע, קרייענדיקע ציגענרנע הענעכלעך און „קניפעלעך“ און טעענגעס רויטע און גרינע, וואָס ציען צו דאָס דאָרפישע יונגוואַרג...

דאָ האָט זיך אויך אַוועקגעזעצט אַ בלינדער בעטלער מיט אַן ערד־קאַלירענעם פנים און עטלעכע גרויע הערעלעך אויפן געלן קאלן קאַפּ, דרייט די „לירע“ און זינגט דאָס ליד פונעם בלינדן לאַזאַר און רייסט אַלעמאַל איבער מיט אַ געבעט: „דאַיטע קאַפּיאַטשקו!“ (אַ קאַפּסעלע גיט!...) און פויערטעס גייען פאַרביי און וואַרפן אַרײַן אַ מטבע אָדער אַ בייגל אין דעם געמאַליעוועטן שיסעלע, וואָס שטייט פאַר אים. אַ „שוליער“ האָט אויסגעשפּרייט אַ טיכל אויף דער ערד און ווייזט אַ קונץ מיט דריי קאַרטן אָדער מיט אַ פעפּערל אונטער דריי פינגערוטן: „זאַקרוטשן, זאַווערטשן, סאַם טשאַרט ניע נאַידיאָט“ — שרייט ער גיך ווערטלדיק און אויך אַזוי גיך דרייט ער מיט די פינגערוטן און פויערים קומען צו פּרוואַוון זייער מזל און גייען אַוועק און שילטן און באַוואַנדערן... הינטן ווייטער, האָט זיך אַוועקגעשטעלט אַ „קוקאַלנע קאַמעדיע“. אַן אַקטיאָר, אַ מענטש מיט ראַזירטע וואַנציעס, מעלרעט אַז ער וועט פאַרשטעלן „וואַנקאַ רוטטיוו“ און דער עולם קוקט פאַר־נאַפט ווי אויף דעם זויס פּוֹן אַ שירמע זיצנדיק, וויינט פעטרושקאַ אויף זיין ביטערער דאַליע, אַ באַזיגטער פּוֹן זיין ריוואַל, דעם הפּקּרדיקן לײַבאַוויניק. ביי דער זייט, אין מיטן אַ ברייטן קרייז, אַרבעט אַ גאַנצע משפּחה קונצנמאַכער אין טריקאַטעס; דער מאַן, אַן אַטלעט, אַ פאַר־

ברוינטער, א פארשוויצטער, רוקט א ברייטע שווערד אין מויל אריין, הייבט אויף א קינד אויף א הויכן שטאַנג און האַלט דעם שטאַנג אויף די ציין און דאָס ווייב קוליעט זיך איבער און גייט אַרום מיט דעם כעצעלע צווישן עולם. אינמיטן כאַפט זיך איינער, אז מען האָט אים דאָס ביימעלע מיט געלט אַרויסגעגנבעט און מען לאָזט זיך לויפן נאָכן גנב... טרעפט אויך אַן אַקציוניק באַווייזט זיך, גייט אַרום פרעגן אויף „בלעטלעך“, דאָס הייסט, אויף האַנדלס־דערלויבענישן און קרעמער נעמען שנעל צונויף די שטעלעכלעך. „דער רויב־פּויגל איז אָנגעפּלויגן“ — זאָגן פּויערים און באַדויערן די אַרימע קרעמער, וואָס וועלן מוזן דעם גאַנצן פּדיון זייערן אַוועקגעבן דעם שד...

ווייטער־צו האָבן זיך אַוועקגעשטעלט קאַצאַפּעס מיט פּולע ווע־גענער פּרוכט. אָנהויב זומער — קאַרשן און וויינש, באַרלעך און זאַרזעלעס (די שטעטלדיקע באַרישניעס רופן זיי אויף רוסיש „זשאַר־דעלי“ און די פּאַכלייט — „סקאַראָספּיעלסקי“) און מיינען מיינט עס אַיז פּריער מין קליינע אַבריקאַסן, וואָס פון זייערע קערלעך מאַכן מיר אינגלעך סוויפטשערלעך, אויסרייבנדיק אין זיי אַ לעכל אויף אַ גלאַטן שטיין, און פון זייערע יאָדערן, זאָגט מען, מאַכט מען כינע, אזוי ביי־מער זיינען זיי. דאָ פאַרקויפט מען אַלץ אויפן עמער. אוגערקעס פאַר־קויפט מען אויפן זאַק אָדער פּוּד־ווייז און אזוי אויך גרינע עפל צום איינזייערן אויף קוואַס. אָסיען־צייט שטעלט זיך דאָ אַ גרויסער מאַרק פון עפל, פון פּלוימען, אונגאַרישע און גאָלדאַנעס, וויינטרויבן, פּעריש־קעס, דרען און גוטעסן, אַלץ אויפן עמער און אויפן זאַק. באַלעבאַסטעס גרייטן פון זיי אויף ווינטער איינגעמאַכצן און פּאַווידלע, באַלעבאַטיים שטעלן אירן וויין אַליין אויסגעקוועטשטן... די בולגאַרן ברענגען אַהער פון זייערע באַשטאַנעס קאווענעס און קאַבאַקעס, פּאַמידאַרן און האַר־בעפּערס אַלערליי, וואָס מען פאַרקויפט דאָ אויף דער קופּע... דאָ איז דער גערויש אַן איינגעשטילטער, נאָר איר הערט שוין אַ ווייטן גערויש, וואָס דערטראַגט זיך אַהער פון דער „טאַרהאַוויצע“ מיט אַ הירנשען פון לאָשיקעס און כרוקען פון חזרים, מיט אַ סוויפטש פון לייוועראַנטן און ציגינער, וואָס לאָזן לויפן זייערע פּערד און קנאַקן צו מיט דער בייטש...

דאָ פאַרהאַלט זיך אַביסל דאָס אינגל, ער איז שוין ווייט אַוועק,

נאָר ער בלייבט דאָך שטיין און קוקט זיך צו ווי אַ איד אַ באַלענגאַלע פאַרייסט ביי אַ פּערד דעם פּיסק און קוקט אים אַרײַן אין די צײַן, ווי אַ קצב טאַפּט אַ בהמה און פאַרייסט איר דעם עק און ווי פּערציק פּודיקע קאַצאַפּעס וועגן אויף די גרויסע הילצערנע וואָגן פּופּציק-פּור דיקע חזירים.

ער איז שוין צו ווייט אַוועק, דאָס אידישע אינגל, ס'איז שוין באַלד דער גויאישער דאָרף. אויפן נידעריק אַרומגעגרויזטען פּריצישן שײַער, וואו זומער אינדערוואַכן זשומעט די דרעשמאַשין ווי אַ רײז קער זשוק און מאַכט פּול די לופּט מיט פּאַלאָווע און שטויב, האָבן זיך אויסגעזעצט שקאַצים און שיקסעס; שקאַצים אין ווייסע העמדער מיט אויסגענייטע קעלנער, אין פאַרשפּיליעטע זשיליעטן, מיט גלאַנציקע דאַשקעס ביי די קאַרטוזן און גלאַנציקע שטיוול איבער די ברייטע הויזן און שיקסעס אין רױטע „באַסקעס“ און גרינע „יופּקעס“, מיט שוואַרצע סאַמעטענע פּאַסן אַרומגענייטע, קנאַקן קערלעך און מען קנייפט זיך און מען קייכט פאַר געלעכטער און מען „הירזשעט“ ווי די צעיאַנטע לאַשעקעס...

ער איז צו ווייט אַוועק, דאָס אידישע אינגל, און ס'איז שוין טאַקע שפּעט, די זון הויבט זיך שוין אָן זעצן, פּויערים נעמען אויספלאַגן טערן זייערע וועגענער, אַרײַנגערוקטע אײנער אין צווייטן מיט זייערע דישלען און קלייבן זיך אַהײמפּאַרן. אונטערגעטרונקענע, עטוואָס פאַר טראַכטע און נישט נײכעדיקע, טרייבן זיי אָפּ די פּערדס קעפּ פּון די אָנגעהאַנגענע טאַרבעס מיט אַברעק און דרייען זיי אויס צום אײנשפּאַל נען. אויס יום־טובּ!...

אַזא איז דער זונטיק-טאָג אין שטעטל. אַ טאָג פּון פּרנסה, אַ טאָג פּון פאַרב און באַוועגונג.

אינמיטן דער וואַך לעבט דאָס שטעטל פּון אײגענעם זאַפּט. אינ מיטן דער וואַך גייען באַלעבאַסטעס גאַנץ פּרי אין יאַטקע נאָך פּלייש און פאַר די יאַטקעס לײגן הינט מיט אַרויסגעשטעקטע צינגער און וואַרטן אויף אַ בײַן און סעדיכעס, וואָס פאַרקויפּן אַ גלעזל אַגרעסן פאַר אַ קאַפּיקע, קברות־באַרלעך אָדער עפּעלעך צוגעשלאַנגענע, זידלען זיך און שווערן זיך און די משוגענע האָדיע זיצט און לױזט זיך און דאָס מויל אירס איז אַ מינוט נישט שטיל; זי דערציילט וואָס אין

יעדער שטוב טוט זיך און טרעפט יעדן אין פינטל אָדער זי צעזינגט זיך אינמיטן דערניען, זינט אױס אידשע תפלות און גוואישע לידר לעך, ביז עמיצער רופט זיך אָן מיט אַ וואָרט צו איר און זי נעמט שילטן מיט טױטע קללות אַלץ און אַלעמען...

אינמיטן דער וואָך גייט אַ אידישע מאַמע מיט איר טאָכטער, דאָס כלה־מיידל, אין דער גרויסער שניט־קראָם אָנקוקן וואָל אויף אַ קליידל... אינמיטן דער וואָך קומט אַ קינד אין קלייטל קויפן אַ הערינג, אַ פונטל צוקער און אַן אַכטל טיי, פאַר אַ קאָפּיקע פעפער און זויערזאָלץ צום באַרשט אָדער עפעס צום וואַרמעס אין חדר. דאָנערשטיק און פרייטיק זיינען טעג פון אידישן פדיון אין די קלייטלעך: אידענעס קומען קויפן מעל אויף ברויט און אויף חלה, גרויפן פאַרן טשאַלנט און פאַסאָליעס אָדער נאָט אויף צימעס, ראָזשינקעס צום קוגל און ליכט צום בענטשן... פרייטיק שטעלט זיך אַ פיש־מאַרק, פיש אויף שבת, מערסטנס קאַרעסן און שלײענעס פון אייגענעם גראָסעלער טייך; ווייניקער, בלױע העכטן און גאָלדענע קאַרפן פון דעם ניט ווייטן מאַרקאָיסער טייך אָדער ווייסע דניעסטער־פיש; אונטער אַ יום־טוב בלױז, ים־פיש: סודאַקעס, העכטן און שוואַרצן ים־קאַרפ...
 אינמיטן דער וואָך זאַמלען זיך קרעמער און שעפעטיניקעס פאַר די קלייטן, וויצלען זיך, ווערטלען זיך און קרעמערקעס זיצן פאַר די טירן, שטריקן אַ זאָק און טרייבן רכילות. יאוועט זיך אַ גוי אַן אייני־זאַמער, וואָס איז געקומען אין שטאָט אַרײן אַ פעקל מאַכאַרקע קויפן, מאַכט מען מיט אים שפּאַס, מען נעמט אים אויף דער „העצקע“, מען מען האָצקעט אים אויף אַ שטעקן, און מען הייסט אים באַצאָלן, אין שפּאַס, נאַטירלעך... אַז נישט, זעצט מען זיך אױס אין אַ רעדל פאַר אַ קראָם און מען הערט אױס די מעשיות פון דעם אַלטן משה פּאָטשטאַר, אַ איד וואָס האָט געהאַלטן די „פּאָטשט“, דאָס הייסט, געפירט טשי־נאַווינקעס, דעם פריסטאָוו און דעם אַקציוניק, ווען גראָסעלעס איז נאָך געווען אַ ליידיק שטיק פּלאַץ, האָט נאָך נישט געהאַט, נישט קיין סטאַן (1) און נישט קיין וואָלאָסט (2) און בלױז אַ סטאַנציע אויף צו

(1) פּאַליצײ־אַפּטיילונג. (2) דאַרפישער געריכט.

בייטן די פערד און געבן נאכטלעגער די רייזנדע באאמטע. דערצוילט
האָט ער מעשיות, וואָס האָבן זיך געקענט פאַרמעסטן מיט די גוזמאות
פון דעם גראַף פּאָן מינכהויזן. חברה לצים דערמאָנען אים אָדער טראַכטן
צו איין גוזמא נאָך דער צווייטער און ער פּאָטאָקעוועט אויף זיין כאָכ-
לישן אידיש: — אָ, קינדעניו, אָ! — אָ צע וואָנאָ! — כאַפּן אונטער
לצים און ער באַנייסטערט זיך מיט זיינע אייגענעם מעשיות אזוי, אז
ער מערקט נישט, ווי איינער נאָך איינעם איז מען זיך פּונאַנדערגע-
גאַנגען און אים איבערגעלאָזט דערצוילן די מעשה פאַר זיך אַליין...

משה פּאָטשטאַר קוקט זיך אַרום און צעלאַכט זיך פון דעם שפּאַס,
וואָס מען האָט אים אָפּגעטון. ער איז אַ איד א גבר, אַ הויכער און
אַ געשטרעקטער, און אַ לוסטיקער. איך געדענק, ווי ביי מיין פעטער
אויף אַ קנס-מאַל, ביי מיין זיידן אין שטוב — איך בין דעמאָלט, לויטן
השבון, נאָך קיין דריי יאָר נישט אַלט געווען — האָט ער געקלאַפט
מיט אַ קאַטשעלעקע אין אַ מעשענער טאַץ אין וועלכער מען פרעגלט וואַ-
רעניע, צוהעלפּנדיק וואַסילקע דעם קלעזמער, וואָס האָט געשפּילט אויפן
פידל. דערנאָך האָט ער פאַרשטעקט די פּאַלעס פון דער קאַפּאַטע אין
גאַרטל, אַריינגענומען די באָרד אין מויל, אזוי אז ס'האָבן זיך געביל-
דעט צוויי גראַבע פּריצישע וואָנציעס און ער האָט זיך געלאָזט גיין
אַ קאַזאַטשאַק...

אַן אַנדער איד פון די אַלטע תושבים און פון די אַלטע שעפעטיגער-
קעס, משה שאַמשנס, אַ איד אַ פיקת און אַ ווערטלזאָגער, לעצעוועט פון
זיין ווייב, די טובע לאה, אז זי „הערט די וועלט פאַר אַ פּיאַטאַק"...
אַז זי פירט זיך „קריסטלעך": זי זאַלצט נישט קיין פלייש, וואַשט
אַליין וועש און גייט שוין אין מקוה אַריין אויך נישט... ער מאַכט נאָך
ווי חיים טאַראַטוט, דער הורטאַוונע קרעמער, ביי וועלכן עס קויפן איין
די גראַסעלער פּריצים פּראַנצוויזשע סאַרדעלן, גרינע איילבירטן אין די
סלאָיעקלעך און רייזוויין, גייט אים אַנטקעגן מיטן בויך פאַרויס, ווען
ער קומט אַריין צו אים אין קראָם. — ער גייט אַריין אויפקלייבן ווייכן
פאַקפּאַפּיר אויף נקיות. — וואָס טוסטו עפעס משה? — און
שטופט אים אַרויס מיטן בויך פון דער קראָם. אָדער ער דערצוילט ווי
אַזוי אָט דער פרומער חיים טאַראַטוט איז נישט בייגעשטאַנען דעם
נסיון און האָט זיך צעשריבן אום שבת אויף דעם געלט, וואָס ער האָט

באקומען פאר צושטעלן זעק בעת קאזנא האָט געבויט די בריק איבערן גראַסעלער טייך...

אין די וואָכנטעג קומען אידן צו מיין טאָטן אין קלייטל הערן נייע פון די בלעטער. — וואָס זאָגט דער „צפיר“, זלמן? — פרעגט איציק קלמן, אַן עלטערער שעפעטיניק מיט אַ ציגן בערדל — און שטופט שוין טאָסע אַרײַן דעם קאָפּ אין דער „הצפירה“, וואָס דער טאָטע לײענט. און דער טאָטע איז אים מסביר די ענגלישע אויסערן־פּאָליטיק פון גלאַדסטאָן און סאַליסבורי מיט דעם טערק, וואָס מען רופט אים „האָדס החולה של איראָפּע“, ווי סאַקאָלאָוו קלערט דאָס אויף אין זײַן שטענר־דיקן פּאָליטישן אַרטיקל, וואָס טראָגט דעם נאָמען „דברי הימים“... אין די טעג פונעם דרייפּוס־פּראָצעס איז דעם טאָטנס קלייטל פול מיט נײַ־ניריקע אידן און אויך אזוי ווען עס האָט זיך דערטראַגן קײַן גראַסעלעס די ידיעה, אַז דער באַראָן הירש האָט געקויפט גרויסע שטרעקעס לאַנד אין אַרגענטינ, אַ זײער ווייט לאַנד, אַ ווילדערניש, ערגעץ אין „אַמערי־קה הדרומית“ און וויל דאָרט באַזעצן דריי מיליאָן אידן און אַז דער קײסער איז מסכים מען זאָל אַרויספירן אַלע אידן פון רוסלאַנד...

פּרייטיק טראָגן זיך איבער די שמועסן אין „מרחץ“ אַרײַן, וואו אידן גײען זיך רײניקן און שײערן און ווייס וועש אָנטון לכבוד שבת. ס'איז אַ באַזונדערער אידישער תענוג, דער מרחץ, וואָס פויערים ווייסן נישט פון אים, פונקט ווי זיי ווייסן נישט פון דעם תענוג וואָס הייסט שבת, צו וועלכן דער מרחץ איז אַ פּאַרשפּיל.

דאָ ביים אויסטון זיך אויף די לאַנגע בענק און אָנוואַרפן איין אָנטון אויפן צווייטן — וואָס פאַרבייטן זיך אָפט און ווייכער מוזן דערנאָך שיקן איבערבייטן די פאַרביטענע מענערשע העמדער — גייט דער שמועס טאָסע אַרום דער באָד, וואָס איז דער „סלע המחלוקת“ פונעם שטעטל און מען שרייבט וועגן איר אין די בלעטער.

די באָד איז אַלט, אינעווייניק איז זי שוין שוואַרץ און עס קאָפּעט פון דער סטעליע מיט קאַלטע טראָפּנס פון דער אָפּגעקילטער פאַרע, אזוי אַז יעדער קאַלטער טראָפּן אויפן הייסן לייב איז אַ פּײַן, וואָס צו איר האָבן זיך נאָך אַפּילו די אינקוויזיטאָרן נישט דערטראַכט, און אַ מיאוסער ריח טראָגט זיך פון אירע הילצערנע ביטלעך, פון אירע שעפעלעך און בעזימלעך, מיט אַירע שמיים־בענס און איר מקוה. אַרום

דער באַד גייט אַ קאַמף צווישן אַלט און ניי, צווישן די קאַנסערוואַטי-
 יוע פּני און די פּראָגרעסיווע יונגעלייט. בעני נאַטעס, דער עלצטער
 זון פון דעם פּאַרשטאַרבנעם אידישן גוטבאַזיצער, פּלאַנעוועט אַ נייע
 מקוה, אַ „באַסיין“ רופט ער זי, אויף צופיקעניש די חסידים, וואו דאָס
 וואַסער זאָל זיך שטענדיק בייטן און זיין פּריש. די פרומע אידן האָבן
 מורא, אַז אַזאַ מקוה וועט נישט האָבן די נויטיקע „מם סאה“ (פּערציק
 מאָסן) וואַסער, לויטן דין, און בעני נאַטעס ווייזט זיי אויף, אַז דאָס
 לען מען מעכניש דורכפירן. שרייען די פרומע: טעכניקע שמעכניקע
 און חברה לצים וויצלען זיך, דערציילן שמאַלציקע אַנעקדאָטן פון רביים
 מיט חסידים און טייטשן פּסוקים מיט פּריוואַלע טייטשן...

די באַד שטייט ביים טייך, צופוסנס דער טעראַסע, אויף וועלכער
 גראַסעלעס האָט זיך אוועקגעשטעלט און מען מוז צו איר אַראָפּלויפן.
 אַז מען זאָגט אין גראַסעלעס „אידן לויפן אין מרחץ אַריין“, איז עס
 „פּשוטו כּמשמעו“, ווי רש"י זאָגט, אינעם בוכשטאַבלעכן זין פון וואָרט.
 מען לויפט אַראָפּ מיט דעם ווייסן וועש אונטערן אַרעם און מען קלער-
 טערט אַרויף צוריק מיט דעם קלומיקל קויטיקן וועש אין דער האַנט,
 זוי אַ קנויל אין אַ העמד-אַרבל פּאַרשטעקט, אָבער שוין מיט דעם
 אָפּגעלייגטן ווייסן העמד אַריבער דעם קאַלנער פון דער וואַכעדיקער
 קאַפּאַט, אַן אויסגעוואַשענער, אַ שיינענדיקער. מען לויפט אַראָפּ אַ
 וואַכעדיקער און מען קומט אַרויף אַ שבתדיקער. אין די הייזער שטייען
 שוין די אָפּגעריבענע מעשענע לייכטער אויף די באַדעקטע טישן, די
 ערדן זיינען פּריש אָפּגעשמירט מיט ליים און מיט געלן זאַמד באַ-
 שאַטן, די טשאַלענטן שטייען שוין אין די אווונס פּאַרזינגלעטע מיט
 ליים, נאָר דאָס שבתדיקע טיכל אויפן קאַפּ אַרויפצעוואַרפן צום ליכט
 בענטשן און נאָר די שבתדיקע קאַפּאַטע אָנצוכאַן און באַלד וועט זיך
 דער „לכּו נרננה“ צעשאַלן פון די צעצונדענע שויבן אין די שילן און
 אַ פּירדן וועט זיך גיסן איבער גראַסעלעס פון די בענטשליכט אין די
 הייזער, פון דער צעשמעקטער פּישיוויד, פון די זמירות און פון די
 געפּראַזשעטע קערלעך, וואָס די הויזגעזינטן קנאַקן ביז די ליכט ברע-
 נען אויס...

אין גראַסעלעס איז שבת. פּוסט איז דער מאַרק, מיט גרויסע
 פּאַרזשאַווערטע שלעסער אויף די טירן שטייען די קלייטן שטומע,

גלייך דאָרט וואָלט מען נאָר קיינמאָל נישט געדונגען זיך און נישט געשוואוירן אויף פאַלש, גלייך דאָרט אינעווייניק וואָלטן נישט געשטאַ-
נען די געוויכטן און די מאַסן, די עדות פון דער וואָך זאָרג און דעם
זונטיקדיקן גערויש, וואָס וועט מאַרגן ווידער זיך אומקערן. גאַנץ פרי,
גייען אידן פון „וואַסער“. אין די גאַטיעס גייען זיי, אונטער די האַלב-
שבתדיקע קאַפּאַטעס. קינדער טראָגן טשייניקעס „אַקריפּ“ פונעם „קוב“.
מ'עט אָפּטרינקען אַ גלעזל וואַרימס, וועט מען גיין אין שיל אַריין.
אינגלעך טראָגן שוין נאָך זייערע טאַטעס די טליתים אין רויטסאַמע-
טענע אָדער ווייסע געקראַכמאַליעטע טלית-זעקלעך. מען גייט פאַרביי
דעם קלויסטער, דעם גרין און ווייסן קלויסטער, וואָס שטייט היינט
אויך אַ שטילער, אַ שבתדיקער, אַ פרידלעכער, כאַטשע עס קומען באַלד
אויפן געדאַנק יענע טעג ווען ער איז פול מיט דראָונג קעגן אידן, ווען
די פּויערים קומען פון דאָרט אַרויס מיט אַ הייליקער שנאה צו די,
וואָס זייערע אורעלטערן מיט ניינצן הונדערט יאָר צוריק, האָבן דעם
גאָט פון מחילה און פרידן פאַרפייניקט. מורא און פאַרדרוס באַזעצן
זיך אַ וויילע אין אינגלשע הערצער, נאָר אָט איז שוין די שיל, די אי-
דישע פעסטינג... דער שבתדיקער דאוונען איז פייערלעך, די שבתדיקע
אידן, די שבתדיקע אינגלעך זיינען פייערלעך און זיכער... מ'עט אַהיימ-
גיין פונעם דאוונען, וועט מען זיך אוועקזעצן ביי די טישן און גע-
גיסן פון דעם אַלעמען פאַר וועלכן מען האָט געהאוועט און געזאָרגט אַ
גאַנצע וואָך. און אָט האָט מען שוין אָפּגעגעסן און זמירות געזונגען
און געבענטשט און אַ דרעמל געכאַפט און אויף פאַררען געגאַנגען
צום זיידן אָדער צו אַ אידן אַ לַמֶּדֶן און אינגלעך און מיידלעך גייען
אַרויסן שטעטל, אין פעלד אַרויס שפּאַצירן און מנחה-צייט פאַלט צו.
„וילך יצחק לשוב בשרה“, מאַכט רש"י, יצחק איז אַרויסגעגאַנגען אין
פעלד אַרויס דאוונען מנחה. נאָר דאָס אינגל ווייסט שוין, אַז אין יצחקס
צייטן האָט מען נאָך קיין מנחה נישט געדאוונט און מען האָט נישט
געזאָגט דעם מינאָרנעם „אתה אחד“ פון דער מנחהדיקער שמונה-
עשרה, וואָס לאָזט זיך אַרונטער ווי די זון אונטערן באַרג און ער גע-
ניסט פון דער שבת-פאַרנאַכטיקער רן, ווי דער יונגער יצחק אויף די
פאַרנאַכטיקע ברייטע פעלדער פונעם פליין ממרא... אין אידישע היי-
זער האָט מען שוין לאָמפן אָנגעצונדן, שוין דאָ שטערן אין הימל, און

אידן קלינגען שוין מיט די שליסלען די קלייטן אויפצושליסן, אפשר
וועט א קונה קומען, מען דארף סחורה צוגרייטן און מאַרק־הענדלער
פאַקעווען שוין זייערע קאַסטנס צום מאַרגנדיקן יאָרד...

:: :: ::

דאָס אינגלשע אויג האָט זיך אָנגעזעטיקט מיט דעם שטעטל און
רוט אויף די אַרומיקע בערג און אויף דעם אַרומיקן הימל, וואָס איז
אויף זיי אָנגעשפּאַרט פון אַלע פיר זייטן, אַזוי נידעריק, נאָר מיט דער
האַנט צו דערלאַנגען, ווי אין די גראַסעלער הייזער די סטעליעס. דאָס
אינגלשע אויג רוט אויף די דערפער אַרום, וואָס צופּוסנס די בערג,
זומער אין סעדר פּאַרזונקענע און ווינטער מיט שנייען באַדעקטע.
זומער ציען זיך איבער די בערג תּבוּאה־פּעלדער גרייטע צום שניידן
אָדער שוין אָפּגעשניטענע, מיט סטויגלעך סנאַפּעס, פּאַרווייז אויסגע־
לייגטע, ווי די שבתדיקע חל־הבולקעס פּאַרברוינטע. אין האַרבסט ציען
זיך וואָלקנס איבער זיי, כּמאַרעס, גרייטע צום אויסגיין אין שווערע
רעגנס, און באַשאַטענען די סטערניע און די שוואַרצע צעאַקערטע פּאַסן,
דאָס וועלדל וואָס שטייט אין אַ ווינקל ווי אַ פּאַרלירנס און די ליימי־
קע געלע שפּאַלטן, איבער וועלכע די וואַסערן שטראָמען אַרונטער. ווינ־
טער זיינען די שפּאַלטן שוואַרץ, ווי שוואַרצע מילער צעעפּנטע אינ־
מיטן דעם ווייסן שניי. און קומען די מאַרצאַווע ווינטן און צעלאָזן
דעם שניי, באַווייזן זיך ווידער שוואַרצע פּאַסן ערד צעאַקערטע און
עס נעמט גרינען דער באַרג מיט אויפּגעאַנגענער ווינטער־תּבוּאה און
די ריטשקעס לויפן אַראָפּ אין די שפּאַלטן מיט גערויש.

אין אַ טיפּן טאָל, וואָס טיילט אָפּ דאָס שטעטל פּונעם באַרג, אין
מערב־זייט, פליסט זיך שטיל דער גראַסעלער טייך. דער קוטשורגאַן
רופּט מען אים. אַ נישט טיפּער איז ער, נאָר מיט קעסל־גריבער פּול
און אַ הונדערט מעטער די ברייט. די בריק וואָס ליגט איבער אים, איז
אויך אַ דאַמבע, וואָס פּאַרהאַלט זיינע וואַסערן אין אַ גרויסן באַסיין,
אויף צו טרייבן פון אים וואַסער פּאַרן וואַקזאַל, צען ווערסט די ווייט.
ער פליסט פון צפּון צו דרום און נאָך דער בריק מיט אירע שליוועס,
דעם „אַטפּוסק“, פליסט ער איבער שטיינער און זאַמד אַ קלאַרער אַ
דורכזיכטיקער און צעגיסט זיך ווייטער איבער לעוואַדעס ברייטע, אי־
בער זומפּן, וואָס שפּאַלטן זיך אין טרוקענע זומערס. אינעם נישט פּאַר

דאמבעוועטן טייל טייך באַרט מען זיך און מען שווימט אים אַריבער, מען באַרט אין אים די פערד, וואָס שווימען מיט אַרויסגעהויבענע קעפּ פונעם וואַסער און מען כאַפט אין אים קאַרעסן און שלייענעס. צווישן דעם טשערעט, וואָס וואַקסט אויף ביידע זייטן, אין די קילע שליימיקע זומפן, כאַפט מען אויך וויונעס און ראַקעס. אין די פאַרנאַכטן שווימען אַרויס אויף אים פונעם „פרוד“, וואָס אין ניסנוועלדל, די ווילדע קאַטשקעס און ביז טיף אין דער נאַכט טראָגט זיך פון דאָרט דאָס קוואַקען פֿון די זשאַבעס איבערן גאַנצן שמעטל. ביי דער בריק איז דער טייך מיט ווערבעס פאַרוואַקסן און זיי דינען אַלס פאַרהיטונג, ניט אַריינצופאַלן, וואָרום קיין אַנדער פאַרהיטונג האָט נישט די בריק. הושענה רבה פאַרטאָג, גייט מען דאָרט הושענות אָנשניידן. אָסען־צייט שניידט מען דעם טשערעט, שטייענדיק ביזן גאַרטל אין וואַסער און אין זומפ. ווינטער גלימשעט מען זיך איבער אים, מען האַקט פון אים אייז פאַר די שטעטלשע „ליאָדאָוויקעס“ און אויף „קרעשמטעניע“ (די טויפונג פון יעזוסן), שטעלט מען אויף אים אויף אַ ריזיקן צלם פון אייז און דער גלח פירט אויף אים אַ פּראָצעסיע און פּראָוועט אַ גאַמעסדינסט אויפן שניידיקן פּראָסט.

פאַר דעם אידישן אינגל, אי דער טייך דער רוביקאָן, די גרעניץ, וואָס טיילט אָפּ די אידישע וועלט פון דער גוֹיאישער. אויף יענער זייט בייך, הינטער דעם טשערעט, זעט מען אין די זומערדיקע רויטלעכע פאַרנאַכטן קאַראָוואַנען סילועטן פון שניטער און שניטערנס, שקאַצים און שיקסעס, מיט די קאַסעס אויף די אַקסלען, פונעם פעלד אַהיימגיין און מען הערט זייער געזאַנג, אוקראַינישן כאַרגעזאַנג. וואו לערנען זיי זיך אויס אַזוי האַרמאָניש זינגען, די שקאַצים מיט די שיקסעס, די באַסן און סאָפּראַנאָס, ווי די משוררים ביי די חזנים!... אויף יענער זייט טייך איז די באָהוסלאַווקע, די שורה הייזקעס פון דעם דאָרף ציט זיך גענגוים דעם טייך צופוסנס דעם באַרג. מען זעט זיי, די הייז־קעס, ווייסע מיט קליינע פענצטערלעך מיט בלויער פאַרב אַרומגע־פאַרברט.

אַרימע פויערים וואוינען דאָרט, קרעסטיאַניעס, מיט אייגענער ערד, נאָר קליין זיינען זייערע נחלות. נישט מער ווי אַ פּאַר דורות נאָך זייער באַפרייאונג און באַטיילונג מיט ערד — און די ירושה-

צעטיילונגען האָבן שוין אזוי צעברעקלט זייערע „נאָדיעלן“, אַז זיי פענען שוין פון זייער ערד נישט לעבן און זיי מוזן זיך זוכן אַנדערע פאַרדינסטן. דאָרט וואוינט דער לאַנגער שערעמעט מיט זיינע טעכטער, וואָס וואַשן וועש אין שטעטל, שמירן די ערדן און קאַלכן די ווענט און זיינע איידעמס קנעטן „טשאַמורן“ מיט די נאַקעטע פיס און בויען די ווענט פון שטעטלשע הייזער מיט „וואַלקעס“ (ערד גע-קנאָטן מיט שטרוי). טיף אין צפונדיקן ווינקל, ליגט הירזשעוואָ. אַ גרויס דאָרף מיט „מעשטשאַניעס“, מיט ערדלאָזע פויעריס, וואָס אַר-בעטן אויף „סקאַפּשטיינע“, (אַ דריטל פונעם אויסגאַב) און צאָלן צינז דעם פרייז, דעם קאוואַזער פירשט אַבאַמעליק, וואָס אידן רופן אים אַבימלך. די הירזשעווער לעבט זיך בעסער ווי די באַהוסלאַווקער. זיי באַאַרבעטן ביז פופצן דעסיאַטין אַ משפּה און שניט-צייט אַרבעטן ביי זיי די באַהוסלאַווער אייגנטימער. זיי זיינען אויך נישט אַזעלכע „רשעים“ ווי די באַהוסלאַווקער; קומען זיי אין שטעטל, ברענגען זיי מתנות פון זייערע באַשטאַנעס: קאווענעס און דיניעס, פאַר די קרע-מער, זייערע „לייבקאַס“ און „מאַשקאַס“; די באַהוסלאַווקער קומען נאָר „קאָליאַדעווען“ ניי-יאָר אין אידישע הייזער, באַשיטן די שטוב מיט קערנער און וואַרטן מען זאָל זיי דערפאַר עפעס שענקען... די באַ-הוסלאַווקער זיינען אויך די פאַר וועלכע מען האָט מורא, ווען מען ריכט זיך אויף אַ פּאָגראַם אין שטעטל.

אויף יענער זייט טייך שטייט דער צווייטער מיט זיינע קרומע צלמים און אינעם טאַג פון די פערציק הייליקע ציען זיך אַהין פונעם קלויסטער פּראַצעסיעס מיט איקאָנעס און הייליקע טיכער, געטראָגן פון גוים מיט גלאַט צוגעקעמטע און אייל-באַשמירטע קעפּ, מיט קלויס-טערנגעקלאַנג און גלחישן געזאַנג. זיי ציען זיך איבערן מאַרק צו דער בריק און מאַכן האַסטיק קלאַפּן דאָס האַרץ ביי אידישע קינדער.

::   ::   ::

אין מזרח-זייט הייבט זיך דער באַרג האַרט ביים שטעטל. די גרעניץ פונעם שטעטל איז דאָ די „כויניע“, דאָס שעכט-הויז, הייסט עס; דאָס לאַנגע נידעריקע הויז, וואו אין די פאַרטאַגן פירן אידישע

קצבים א שטיקל צום קוילען און פרומע שוהטים מאכן א ברכה איבער זייערע חלפים און פנימה. פאר דער בוניע לינט א ברייט גרין פלאץ, וואו די ווינט-מילן שטייען און אידישע קינדער פון די חדרים גייען אהין לגרבעומד אויף בארג סיני, עסן דאָרט זייערע ארץ ישראל-פירות און שישן פון די פייִלנבויונגס. העכער, אויפן רוקן פונעם באַרג, שטייט דער אידישער בית עולם. א פארבאָטענע וועלט פאר מיר, דעם כהן, נאָר דער נייגיר איז גובר און אז מיר מאַכן אן אווענטורע. עטלעכע אינגלעך און מיר קלעמען ארויף דעם באַרג, כדי צו זען ווי ווייט איז נאָך פון דאָרט צום הימל, כאָפּ איך מיך צו נאָנט און קוק אריבער איבערן פארקן.

צופוסנס דעם באַרג אין צפונדיקן ווינקל, שטייט דעם פריצם הויף מיט זיינע הינט. אידן גייען אהין נאָר צאָלן צינז פאר זייערע הייזער און קראָמען און אהין איז מיין אויג געווענדט ווען איך הער דערציילן וועגן ארענדארעס, וואָס פריצים פלעגן אויף זיי די הינט אָנרייצן, שטייסן, הייסן זינגען מה יפית און כאַנצן דעם בערן-טאָנז... דאָרט שטייט דער הויף פון דעם צעדרייטן פריץ וואַסיל איוואַנאָוויטש גראָ-סיל'טאָלסטאָי. טאָלסטאָי איז אן איבערזעצונג פון דעם מאָלדאוואַנישן גראָסול און זיין זיידע נאָך, דער מאָלדאוואַן, האָט דעם טאָלסטאָי צו געגעבן ווען ער איז אַריבער פון טערקישער צו רוסישער אונטערטאָנ-שאַפט און האָט זיך רוסיפּיצירט. זיין נאָמען טראָגט דאָס גאַנצע שטעטל. וואַסיל איוואַנאָוויטש וואוינט א גאַנץ יאָר אין אַדעס, וואַל-גערט זי אין די האָטעלן און קאַבאַרעטן, בויט זיך דאָרט א שאַלעט, און אין זיין הויף קומט ער נאָר אויף א פאַר חדשים, אין די סאַמע היצן. ער ברענגט דעמאָלט מיט זיך א ליובאַוויצע און האָט אויך גע-בראַכט פון אַדעס א פאַעטאָן, וואָס גייט אָן פערד און איז דירעכט-לאָפן מיט אים דעם מאַרק ווי אויף ביי וואונדער. ער האָט אויך גע-בראַכט א גאַנצע משפּחה איטאַליענער מיט רויטע זשילעטלעך און פליינע קאַפּעליושעלעך אויפן קאָפּ, וואָס האָבן ביי דער זייט א פּעדער אריינגעשטעקט, און זיי פלאַנצן א וויינגאַרטן אויף דער טעראַסע וואָס פאַר זיין הויף.

דער פלאַן פון א וויינגאַרטן אויף יענעם פלאַץ, זאָגט מען, האָט אים געגעבן בעניע נאָטעס, דער שוין דערמאָנטער זון פון דעם אידישן

גוטבאזיצער און אייגנטימער פון דער גרעסטער גוראלניע (בראָנפן-פאָבריק) אין דער געגנט. דער אידישער גוטבאזיצער איז שוין נישטאָ און אויך זיין בראָנפן-פאָבריק איז שוין נישטאָ. די זון זיינע האָבן אַלץ פאַרקויפט, טאַקע דעם פאַמער פון דעם פרויז, איוואַן וואַסיליע-וויטשו, ווען עס איז אַרויס דאָס געזעץ פון אַלעקסאַנדער דעם דריטן, אַז אידן טאָרן נישט באַזיצן קיין ערד און קיין בראָנפן-פאָבריקן. זיין עלצטער זון, בעניע, איז איצט אַ מענטש ביים פרויז. ער וויל באַווייזן, אַז גראַסעלעם קען אַרויסגעבן נישט נאָר בראָנפן, נאָר אויך קאַניאַק אין גוטן ווייזן...

אויך דער געדאַנק פון דער פאַראַווע מיל, וואָס האָט זיך אַוועק-געשטעלט נידעריקער, הינטער דער ראַמאַנאָווע, זאָגט מען, איז בע-ניעס. ער האָט זי געוואָלט פאַר זיין שוואַגער איצל גראַנאָווסקי, וואָס ברענגט מעל פון אַרעל און לעצטנס האָט ער ביי זיך אין שטוב אַליין אויסגעמיסטערעוועט פון האַלץ אַ מילכל, וואָס בייטלט מעל. געוואָלט האָט איצל גראַנאָווסקי מאַכן דאָס מילכל אויף דעם פרינציפ פון „פער-פעטאָ מאַבילע“, פון אייביקער באַוועגונג לויט דעם געוויכט-געזעץ, נאָר דאָס איז אַ צו לאַנגע מעשה. דער סוף איז געווען, אַז איצל איז געבליבן ביי זיין „פערפעטאָ מאַבילע“ און דער פרויז האָט אָפגעגעבן די קאַנצעסיע אויף דער פאַראַווע מיל אַ גוי, אַ שטיקל מעכאַניקער און מען רופט זי אַנדרייס מיל. זי מאַלט נאָר שוואַרץ מעל, מיט די קלייען, און איר גערויש הערט מען ביזן אַנדערן עק שטעטל. זי איז דאָס לעצטע וואָרט פון דער טעכניק אין דער גראַסעלער אינדוסטריע. זינט זי האָט אָנגעהויבן מאַלן דעם ווייז און קאַרן און די קוקורוזע פון די אַרומיקע פויערים, שטייען שטיף די ווינט-מילן, זיי שטייען מיט צעבראַכענע פלינגל און קונדסים רייטן אויף זיי אָדער גייען אַריין אינעווייניק און רייבן אויף זייערע מילשטיינער סוויפטשערלעך פון אַבריקאַסן-קערלעך. איין ווינט-מיל נאָר, דעם אַלטן טויבן מרדכי ווערביצקיס, מאַלט נאָך אַמאָל רעמשענע גרויפן אָדער פאַפשויע-מעל, אַזוי לאַנג ער שלעפט נאָך די פיס...

:: :: ::

די ראָמאַנאָוועקע, דאָס זיינען צוויי נאַסן, וואָס זיינען ספּע דאָרף און ספּע שטעטל. עס וואוינען דאָרט אויף איין גאַס אידן וואָס עסן זייערע אַליין געזעצטע קאַרטאָפּל און ציבעלע מיט קנאַבל און האָבן אויסגעבויט זייערע כאַטעס מיט אייגן געמאַכטע ציגל און „וואַלסעס“. מערסטנס, זיינען דאָס „מירטשיקעס“: אידן, וואָס אַרבעטן ביים לופֿ-טערן און רייניקן די תּבואה, וואָס ווערט געהאַלטן אויף שפּעקולאַציע, און ביים שיטן זי אין די זעק צום אַוועקשיקן. מען רופּט זיי אויך „רע-שעטניקעס“, מחמת זיי זיינען ספּעציעאַליסטן צו אַרבעטן מיט די רע-שעטעס. דאָרט וואוינען אויך אַנדערע באַלמעלאַכעס: גלעזער, וואָס גייען איבער די דערפער מיט אַ קאַסטן גלאָז, „פעטשניקעס“ (אויבן-מאַכער), וואָס ערב פּסח זיינען זיי די „פּאָדריאַטשיקעס“ פון מצה באַקן און זיינען אַליין געניטע „שיבער“ (וואָס שטייען ביים אויוון), אַ וואַסערפירער, אַ דרדק מלמד... און אויך דאָרף-הענדלער, אידן וואָס לאָזן זיך אַוועק מיט אַן אייגן פּורל אויפקויפן אין די דערפער „קליינע תּבואה“: פּראַסע און הרעטשקע, ליאָן און ריפּאַס, קערלעך און מאָן... פון יענער גאַס קומען די משרתים אין די קלייטן, די לערנאינגלעך אין די קוזניעס און די וואָס לאָזן זיך אַוועק אין דער ברייטער וועלט, אין די גרעסערע שטעט און ווערן דאָרט „פּאַלנע מענטשן“.

די אַנדערע איז די קוזניע-גאַס. עס וואוינען דאָרט אידן שמידן מיט פּאַרבּרוינטע פּנימער און שטאַרקע הענט. דער ציגיינער אַנטאָן האָט זיך גראָד אַרויפגערוקט מיט זיין קוזניע העכער אין שטעטל. דאָרט וואוינען אויך די רימער. אויף יענער גאַס, טיף אַריינגערוקט, געפינט זיך דער „סטאַן“ (די פּאַליציי) און די „קאַדענאַרדיע“ (אַרעסט-הויז) אידן רופן עס אין שפּאַס חר-גרויא. טיף אַריינגערוקט, צווישן וויינש-לעדער און באַשטאַנעס, וואוינט דאָרט אויך דער פּריסטעוו, דער פעלדשער און דער גלח. אין פּראַנט שליסט אָפּ די גאַס ביים אַרויפ-קום אין סאַמע שטעטל דאָס הויז פונעם גראַסעלער אַדוואָקאַט; אַ איד, וואָס שרייבט „פּראַשעניעס“ (קלאַגעס) פאַר די פּויערים צום וואַלאַסט-נעריכט, ער טראַגט אַ פעלערינע און אַ קאַפּעליוש און גייט שבת אין שיל אַריין מיט אַ שטעקן, וואָס האָט אַ זיבלערנע גאַלעקע. די זין זיינען שוין באַלמעלאַכעס, שלאַסער און בלעכער, און די טעכטער —

מאָדיסמקעס און זינגען פון „שולמית“ און „בר כוכבא“ און אידישע און רוסישע קופלעטן.

פון דאָרט קומט מען אַרויף אינעם שטעטל. אָבער נאָר צופוס און נישט אין קיין רעגן־טאָג. אַרויפפאָרן קען מען נאָר אויפן מאַרק, אין דער קרום. די גאַסן מיט די באַלעבאַטישע און גבירישע הייזער, וואו עס געפינט זיך די פּאָטשט, דער שפּיטאַל, די אַפּטיק, די שילן. די הייר זער מיט די פּאַליסאַדניקעס און גאַניקעס, מיט אַקאַציע־ביימער אין פּראַנט, שטייען אין דער הויך, אויף דער טעראַסע. צו זיי מוז מען אַרויפקלעטערן און אין אַ רעגן־טאָג שטרעמט פון דאָרט אַראָפּ אַהער מיט דעם גערויש פון אַ וואַסערפאַל דאָס וואַסער אין אויסגעמוליעווע־טע ריטשקעס. דאָרט אַרום קומט פּאָר יעדן זומער די אינוואַזיע פון די דראַגונער און פון די דאָנער קאָזאַקן. פון ווייט, פון צווישן גרינס פון די צפונדיקע בערג, איבער וועלכע עס ציט זיך דער שליאך, זעט מען זיי אַראָפּנידערן מיט זייערע פּערד, מיט זייערע ווייסע העמדלעך און ווייסע היטלען. פון ווייט הערט מען זייער געזאַנג און זייער סוויפטש: „טרי דערעוויג, דוואַ סיעלאַ“... און אַט ציען זיי זיך שוין איבער דער ראַמאַנאָוקע פּאַרשטויבטע און פאַרשוויצטע, ביי וועמען אַ רינגל איי נעם אויער, סקוואַדראַן נאָך סקוואַדראַן, מיט זייערע פּיקעס אָדער מיט זייערע קורצע ביקסן אויף די רוקנס. אין שטעטל, צעשיטן זיי זיך, די בעסטע הייזער פאַרנעמען זיי, צעלייגן פייערן אין די הייף, גייען אין די קלייטן קויפן טאַבאַק און גנבענען קאווענעס אין מאַרק ביי די זיצערקעס...

:: :: ::

אַ סטראַטעגישער פונקט איז אונדזער שטעטל, אַ שיידוועג, מאַכט מען דאָ אַרום מאַנעווערעס, פאַרנעמט מען דאָ פּאָזיציעס. אָפּגעשטאַנען עטלעכע טעג, ווערן זיי פּלוצים נעלם. אין אַ פאַרטאָג גייען זיי אַרייַ בער די בריק, אויפן וועג צו בעסאַראַביע, איבער די בערג צום דניעס־מער, צו די פעסטונגען פון טיראַספּאָל און בענדער. שפעטער, אין די יאָרן פון בירגער־קריג, האָט גראַסעלעס דורכגעמאַכט פינף פּאָגראַמען פון גרינאָרעווס באַנדעס און אַנדערע, צו וועלכע עס איז צוגעשטאַנען

אָרומיקע פּויערישע יוגנט, און אויך דעמאָלט אַלס סטראַטעגישער פּינסט, איבער וועלכן די באַנדעס האָבן זיך געלאָזט קיין בעסאַראַביע. פּינף מאָל האָט מען דעמאָלט אין גראַסעלעס געהרגעט אידן, פּאַר-נומען ערובניקעס און אַרויפגעלייגט קאַנטריבוזיע און נאָך זייער אַוועק-גיין, האָבן אידן געציילט די הרוגים און זיי געפירט צו קבורה. אַזוי ביז די באַלשעווייסטישע מאַכט האָט זיך איינגעשטעלט. מיין טאַטע האָט אין אַ כּריוו צו מיר זיך געקלאָגט: וואו איז געווען די אידישע זעלבסטשויץ? אַ פּאַר עלטערע אידן זיינען אומגעגאַנגען מיט רעוואָל-זיערן. די יוגנט איז געווען אין די שטעט און אין די פּאַרטיזאַנישע מחנות, וואָס האָבן אָנגעשפּאַרט אַזש ביי וויניצע און ביי יאַמפּאָלע, וואו צוויי יונגע ברידער מיינע, זיינע זין, זיינען געפאַלן, און דאָס שטעטל האָבן זיי געלאָזט אויף הפּקר. די יוגנט האָט דאָס שטעטל קיינמאָל נישט ליב געהאַט און האָט דאָס שטענדיק באַטראַכט פּאַר אַ פּירהויז צו דער כּרייטער וועלט...

:: :: ::

אין די יאָרן וועגן וועלכע איך שרייב דאָ, אין מיינע קינדערייאָרן, איז דאָס שטעטל נאָך געוואַקסן און האָט זיך געבויט. געווען זיינען נאָך יונגעלייט וואָס האָבן געבויט זייערע צוקונפּט-פּלענער אויף שטעטלישע פּערספּעקטיוון. געווען זיינען דעמאָלט די יאָרן, ווען גע-הערשט האָט איבער רוסלאַנד דער מלך רשע אַלעקסאַנדער דער דריטער און זיינע גזירות האָבן געטריבן די אידן פון די דערפער אין די שטעטל לעך אַרײן. מעווייע האָט זיך איינגעאַרדנט נישט אין יעהופּעץ, נאָר אין בויבעריק. ערשט זיינע קינדער, זיינע טעכטער, ווי די זין פון מאיר שאַלאַנט, זיינען זיך צעפאַרן, האָבן זיך צעזויט און צעשפּרייט אויף אַלע שבעה ימים... וועגן אַט די גזירות פּלעגט מען דעמאָלט זייער אַ סך ריידן און געקומען זיינען זיי אויפן געדאַנק ווי נאָר אַ איד האָט גענומען אין דער האַנט אַ זילבערנעם רובל און האָט דערזען די צורה פון דעם אָנגעפּרעסענעם און אָנגעזויפענעם קאַצאַפּ, וועלכער איז זיך ניקם אָן די אידן פּאַר דער גוטסקייט, וואָס זיין פּאַטער אַלעקסאַנדער דער צווייטער האָט צו זיי אַרויסקגעוויזן... דער דאָזיקער רשע מרושע

האָט פיינט געהאַט זיין פאָטער פונקט ווי ער האָט פיינט געהאַט די אידן און האָט פיינט געהאַט די קאָנסטיטוציע, וואָס זיין פאָטער האָט געשריבן פונקט ווי ער האָט פיינט געהאַט דאָס רוסישע פאָלק, וואָס זיין פאָטער האָט באַפרייט פון „פאַנשטינע“, זיינע שרייבער און זיי-נע סאָציאַליסטן, די זעלבע, וואָס האָבן זיין פאָטער אויפגעריסן איי-דער ער האָט די קאָנסטיטוציע אונטערגעשריבן, אַ קאָנסטיטוציע מיט וואַלרעכט פאַר פריצים און פאַבריקאַנטן, נאָר ניט פאַרן פאָלק...

גראַסעלעס שטייט אויפן מיטן וועג צווישן באַלטע און אַדעס און איז מיט זיי ביידן פאַרבונדן אויך קרוביש און געדענקט דעריבער נאָר שטאַרק די פאַנגראַמען פון 81-טן יאָר אין די ביידע שטעט, וואָס דער מלך רשע האָט לכבוד זיין קרוינונג באַפוילן צו מאַכן. גראַסעלעס זעט די גזירות זיינע פאַר די אויגן: אין שטעטל וואוינען זייערע קרבנות, די אָפגעקומענע זין און איידעמס פון דעם אידישן גוטבאָזיצער און בראַנפן-פאַבריקאַנט, זיינע פאַראַרימטע קרובים און די דאָרפישע אידן וואָס היינט זיינען זיי דאָרף-גייער; גראַסעלעס האָט איינציקע זין אַפ-געגעבענע פאַר זעלנער און ווייסט אויך פון די צרות-גימנאַזיע, כאָר-טשע נאָר ווייניק גראַסעלער אידישע טאַטעס און קינדער טראַכטן פון שטודירן...

ביטערע נעמען קלינגען אין די אויערן פון יעדן אידן און אידישן אינגל: איגנאַטיעוו, פאַביעדאַנאָסצעוו, „נאָוואַיע וורעמיא“, נעמען פון מיניסטאַרן און פון צייטונגען, וואָס גיסן זיך צונויף אין אונדזער גע-דאַנק מיט יעדן שייגעצל, וואָס שרייט אונדז „זשיד כאַלאַמיד“ און ווייזט אונדז אַ „אויער“, וואָס ער מאַכט פון דער פאָלע פון זיין טאַטנס בנד, וואָס הענגט אויף אים ווי אויף אַ סטראַשידלע, אָדער כאַפט אַריין דאָס היטל — אויך זיין טאַטנס — צווישן די ציין און מרייסלע דערמיט. איין גאָט ווייסט וואָס דאָס מיינט, נאָר קיין אויס-דרוק פון פריינטשאַפט איז דאָס זיכער נישט.

אַפילו די פאַר שיקאַציעלעך, וואָס שפילן זיך מיט אונדז, סאַשאַ און קאַסטיאַ, די קינדער פון דעם פּוילישן דאָקטער סווענציעקים אל-מנה, וואָס וואוינט מיט אונדז אין שכנות, באַפאַלט אַמאָל אַ רשעות אינמיטן שפילן און זיי וואַרפן אונדז שטיינער און שרייען אונדז „זשיד“, זיי שרייען „זשיד“ אַפילו דעם לערער כייקעליס, אַ ריגער

סטודענט, וואָס קומט אָפּ ביי אונדז אין שטעטל פאַרשיקונג און פאַר-
 נעמט ביי זיי אין שטוב דאָס אָרט פֿון זייער פּאָטער...
 אונדז פאַרדריסט נישט אזוי אויף די קינדער פונעם אוריאלניק
 פאַשוראָ, אויך שכנים אונדזערע, וואָס מיר גייען קיינמאָל נישט צו
 זיי אין שטוב זיך שפּילן; זייער טאַטע איז דאָך נישט מער ווי אַן
 אוריאלניק און ביי זיי אין שטוב שטינקט שטענדיק די „קאַפּוסטאַ“.
 זיי לויפן צו אונדז זיך שפּילן, ווייל ס'שטייט זיי נישט אָן זיך שפּילן
 מיט פּויערישע קינדער און דאָך שרייען זיי אונדז „זשיד“! נאָר קינד
 דער זיינען קינדער און פאַרגעסן זיך; אין די זומערדיקע רויטע פאַר-
 נאַכטן וואָלגערן מיר זיך אינעם שוואַרצן גאַסן־שטויב, אין די גרויע
 ווינטערדיקע טעג גליטשען מיר זיך באַרג־אַראָפּ אָדער מיר קייקלען זיך
 אַראָפּ איבערן שניי און נאָך אַ רעגן לאָזן מיר אַוועק מיט די „ריזלענר
 דיקע“ ריטשקעס שיפעלעך פֿון פּאַפּיר.

:: :: ::

געווען זיינען עס די „אידיליע“־יאָרן פֿון גראָסעלעס. גראָסעלעס
 איז דעמאָלט געווען אַן אָרט פֿון פרנסה. נישט נאָר דאָרפּישע אידן
 זיינען צוגעקומען, נאָר אויך פֿון דעם נאָנטן שטעטל סאַוויצקעס, דאָס
 אמתע „מיסטיווקע“. אינגאַנצן דריי ווערסט פֿון גראָסעלעס געפינט
 זיך עס, אויפן וועג צום וואָקזאַל. צוויי קורצע נאָר ברייטע גאַסן, ווי
 אַ דאַלער צוזאַמענגעשטעלט, אויף וועלכע עס שטעלט זיך דער יאַריד,
 זיינען דאָס גאַנצע שטעטל. געבויט האָט זיך עס נאָך פאַר גראָסעלעס
 און די הייזער דאָרט האָבן גרינע מאַכיקע ווענט און שטייען מיט פאַר-
 מאַכטע נישט געפאַרבטע און שוואַרץ געוואָרענע לאָדנס. דאָס זיינען
 די הייזער פֿון די הענדלערישע און באַלמעלאַכישע משפּחות, וואָס האָבן
 זיך אַריבערגעצויגן קיין גראָסעלעס. פֿון גראָסעלעס וועלן זיי שפעטער
 ווייטער וואַנדערן, ווער קיין אַדעס און ווער קיין ניריאָרק און קיין אַר-
 גענטינע אויף דער פּאַמפּאַ. צוגעקומען זיינען קיין גראָסעלעס אויך
 נייע שיסטער און שניידער פֿון וואָלין און פּאָדאָליע, וואָס דער נאָמען
 פונעם גראָסעלער יאַריד און פֿון די אַרומיקע יאַרידן, וואָס שטעלן זיך
 אין די וואַכנטעג, האָט זיי צוגעצויגן. אויך זיי וועלן שפעטער ווייטער
 וואַנדערן קיין אַדעס און קיין אַמעריקע, נאָר דערווייל בויען זיך אין
 גראָסעלעס נייע הייזער.

מען באבויט דאָס פּלאַץ וואו פּריער זיינען געשטאַנען די ווינט-
 מילן, גראַסעלעס ציט זיך באַרגאַרויף, צו דער בויניע, צום בית עולם...
 פּריער האָט זיך עס געבויט צום טייך צו, צו דער באַד, באַרג אַראָפּ,
 אַ זעמליאַנקע אונטער אַ זעמליאַנקע, מיט פּריזבעס פאַר די קליינע
 נויאישע פענצטערלעך. דער חילוק איז, וואָס די ווענט דאָ זיינען נישט
 קיין געווייסטע ווי ביי די פּויערישע כאַטעס פון יענער זייט טייך און
 די פענצטער נישט אַרומגעמאַלן מיט בלויע פאַסן און קווייטן. געבויט
 האָט מען אויך פּריער לענגוים דעם טייך און אויך זעמליאַנקעס מיט
 פּריזבעס, אָבער שוין מיט אָפּגעגראָבענע הייף פון הינטן. איצט בויט
 מען שוין מיט אַ פּלאַץ, גאַסן גלייכע אויף דעם הויכן פּלאַץ, און נישט
 קיין זעמליאַנקעס, נאָר הייזער מיט שינדלענע דעכער. קרעמער בויען
 זיך דאָ און באַלמעלאַכעס אַרויפגעאַרבעטע. דאָ האָט אויך קאַזנאַ אַ
 שולע אַוועקגעשטעלט, אַ „וועלטלעכע“; נישט קיין קירכלעכע ווי די
 וואָס הינטערן קלויסטער, נאָר אַזאַ וואו אידישע קינדער זאָלן קענען
 לערנען רוסיש... גראַסעלעס ווערט אַ שטאָט און מען דאַרף זי רוסי-
 פּיצירן...

מען בויט שוין אויך קיין דרום, מען ציט ווייטער די שלאַך-נאַס,
 וואו פּריער האָבן זיך שוין אָנגעהויבן די ווייצן-פעלדער. מען האָט
 צוליב דעם אָפּגעגראָבן די צוויי בערגלעך, וואָס זיינען פּריער געווען
 דער בעסטער שפּאַציר פון דער שטעטלשער יוגנט. און דאָס אָפּגראָבן
 האָט אַוועקגעשטעלט גראַסעלעס אין דער געשיכטע. מען האָט אין זיי
 געפונען אַלטע טערקישע מטבעות און קרומע שווערדן און שאַרבנס
 מענטשלעכע. אַ סברא דאָס אָרט איז אַמאָל געווען אַ שלאַכפּעלד און
 מען האָט דאָ געוויזן העלדישקייטן. דאָ האָבן זיך שוין אַוועקגעשטעלט
 נאָר געהויבענע הייזער, גבירישע. אידן וואָס דינגען אָפּ ביי די אַרד
 מיקע פּריצים דעם שניט (פּאַסעסאַרס) און האָבן פּריער געוואוינט אין
 די דערפער, קומענדיק אין שטעטל בלויז אויף ימים נוראים, זיינען גע-
 וואָרן שטעטלשע תושבים און זיי פירן אַ פּריצישן „שטאַט“. נאָר אידן
 זיינען זיי און קויפּן אָפּ די „מזרח-שטעט“ אין די שילן ביי אָפּגעקו-
 מענע באַלעבאַטים און קויפּן אויס די בעסטער „מפּטירס“ מיט די
 „שישים“ און די שענסטע פּיש אויף שבת... שבועות עסט מען ביי זיי

די שענסטע בייגעלעך און קאשניקעס אין פוטער און חנוכה מאכט מען ביי זיי דאָס בעסטע קערטל, ביי די באַרימטע לאַטקעס...

:: :: ::

די ניי אויסגעבויע גבירישע הייזער האָבן צוגענומען אַ שטיק פון אונדזער שפּאַציר-פּלאַץ. געפלאַנצט האָט דער גלח הינטערן קלויס-טער, אויף צוויי זייטן זיינע, אַ בולוואַר, מיט אַקאַציעס און מיט רויזן-ביימלעך, מיט סטעזשקעס צווישן גרינעם גראַז און מיט שטאַכעמלעך אַרומגעצאַמט. נאָך וועלכער אידישער אינגל און וועלכע אידישע מיידל וועט דאָס גיין שפּאַצירן הינטערן קלויסטער? און נאָך אין די שבת-דיקע פּאַרנאַכטן, ווען ער צעקלינגט זיך אַזוי פּריילעך אויף זיינע דינסטע גלעקלעך: לינגי-לינגי, לינגי-לאָן! — וואָס דאָס זאָל זיין דער קרויסטלעכער „לכו נרננה"... איך האָב מורא צו זאָגן, אַז אויב אַ איר-דישע נשמה איז אַמאָל געפאַנגען געוואָרן אין די נעצן פון דעם פּראַ-וואַסלאָונעם קלויסטער, האָט דערין אַ חלק געהאַט אַט דער דין-סייער-לעכער לינגי-לאָן אין אַ לויטערן זומערדיקן פּאַרנאַכט, וואָס זאָגט צו אַזוי פיל פּרייד און רז... און דערפאַר אפשר האָבן אידישע אינגלעך און מיידלעך אויסגעמיטן צו גיין אַהין און גענאַנגען איז מען צו די ווייצן-פעלדער, וואָס אויפן וועג צו סאַוויצקעס, צו באַריס מיכאַילאָ-וויטשעס אַרומגעצוימטן גאָרטן, וואָס לאָקט אַזוי מיט זיין געהיימעניש און נאָך ווייטער, צו דער מיכאַילאָווקע, וואו דער „וואָלאָסט" געפינט זיך און מען קלעטערט אַמאָל אַרויף אויף אַ פלוט פון אַ דאָרפישן גאָרטן און מען רייסט אָן וויינשל און זאַרזעלעס...

מער ווי אַלץ האָט מיך געלאָקט דער אַרומגעצוימטער גאָרטן מיט דער ברייטער פּריצישער שטוב, אַ ווייסע מיט אַ גרינעם דאָך, וואָס קוקט אַרויס פון אינעווייניק. פונקט אַזוי האָט אויסגעזען דער גאָרטן און די שטוב, וואו פּושקינס העלד, דער רעוואָלוציאָנערער באַנדיט דוכ-ראָוסקי, האָט געלויטערט אין דער נאַכט אויף דעם גוטבאַזיערס שיי-נער טאַכטער. נאָך באַריס מיכאַילאָוויטש איז אַ „גוטער פּריץ", וואָס מוט אַמאָל אַ טובה אַ אידישער אלמנה, אַ מאַרק-זיצערקע, ווען מען וויל ביי איר צונעמען איר איינציקן זון פאַר אַ סאָלדאַט... ער שטעלט

זיך איין פאר איר אין דער „פריסטמווע“, וואו ער איז א „משליען“... איז צו וואָס זאָל אים דער באַנדיט שלעכטס טון?... אין חלום, פון דעסטוועגן, כאַפּ איך מיך אַמאָל אַרײַן אין יענעם גאַרטן. איך גיי אַרײַן דורך דעם אָפּענעם שטיינערנעם טויער און די ביימער זיינע, באַ-לאַדן מיט גרויסע עפל און באַרן, מיט טוואיקע פלוימען און פּוכיקע אַבריקאַסן, ציען זיך אין אַליען גלייכע און איך גיי דאָרט אום אַ פּרייער, אַ נישט געשטערטער און אַט שטייען גאָר ביימלעך נידעריקע מיט וויינטרויבן רויעע און ווייסע, אַזעלכע גרויסע, וואָס מער איך סוק אויף זיי, אַלץ גרעסער זיינען זיי... וואו זיינען דען פאַראַן אַזעלכע גרוי-סע וויינטרויבן, דו נאַרעלע, און אין וועלכן גאַרטן לאָזט מען אָפּן דעם טויער און מען לאָזט אַזוי שפּאַצירן פּריי און קיין הינט זיינען נישטאָ?... ס'איז דאָך נישט מער ווי אַ חלום!... און, אוי ווי מיר ווילט זיך נישט אַרויס פון דעם חלום!...

נאָך אַ פּרייז וואוינט הינטערן שמעטל, דער פּרייז מיסאַלאַאי, באַ-ריס מיכאַילאָוויטשעס אַ ברודער. זיין הויף שטייט נענטער צום שמעטל, הינטער די אַלטע קלייטן, וואָס ביי דער בריק. הינטער זיין הויף איז די לעוואַדע, וואו מען פאַרטרייבט די אידישע קי אין טשערעדע אויף פאַשע. אַ „משודאַק“ איז ער, דער מיסאַלאַאי. ער איז הויך און דיק און טראַגט אַ סאַלדאַטסקע הימל מיט אַ רויטן „אַקאַלישעק“ אָן אַ דאַ-שעק, ווען ער פאַרט אין זיין פאַעטאַן צו דער הורטאַווער אידישער קראָם אַליין איינקויפּן „דעליקאַטעסן“. ער פירט קאַנטשאַפּט מיט אי-דישע שיסטער, האָב ליב גראַבע נישט שמעקנדיקע מאַנירן, גראַבע רייד און גראַבע וויצן און זיין שוואַכקייט זיינען „אָוסטריאַטשקעס“ (עסטרייכישע יונגע שיקסלעך). ער ברענגט זיך פון עסטרייך צענדלי-קער רומענישע פאַמיליעס, וואָס וואוינען ביי אים אין הויף, אַרבעטן ביי אים, און ער „לויבעט“ זיך אין זייערע בלאַנדע מיידלעך מיט די צעפלאַמטע באַקן!...

הינטער זיין הויף, ציט זיך אַ דאַרפישע גאַס, אַ טייל פון דער מיכאַילאָווקע; האָט זיך דאָרט באַזעצט אַ איד, אַן אַרויסגעטריבענער פון אַ ווייטן דאָרה, אַזש פון פּערקאַנסק, און האָט גענומען ביי מיסאַ-לאַיען עטלעכע דעסיאַטין ערד צו באַאַרבעטן פאַר אַ דריטל פונעם שניט, ווי אַלע הויערים. נאָר זיין שטוב איז די ערשטע, צוגערוקט

צום פריצם הויף, מען זאָל נישט קענען זאָגן, אַז ער וואוינט אין דאָרף. אַז מיר גייען אַמאָל שפּאַצירן אין יענער זייט, גייען מיר אַרײַן צו דעם אידישן פּויער אין הויף. דער איד, רפאל הייסט ער, איז אַ פּויער און עס ליגט אויף זיין פנים די פּויערישע האָרעוואַניע און די פּויערישע זאָרג, נאָר אַנדערש ווי עס זינגט זיך אין אליקום צונזערס, „סאָכע“, נאָר די קינדער זיינע, זיינען שוין נאָר אַנדערע. זיי אַרבעטן אויך אין פעלד, נאָר די אויגן ביי זיי פינקלען אַזוי מאַדנע, נאָרנישט ווי ביי פּויערישע קינדער. זיי לייענען אידישע ביכער און זינגען פּרוגס לידער. איך האָב שוין דעמאָלט אויך געהאַט געלייענט פּרוגן און פלעג דעקלאַרירן: „דוואַ דאָסטאַיאַניאַ דאַלאַ מניע סודבאַ, זשאַזשדו סוואַבאָדע אי דאָליו ראַבאַ“, נאָר סאָנקע, אַזוי דאַכט זיך האָט זי געהייסן, דאָס מיידל מיט די שוואַרצע אויגן און דעם וואַלעטן שאַטן אויף די ווייסע באַקן, האָט בעסער ליב געהאַט זינגען: „גרויסער נאָט, מיר זינד גען לידער, גרויסער נאָט, צו דיר אַלײַן; נעמט צונויף די סנאַפעס, ברידער, ביז די זון וועט אונטערגיין“. זינט דעמאָלט האָב איך שוין אַ סך מאָל געזען דעם פינקל אין די אויגן פון אידישע מיידלעך: בעת איך פלעג קומען מיט פּראַקלאַמאַציעס אויף די פּאַבריקלעך פון דער אַדעסער סלאַבאָדקע און זיי אַפּוואַרטן ביי די טויערן אָדער אין די אידישע קאָלאָניעס פון ענטרע ריאָס און דער פּאַמפּאָ און אויף די פעלדער פון די אידישע קאָלאָניעס אין זאַפּאַראַזשיע און קרים; ער האָט ביי מיר אַ ספּעציפּישן נאָמען: סאָנקע.

::   ::   ::

אַ יונג שטעטל איז גראָסעלעס, אָבער פּאַרט אַ שטעטל, און האָט דעריבער צוגעצויגן צו זיך אַלע סאָציאַלע עלעמענטן, אָן וועלכע אַ שטעטל קען זיך נישט באַגײן: די הענדלער און די באַלמעלאַכעס, פּויערים אַפּילו און האַלבע פּויערים, וואָס וואוינען אויף די ראַנדן זיינע; אָבער צוגעצויגן האָט דאָס אויך אַזעלכע עלעמענטן, וואָס דאָס וואָלט זיך גאַנץ גוט געקענט באַגײן אָן זיי: די בעטלער. געהאַט האָט דאָס שטעטל איר אייגענע אַרימשאַפט, אידן וואָס האָבן געלעבט פון קצבה, דאָס הייסט פון וואַכנעלט, וואָס מען האָט

זיי אריינגעשיקט, אזוי אז קיינער זאל נישט וויסן, כאַטשע אלע האָבן דאָס געוואוסט; אידן וואָס האָבן אויף פסח גענומען „מעות חיטים“ און אידן, וואָס האָבן געלעבט דערפון, וואָס אַ רייכער קרוב פון גראָ-כעלעס גופא אָדער פון ערגיץ אנדערש, האָט זיי אַריינגעשיקט. גראָ-כעלעס האָט דאָך געהאַט אַפילו אַ תלמוד תורה, וואו עס האָבן גע-לערנט אינגלעך פון אזעלכע עלטערן, וואָס האָבן קיין שר-לימוד נישט געקענט צאָלן. נאָר בעטלער, גייער איבער די הויזער, האָט נישט גראָ-כעלעס קיין אייגענע, זיי קומען און גייען אוועק.

שפעטער, בעת איך האָב געארבעט אלס לערנאינגל ביי אַ טיראָספּאָר-לער איינבינדער, איז אַריינגעקומען אַהין אַ גראָסעלער איד מיט אַ זייגער צום אויספּלעטן און צונויפגענומען „נומערן“, אַ קאָפּיקע אַ נר מער, גייענדיק אזוי פון שטוב צו שטוב. אויך קיין גראָסעלעס פּלעגט אַמאָל קומען אַ איד מיט אַ חפץ צום אויפּלעטן און גיין מיט אים פון טיר צו טיר. און מען פּלעגט אויף אַזא אידן רחמנות האָבן און אים גערן געבן די קאָפּיקע. ער איז אַ „יורד“, ער שעמט זיך צו נעמען נדבות... כאַטשע עס פּלעגן קומען אין שטעטל אויך פּראָפּעסיאָנעלע „יורדים“, אידן שענער אָנגעטוענע, מיט גאַנצע קאָפּאָטעס, וועלכע פּלעגן מאַנען אַ גרעסערע נדבה, ווי עס פּאַסט פאַר זייער קאַטעגאָריע. דעם אידן, וואָס איז אַריינגעקומען מיט דעם זייגער, האָב איך גוט געקענט, איך האָב אַפילו געוואוסט ווי אזוי ער איז געפּאָלן: ער איז געווען אַ „נאמן“ ביי אַ רייכן תבואה-סוחר און געפירט מיט זיך געלט פאַר אים פון אַדעס און פּלוצים האָט ער זיך געכאַפּט אויף דער באַז, אז ער האָט נישט דאָס געלט... און דער סוחר האָט אים אָנגעקלאָגט אין געריכט און דער איד האָט נישט געקענט באַווייזן, אז מען האָט ביי אים דאָס געלט טאַקע אַרויסגענומען; עדות האָט ער געהאַט — טאַקע מיין טאַטן, וואָס איז דעמאָלט אויך געפּאָרן פון אַדעס מיט אים אין איין וואַנאָן, — אז ער האָט זיך געכאַפּט, אז ער האָט נישט דאָס געלט און אז ער איז געווען שטאַרק באַצערט דערפון... דער סוף איז געווען, אז דער איד האָט פּאַרלוירן דאָס נאַמנות און מער ווי צו נאַמנות האָט ער אַ פנים נישט געטויגט... נאָר אז איך האָב דערזען דעם אידן, האָב איך באַהאַלטן דאָס פנים, כדי אים נישט צו פאַרשע-מען, אזוי ווי אין „פּרק“ שרייבט זיך: „אַל תראה את האדם בשעת

קלקלתו" — קוק נישט אויף א מענטשן בעת זיין געפאלנקייט... און געטראכט האָב איך דעמאָלט ביי זיך, אז איצט, וואָלט איך געגאָנגען שווערן פאַר דעם מענטשנס אָרנטלעכקייט.

איך האָב אויך אַמאָל געהאַט אין אַדעם אַ גאַרנישט אָנגענעם באַד געגעניש מיט אַ אידן פון אונדזער שטעטל. אין אַן איינבינדעריי, וואו איך האָב געאַרבעט, איז אַריינגעקומען אַ איד בעטן אַ נדבה און איך בין געבליבן נשתומם: אַ גראָסעלער איד, אַ שכן לעבן מיין זיידן, מיט אַן אייגענער דירה, אמת, אַן אָפגעלאָזענע, אַ לאַנג שוין נישט קיין געקאַלעכטע; אַ איד מיט אַ „שטאַט" אין מזרח, אַ פאַנאַטישער ריוזשענער חסיד, איינער פון די, וואָס האָבן אַמאָל גערודפּט מיין טאַטן פאַר זיין „אַפיקורסות"... ס'איז ירוחם!... ווען איך האָב דאָס שפּעט טער דערציילט דעם טאַטן בסוד, האָט עס אים נישט געוואונדערט: אין גראָסעלעם האָט דער איד געלעבט פון קצבה, פונעם חסידות איז אים פאַרבליבן נישט מער ווי דער טרונק בראָנפן, די קינדער זיינע זיינען זיך צעפאַרן, וואוינט ער ביי זיינער אַ טאַכטער אין אַדעם און זי ווייסט מסתמא אפילו נישט וואו איר טאַטע נעמט אויף אַ טרונק בראָנפן... מיין טאַטע האָט דעם ענין געזוכט אויסצוגלעטן און האָט נישט געמערקט ווי שטאַרק ער האָט דעם זעלבן ענין ביי מיר צעד קנייטשט... איך האָב מיטאַמאָל דערזען פאַר זיך די גרויסע וועלט פון געפאַלנקייט, וואָס גאַרקי האָט זי ביי די האָר געשלעפט אַרויסצוהויבן זיך מיט דעם כוח פון דער אילוויע און זי איז דאָך פאַרבליבן געפאַלנקייט און וואַרט אויף איר גואל... איך בין שוין דעמאָלט געווען אַ סאַציאַליסט... נאָר ביז היינט בין איך זיכער, אז אין גראָסעלעם, וואָלט אַט דער ירוחם נישט געגאָנגען איבער די הייזער בעטן אַ נדבה. די הייזער-גייער אין גראָסעלעם פלעגן קומען פון ווייטע מקוּרות, קומען פלעגן זיי אין בוידן, ווי די ציגיינער, ריכטיקער, זיי האָבן זיך דערשלעפט אַהער פון יענע ווייטע מקומות און פון יענע ווייטע צייטן, וואו דער זיידע מענדעלע האָט זיך מיט זיי אָנגעטראָפן, פון קאַבצאַנסק און פון טונעיאַדעווקע, און האָבן דאָ געהאַט זייערע אַ באַזונדערע סטאַנציע. ווי אַזוי דאָס איז געשען, צי גראָסעלעם האָט זיך מיט זיי געשעמט און האָט זיי דאָס פלאַץ אָנגעוויזן, אָדער זיי אַליין האָבן געוואוסט וואו זייער פלאַץ איז און זיי האָבן זיך פאַר-

קליבן אין אזא ווינקל וואו מען זאל זיי נישט ארויסזען; אין דער ניד-
דער, ביים טייך, אין דער סאמע עקסטער פון די זעמליאנקעס מיט
די אָפגעגראָבענע הייף פון הינטן, אויף דעם ברייטן הויף אירן, האָט
ער זיך צעלייגט, אָט דער מענטשלעכער אָפפאָל, צווישן וועלכן דער
זיידע מענדעלע האָט געפונען שפורן אָדער רעשטן פון מענטשלעכער
שיינקייט...

ס'ד האָבן געוואוינט אין אַ שטוב, וואָס איר הויף הינטן האָט זיך
פארענדיקט איבער אָט דעם „אָפגרונט“. איבער אַ נידעריקן ליימענעם
ווענטל, וואָס האָט דעם הויף געשיצט, פארוואַקסן פון דער אַנדער
זייט מיט ווילדן גראַז, פלעגן מיר, קינדער, הערן דאָס הייזערדיק-
קוויטשיקע געשריי פון די „ביידלעך“; קללות, וואָס אין שטעטל ביי
אונז פלעגט מען זיי נישט הערן אַפילו נישט אויפן מאַרק „צווישן
די עפעלעך“... גערופן האָבן זיי זיך מיט מאָדנע צונעמען: „סטערווע“,
„עיושוש“, „פּנר“, „בלינדע שקאַפע“, געפּרעטע זשאַבע“, „דראַפּיטש“,
און אויך „כל המורא“, אַ צונאַמען, וואָס מיר דער-איינגלעך האָבן
געגעבן איינעם אַן אַלטן הייזער-נייער מיט רויטע אויגן. מיט אַ זיי-
טיק שטעגל, וואָס האָט זיך געצויגן ביי דער זייט פון אונדזער הויף
אַראָפּ אין אַ פאַרלאָזענעם גאַרטן אַריין ביים טייך, וואו מען פלעגט
גיין רייסן ניס-בלעטער צום צוואַגן זיך, פלעגן מיר אַרויפקלעטערן
אויף דער אַנדער זייט איבערן „אָפגרונט“ און צוקוקן זיך צו דעם
לייזיק-שלעפּערישן לעבן פון דעם פאַרשאַלטענעם געזינדל, וואָס האָט
זיך, דאַכט זיך, אַליין פאַרשאַלטן מיט זיינע טויטע קללות. דער באַ-
לעבאָם פון יענער זעמליאנקע, אַן עלטערער איד, אַ למדן פלעגט מען
זאָגן, און אַ דורכגעטריבן-קליגער, האָט געהאַט טעכטער, וואָס האָבן
געשטמט פאַר „כאַמער-אייזלעך“, דינסטן אין רייכע הייזער, און אז
גראַסעלעם איז זיך צעוואַקסן און האָט זיך גענויטיקט אין אַ ליבע-
געשעפט, האָט די זעמליאנקע אויסגעפילט אויך אָט די „סאַציאַלע
פּונקציע“.

די פּראַפעסיאָנעלע שנאָרעריי, וואָס די גראַסעלער האָבן באַטראַכט
פאַר דער גרעסטער קללה און אויך פאַר דער גרעסטער כּושה, איז פּונ-
דעסטוועגן אַקצעפּטירט ווי אַ סאַציאַלע אינסטיטוציע. אַ חוץ דער
„צדקה גדולה“, וואָס פאַרנעמט זיך מיט טיילן קצבה, „מעות חטים“

און אויסהאלטן די תלמוד-תורה און א חוץ נאכעטעם, וואָס גייען אום מיט דער פאָטשיילע אין ספעציעלע פאלן, ווי פאַר אַ אָרימער גע- ווינערן אָדער אויף אַ רעצעפט פאַר אַ אָרימען חולה, האָט גראָסעלעס אויך אַ חברה „עזרת עניים“, וואָס איר עובדה איז: אויסבייטן די פרעמדע הייזער-גייער „פרוטות“, אויף צו געבן רעשט. די „פרוטות“ איז אַ שטיקל קארטאָן מיט דעם שטעמפל פון דער גראָסעלער חברה און האָט דעם ווערט פון אַ גראָש. פאַראַן זיינען גראָסעלער אידן, וואָס קענען זיך נישט פאַרגינגען די הוצאה פון געבן יעדן אָרימאָן אַ נאַנצע קאָפּיקע און „ארויסלאָזן אים אַ פאַרשעמטן“ ווילן זיי אויך נישט. דערצו נוצן די „פרוטות“ אָדער פשוט „קוויטלעך“. באַשעפ- טיקט האָבן זיך מיט דער „צדקה קטנה“ יוגנעלייט, חתן-בחורים, וואָס זיינען זיך „מחנך אין מצוות“, גרייטן זיך אויף קהלשע עסקנים.

:: :: ::

אויב פראָפעסיאָנעלע שנאָרעריי ווערט אין גראָסעלעס אַקצעפּ- טירט, כאָטשע דאָס איז פאַר די גראָסעלער די גרעסטע קללה און די גרעסטע בושה, איז די פראָפעסיאָנעלע גנבה, דאָס הייסט, גנבה אַלס פאַך, פאַרמשפּט, ווי דער ערגסטער פאַרברעכן. מען קען נישט אָנ- ווייזן אין גראָסעלעס אויף קיין איין מענטשן, וואָס מען זאָל אויף אים קענען זאָגן, אַז ער איז אַ גנב. גנבים, ווייסט מען אין גראָסעלעס, זיינען פאַראַן אין די גרויסע שטעט. פאַראַן זיינען דאָרט קעשענע- גנבים, אַזעלכע הייסט עס, וואָס גנבענען זיך אונטער און ציען אַרויס מיט פלינקע פינגער דאָס בייטעלע פון דער קעשענע, דעם זייגער מיטן קייטל; אַנדערע גנבים, וואָס כאַפּן צו זאַכן, וואָס מען האָט פון דער האַנט אַוועקגעלייגט, אַ פעקל סחורה, אין גאַס, אין קראָם, אין וואַגאָן; פאַראַן גנבים, וואָס גנבענען פון די וועגענער בעת מען פירט סחורה איבער דער גאַס, מען שלעפט אַראָפּ זעק מיט צוקער, קאַסטנס מיט זייף... אַנדערע שלעפּן אַראָפּ זעק מיט תבואה, וואָס מען פירט אויף דער „זאַסטאַווע“ אָדער קוישן פרוכט, וואָס מען פירט אויפן „פרי- וואָז“. פאַראַן דאָרט אויך שלעסער-ברעכער, קאַסע-ברעכער, אונטער- גראָבער, און אויך אַזעלכע, וואָס זיינען גרייט אויף מאַרד. אַזוינס איז

אין גראַסעלעם נישטאָן; טרעפט אויפן גראַסעלער יאָרד מען כאַפט אַרויס ביי אײנעם דאָס בײַטעלע מיט דעם נעלט, איז דאָס די אַרבעט פון אַ גאַטראָליער, פון אַ שטאַטישן קעשענע-גנב, וואָס איז געקור מען פּרואוון מזל אויפן יאָרד. האָט געטראַפן אַמאָל מען האָט ביי מיין פעטער שלמה אויסגעליידיקט די שניט-קראָם זײנע דורך אַ לאַך פון אַ נײַט-פאַרנומענער הינטערשטער קלייט, גערענקט מען עס אַלע יאָרן ווי עפעס אַן אויסטערלישע געשעעניש און די גנבים זײנען גע-ווען אַזש פון טיראַספּאָל. איין אײנציקער גראַסעלער איז פאַרמישט געווען אין דעם שטיקל אַרבעט, אַ יונגער באַלענגאָלישער זון, וואָס האָט געמאַכט אַן „אָווענטורע“. ווייטער דערפון איז עס נײַט אָוועק. מען האָט דערהרגעט ביי אונדז אין שטעטל אַן אַלט פּאַרפּאָלק אָן קײנ דער, וואָס האָט געהאַלטן אַ שענק און אַן אײנפאַרהײז, האָט מען ביז היינטיקן טאָג די מערער נישט געפונען, נאָר יורשים האָבן זיך געיאָוועט אַזעלכע מאָדנע פון דער פּרעמד...

פונדעסטוועגן, קען קײנער נישט זאָגן, אַז אין גראַסעלעם גנבעט מען נישט. עס גנבעט אַ פּויער אַ הערינג פונעם פעסל און אַ בײגל ביי דער שטעל, ווען די בעקערקע פאַרקוקט זיך, און עס גנבעט אַ תבואה-סוחרל און אַ קרעמערל אויף דער וואָג, אויף דער מאָס און אויפן חשבון... צי אַנזעצערײ איז גנבה און צי דאָס איז פון יענעם מין גנבה, אויף וועלכער עס זאָגט זיך, אַז „אַ גנב מן הגנב איז פטור“, נעם איך מיך אײצט נישט אונטער צו אורטיילן, נאָר דאָס מײן איז אין גראַסעלעם פאַראַן נאָר היבש, איבערהויפט צווישן די שניט-קרעמער... און דאָ קום איך צו אַ מין גנבה, וואָס האָט אַן אַלטע טראַדיציע און איז אַלע יאָרן פאַרבונדן מיט דעם פּערד-האַנדל, מיט ציגײנער און מיט פּריצים. און די טראַדיציע האָט זי געמאַכט פאַר האַלב-לענגאַל. און אפשר איז אין דער האַלבער לעגאַליטעט שולדיק טאַקע דאָס וואָס אין דעם ענין זײנען אָפט שטאַרק פאַרמישט די פּריצים גופא. אַ פּריץ קען אָפט נישט בײשטיין דעם נסיון און קויפט ביי אַ לײוועראַנט אַ פּאָר צאַצקעדיקע פּערד, וואָס יענער קען נישט אָנווייזן פון וואַנען ער האָט זיי באַקומען און דערפאַר טאַקע מאַכט ער אָפט אַ שווייג ווען מען פּירט ביי אים אַרויס פון שטאַל זײנע אַ פּאָר פּערד. און דערפאַר, אפנים, הערשט נאָך אין אָט דעם מין פאַרברעכן דאָס רעכט פון

זעלבסטגעריכט. כאפט מען דעם פערדרגנב ביי דער האנט, מערסטנס ציגיינער, מעג מען אים „אפשלאגן די לונגען“, „שלאגן א מינוט צום טויט“, אבי נישט צו טויט. פון דעם פערדהאנדל איז די דאזיקע טראג-דיציע אריבער אין א נעוויסער מאס אויך צו פעלדהאנדל...

בקיזור, גראסעלעס איז א שטעטל, ארום וועלכן עס וואוינען א סך פריצים און גראסעלעס איז א שטעטל פון א סך טראנספארט, פון גויים וואָס פירן סחורות און תבואות און פון אידישע באלענגאלעס, וואָס פירן פאסאזשירן, איז דאָ דעריבער שטארק אַנטוויקלט אַט דער מין מסחר, וואָס שטייט איין אין די הענט פון ציגיינער און אידן. פריצים האַנדלען נישט מיט קיין ציגיינער, די ציגיינער האָבן אָפּט א צו דירעקטע שייכות מיט די שטאַלן, האַנדלען זיי מיט די אידן. דער מין אידן טיילן זיך אָבער אויך אויס פון אַנדערע: דאָס זיינען, מערסטנס, גבורים, ריזיקע אידן מיט ברויטע פלייצעס, וואָס שטאַד מען פון די דערפער, פּוה די קאַלאָניעס.

נאָנט צו אַט די אידן שטייען, פון איין זייט, יענע לעגענדאַרע אידישע פאַרשוניען, וואָס האָבן, ווי „בוטרע“, דער אידישער העלד, יואָס משה קולבאַק האָט אים פאַרייביקט, געהאַלטן אין שרעק גאַנצע געגנטן מיט זייערע פריצים און אין גראַסעלעס דערציילט מען נאָך ביז היינטיקן טאָג מעשיות וועגן זייערע העלדישקייטן, וועגן זייער אַפענער האַנט און שוץ פאַר די אַרימע און שוואַכע אין דער גאַנצער געגנט, איבערן קוטשורגאַן און קוואַלניק. פון דער אַנדער זייט, שטייען צו זיי נאָענט די באַלענגאַלעס, די אָקסן-הענדלער, די נבל-השינדלער און די קצבים, ווי אויך אידן פון די איינפאַר-הייה, וואָס זיינען, פון זייער זייט, שוין נאָענט צום שענקערישן יחוס.

די אידן פון די איינפאַר-הייה זיינען אָפּט זייטיקע מעקלער ביי אַלע מינים געשעפטן. זיי קענען זיך מיט-דעם פרייז און קענען זיך אויך מיט דער „אַקציוניק“, וואָס קומט אין שטעטל אויף אַן אינס-פעקציע איבער די האַנדלס-פאַטענטן און איבער די גראַדוסן ספירט אין די שענקען און „פאַרוואַלן“ און פּוועלן ביי זיי א טובה, כאַטשע אָפּט פאַרמסרן זיי אויך. זיי האַנדלען אונטער מיט פּוראָזש און ביי זיי אין די הייה שמעקט מיט פּערד, דאָס וואָס פאַרבינדט דאָס שטעטל

מיט דעם דאָרף, מיט דער נאַטור, נישט נאָר עקאָנאָמיש, נאָר אויך פּיזיש.

דירעקטע פּערד-גנבים זיינען צווישן אידן כמעט נישטאָ; דאָס זיינען מערסטנס ציגיינער און שטעטלשע פּויערים, וואָס וואוינען שוין נאָענט צום דאָרף. ווערט ביי אַ פּויער פּאַרלירן אַ פּערד אָדער אַ קו, ווענדט ער זיך נישט צו פּאַליציי, נאָר צום „וואָראַזשעביט“, צום „נביא“, הייסט עס, און דער איז שוין אַ גאַנצער שטעטלשער פּאַר-שוין, פון די ווינציקע שטעטלשע פּאַרשויןען ניט-אידן, צוזאַמען מיט דעם באַד-גוי, מיט דעם שבת-גוי און מיט דעם גויאישן טרענער, וואָס מען רופט מערסטנס אויף אָפּצולאָדן מעל פון די וועגענער...

:: :: ::

סאָציאַל און גייסטיק קלאַסיפּיצירן זיך די גראַסעלער אידן אין די שילן. שילן האָט גראַסעלעס דריי און יעדע שיל שטעלט מיט זיך פאָר בערך אַן אנדער קאַטעגאָריע שטעטלשע אידן. אין דער זעלבער צייט אָבער אויך אַן אנדער עטאַפּ אינעם אויפבויו פונעם שטעטל. די אַלמע שיל, וועלכע איז שוין טאַקע אַלט און ס'איז שוין באַרד אַ סכנה צו דאוונען אין איר, איז אויך די ערשטע גראַסעלער שיל. אויסגעבויט האָט זי דער אידישער גוטבאַזיצער נאָטע קנעכעלמאַן אין דער גאַס, וואָס הינטער זיין שטוב. דער געוועזענער צענטער פונעם שטעטל. אירע מזרח-באַלעבאַטיים, אירע גבאים זיינען די שענקער און די עלצטע און אויך רייכסטע קרעמער, די הורטאָוויקעס. דאָרט דאוונט דער רב, דער גראַסעלער ווילד-פרומער רב און גרויסער שומה, ר' וויזעפּל קאַצענעלנבויגן, פון נאָר אַלטן רבנישן יחוס, וואָס דער יעלבער אידישער גוטבאַזיצער האָט אים אויפגענומען, ווען גראַסעלעס האָט שוין באַדאַרפט אַ רב, און האָט פאַר אים אויסגעבויט אַ שטוב לעבן דער שיל, אויף דער צווייטער זייט ביים ארויפקום פונעם טייך. דאָרט דאוונט אויך דער שיראיעווער רב, אַ רב, וואָס האָט געמוזט פאַר-לאָזן זיין שטעטל, די געוועזענע קאָלאָניע שיראיעוואָ, און האָט זיך באַ-זעצט אין גראַסעלעס צוזאַמען מיט זיינע טעכטער, „בויגרעסעס“, וואָס פירן אַ שניט-קראָם. צו דעם רב גייט מען נישט מיט קיין שאַלוח, כאַטש מען ווייסט, אַז ער וועט גיכער פּסקען אויף כשר, דערפאַר גייט מען צו אים מיט אַ דין-תורה, ווי צו אַ קלוגן אידן. דער אַלטער רב, זאָגט

מען, ווייסט אפילו נישט קיין צורת מטבעה. און נאך א גרעסערער שוטה איז זיין זון פנחסל, וואָס איז קיין לערנער אויך נישט. שמעטל וואָרט אויף דער געלעגנהייט איבערצוגעבן דאָס רבנות זיין איידעם, א יונגערמאן, וואָס לייענט שוין א רוקישן בלאַט.

אין דער שיל דאווענען די טאלנער חסידים. דאָס זיינען אלץ אידן מיט א שמעל, מיט כרייטקייט און חוצפה, אפילו דער יורד צוויי שן זיי, וואָס קומט אן צו קצבה, איז א געפוצטער איד און א בעל-גאוה. איין קלייניקייט, זיי זיינען חסידים פון דער מעכטיקער רביים דינאסטיע אין אוקראינע! דאָס האָט ער דאָך, ר' דודל טאלנער, גע-שריבן אין א בריוו צו זיין גראָסעלער עדה: „הנני העומד בין ה' ובניכם“, ווי משה רבנו, געפרייטשקאָם, האָט געזאָגט, ווען צווישן דער אירישער עדה אין דער מדבר האָט אויסגעבראָכן דאָס מחלוקת: איך בין דער וואָס שטייט צווישן גאט און אייך... נאטירלעך, דאווענען דאָרט אויך אידן קבצנים, אָבער אלץ אידן מיט פרעמענויעס, אָדער אויף למדנות אָדער אויף יחוס.

די צווייטע, לויט איר עלטער, איז די „מיטלסטע שיל“. דאָס איז די שיל פון די באַלמעלאַכעס. אירע מזרח-אידן, אירע פני זיינען די קצבים — אידן וואָס שטייען אין יחוס אויף דער גרעניץ צווישן באַלמעלאַכע און שענקער-קרעמער — אַרויפגעאַרבעטע באַלעגאַלעשע זין און איידעם — די נייע גבירים פונעם שמעטל, וואָס קומען זעלטן אין שיל — אלטע איינגעפונדעוועטע בעקערס, א רייכער טאַנדייט-ניק, פישער און באַנדאַרעס, נאָך גבאים זיינען דאָרט גראָד „פראָס-טאַקעס“, ווי באַלמעלאַכעס רופן די פאַכלאָזע: א איד א תקיף — א באַלעכאָס פון אן איינפאַר-הויז; א זון פון א פעל-הענדלער, וואָס איז ברוגו געוואָרן אין זיין שיל פאר אן אויסגעקויפטער עליה וכדומה. שוסטער, שניידער, שמידן, באַלעגאַלעס און ליוועראַנטן, זיינען אויך דאָ, אין זייער שיל, דאָס פעבל. אויך די שיל האָט דאווענער חסידים: ראַכמעסטרוווקער, מערסטנס אידן האָרעפאַשניקעס, אן געזעלשאַפּט-לעכער ווירקונג.

די נייסטע שיל איז די סאַדענערער קלויז. דעם מזרח פאַרנעמען דאָ אידן קרעמער, פעל-הענדלער, לעדערוואַרגער, קליינע תבואה-סוחרים און „מירטשיקעס“, וואָס זיינען קרוכים פאַרבונדן מיט קרעמער-זיין

שע פאמיליעס, מיט באַלעבאטישן גראַד... דאָ דאוונט מיין זיידע משה פיינבערג און זיינע זין און מיין טאָטע.

אַלע דריי שילן האָבן זייערע שוחטים, וואָס זיינען אויך זייערע „בעלי-מוסר“, מנגנים, הייסט עס. שחרית און מנחה-מעריב דאוונען שיל-באַלעבאטיס, וואָס טורנירן זיך און היטן זייער חזקה צו דאוונען פאַרן עמוד: איינער אויף „כבלת שבת“, אַ צווייטער אויף שבת פאַר נאכטיקער מנחה, אַ דריטער אויף פונפאַרנטיקן דאוונען ביז „הודו“ און אַ פערטער פון „הודו“ און ווייטער ביזן ליינען.

אין שטעטל פּלאַסקערט אַ מחלוקת און אַ שנאה צוליב דעם דריטן שוחט. די מיטלסטע שיל, די באַלמעלאַכישע, האָט קיין שוחט נישט געהאַט, און ווען נישט די פּראָסטאַקעס-תּקופים, וואָלטן זיי אפשר אויך ווייטער זיך באַזאָנגען אָן אַן אייגענעם שוחט, טראָגנדיק זייער גורל פון אַ נידעריקער קאַטעגאָריע אידן. די תּקופים האָבן געבראַכט אין שטעטל אַ ספּעציעלן באַלמעלאַכישן שוחט, אַזאָ וואָס אים זאָל אָנשטיין קומען אויף אַ באַלמעלאַכישן ברית אָדער חתונה און אַ באַל-מעלאַכע זאָל זיך אין זיין אָנוועזנהייט נישט פילן נאָר נידעריק אָדער אומבאַקוועם. אויסגעפאַלן איז דער גורל אויף אַ שוחט פון אַ נאַענ-טער אידישער קאָלאָניע, וואָס איז זיך פונאַנדערגעפאַרן און ער איז געבליבן אָן פּרנסה.

עס האָבן זיך אָנגעהויבן „שאלות ותשובות“ פון רבנים, „התראות“ פון גוטע אידן, איבערהויפט פון דעם טאַלנער. דער ראַכמעסטריווקער האָט זיך פאַר אים איינגעשטעלט, ווי פאַר זיינעם אַ חסיד, ר' נחומ' צי אַליין איז צוליב דעם ענין געקומען קיין גראָסעלעס, נאָר וואָס פאַר אַ ווערט האָט אין גראָסעלעס דער ראַכמעסטריווקער קעגן דעם טאַלנער מיט דעם סאַדענערער, וואָס מען האָט אים אויך גערופן באַ-הושער און הוסיאטינער? דער האַצעלער, צו וועלכן עס פאַרן אַלע גראַ-סעלער באַלמעלאַכעס און דער עיקר זייערע ווייבער, האָט זיך נישט געמישט. ער איז אַ איד, וואָס איז באַמת אויסגעטאָן פון אַלע ערדישע זאַכן און קען נאָר ווינטשעווען. אויך ער איז דעמאָלט געקומען קיין גראָסעלעס, געפּראַוועט אַ שבתדיקן טיש, אידן האָבן געכאַפט שרייבן, נאָר ווייטער איז ער נישט געגאַנגען. ער אַליין איז דאָך בלוז אין אַרענדע ביי די נבאים זיינע, ביי זיין הויף...

דער סוף איז, אידן פון די אנדערע צוויי שילן עסן נישט פון דעם דריטן שוחטס שחיטה, היטן זיך דערפון ווי פאר טריפה. איז א איד פון דער אלטער שיל און פון דער קלויז פארבעטן אויף א חתונה צו א אידן פון דער מיטלסטער שיל, פארזוכט ער נישט פונעם עסן און טרינקט בלויז לחיים. א רחמנות אויף דעם שוחט. ער איז טאקע נישט קיין גרויסער למדן, ווי מען שמועסט, אָבער דורכשמועסן זיך ווילט זיך אים אמאָל מיט א אידן א יודע-ספר און אין זיין שיל האָט ער נישט אַזעלכען. גייט ער אין א חדר פון א גמרא-מלמד און פארפירט א שמועס מיט די אינגלעך און מיטן מלכ'...

מאכט זיך דער טאטע איז פארבעטן אויף א חתונה צו א אידן פון דער „מיטלסטער שיל" און אויס פראָטעסט קעגן דער עולה, וואָס מען באַגייט קעגן דעם שוחט, עסט ער דאָס פלייש, וואָס מען האָט דערלאָנגט. אָנגעהויבן האָט זיך דעמאָלט א העצע קעגן דעם טאטן און נאָכמער, ווען אויף אים קוסנדיק, האָבן אויך אנדערע אָנגעהויבן עסן פון דעם שוחטס שחיטה. ער איז א „הוטא ומחטיא את הרבים", ווי ירבעם בן נבט... דערפאר אָבער האָט ער באַקומען דעם דריטן שוחט פאר אַן איבערגעגעבענעם פריינט. אַז דער טאטע גייט דורך פארביי זיין טיר, קומט ער אַרויס און פארפירט מיט אים א שמועס וועגן א שטיקל „אורה חיים", וואָס דער איד איז אין אים פאר-קאָכט, אַזוי ווי דער טאטע אין „אבן עזרא". און אַז אידן הערן דער דריטער שוחט רעדט פון תורה, ווערט דער חרם קעגן אים אַלץ שוואַ-כער און שוואַכער...

און נאָך א זאך האָט דער דריטער שוחט אויפגעטון: ער האָט אַוועקגעזעצט זיינעם א בחורל לערנען אין דער מיטלסטער שיל, און דאָרט וואו עס האָט זיך קיינמאָל נישט געהערט קיין קול תורה, האָט זיך פלוצים צעזונגען א גמרא-ניגון. די אלטע שיל, וואָס האָט זיך גע-רופן אויך בית-מדרש, האָט זיך געפילט געמראָפן: ס'טייטש, און וואו זיינען אירע לומדים? אירע אלטע שטענדערס, פארטריפטע מיט חלב, איר לאַנגער טיש ביי דער הרובע, וואָס איז צעאַקערט און צעשניצט פון די לערנער, וואָס האָבן אויף אים זייערע סיומס געמאַכט אויף ש"ס, שטייען שוין לאַנג פארשעממע... יענע לומדים זיינען היינט יונג נע תבואה-סוחרים און קומען זיך נאָר צונויף אויף אַן אַקעלע, ערניץ

צו מאיר קאושאנסקי אָדער צו אַן אַנדער סוחר און „מען זאָגט תהי-
לים“, ווי מען רופט צווישן זיי די קאַרטן-שפילער, ביזן ווייסן טאָג און
קיין נייע לומדים קומען נישט צו.

ביז איצט איז דאָס בית-מדרש אייפערזיכטיק געווען אויף דער
קלויז; אין אָט דער נייער שיל, וואָס שטייט כמעט אין אַנדערן עק
שטעטל, אויף אַ נייער גאַס, כמעט אַ נאַקעמע, אָן טראַדיציע, האָט זיך
פאַרקליבן עפעס אַ ליטוועקל, מען ווייסט נישט פון וואַנען ער האָט
זיך גענומען, אַ פרוש, מען ווייסט נאָר, אַז ער הייסט מיישקע, קלויז-
באַלעבאַטיס האָבן אים געשאַפן „טעג“ און ער פאַרקלינגט יענע נייע
גאַס מיט אַן אַלטן — געשמאַקן און נאָגנדיקן גמראַ-ניגון. אין אַלטן
בית-מדרש פלעגט זיך נאָך אַמאָל אַרײַנכאַפן אַברהם קיילעס, אַ יונג-
געראַמן פון דער טײַד-גאַס, דער גראַסעלער „עילוי“, נאָר זינט ער האָט
חתונה געהאַט און געוואָרן אַ גמראַ-מלמד און גראַד אין די נייע גראַ-
סעלער גאַסן, זעט מען אים נישט מער אין בית-מדרש, נאָר גראַד אין
קלויז, וואו ער איז געוואָרן בעל-קורא און האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר
אַ גאָר פיינעם קאָנקורענט דעם פישער שייע טעמעס מיט זיין „לכו
נרננה...“ די חדרים אַפילו האָבן זיך גענומען אַרויפּרוקן פון די אַלטע
גאַסן ביים טײַך אַרויפּצו, צו די נייע גאַסן. נישטאָ וואָס צו מאַכן,
גראַסעלעס באַנייט זיך.

:: :: ::

די קלויז איז געווען די שיל פון מיין זיידן, משה פיינבערג, און
פון מיין טאטן און אויך מיינע איז זי געווען. מיין זיידע איז געווען
איינער פון אירע גרינדער, לאַנגיאַריקער גבאי און אויך בעל-מוסאָ.
זיין אָרט איז געווען אין מזרח און לעבן ארון-קודש. דעם טאַטנס אָרט
איז געווען אויף אַ באַנס קעגניכער. אַהער האָב איך אין די שבתים
נאָכגעטראָגן דעם טאַטן דעם טלית, דאָ האָב איך געפילט די קאַסמישע
פרייד פון שבתדיקן דאַווענען און דאָ אויך האָב איך געפילט דעם
הייליקן שוידער פאַר „כל נדרי“, ווען דער שמש גיט אַ קלאַפּ אין בע-
לעמער און רופט אויס: „על דעת הקהל ועל דעת המקום אנו מתירין
להתפלל עם העברנים“ (מיט דעם וויסן פון קהל און פון גאָט דער-
לויבן מיר דאַוונען מיט גראַבע יונגען)... און פונעם חזנס „אור זרוע
זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה“ ביים עמוד, וואָס האָט דאַכט זיך דעם

הימל צעעפנט פאר די יום־כיפורדיקע תפילות און פון זיין געבעט צו „נעילה“: „פתח לנו שער“ (עפן אונדז דעם טויער פון רחמים פאר תשובה) ווען די וועקסענע ליכט האָבן זיך געשמאַלצן און אין די שויבן האָט געדורנגען די שיין פון דער אונטערנייענדיקער זון און געפילט האָט זיך אין שיל דער קרעכץ פון דעם „בן־הנעקד“, פון יצחקן דעם געפירטן צו דער עקידה און איך האָב אויף אַ מינוט אַ טראַכט געטון — זאָל מיר דער אידישער גאָט מוחל זיין! — צו יעדן זוסן דעם געפייניקטן, און האָב מיך געפרעגט צי ווערן נישט אום יום־כיפור צו „נעילה“ אידן פאַרוואַנדלט אין קריסטן, אין געצנדינער צום גאָט פון הייַן?...

איך האָב מיר אַ סך מאָל געשטעלט די פראַגע נאָכדעם ווי איך האָב מיך באַקענט מיט דער דעפיניציע פון „יהדות“ ביי די חכמי ישׂ-ראל און שוין שפעטער, ווען איך האָב געלייענט ליוויקס דערדריקענדיקע עקידה־לידער און האָב מיר געטראַכט צי איז נישט אָט די איינער שטעלונג אַ סתירה צום גאַנצן אידישן סאַציאַלן באַנעם פון דער תורה און פון דעם פאַלקס־וועזן דורך אַלע צייטן, וואָס שפּיגלט זיך אָפּ טאַקע אין דעם אידישן שבת און אין די אידישע יום־טובים... איך שטעל מיר די פראַגע אויך איצט, ווען מיין געדאַנק פירט מיך איבער די אידישע יום־טובים, די יום־טובים פון אַלטן און נייעם אידישן שטייגער, פאַרבונדענע מיט דעם אידישן נאַציאָנאַלן לעבן, באַזונדערס מיט דעם אידישן שטעטל און מיט דער אידישער שיל. מיין געדאַנק פירט מיך איבער דעם פאַרכטיקן אָבער באַנייערישן און האָפּנונגספולן ראש השנה; איבער דער פרייד פון סוכות און שמחת תורה, ווען דריט־האַלבן טויזנט יאָר נייען דורך פאַר אונדז אין אַ מאַרש, וואָס פאַר־וואַנדלט זיך אין איין דורכויסיקן טאַנץ; איבער דער מאַיעסמעטישער אַכט־טאָגיקער פרייהייטס־פאַעמע — פסח און איבער דעם גרינעם צוויי־טאָגיקן ליל — שבועות.

איך ווייס, די שיל, מיט וועלכער אָט די אידישע יום־טובים זיינען פאַרבונדן, איז שוין נישטאָ, זי איז אַוועק צוזאַמען מיט דעם שטעטל, וואָס האָט זיין פונקציע אינעם אידישן לעבן פאַרענדיקט און עס זיינען אויך נישטאָ אַ סך פון די מיליאָנען אידן, וואָס האָבן אָט דאָס לעבן געלעבט און האָבן עס נאָך געקענט לעבן און איך ווייס,

אין מיר זינגט איצט די פרייד פון מיין קינדהייט, וואָס האָט מיך קיינמאָל נישט פאַרלאָזט, אַפילו נישט אין די טרויעריקסטע מאָמענטן פון מיין פערזענלעכן און מיין געזעלשאַפטלעכן לעבן; נאָר איך גלויב, ריכטיקער, איך בין טיה איבערצייגט, אַז דער פיל טוויזנט־יעריקער נייסט פון אַ פּאַלק, וואָס האָט געקענט אַריינברענגען אַזוי פיל לעבנס-פרייד אין די געטאָס און אין די צאַרישע שטעטלעך, וואו אידן האָבן געלעבט אונטער גזירות און פּאַגראַמען, אונטער די פחדים פון אַ הערשערישן נקמהדיקן קלויסטער און טאַג-טעגלעכער מורא פאַר פּריס-טאוועס און אוריאַדניקעס, קען נישט פון היינט אויף מאַרגן אָנווערן זיין שפּערישקייט און מוז אונדז ברענגען, אין נייע סאַציאַלע אומ-שטענדן און פּאַרמען, נייע פרייד, נייע יום־טובים.

:: :: ::

די שיל האָט אויך אַ פּאַליש. דער האָל, ווי מען וואָלט עס דאָ געזאָגט. דאָ שטייט דער „כּוּר“, דאָס הייסט אַ האַנט־פּאַס צום וואַשן די הענט און פשוט אַ פּאַס מיט וואַסער, פון וועלכן די לויים שעפּן וואַסער מיט דער קוואַרט אויפצוגיסן די כּהנים פאַרן דוכענען און עס הענגט אַ לאַנגער האַנטעך, אַ נאַסער, צום ווישן די הענט. אָבער, דער פּאַליש דינט אויך צום דאַוונען פאַר אידן וואָס האָבן נישט קיין פּלעצער אין שיל און פאַר יונגעלייט. ערב יום־כּיפור שטעלט מען דאָ די „קערות“ אויף שיל־ענינים און קהלשע. שמחת תורה, ווען אַלע אידן ווילן אויפגערופן ווערן צו דער תורה, לייענט מען דאָ באַזונ-דער און עמלעכע מאָל נאָכאַנאַנד. דער פּאַליש איז אָבער אויך אַן אָרט פאַר שטיפּערייען פונעם יונגוואַרג און פאַר ניבול־פה פון דער־וואַקסענע, דאָ דערציילט מען אַפיקורסישע וויצן, מען לאַכט אָפּ פּו-נעם רב און פון דער רביצין, פון די רביים און פון די חסידים און מען שטעכט זיך מיט שפּילקעס בעת מען שטייט שמונה עשרה...

אינדערוואָכן איז אין שיל גערוים. אינדערוואָכן קומען אידן אין שיל אַריין אָפּדראַוונען און אַנטלויפן צום געשעפּט, צו דער אַרבעט. אינדערוואָכן קומען נאָר עלטערע אידן, קדיש־זאָגער און אידן וואָס האָבן יאָרצייט. נאָכן דאַוונען שטעלן די יאָרצייטן „תיקון“, דאָס הייסט

בראָנפן מיט בייגל צום פארבייסן און מען ווינטשט דער נשמה אַן עליה. פאראַן אָבער אויך אידן, וואָס פארבלייבן נאָכן דאוונען. ווייניג טער בלייבן זיי זיך ווארעמען ביי דער הרובע און זומער, ווייל ס'איז נישטאָ וואָס צו טון און זיי בלייבן זאָגן תהילים. מען זאָגט תהילים מיט אַזא געשמאַק, ווי מען וואָלט געפילט דערין טויזנט טעמען. מען שמועסט פון וועלט-פאָליטיק און מען דערציילט חסידישע מעשיות, „נפלאות צדיקים“, און אנעקדאָטן פון הערשל אָסטראָפּאָליער. איג דערוואָכן צעפאקעוועט אַ פאקנטרענגער בעתן דאוונען זיין רומל און עס קוקן ארויס פון צווישן די סידורים און חומשים, אויך מעשה-ביכלעך... צו מנחה-מעריב קומט אַ גרעסערער עולם, איבערהויפט ווען ס'איז דאָ אַ מגיד.

פאראַן מגידים, מיט נעמען, וואָס ציען צו אַ גאָר גרויסן עולם, יענע זאָגן נאָך מעריב. מערסטנס פלעגט מיר חידושן ווי אידן מיט בערד הערן זיך איין פארגאָפּטע, אַזש די נעז שוויצן ביי זיי, צו דעם בעל-דרשן, וואָס דערציילט משלים און ברענגט פשטלעך, וואָס איך האָב שוין געלייענט אינעם טייטש-חומש... אַן אנדערער ווידער פלעגט אַרײַן אין עקסמאָ. דער פלעגט מיך אַליין פארטראָגן אויף די פליג-לען פון זיין וויזיע, אַזוי אַז איך האָב שוין גאָרנישט געהערט וואָס ער זאָגט, נאָר געפילט האָב איך ווי ער טראָגט מיך אַוועק ערגײַץ ווייט אין אַנדערע וועלטן. איינער אַזאַ מגיד, געדענק איך, איז נאָכן זאָגן צוגעפאַלן מיטן פנים צום בעלעמער, אַ פארטראָגענער פון זיינע איי-גענע רייד, פון זיין וויזיע... פון די „מוסרניקעס“ איז ער, האָט מען געזאָגט, און ווען איך בין אַהיימגעגאַנגען האָב איך געטראַכט, אַז אָט דאָס מיינט אַפנים דער חומש, וואָס זאָגט וועגן בלעמען, אַז ער איז געווען אַ „נופל וגלוי עינים“... געווען אויך אַזעלכע, וואָס פלעגן לוסטיק מאַכן דעם עולם מיט פשטלעך און גלייכווערטלעך. איינער, געדענק איך, האָט זיך צעוויגט, און די אויגן האָבן אים דערביי פריי-לעך געפינקלט: וואָס דאַרף איך קאווע און וואָס טויג מיר אַ יאַכל — און געקוקט מיט נצחון אויפן עולם — אַז איך מיש מיר אויף דאָס תהילמל און זאָג מיר „קוה אל ד' ויחל לבך“...
 ::   ::   ::

אזא בעל-דרשן האָט שוין גערעניצט מיט אַן אַנדער מיין זאָגער, וואָס פלעגט זאָגן נישט אין שיל, נאָך אין אַ פּרוּוואַטער שטוב, גע- וויינלעך ביי אַ רייכן וועלטלעכן אידן און די צוהערער זיינען אויך געווען אַנדערע, מער וועלטלעכע. דאָס זיינען געווען ספּעציאַליסטן ווערטל-זאָגער, וויצלער, אַנעקדאָטן-דערציילער און נאָכמאַכער. איי- נער פון די איז געווען לייבעלע גאָטס וואונדער. ער פלעגט, למשל, נאָכמאַכן ווי אַלערליי אידן זאָגן תהילים: דער קבצן פאַרנייט זיך מיט אַ דין געזענגעלע, ווי דאָס זומען פון אַ קאָמאַר: „בך בטחו אבותינו ותפלימו“ — און דערביי שרומפט לייבעלע זיך איין ווי אַ דאַר אידל אַ געבעכדיקס און באַלד מאַכט ער נאָך ווי דער גביר שטעלט אַרויס דעם בוך און זאָגט מיט אזא זיכערקייט און פעסטקייט: „בך בטחו אבותינו ותפלימו“... ער מאַכט נאָך ווי אַלערליי באַלמעלאַך- כעס זאָגן תהילים און זינגען זמירות. פון אַזעלכע זאָגער און זינגער שטאַמען אַ סך פּאָלקס-לידער: „איז געקומען אַ חזן“, „הצליחה נא“ און אזוי ווייטער. ער איז אויך געווען אַ קונציקער דערציילער פון הערשן אַסטראָפּאָליעס מעשיות, אזוי אַז דער עולם פּאָענט זיך האַלטן ביי די זייטן לאַכנדיק.

פון לייבעלע גאָטס וואונדער פירט שוין דער וועג צו אַקטיאָרן „אַדינאַטשקעס“. אזא אַקטיאָר קומט אַראָפּ אין שטעטל און דינגט אָפּ אַ זאַל, אין אַן איינפאַר-הויז אָדער אינעם „אדוואָקאַטס“ דירה און צעטיילט אַליין אַפישן איבערן שטעטל: ער וועט שפּילן איינער אַליין ביידע „קוני לעמלעך“ פון גאָלדפאַדן אָדער „קאָלדוניע“. כדי די פּראָגראַם צו מאַכן אינטערעסאַנטער, ווייזט ער פריער אַ סעאַנס פון שוואַרץ-קונסט אויף אַ טישל מיט צוויי אָנגעצונדענע ליכט, ציט סטענגעס פונעם מויל, שלעפט אַרויס אַ קראַליקל פון אַ קאַפּעליוש, נעמט אַראָפּ אַ זייגער מיט אַ קייטל ביי איינעם פונעם אויער... אַן אַנדערער זינגט קופּליעטן שמאַלציקע, האַלכ-אידישע האַלברוסישע... פאַרן פאַרגעניגן באַצאָלט מען דערנאָך. ער אַליין גייט אום מיט אַ טעלער אָדער עס געפינט זיך אַ טעאַטער-ליבהאַבער, וואָס טוט דאָס פאַר אים.

קיין גראַסעלעס קומט אַמאָל אַראָפּ אויך אַ טרופּע, וואָס דינגט שוין אָפּ נישט קיין זאַל, נאָך אַ מאַנאַזאַן, אַ ליידיקן תּבואה-שפּייכר

לער. דעמאָלט גייט גאַנץ גראַסעלעס כאָדאָראָם. פרומע אידן דרייען מיט דער נאָז, אויפגעקלערטע יונגעלייט ריידן מיט הויכע ווערטער: „ספעקטאַקל“, „זרעלישטשע“ און באַלמעלאַכעס לויפן, טראָגן צענויף רעקוויזיט, באַלייכטונג, מען טראָגט אַוועק די לאַמפן פון דער שטוב: טעאַטער! גאָלדנפאדעם! פינקל! און מען מאַכט נאָך האַצמעכן. גראַד סעלעס איז נישט באַרדיטשעוו, גראַסעלעס וועט זיך אויסבאַהאַלטן אין איין באַרדיטשעווער גאַס, נאָר שלום עליכם האָט מיט זיין באַר-דיטשעווער טעאַטער שוין באַשריבן אויך דעם גראַסעלער, וואָס קומט אַהין איין מאָל אין אַ שמיטה. אָרטיקער אידישער טעאַטער איז נאָך נישט אַוועק ווייטער פון דער אַחשוּרוש-שפּיל. די אַקטיאָרן זיינען באַל-מעלאַכישע זין און געזעלן און די פאַרשטעלונגען קומען פאַר פורים צו דער סעודה ביי די גרויסע משפחות. איינע פון אַט די משפחות איז מיין זיידנס, די משפחה פיינבערג, און איר צוגאַב קאַץ און דעכטיאָר.

::   ::   ::

גראַסעלעס וואַקסט און פראַגרעסירט און אויך די דערציאונג פון אירע אידישע קינדער וואַקסט און פראַגרעסירט. געהאַט האָט גראַסעלעס צוויי דרדקי-מלמדים, מיט זייערע בעלפערס, און אַט האָט דאָס שוין זעקס; צו שמואל און צו שמעון מלמד איז צוגעקומען דער אוניוואַטער, אַן אַלטער איד פון מיאַסקווקע, פון פּאָדאָליע, וואָס רעדט אונטער דער נאָז, און הערשקע, אַן עלטערער שניידער, וואָס האָט אַוועקגעוואָרפן די מלאכה און האָט זיך גענומען צום טייטל, דער „בלויער“ מלמד, וואָס לערנט אויך שרייבן און דער בערדינער, וואָס איז אויך אַן איינבינדער. זיי לערנען מיט אידישע קינדער אַלף-בית, קאָמעץ-אַלף, טראַף און עברי. אידישע קינדער לייענען שוין אַפילו „תרגום“ הין און צוריק ווי אַ וואַסער, קענען שוין די רש"י-ראותיות און הויבן שוין אָן חומש. דער דרדקי-מלמד האָט אַט די פּריווילעגיע אַריינצופירן דאָס אידישע קינד אין דער הייליקער תורה מיט דער ער-שטער פרשה פון דער סדרה „ויקרא“.

— וואָס לערנסטו, אינגעלע?

- חומש!
 — וואָס טייטש חומש?
 — פינעף!
 — וואָס פינעף? — פינף בייגל פאַר אַ קאָפּיקע?
 — ניין, פינף חומשים איז פאַראַן אין דער תורה!
 — ווי אזוי הייסן זיי?
 — בראשית איז איינס, שמות איז צוויי, ויקרא איז דריי, במדבר
 איז פיר, דברים איז פינעף!
 — וואָס פאַר אַ חומש לערנסטו?
 — ויקרא!
 — וואָס טייטש ויקרא?
 — און ער האָט גערופן!
 — ווער האָט גערופן? דער טאַטע האָט גערופן די מאַמע?
 — ניין, גאָט האָט גערופן צו משהן אויפן באַרג סיני און אים

געעבן די תורה...

נאָך אַט דעם אַריינפיר, איז דאָס אידישע קינד, שוין אַ פינף
 יאָריקער, אַריבער צום מלמד פון חומש מיט רש"י. דאָ האָט ער שוין
 אָנגעהויבן פון בראשית; איינצלנע ווערטער-ווייז: בראשית — אין אַנד
 הויב, ברא — ער האָט באַשאַפן, אלוהים — גאָט, את — און,
 השמים — דעם הימל, ואת — און, הארץ — די ערד... האָט דאָס
 אינגל דורכגעמאַכט די וועלט-באַשאַפונג; די באַשאַפונג פונעם ערשטן
 מענטשן און ווי גאָט האָט אים פאַרטריבן פונעם גן-עדן; דעם מבול
 איבער דער פאַרדאָרבענער וועלט און נחם קאסן, וואָס האָט געראַד
 געוועט די פּאָרן אויף ווייטערדיקער פרוכפערונג; די איבערקערעניש
 פון די פאַרדאָרבענע שטעט סדום און עמורה; די איינשווערונג פון
 אברהמען, די עקידה פון יצחקן און די אווענטורעס פון יעקבן מיט
 זיין ברודער עשו און זיין פעטער און שווער לבן פון ארם. דעם הונד
 גער אין לאַנד כנען און די אווענטורעס פון יעקבס קינדער ביז זיי
 זיינען געקומען קיין מצרים; ווי יעקב טרעפט זיך מיט יוסף, ווי ער
 שטאַרבט און געזענגט זיך מיט די קינדער, ווי ער דערמאָנט זיין געד
 ליבט ווייב רחל און כאַראַקטעריזירט יעדן איינעם פון זיי און
 בענטשט זיי...

שטאָלפּערק איז דער וועג, פרעמד זיינען די ווערטער און מען דאַרף איינחזרן און געדענקען זייער טייטש, נאָר עס ליגט אין זיי עפעס אזוינס וואונדערלעכס און פאַרכאַפּנדיקס: דער אויפקום פון דער וועלט און פון די מענטשן, זייער געראַנגל פאַר פיזישער דער-האַלטונג און זייער גייסטיקע לייטערונג און דאָס קינד שטעלט זיך נישט אָפּ פאַר קיין שום שוועריקייט און גייט פאַרויס און פאַרויס, טריט ביי טריט מיט דער עפּאָפּייע פון דער אידישער באַפרייאונג פון קנעכטשאַפּט, מיט דער אידישער דערהויבונג צו גאָט, מיט דעם שווערן מדבר-וועג און זיינע נסיונות און איז זיכער אז ער וועט צו-זאַמען מיט די אידן קומען אינעם לאַנד כנען... אינעם חומש טרעפט ער אָן אויף מדברדיקע ערטער, וואו ער שלעפט זיך אַ מידער, אַ פאַרמאַטערטער, אָבער אינמיטן גיט אַ גלאַנץ פאַר זיינע אויגן אַ פייערל און באַלעבט אים: אַ קנעכט וואָס וויל נישט פרייגיין, פירט מען אים צו צום „ביישטידל“ (מסתמא איז עס אזוינס וואָס האָט אַ שייכות מיט דער טיר) און מען בויערט אים דעם אויער און זאָל ער דינען דעם באַלעבאָס זיינעם ביז אייביק... אידן פאַרמסרו צו משהן די צוויי אידן אלדר און מדר, זיי נביאעווען אינעם לאַ-גער... און ער ענטפערט זיי: וואָס אַרט עס אייך, זאָלן אַלע אידן זיין נביאים!... און די מעשה מיטן בלקן און מיט בלעמען און בלעמס פאַ-טעטישע ווערטער: אראנו ולא רחוק... איך זע אים — און נישט ווייט — ער זעט אידן ווי אַ גרויס פאַלקס... און די מעשה מיט די מרגלים, וואָס ברענגען פון כנען צעטראַגן די גרויסע וויינטרויבן אויף אַ שטאַנג אין צווייען...

נאָר וואָס וויל פון אים האָבן די רש"י, מיט אירע געבראַכענע אותיות, וואָס שטעלט זיך אין וועג פון זיין פאַנטאַזיע? וואָס איז דאָס פאַר אַן אָפּקומעניש, וואָס מאַכט נערוועז אים און דעם רבין און ער וויל פון איר וואָס גיכער פטור ווערן און בעט זיך אינדרויסן... דער-פאַר אָבער איז שוין באַלד פסח און דער רבי לערנט מיט די אינגלעך שיר השירים, דאָס געזאַנג איבער אַלע געזאַנגען, וואָס ס'האָט גע-זינגען אַ מלך בן מלך און אַ חכם בן חכם, דאָס צענטע געזאַנג נאָך מזמור שיר ליום לשבת, וואָס אדם הראשון האָט געזונגען... נאָך דעם געזאַנג פון מרים הנביאה, פון משהס געזאַנג „האזינו“ פאַר זיין טויט,

פון דבורה הנביאה א. א. וו. דאָס געזאַנג פון דער כנסת ישראל, וואָס זאָגט „שוואַרץ בין איך און שיין“... דערפאַר קומט זומער און דער רבי וועט לערנען מיט די אינגלעך יעדן שבת „פרק“, די קלוגע און פראַקטישע רייד פון שמעיה און אבמליון, פון אַנטיגנוס איש סוכו, פון אלעזר בן ערוך... הוא היה אומר, ער פלעגט זאָגן...

און אָט נאָך אַ זמן און אינגלעך גייען שוין ווי אויף אַ פּאָטש-טאָווע וועג איבערן לאַנד כנען דורך די מלחמות מיט די איין און דרייסיק מלכים, מיט די פלישתים און מיט די מואבים; זיי גייען האַנט אין האַנט מיט די שופטים און באַוואַנדערן די העלדשקייטן פון דבורה און ברקן, פון יעל, פון גדעונען און פון שמשונען, באַוואַנדערן דודן און באַדויערן שאולן, וואָס איז געפאַלן אויף זיין שווערד ביי די בערג פון גלבוע. און אויב מען וועט זיי נישט אָפּנעמען פונעם חדר, ווייל זיי האָבן שוין גענוג תורה, ווייל דער רבי האָט זיי שוין אויסגעלערנט מעביר זיין די סדרה און זאָגן די הפטורה, וועלן זיי נאָך לערנען וועגן שלמהן און די צעטיילונג פון דער אידישער מלוכה, און דער זעלבער רבי: כאַספּל מלמד, הערשל יאָסיס, מאיר לייב קורנאָסע, וועלוועלע טאַנע באַנע אָדער אברהם פריידעס, וועלן אים נאָך אַרייַן פירן אין דער גמרא מיט אַ יורדישן ענין וועגן צוויי מענטשן, ראובן מיט שמעונען, וואָס האָבן געפונען אַ בנד און ביידע טענהן זיי דאָס אייגענע, ראובן זאָגט ער קער אינגאַנצן צו אים און שמעון זאָגט ער קער אינגאַנצן צו אים... וועט ער אַרויסווייזן פעאיסיטן און באַנע מען דעם ענין, וועט ער נאָך גיין אַ פּאָר זמן צו אורוימליקילעס, דער גראַסעלער עילוי, אָדער משה לייב שוחט, לערנען גמרא אין תוך אַרייַן...

נאָר אַרייַנעכאַפט האָט זיך קיין גראַסעלעס אַ נייער גייסט, דער גייסט פון „תנ״ך“. ווער האָט גאָר ביז איצט געוואוסט דערפון! חסידים האַלטן דאָס נאָך איצט פאַר אַן אפיקורסות: אַנשטאַט צו לערנען גמרא, ווי גאָט האָט געבאָטן און דערנאָך „יורה דעה“ און „חושן משפט“, אויפן וועג צו „שחיטה און רבנות“, האָט זיך פאַרגלויבט די נייע, די אויפגעקלערטע גאָר „תנ״ך“... און די אַלטע מלמדים דער-וועגן זיך טאַקע נישט דערויף. זיי גיבן נאָך אויף תהילים און משלי, אויף איוב אפילו, נאָך נישט אויף ישעיה און ירמיה, אויף יחזקאל און

תרי עשר... און מען ברענגט דערצו אַראָפּ קיין גראַסעלעס נייע מלמ-
 דיב. אורעמל שוואַרצמאַן — ער רופט זיך שוין מיט אַ פאַמיליען
 נאָמען און נישט ווי די גראַסעלער, מיט אַ צונאַמען אָדער אויפן נאָ-
 מען פון זייערע שוויגערס, צו וועלכע זיי זיינען אָנגעקומען פאַר איי-
 דעמס — לערנט שוין ישעיה און אזוי ווייטער און מיט דעם פירוש
 פונעם מלבי"ם, וואָס דאָס איז גאָר אַ באַזונדער מין לימוד: ער
 קלערט אויף די פאַרשידענע סינאָנימען, מיט וועלכע די נביאים זיינען
 פול, די שאַטירונגען זייערע און ביי וועלכע געלעגנהייטן זיי ווערן
 באַנוצט. נישט נאָר רייך איז די פאַנטאַזיע די נביאישע און מעכטיק
 שאַלנדיק און שטראַפנדיק און טרייסטנדיק זייער וואָרט, נאָר אויך רייך
 און בויגעוודיק איז די שפראַך זייערע און טיף זייער בילדעריש וואָרט.
 און נישט נאָר תנ"ך לערנט אורעמל שוואַרצמאַן, נאָר דירעקט העב-
 רעאיש, לויט אברהם מאַפּוס „אַמון פּדגוג" און דירעקט „דיקרוק"
 לויט לערנערס „מורה הלשון"... און נאָך אורעמל שוואַרצמאַן, קומט
 שוין דער ליטוואַק יאַנקל בלאַך, וואָס פאַרקלינגט גאַנץ גראַסעלעס
 מיט אַ פאַטעטישן נביאים־געזאַנג, ווי ער אליין וואַלט עפעס אַ נביא
 געווען און האַלט אַ חדר פון „בני נביאים", וואָס זאָלן צעטראַגן פון
 דאָרט די נביאישע רייד איבערן שמעטל און איבער דער גאַנצער
 וועלט...

און נאָך בלאַכן קומט שוין פשוט אַ לערער, אַ העברעאישער לע-
 רער, און נישט גלאַט העברעיש, ער איז פון די „בעלי המהלך החדש",
 וואָס אייראָפּעאייזירן די העברעאישע שפראַך, מאַכן זי פאַר אויס ביבל-
 שפראַך, נאָר פאַר אַ „שפה חייה", אַ לעבעדיקע, הייסט עס, וואָס מען
 זאָל אין איר נישט נאָר קענען שרייבן מליצהדיקע בריוו און מליצה-
 דיקע אַרטיקלען אין „המליץ" און ניט נאָר זאָל מען קענען אין איר
 שרייבן רבנישע חיבורים און פירן „שאלות ותשובות" וועגן „איסור
 והיתר", נאָר וועגן אַלע וועלט־זאַכן, זי מאַכן פאַר אַ וועלטלעכער
 שפראַך... הייסן הייסט ער חיים פליגלמאַן און איז אַ גאַנצער מקורב
 מיט יוסף קלויזנער... ער לערנט שוין נישט קיין תנ"ך אַפילו, נאָר
 אידישע געשיכטע און העברעאיש און שרייבט אויס קינדער־ליטע-
 ראַטור העברעאישע...

פאַראַלעל מיט לערנען תורה, האָט גראַסעלעס אויך געהאַט אַן

אינסטיטוציע פאר לערנען אידישע קינדער וועלטלעך וויסן: שרייבן און רעכענען. פאראלעל מיט די מלמדים האָבן געטון זייער דערצי- אינגס-אַרבעט אין גראַסעלעס די „שרייבער“, וואָס האָבן געלערנט שרייבן אַ אידישן בריוו און אַ רוסישן אַדרעס. און געווען זיינען זייער רע תלמידים מערסטנס די מיידלעך. אויך אין אָט דער אינסטיטוציע איז אַרײַן אַ נייער גײסט. ווער שרײַבט שוין גאָר הײנט אויף די לאַנג גע ווײסע בױגנס פּאַפּיר מיט אַ „אונטערלאַנג“ און ווער ציקלט שוין גאָר אויס הײנט דעם גרויסן דאַלעד אינעם „דען“ מיט וועלכע די בריוו הײבן זיך אָן. ווער שרײַבט שוין הײנט בריוו לױט דעם אַלמן ברױונשטעלער „צו מײן האַכגעשעצטן אַנקעל און צו מײן האַכגעשעצטער טער טאַנטע, לעבט וואָהל!“ און פאַרענדיקט מיט „האַכאַכטונגספּאַלל“ אָדער צום „ברױטיגאַם“. דער ליטוועק משה דראַבקי, איז שוין לאַנג נײַטאָ, אַוועק קײן אַמעריקע, און שײע משה, מאיר לײב קורנאַסעס אײדעם, האָט שוין אויך אויפגעגעבן „שרײַבערײ“. אידיש שרײַבן איז שוין הײנט אַרײַן אינעם חדר. מען שרײַבט שוין אויף „טערטראַדן“, אויף פאַרטיקע געווירעטע העפטן און מען מאַכט גאַנצע „קאַמפּאַד זיציעס“, פּרײער אויף אײן שורה, דערנאָך אויף מער און מער, אָדער מען שרײַבט גאָר פון אַ העברעאישן ברױונשטעלער... און דעם אָרט פּינעם „שרײַבער“ פאַרנעמט שוין הײנט דער לערער, וואָס לערנט שוין „סקלאַניעניעס“: „סטאַל, סטאַלאַ, סטאַלו“... אַנשטאַט די פּרײערדיקע לאַנגע חשבונות פון חיבור, חיסור, כּפּל און חילוק מיט תּשבורות און די „פּראַבעס“, ניצן זײ שוין הײנט „זאַדאַטשיקעס“ און גאָר צו- לעצט, האָט שוין גראַסעלעס אַ „נאַטשאַלנע אומשילישטשע“, אַ רר- טישע עלעמענטאַלע שול, וואו אידישע קינדער לערנען רוסיש, אָנ- שטאַט דער פּרײערדיקער „צערקאַוונאַ-פּריכאַדסקאַיאַ“, וואו אידישע קינדער זײנען נישט געגאַנגען...

::   ::   ::

מיט דרייסיק יאָר שפּעטער, האָט גראַסעלעס שוין געהאַט אַ 7 יאָריקע שול אינגאַנצן אויף אידיש, נאָך דאָס איז שוין אַן ענין פון אַ גאָר נייער צײט און פון אַ גאָר נײ גראַסעלעס, וואָס האָט ערשט געהאַלטן אין ווערן... אפשר גאָר אַ אידיש פּאַבריק-שטעטל.

דאָס גראַסעלעס, וואָס איך באַשרייב דאָ, איז שוין דעמאָלט גע-
ווען אינגאנצן אָפגעווישט. אָפגעווישט, טיילווייז, צוליב די פּאָנאָ-
מען, וואָס דאָס שטעטל האָט דורכגעמאַכט אין די יאָרן פון בירגער-
קריג אין אוקראַינע; אין גרעסטן טייל, אָבער, מחמת פאַרענדיקט האָט
גראַסעלעס די פונקציע, צוליב וועלכער דאָס האָט געלעבט, צוליב וועל-
כער דאָס איז פאַרוואַנדלט געוואָרן פון אַ קרעטשמע אויפן וועג צו אַ
יאָריד, צו אַ פאַרבינדונגס־צענטער צווישן דער גרויסער שטאָט און
דעם דאָרף. נאָך דער אַלטער איוב האָט פאַרשטאַנען, אז שוין אינעם
געבוירן ליגט דער צייכן פונעם טויט און וועגן גראַסעלעס קען מען
זאָגן, אז דער זעלבער ברייטער שליאַך, וואָס האָט געפירט דורך דעם
שטעטל די פרוכט פון דער פויערישער מי אין דער ניי־רוסישער
געגנט צו דער גרויסער שטאָט און צו דער גרויסער וועלט, האָט אויך
געפירט צו דער גרויסער שטאָט און צו דער גרויסער וועלט די גראַ-
סעלער אידישע קינדער, די קרעמערישע און באַלמעלאַכישע זין און
טעכטער.

די גראַסעלער יוגנט האָט מיט אירע אייגענע אויגן געזען און אויף
איר אייגענעם לייב געפילט דעם גורל פון גראַסעלעס, דעם משפט
וואָס די געשיכטע האָט אויף דעם שטעטל אַרויסגעטראָגן און אַנט-
לויפן פון דאָרט און אויסטון זיך דערפון, איז ביי איר געווען נישט
נאָר אַ פשוטער יוגנטלעכער דראַנג, אַן אומרו און אַ נייגיר צו וואָס
ווייטער, צו וואָס העכער און וואָס שענער, צו „ברייטערע האָריזאָנטן“,
נאָר אַן אמתע נויטווענדיקייט. שוין אין דער דערציאונג אירער, וואָס
איך האָב פריער געשילדערט, זעט מען אָט דעם דראַנג און אָט די
נויטווענדיקייט, וואָס האָבן אויסגעקעמפט ביי דער קאָנסערוואַטאַרי-
שער רוטיין פון אירע איינגעזעסענע און ווי דער „וואָרים אין כריין“
איינגעזעסענע תושבים, טראָט ביי טראָט, דאָס וועלטלעכע, ווי מען
האָט דאָס דעמאָלט פאַרשטאַנען. אָבער, נאָך פאַר דער גרינדונג פון
נעם שטעטל, אָנהויב די פערציקער יאָרן פון פאַרגאַנגענעם יאָרהונ-
דערט, איז צווישן אידן געשאַפן געוואָרן אַ באַוועגונג, וואָס האָט דאָס
שטעטל געגירט און אַרויסגעשטעלט פאַר אידן דעם אידעאַל פון אַ ניי
לעבן, אַ פראָדוקטיוון, אַן אידעאַל, אַ ווייטזיכטיקן און אַ ווירקנדיקן.
געווען זיינען די ערשטע פּרעדיקער פון דעם אידעאַל פון אַרבעט

— די משכילים, די טרעגער פון דער אידישער אויפקלערונגס-באווע-
נונג, מיט דעם קרעמעניצער משכיל יצחק בער לעווינזאן און דער
שפיץ. געקעמפט האָט ער קעגן די איינגענעסענע מיטלאַלטערלעכע באַ-
גריפן ביי אידן, וואָס האָבן אין דער סאָציאלער יעדאַרכיע, געשטעלט
אויפן סאַמע נידעריקסטן שטאַפל די אַרבעט און אויפן סאַמע שפיץ
די בטלנות, סאַמע אונטן דעם באַלמעלאַכע און סאַמע אויבן דעם שענ-
קער; זיין אויפקלערונגס-אַרבעט האָט ער געפירט מיט ראיות פונעם
תלמוד, פון די גרויסע תנאים — פאַסטוכער, שיסטער און שמידן.
נאָר געקעמפט האָט דער משכיל אינעם סאַמע בלי פון דעם מיטל-
אַלטער אין רוסלאַנד, ווען זיינע אַרגומענטן האָבן זיך אָנגעשטויסן
אָן דער תקיפות פון די שענקער און פּראָצענטניקעס, די הערשער פון
אידישן לעבן, וואָס האָט זיך קאָנצענטרירט אין דער מיטלאַלטערלעך-
כער אינסטיטוציע, וואָס רופט זיך שטעטל, און געשטיצט האָט ער
זיין קאַמף אויף די אויפגעקלערטע צאָרן און זייערע אויפגעקלערטע
גובערנאַטאָן, וואָס האָבן קיין אַנדערע מיטלען נישט געהאט ווי דורכ-
צופירן זייערע מאָדערנע אידייען, ווי נאָר מיט צוואַנג... מיט צוואַנג
אַפּשערן זיי די פּיאַות, מיט צוואַנג אונטערהאַקן זיי די קאַפּאַטעס
און אויסטאָן זיי די יאַרמעלקעס, מיט צוואַנג זיי נעמען אין מילי-
טער, אַרויסשיקנדיק כאַפּערס אין די אידישע שטעטלעך איבער די
חדרים, קלויזן און ישיבות און מיט צוואַנג אויך זיי מאַכן פאַר פּויע-
רים...

ווירקזאַמער איז שוין געווען דער קאַמף קעגן דעם אידישן מיטל-
אַלטער, קעגן דעם שטעטלשן געוויזענען (אייגעשטאַנענקייט), און
שטעטלשן יחוס, דער קאַמף פון די ערשטע שריפטשטעלער אין אידיש,
מיט דעם זיידן מענדעלע און דער שפיץ. זיי האָבן גענומען צו זייער
דינסט די קונסט און די שפּראַך פון די אידישע מאַסן — פון די אַר-
מע, אונטערדריקטע און פאַרשעמטע. זיי האָבן געפירט דעם קאַמף
קעגן דער פעסטונג פון דעם אידישן מיטלאַלטער, דאָס שטעטל, איינ-
ציטיק מיט די רוישישע שריפטשטעלער, וועלכע האָבן געפירט זייער
קאַמף קעגן דער פעסטונג פון דעם רוישישן מיטלאַלטער, די פּרי-
צימשאַפט. זייער שטיצע איז שוין נישט געווען דער „אויפגעקלערטער
אַבסאָלוציזם“, וואָס האָט פאַרענדיקט זיין מיסיע מיט דער אָפּשאַ-

פונג פון לייב-איינגטום, נאָר דאָס פּאָלק גופא, וואָס זיי האָבן גענוי
מען אויפקלערן און אין זיין נאָמען געפאָדערט רעפּאָרמען אין דער
בילדונג, אין דער דערציאונג.

אינעם שטעטל הויבט אָן דעמאָלט אַרײַנקומען די ערשטע אידן-
שע צייטונג, דער „קול מבשר“, און די ערשטע ביכער אין אידיש; זיי
מאָכן חשובער ביי זיך דעם אידישן באַלמעלאַכע און וועקן רעספעקט
צו אים צווישן דער „באַלעבאַטישער“ יוגנט און עס נעמען זיך אויך
באַווייזן די ערשטע „פּלעקן“ אין דעם באַלעבאַטישן יחוס: באַלמעלאַך
מישע זין אין קרעמערישע משפּחות. די אידעאַלן פון דער אידישער
ליטעראַטור ווערן די אידעאַלן פון דער אידישער יוגנט. אין שטעטל
קען די יוגנט אירע אידעאַלן נישט פאַרווירקלעכן און זי זוכט זיי אין
דער גרויסער שטאָט, צו וועלכער זי גרייט זיך... און די עלטערן מוזן
נאָכגעבן, טרעטן אָפּ אײַן פּאָזיציע נאָך דער צווייטער.

די נעגאַציע פונעם שטעטל, ליגט אין אַלע פּאָרמען פון דער
ציוניסטישער באַוועגונג; זי ליגט אין אירע ערשטע אויסדרוקן: די
„בילגוי“ און „חיבת ציון“; אין אירע סאָציאַליסטישע שאַטירונגען:
די פּוּעלי־ציון, ציוניסטן סאָציאַליסטן און צעירי ציון און דעם דער-
צידירטסטן אויסדרוק באַקומט די ראָזיקע נעגאַציע אין דעם אָרגאַניז-
זירטן הלוציזם. די נעגאַציע פונעם שטעטל ליגט אינעם אידישן סאָ-
ציאַליזם און איז אין דער אידישער ליטעראַטור איר רוקנבײַן, פון
מענדעלע ביז בערגעלסאָן און אַלבערטאָן, פון פּרצן ביז בורשטיינען,
כאָטשע איינער פון אירע טאַלאַנטפולסטע, אָדער דער טאַלאַנטפולסט-
טער פון אירע שרייבער האָט געזוכט זיין אידעאַל אין דער שטעטל-
שער אידיליע און אין דער פאַרהערלעכונג פונעם שטעטלשן גביר. די
נעגאַציע פונעם שטעטל און פון די שטעטלשע פּרנסות אין דער גרע-
סערער שטאָט, האָט זיך פאַרוואַנדלט סוף־כל־סוף אין דעם גרויסן אי-
דישן וואַנדער־שטראַם, וואָס האָט באַשאַפן די גרויסע אידישע ישר-
בים אין נאָרד־אַמעריקע, אין אַרגענטינע, אין פּאַלעסטינע און די נייע
אידישע ישובים אין פּראַנקרײך, בעלגיע און האָלאַנד.

אָט דעם קולטורגעזעלשאַפטלעכן פּראָצעס, וועלכן איך האָב דורכ-
געמאַכט צוזאַמען מיט מיין משפּחה, מיט מייע מלמדים, און מיט
מייע חברים, וועל איך אָפּגעבן די ווייטערדיקע קאַפיטאַלן.

מִיִּן מִשְׁפַּחָה

צו איינער פון די דאָרפישע משפחות, וואָס האָבן געהאַלטן אַ שענק אויפן שליאָך, אויף דעם אָרט, וואו איצט געפינט זיך דאָס שטעטל גראָסעלעס, צו דער משפחה פון האשה מרת טאָבע, איז אָנ־הויב די פופציקער יאָרן פון פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט אָנגעקומען פאַר אַן איידעם דער צוואנציק יעריקער יונגערמאַן משה פיינבערג. געקומען איז ער פונעם שטעטל ליאכאָוואָ, אָדער מאָסטאָוואַיא, אויך אַזאַ מקום ווי גראָסעלעס אויף דעם סטעפּ פון ניי־רוסלאַנד, און אויך פון אַזאַ משפחה אַ דאָרפישע, וואָס האָט געהאַט עטלעכע זין און כּדי אויסצומיידן דאָס מיליטער־דינסט, וואָס דעמאָלט האָט דאָס גע־דויערט גאַנצע פינף און צוואנציק יאָר, האָבן זיי זיך צוגעשריבן — אַלס איינציקע זין — צו אַנדערע משפחות מיט אַנדערע פאַמיליען־נעמען: קורלאַנד, הייסערווערן א. א. און האָבן זיך צעשפּרייט איבער דער געגנט פאַר איידעמס, ווער קיין אַטשאַקאָוו צו אַ פישער־פאַמי־ליע און ווער אין אַן אַלטער אידישער קאָלאָניע צו אידישע ערד־אַרבעטער...

דער יונגערמאַן, וואָס האָט באַקומען דעם נאָמען משה טאָבעס, אויפן נאָמען פון זיין שוויגער, דער אשת חיל, האָט זיך נישט אַוועק־געזעצט אויף קעסט, ווי דער מנהג איז געווען אין יענע צייטן — וואָך רום קיין לערנער איז ער נישט געווען, ער איז געווען נישט מער ווי אַ חדר־אינגל, וואָס האָט געקענט חומש מיט רש"י און אַ פרק משניות אָפּלערנען און האָט געהאַט אַ שיין קול צום דאַוונען פאַרן עמוד — און איז באַלד געוואָרן אַ זעלבסטשטענדיק באַלבעסל. אַוועקגעשטעלט האָט ער זיך מיט אַ סלייטל אויפן שליאָך, אויפן וועג צו באָהוסלאָווקע

און איז געוואָרן דער קרעמער פון די באַהוסלאַווסקער פויערים. ווען אין דעם דאָרף האָט זיך אַוועקגעשטעלט דער נאָוואַפּעטראָווסקער „וואָ-לאַסט“ פון די אַרומיקע דערפער, די ערשטע יורדישע דיסטאַנץ פון די פויערים, האָבן זיי דעם קלוגן און גראַמאַטנע קרעמער זייערן, באַשטימט פאַר איינעם פון די געשוואַוירענע ריכטער.

ווען עס איז געקומען דער פריקאז פון אַלעקסאַנדער דעם דריטן אויסצושליסן אידן פון די געשוואַוירענע, האָבן די פויערים אויסגע-פאַלנט דעם פריקאז, נאָך קיינער האָט זיי נישט געקענט פאַרבאָטן קומען צו זייער אידן מאַשקאָ נאָך אַן עצה און דער „סטאַרשינאַ“ מיט דעם „סטאַראַסטאַ“ און דער „שרייבער“ פונעם וואָלאַסט זיינען שוין פאַרבליבן זיינע פריינט ביז צום סוף. אַזוי ווייט איז געגאַנגען די פריינטשאַפט, אַז ווען ביי דעם אַלטן פיינבערג איז אונטערגעוואַקסן אַן אייניקל, אַ געראַטענער, מיט אַ שיינער האַנטשריפט, האָבן זיי אים אויפגענומען פאַר אַ געהילף צום שרייבער, וואָס דאָס האָט זיי קיי-נער נישט געקענט פאַרבאָטן, און דער שפּעטערדיקער פאַרוואַלטער פון „אוקרזעם“ און איבערפאַרטיילער פון דער ערד אינעם אַדעסער „אַקרוג“, ווי מען האָט אָנגערופן אָט די סטעפּיגענגט אונטער דער באַלשעוויסטישער מאַכט, יאַקאָוו סאַמוילאָוויטש פיינבערג, האָט אָנ-געהויבן זיין אַרמיניסטראַטיווע קאַריערע אין זיין זיידנס „וואַלאַסט“.

ווייניקער אָנווען, זעט אויס, האָט משה טאַבעס געהאַט אין שיל, אין דער ערשטער און איינציקער דעמאָלט שיל פון יענעם מקום, וואו דעם אויבנאָן האָט געהאַט דער אידישער גוטבאַזיצער נאָמע קנעבעל-מאַן און ער האָט מקרב געווען די טאַלנער חסידים, יונגעלייט וואָס האָבן זיך גענומען ציען אַהין פון די קיעווער שטעטלעך. די באַלמע-לאַכישע שיל, וואָס האָט זיך אויפגעבויט דערנאָך, איז נישט געווען לויט זיין שטאַנד און אַזוי אַרום האָט זיך סוף די 70ער יאָרן אויס-געבויט די סאַדעגערער קלויז פון אידן, וואָס זיינען קיינמאַל צו זייער רבין נישט געפאַרן און זייער רבי אויך נישט צו זיי. אין דער שיל איז משה טאַבעס געוואָרן דער הויפטבאַלעבאַס, איר „בעל מוסף“ און „בעל קורא“. אַזוי ביזן סוף פון זיינע יאָרן. געשמאַרבן איז ער אין גראַסעלעם, אין עלטער פון 70 יאָר, ווען אידן, זיין צווייטער אייניקל, דער צווייטער זון פון זיין עלצטער טאַכטער און פון זיין עלצטן איי-

דעם דעם משכיל, האָט געהאַט געמאַכט אַ „פלעק“ אין זיין משפּחה און געוואָרן אַ באַלמעלאַכע און אַ סאָציאַליסט און בין אוועק אין מיליטער־דינסט מיט רעוואָלוציאָנערע כּוונות...

נאָר אויך ער האָט שוין געהאַט דורכגעמאַכט זיין גייסטיקע עוואָך־לוציע. אָנהויב די ניינציקער יאָרן, ווען איבער אונדזער געגנט פון אידישע האָרעפּאַשניקעס איז אומגעפּאַרן דוד פּיינבערג ווערבירן קאַנ-דידאַטן אויף קאָלאָניאַציע אין אַרנעמינע, האָט ער, אַ 55ער, צוזאַ-מען מיט זיינע צוויי זין, געהאַט פעסט באַשלאָסן זיך איינצושרייבן. דוד פּיינבערג האָט אָבער פּאַרשריבן בלויז אַזעלכע קאַנדידאַטן, וואָס אויף זייער פּאַספּאַרט איז אָנגעגעבן געווען זייער קאָלאָניסטישער יחוס. ערשט זיין עלטערער זון האָט פּאַרווירקלעכט זיין אידעאַל. בעת דעם אָנקומען פון דער באַלשעוויסטישער מאַכט אויף אוקראַינע, ווען דער גראַסעלער פּריץ, וואָסיל איוואַנאוויטש, איז אַ צעשלאָגענער, מיט אַ פּאַרבונדענער באַק, אויף אַ געדונגען פּורל, אַנטלאָפּן מיט דער וויסער עמיגראַציע אויף מערב, האָט מיין פעטער שאָפּע (שמואל־שבתאי) — אַלע זיינע יאָרן אַ שניט־קרעמער — פּאַרכאַפּט אַ שטיק פּריצישע ערד און זי גענומען באַאַרבעטן מיט זיינעם אַ זון און אַן איידעם. אין די יאָרן פון ציוניסטישן אויפשוואַונג, נאָכן ערשטן באַ-זעלער קאַנגרעס, האָט מיין זיידע משה פּיינבערג אינגאַנצן פּאַרענדיקט זיינע חשבונות מיט דעם חסידיוזם, וואָס האָט באַקעמפּט דעם פּאַלשן משיח, און זיין שטוב איז געוואָרן אַ „בית וועד“ פאַר דער ציוניסטישער טעטיקייט פון זיינע אייניקלעך און ער אַליין האָט שוין גע-לויענט דעם „יוד“ און דעם „פּריינט“.

באַנלייט האָט אים און געהאַלפּן פירן זיין פּרנסה און זיין טראַ-דיציאָנעל באַלעבאַטישן שטייגער פון אַ ברייטער שטעטלשער משפּחה, די באַבע מיינע, עטיע מלכה. זאָל איר נאָמען דאָ פּאַרצייכנט ווערן צוזאַמען מיט זיינעם, דעם עכטן פּאַרשטייער פון שטעטלשער אידיש-קייט.

:: :: ::

מיין זיידע פון טאַטנס צד, שמואל כ"ץ, פלעגט זיין נאָר אַ גאַסס אין גראַסעלעס. געוואוינט האָט ער בין זיין 71-טן יאָר לעבן אין דור

באָסאַר, וואו ער האָט געלערנט מיט חתן-בחורים, זיי געגרייט צום פאַרהערן פאַר די מחותנים. ווען זיין פרוי, מיין טאַטנס מוטער, די אשת חיל מרת חייה, וואָס האָט געהאַלטן אַ בשמים-קלייטל, איז גע- שטאַרבן, איז ער אַריבערגעפאַרן וואוינען ביי זיין יונגערן ברודער, דוב-בער אָדער בערל כ"ץ, רב אין בעסאַראַבישן שטעטל ראַמאַנענסקע (ראַמאַנאָוואָ). צו אונדז פלעגט ער קומען צוגאַסט אויף אַ יום-טוב, איבערהויפט אויף שבעות. ער פלעגט אָבער זיין נישט נאָר אונדזער גאַסט, נאָר דער גאַסט פונעם גאַנצן שטעטל. אַ באַזונדער אויפגע- רוימטקייט און גייסטיקייט פלעגט מיט זיך אַריינברענגען זיין אָפּגער- היטע זויבערע פּערזענלעכקייט, פון וועלכער עס האָט געווייעט מיט חכמה און תמימות אין דער זעלבער צייט.

מיין טאַטע פלעגט זעלטן ריידן פון זיין יחוס, נאָר אַז דער זיידע פלעגט קומען, פלעגט ער אַמאָל אַ רעד טון: זיין זיידן ר' משה יוסף כ"ץ, האָט מען אַראָפּגעבראַכט פאַר אַ רב קיין בעסאַראַביע פון ווייס-רוסלאַנד, אַרום ליבאַוויטש, צוליב אַן ענין פון „התרת עגונה“, וואָס ער האָט, אין זיינע „שאלות ותשובות“ מיט בעסאַראַבער רבנים, גע- פסקנט לטובת דער עגונה. ער האָט געהאַלטן פון דער שיטה, אַז די חומרה ברענגט צום מכשול... בעסאַראַבער אידן — פלעגט דער טאַטע זיך אַ וויצל טון — האָבן נישט ליב קיין רבנים מחמירים, זיי הערן זיי ווי דעם... רב, ווי מען הערט ביי אונדז דעם רב ר' וויזעפל קאַצענעלבוין, דעם ווילדן מחמיר און פרא אדם, וואָס אַז ער גייט אין גאַס, מאַכט ער פאַר זיך מיטן שטעקן, ווי אַ בלינדער, מחמת ער האָט מורא ס'זאָל אים נישט אַנקומען קיין אשה אַנטקעגן... דער רב משה יוסף האָט פאַר זיין פטירה איבערגעגעבן דאָס רבנות זיין עלטערן זין שמואל, נאָר ער האָט זיך פון איר אָפּגעזאָגט און איבערגעגעבן זי דעם אינגערן ברודער, וואָס האָט צו עפעס אַנדערש נישט געטויגט, ווי מיין טאַטע האָט זיך געוויצלט...

געווען איז ר' משה יוסף כ"ץ פון די חסידי חב"ד און איז געוואָרן איינער פון די וואָס האָבן פאַרשפרייט די ליטווישע חסידות אין אוקר- ראַינע און בעסאַראַביע און ווען ר' שניאור זלמן האָט זיך באַזעצט

אויף עטלעכע יאָר אין מאָלעוו פּאָדאָלסק, אויף זיין איבערגערי-
 כענער רייזע קיין ארץ ישראל, האָט ער געהאַט אין אָט דעם עלטער-
 זיידן מיינעם אַ מקורב און אַן אָנשפּאַר. די ליטווישע חסידות האָט
 אין פּאָדאָליע און בערסאָן נישט באַגעגנט קיין שום שטערונגען, ווי
 אין דער ליטע, מצד די פּאַרביסענע מתנגדים, אָבער זי האָט זיך אויך
 נישט אָנגענומען ווי דאָרטן און אין קעגנזאַץ צו די אַנדערע שיטות
 (מתנגדים און משכילים פּלעגן זאָגן „שטותים“) פון אוקראַינישן חסי-
 דים, וואָס האָבן פּאַרכאַפט די מאַסן, איז די חסידות חב"ד דאָ פּאַר-
 בליבן אַן ענין פון יחידים. צווישן די יחידים איז אויך געווען מיין זייד-
 דע, זיין זון שמואל.

איך געדענק, ווי איך, שוין אַן אָנגעלייענטער אין מיין טאַטנס
 השכלה-ספרים און אַ היבשער אַפיקורס, פּלעג שטיין בלייבן צוגע-
 שמידט צום אָרט, ווען דער זיידע שמואל האָט געדאוונט. ביי אַ פענצ-
 טער, מיטן טלית אַריבערגעוואָרפן איבערן קאַפּ, איז ער געשטאַנען אַ
 פּאַרטיפּטער אין זיין מאָדנעם סידור, דעם חב"דנעם, און געשוויגן ווען
 דער עולם אַרום האָט געליאַרמט און געריסן גאָט ביי די פּאַלעס אָדער
 אים צוגעטיילט לויב מיט שעפּל און מיט לעפּל. איז עס די „התדבקות“,
 אָדער ווייל ער קען פשוט נישט נאָכהאַלטן דעם גאַלאַפּ פון דעם גראַד
 סעלער דאוונען? איך געדענק אויך ווי דער ליבאַוויטשער זיידע מיי-
 נער, וואָס האָט מסתמא גאָרנישט ליב געהאַט דעם דעסויער און זיינע
 תלמידים, האָט אַרויסגענומען ביי מיין טאַטן פון דער שאַפּע דעם
 „ספר המידות“ פון דעם מענדעלסאָניאַנער ווייזל און גענומען מיט
 מיר לייענען דעם אַריינפיר, וואָס הויבט זיך אָן מיט די ווערטער „יסוד
 התורה ושורש העבודה“... איך האָב געלייענט ווי אַ וואַסער, שנעל,
 און ער איז ממש אין כעס געוואָרן פאַרוואָס איך בין נישט מכוון די
 אותיות יוד היי וואָו היי, מיט וועלכע די ווערטער הייבן זיך אָן און
 בילדן דעם „שם הויה“, וואָס איז כולל דעם נאָמען פון גאָט און זיין
 באַשאַף, דעם סכאַלאַסטישן פּאַנטעאיזם, ווי איך וואָלט דאָס אָנ-
 גערופן, וואָס דאָס איז געווען די פּילאָזאָפּיע פֿון חב"ד.

:: :: ::

דובאַסאַר, אַ קליינע שטאָט אויף דעם אוקראַינישן ברעג פונעם
 דניעסטער, וואו מיין טאַטע איז געבוירן געוואָרן און אויסגעוואַקסן

איז גאָר נישט מסוגל געווען פאַר סכאַלאַסטישער שפּעקולאַציע. געשמט האָט די שטאַט מיט אירע אידישע ניכורים און פרייע גייסטער. אירע אידישע האָרעפּאַשניקעס, טאַבאַק-פּלאַנצער און „פּאַפּישניקעס“ (די וואָס טריקענען די טאַבאַק-בלעטער און גרייטן זיי צו אין פּעקלעך צום בראַקן), זיינען געקומען נישט פונעם בית מדרש; פרי פונעם חדר, האָט מען זיי גענומען צו דער אַרבעט אויפן פרייען פּעלד און פונעם פרייען פּעלד האָט זיי ווידער נישט געצויגן דער בית מדרש, נאָר דער שטראַמיקער דניעסטער; אום זומער צום שווימען און אום ווינטער צו גליטשען זיך אויף אים און צום שלאָגן זיך אין „מלחמות“ מיט די מאָלדאוואַנער פון דעם בעסאַראַבער ברעג. מיין טאַטע, דער זון פון אַ העכערן מלמד מיט סמיכה אויף רבנות, איז קיין „פּאַפּישניק“ נישט געוואָרן, ער האָט געלערנט, ווי עס פאַסט פאַר אַ זון פון אַ „תלמיד חכם“ און חבדניק, מיט אַ נאָמען נאָך דעם רבין ר' שניאור זלמן, נאָר די אַטמאָספּער פון טאַבאַק-פּעלד און דניעסטער האָט זיך אַרייַנגעריסן אפילו אין בית מדרש און האָט אים פון איין זייט געמאַכט פאַר אַ קרעפטיקן ברייט-פלייציקן בחור, אַ גלענצענדן שווימער און, פון דער צווייטער זייט, צונויפגעפירט מיט די פרייע גייסטער פון דער שטאַט דובאַסאַר, מיט אירע משכילים און אפיקורסים.

ווען מיין טאַטע איז אָנגעקומען פאַר אַן איידעם קיין גראָסעלעס צו מיין זיידן, דעם געשוואַירענעם „זאַסיעדאַטעל“ און גבאי אין דער סאַדענערער קלויז, האָט ער נישט נאָר מיטגעבראַכט מיט זיך דעם „תעודה בישראל“ מיט דעם „נודע ביהודה“, דעם „שירי תהילה“ מיט דעם „מסלול“ און גאַנצע גענג „השחר“, „המגיד“ און „הלכנון“, נאָר אויך אונטערנגעהאַקטע פּאות, אַ רעקל ביז די קניעס און הויזן איבער די שטיוולעטן אויף פּאָדטיאַזשקעס... מיטגעבראַכט האָט ער מיט זיך אויך אַ ווידערווילן סיי צו די קעסט און סיי צו דער פּערספּעקטיוו פון קרעמעריי, וואָס זיינען ביידע אַזוי פאַרהאַסט געווען ביי זיינע באַליבטע לערער און אויפּלערער. און דאָ שטויסט ער זיך אָן אויף אַ קאַמף, אויף דעם „קאַמף פון דער ליכטיקער אויפּלערונג מיט דער פינצטערניש“, וועגן וועלכער ער האָט ביז דעמאָלט בלויז געלייענט אין דער השכלה-ליטעראַטור.

ירוחים שאָר און זיידל באַרוכאַוויטש, צוויי גרינדער פון דער

קלויז און פאנאטישע באהושער אָדער ריזשינער חסידים, האָבן אויפֿ-
 געהויבן קעגן אים די דאוונער און צום בויון פון זיין שווער און פון
 דער גאַנצער משפּחה, אויסגערופן אויף אים אַ חרם. דאָס האָט זיך
 אָפּגערופן אויפן געזונט פון זיין יונגן ווייבל, אָבער ער קען גאַרנישט
 העלפן, נישט נאָר איז ער אויף אייביק פאַרבונדן מיט זיין באַשער-
 טער, נאָר אויך אויף אייביק פאַרקנסט מיט דער השכלה בת השמים,
 וואָס ציט אים ווי אַ מאַנגעט און זיס איז דער קאַמף פאַר איר.

ער וויל אויך נישט ווערן קיין קרעמער אין גראַסעלעס און ער
 געפינט פאַר זיך אויס אַ פאַסיקע באַשעפטיקונג, וואָס לייזט אים
 אויס טיילווייז פון דער לאַגע. ער ווערט אַ „קאָמיסאָנער“ אין אַדעס,
 קויפט איין סחורה פאַר די שטעטלשע קרעמער און פירט אויס שליחותן
 פון די תכואה־סוחרים. און ערשט דאָרט אין אַדעס, אין דער הויפט־
 שטאָט פון דער השכלה, פון די אידישע בוכהאַנדלונגען, פילט ער
 זיך נוט; דאָרט שאַפט ער זיך איין חברים און האָט ער נאָר אַ פריי
 שטיקל צייט ליענט ער; ער גייט נישט אַרויס אין גאַס אָן אַ ביכל,
 אָן אַ צייטונג אין קעשענע און זעצט זיך נישט עסן, אָן אַ ספר. אזוי
 פירט ער זיך אויך ווען ער קומט אַהיים, און אויך דעמאָלט ווען ער
 פאַרבלייבט אין שטעטל, ווען ער מאַכט שלום מיט זיין גורל און דינגט
 אָפּ ביים פרייז איינע פון די נייע קלייטן, וואָס דער פרייז האָט אויס־
 געבויט אין אַ ריי אין סאַמע מיטן מאַרק און ווערט דער קרעמער פון
 די ארומיקע מאָלדאוואַנישע פויערים, אַלס דער איינציקער קרעמער
 אין גראַסעלעס, וואָס רעדט מאָלדאוואַניש.

פאַר דער צייט וואָס ער האָט זיך באַשעפטיקט מיט דער קאָ-
 מיסאָנעריי און געפאַרן הין און צוריק צווישן אַדעס און גראַסעלעס,
 געבוירט אים מיין מאַמע דריי קינדער. וואָס ער וויל מאַכן פון די
 קינדער, ווייסט ער נישט זיכער; פאַרשטייט זיך, אַז אויפן געדאַנק
 קומט צוערשט דער פּרעדיקט פון „עבודה“; אַרבעט איז אָרנטלעכ־
 קייט און אַרבעט איז דער גרונט פון דער „חכרה האנושית“, ד. ה.
 פון דער מענטשלעכער געזעלשאַפט... און באַלד דערויף קומט דער
 מאמר חז"ל: „לעולם יהא אדם מלמד את בנו מלאכה נקיה וקלה"...
 אַ מענטש זאָל לעולם לערנען זיין זון אַ ריינע און אַ לייכטע מלאכה...
 טאָמער, אָבער, ווייזן די קינדער אַרויס באַזונדערע פעיקייטן צום

לערנען? ... אפשר טאקע לאָזן שטודירן? און אפשר וועלן זיי נאָר אַרויסווייזן פעיקייטן צו קונסט, צו מאָלעריי, צו סקולפטור, עלעהיי לעוויטאָן, עלעהיי אַנטאַקאַלסקי? ... אלא, דאָס וועט דאַרפן קאָסטן און דאָס גראַסעלער קרעמל קען דערויף נישט געבן... נאָר, וואָס איז דאָ צו קלערן? פאַר אַלעמען, דאַרף מען לערנען די קינדער וואָס אַ איד און אַ מענטש דאַרף קענען...

און וואָס דאַרף דען אַ איד און אַ מענטש נישט קענען? אַ איד דאַרף קענען ווייניקסטנס דאָס אַלץ וואָס איז ביז איצט פאַראַן אין אידישן וויסן: „תורה שבכתב און תורה שבעל פה“, די באַגרינדער פון אידישן „דת“ און די „חכמת ישראל“, היינט די „השכלה“ און העברעיִש און זשאַרגאָן... און אַ מענטש דאַרף קענען שרייבן זשאַר-נאָן, העברעיִש און רוסיש, אַביסל דייטש שאַרט אויך נישט און חכמת החשבון. און ער האָט אונדז געשיקט אין די חדרים, וואו מיר זיינען דורכגעאַנגען דעם גאַנצן קורס קענטענישן, וואָס גראַסעלער חדרים קענען געבן און דאָס איבעריקע האָט ער געלאָזט אויף אונדזער אייני-זען; לייענט, קינדער, וואָס נאָר אייער האַרץ גלוסט: שירים פון אליעזר הכהן צווייפל, נפתלי טור, ד"ר קאמינקער, גאָטלאַבער, יהודה לייב נאָרדאָן, די לעבענזאַנס... לייענט מאַפּו, סמאָלענסקי, מו"ח, בלעטערט די אַלטע יאָרן „השחר“, „המליץ“ און „הצפירה“, לייענט דעם „כוורת“ און קייעט ד"ר שלמה רובינס אָפּהאַנדלונגען וועגן שפינאָזע, לייענט דעם „ספר הברית“ און „ספר המועד“, וועגן נאַטור-געשיכטע און וועלט־כראָניק, לייענט שולמאַנס „דברי ימי עולם“ און „מוסדי ארץ“, לייענט מענדעלסאָנס איבערזעצונג פון פּלאַטאַנס „פּעדאַגאָג“ וועגן השאַרת הנפש און די אַלע חקירות וועגן בחירה חפשית... און עס שאַרט נישט אַ שטיקל „אבן עזרה“, וואָס דאָס וועל איך אויך שוין אַליין מסביר זיין...

פון דעם אַלעמען האָט זיך געפונען ביי אים אין דער שאַפע ספרים און צוגעקומען איז דערצו דעם זיידן שמואָלס ירושה, וואָס ער האָט אים איבערגעלאָזט ביים לעבן איידער ער איז אריבערגעפאַרן וואוינען ביי זיין ברודער; דעם זיידנס חומשים מיט אַזאַ מאַדנע פירוש, וואָס האָט זיך אַפילו נישט געפונען צווישן די באַקאַנטע ל"ב פירושים; „פנים יפות“ האָט ער זיך גערופּן, און געדרוקט זיינען די חומשים

געווען נאך אין יאָר תק"כ, אויב דער זכרון נארט מיך נישט, אויף א גרינעם פּאַפיר מיט וואַסער-ליניעס; דעם זיידנס „סידור“ מיט דעם נוסח האר"י דעם רב'ס שולחן ערוך, דער „תניא“ און חיבורים אַלערליי מיט אָפּגעריבענע און צעפרעסענע טאַולען פון גרויס עלטער, און באַמאָלן זיינען געווען זייערע ווייסע פּאָדער-בלעטער מיט אַלערליי פּויגלן און בלומען, די אַרבעט פון מיון טאַטנס אָן עלטערן ברודער, ווען ער איז נאָך אַ אינגל געווען, מיט זיינע אויפּשריפטן: „הספר הזה שייך, למי שייך?“... געשריבן און געמאָלן מיט אַ גענדן-פּעדער.

דאָס אַלץ איז אידיש וויסן און דאָס אַלץ האָט ער אונדז גע-געבן מיט דער פּולער האַנט. דאָס וועלטלעכע וויסן, האָט ער אונדז אַליין נישט געקענט געבן. ער אַליין האָט זיך אויסגעלערנט לייענען רוסיש פון די אויפּשריפטן אויף די ספרים: „דאָוואָליענאָ צענזוראָיו“ און פון די שילדן אויף די קראַמען, און געוואָלט האָט ער מיר זאָלן קענען רוסיש מיט דער גראַמאַטיקע; ער האָט אונדז דעריבער געשיקט לערנען רוסיש ביים „וואָדאָפּראָוואָדטשיקס“ זינדל, וואָס פּלעגט אויפֿ-עסן זיין שכר-לימוד מיט די מיאַטנע לייקעכלעך ביים טאַטן אין קלויטל, פונקט ווי מיון רבי יעקב שמעון כהן, פּלעגט אויסרויכערן דעם שכר ליר-מוד מיט דעם טאַטנס טאַבאַק. געהאַט האָט דער טאַטע געלערנט דאָפּל-טע בוכהאַלטעריע דורך קאַרעספּאַנדענץ אין העברעיִש, ביי יעקב מאַרק, פון ריגע, און אויך דאָס איז געווען פון דעם וועלטלעכן וויסן, וואָס ער האָט אונדז געקענט געבן... דאָס איבעריקע האָבן מיר שוין אַליין גענומען וואו נאָר עס האָט זיך געמאַכט.

ער אַליין איז פול געווען מיט דעם אַלעמען און איז געווען אַ לעבעדיקע ענציקלאָפּעדיע פון „הכמת ישראל“ און „השכלה“ און דאָס האָט זיך אָפּגעשפּיגלט אויף זיין סטיל אין העברעיִש, ווי אין אידיש. ער איז געווען פּאַרליבט אין סאַקאָלאָאָום וועכנטלעכן פּעליעטאַן אין „הצפירה“: „משבת לשבת“, וואָס ער פּלעגט אונטערשרייבן „אורח לשבת“. דאָס איז געווען אַ געמיש פון צוגעפּראָוועטע ביבלישע פּסוקים און צוגעוויירצט מיט מאַמרי חז"ל, ציטאַטן פון לאַטיין און פון אַלע „שבע חכמות“, פול מיט אַנצוהערענישן און „חדודים“. זיינע אַ קאַרעספּאַנדענץ אין „הצפירה“ פּלעגט דער טאַטע אונטערשרייבן:

ז"ך, די ראשית־יבות פון זלמן כ"ץ און זיינע בריוו פלעגט ער אונז טערשרייבן: „מוקירו ומכבדו בלב ז"ך"...

איז מיין טאטע טאקע געווען אן אפיקורס? געווען איז עס שטארק איבערטריבן. זיין אפיקורסות איז באשטאנען דערין, וואָס ער האָט זיך דערלויבט טרינקען טיי אָן אַ היטל, גיין אום שבת מער ווי אַ „תחום שבת" און אויפהויבן אַמאָל אַ שטרויעלע אין וועג און דאָס ברעכן אין די הענט... ער איז געווען קעגן כפרות שלאָגן ערב יום כיפור... נאָר ער האָט נישט פארפעלט לייגן תפילין און פלעגט פראַווען דעם סדר, כאָטש אָן אַ קיטל, נאָר מיט אַזאַ פייערלעכקייט, וואָס איך האָב דאָס ביי מיין זיידן נישט געזען, כאָטש ער האָט געפראַוועט דעם סדר אין אַ קיטל. אמת איז, אינדערוואָכן, פלעגט ער אויף שנעל אָפּ-דאוונען און אום שבת אין שיל פלעגט ער זיך אַריינטון אין אַ שטיקל אבן עזרא און האָט זיך געכאַפט ווען מען האָט שוין געהאַלטן ביי „עלינו". קיין פּורץ גדר איז ער נישט געווען און האָט געהאַלטן פון דעם וואָרט: „אל תפרוש מין הציבור". קיין צור־הכעים אַקעגן נאָט און לייט האָט ער נישט געפירט, ער האָט דיסקוטירט, אַרגומענטירט מיט טעמפּעראַמענט, מיט כעס אָפּט, אָבער באַלד פלעגט ער זיך באַ-הערשן, ווי דער געבאָט פונעם שכל באַפעלט.

ריידנדיק וועגן מיין טאטנס טעמפּעראַמענט, מוז איך אַקעגן אים אוועקשטעלן מיין פעטער שלמה, דעם זיידן משהס יונגערן איידעם. מיין טאטע מיט אַ טונקל־רויטן קאָפּ און עטוואָס העלערער באַרד, דאָס פנים און די הענט אין זומער־שפרענקלעך און מיין פעטער, פאַרקערט, אַ שוואַרצ־בערד־ליקער מיט אַ מילך־ווייסן פנים; דער טאטע — אַן ענטוואַסט מיט אַן עטוואָס אָנגעצונדן פנים און דער פעטער מיט אַ געמיטלעך דין שמויכעלע אויף די ליפן. דער טאטע האָט ליב געהאט געזאַלצנס, הערינג און דער פעטער שלמה — זיס, אַ נאַשער איז ער געווען, פלעגט אויפנאַשן אַ האַלבן סלאָי איינגעמאַכטס, ווען די מומע האָט נישט געזען. דער טאטע פלעגט ווערן אין כעס אָבער קיינמאָל נישט ברוגז; דער פעטער פאַרקערט; איך האָב אים קיינמאָל נישט געזען אין כעס, נאָר ברוגז האָט ער געקענט ווערן, אויף אייביק, דאַכט זיך.

אָט דער פעטער שלמה, וואָס איז געווען אַ זון פון אַ באַלטער

שוהט און געהאט סמיכה אויף שחיטה, פלעגט זיך פונדעסטוועגן פאר-
 כלינען מיט מיין טאטנס השכלה-ספרים און איבערהויפט מיט די
 „זשארנאנישע“: מיט מענדעלעס „קליאטשע“ און מיט זיין „יודל“
 און געלייענט שלום עליכמס „יאסעלע סאלאוווי“ און „סטעמפעניו“
 און אפילו שמ"רס און עוזר בלאשטיינס דאָמאָנען. ער פלעגט אויך
 ליב האָבן לייענען אין די אלטע יאָרנענג „המליץ“, וואָס דער טאטע
 האָט זיי געהאלטן איינגעבונדן. איינמאָל איז ער ברוגז געוואָרן אויף
 מיין טאטן פאר זיין „הצפירה“ מיט זיין סאָקאלאָוו, וואָס האלט זיך
 פאר דעם גרעסטן „בעל שכל“ אין דער וועלט... און ער האָט גענומען
 און אויסגעשריבן דעם „המליץ“ פון פייטערבאָרג. פון דעמאָלט אָן
 האָט מען אין גראָסעלעס גערופן מיין טאטן „זלמן הצפירה“ און מיין
 פעטער — „שלמה המליץ“. מעגלעך, אז די צונעמען קומען פון דעם
 פעליעטאָן וואָס האָט זיך געדרוקט אין „הצפירה“ אונטער דעם נאָמען
 „זלמן הצפירה ושלמה המליץ“ און האָט זיך געדרייט ארום דער פראָ-
 גע אַרענעטיגע אָדער פאלעסטינע, באַראָן הירש קאָלאָניזאָציע אָדער
 „חיבת ציון“ און די נעמען האָבן זיך צופעליק צוזאמענגעטראָפן און
 עס קען אויך זיין, אז מיין טאטע האָט עפעס געשריבן אין „הצפירה“
 וועגן די ענינים, ווי זיי שפיגלען זיך אָפּ אין גראָסעלעס, און סאָקאָ-
 לאָוו האָט דאָס גענומען אַלס טעמע פאר זיין פעליעטאָן. ווי דאָס איז
 געווען, נאָר צונעפאָסט איז דאָס געווען וואָס בעסער דאַרף מען נישט.
 דער טאטע פלעגט לאָבן ווי מען שרייבט העברעיש אין „המליץ“.
 נישט נאָר גאַנצע פּסוקים בראַקט מען דאָרטן, נאָר גאַנצע קאָפיטלען
 פון תהילים און ישעיה און גערופן האָט ער אים נישט אַנדערש ווי
 „האַמעלעץ“. זאָמר-צוקער, וואָס אין פּוילן רופט מען עס „מאַנטשקע“,
 רופט מען אין אונדזערע מקומות מעלעץ. דאָס הייסט, ער איז הוילע
 זיסע מליצה, אָן אַ בראַקן שכל.

:: :: ::

מיין מאַמע, שרה גיטל, די עלצטע טאָכטער פונעם הויז פיינר
 בערג, ווי די גאַנצע משפּחה אירע, ווי איר טאטע-מאמע, ווי איר
 יונגערע שוועסטער, ריווע, און ווי אירע יונגערע צוויי ברידער —

שאַפע און ישראל — איז געווען אַ מיטל־וואַקסיע און אַ ברונעמע. זי איז נאָר פרי נאָך דער חתונה קראַנק געוואָרן און האָט קראַנקער־הייט געבוירן מיין טאַטן זעקס קינדער — פינף אינגלעך, פון וועלכע צוויי זיינען יונגער־הייט אוועק פון דער וועלט, ווייל מען האָט אויף זיי נישט אויפגעפאַסט, און איין מיידל. די מאַמע פלעגט אָפט פאָרן קיין אַרעם זיך קורירן ביי גרויסע דאָקטוירים און זיך באַרן אין לימאָן, אינעם כאַדזשיבייער לימאָן, וואָס דאָס וואַסער זיינס, ווי מען זאָגט, אָדער זיין בלאַטע אויפן דעק, האָט היילנדיקע אייגנשאַפטן. ביז מיין צוועלף־יעריקן עלטער, ווען זי איז געשטאַרבן, געדענק איך זי קומען פון אַרעם און אָפּפאַרן; קומען צו דער פריד פאַר אונדז קינדער און אָפּפאַרן אונטערן טרויער און זאָרג פון דער גאַנצער פאַמיליע.

מיין עלטערן ברודער האָט מען, באַלד נאָך זיין געבוירן, צוגענומען צום זיידן אין שטוב און ער איז געוואָרן דעם זיידנס אינגל, אזוי ביז ער האָט פאַרענדיקט די גראַסעלער חדרים, לויטן טאַטנס אויסוואַל, און איז געוואָרן דעם טאַטנס געהילף אין קלייטל און נאָך דער מאַמעס טויט, אַ משרת אין אַ שניט־קראָם. מיך, דעם צווייטן, האָט געהאָדעוועט לייב שוסטערס טאָכטער סאַסל. צוערשט מיט אַ „סאַסקע“ און דערנאָך מיט לעמעשקע, אזא מאַכל פון הרעטשענעם מעל, וואָס האָט אויסגעזען ווי דער פאַפּ, מיט וועלכן דער אַלטער לייב שוסטער און זיין זון נאָסקע, האָבן געקלעפט די אָפּצאַסן. דעם אַלמן לייב האָב איך גערופן טאַטע. מיין יונגערער ברודער, יאַסל, האָט שוין געהאט די האָדעוואַניע פון דער שניידערישער טאָכטער הינדע, די טאָכטער פון דעם שניידער משה ליץ, ביי וועלכן מיר האָבן געוואוינט אין שכנות און דערנאָך אין אַ דערבייאיקער שטוב. געהאָדעוועט און געשיקט אין חדר אַרײַן האָבן אונדז דערנאָך די שויסקעס אילינא און אַרפינא. ביידע האָבן זיי גערעדט אידיש און געזונגען די זעלבע לידלעך ווי דעם שניידערס טעכטער: „אוי ווי ליובע, אוי ווי דושע“... „מאיר דער בלינדער האָט געהאט פיר קינדער, איינס אין וויגל, איינס אין קיגל, איינס אין טאַפּ, איינס אין קאַפּ“... נאָר „מורח אני“ איז ביי זיי אַרויסגעקומען מאָדנע: „מוידיע אניע, שוואַרצע ליכאַניע, שיך און זאַקן, בוניע שמוניע...“ איך פלעג לאַכן; מען זאָגט נישט אזוי!... און אַרפינא פלעגט זיך שפאַרן מיט מיר: דו, פינקאָ,

וויסט נישט, דו זאג: „מוידיע אניע“... דערפאר האָבן זיי געקענט גיין באַרוויס בעסער ווי דעם שניידערס טעכטער. באַלד נאָך פורים, ווי נאָר עס האָט גענומען נאָכלאָזן דער פראָסט, פלעגן זיי אויסטרעטן סטעזשקעס אין שטעטל מיט זייערע באַרוויסע פיס... מיין שוועסטער, די בת־יחידה, וואָס די מאַמע האָט שטאַרק ליב געהאט, האָט זיך אויס־געהאָדעוועט ביי איר יונגערער שוועסטער.

מיין מאַמעס ערשטע לאַסקע געדענק איך ווען איך בין אַלט געווען אַ יאָר פינף. זי איז פארבליבן לענגער אין גראַסעלעס און מיר האָבן צוליב איר געוואוינט אין אַ שטוב מיט הילצערנע געפאַרב־טע פּאָלן. דער טאַטע פלעגט נאָך דעמאָלט אַלץ פאַרן אויף אַ לענד־גערער צייט קיין אַדעס, אַזוי ווי עס פלעגט זיך שרייבן אינעם „שורה־גריסל“, וואָס מיין חומשי־מלמד, אברהם פריידעס, פלעגט מיר אויפ־שרייבן אויף דער אויסגעווירעטער „טעקע“ צום נאָכשרייבן: איך בין געפאַרן קיין אַדעס קויפן סחורה... איך האָב דעמאָלט געהאלטן דעם קאַפּ ביי דער מאַמען אויפן שוים און זי האָט געזונגען מיט אַזאַ האַר־ציקן פארבענקטן קול: „ווי אַן אַדלער פון זיין נע־עיסט, איז ער ווייט פאַרפליגן“... אַן אַנדערשמאָל פלעגט זי מיך פאַרשפּילן מיט דעם לידל: „וואו איז דער טאַטע? — נישטאָ הי! — וואו איז ער גע־פאַרן? — קיין קרוטי! — וואָס וועט ער ברענגען? — אַ פעסעלע ביר! — וואו וועט ער עס שמעלן? — הינטער דער טיר! — ווער וועט עס טרינקען? — איך מיט דיר!... און איך פלעג איר פאַריכטן: נישט קיין קרוטי איז דער טאַטע געפאַרן, ער איז געפאַרן קיין אַדעס קויפן סחורה...“

געהאט האָט מיין מאַמע אַ שיין קול, אַ קלינגענדיקס, ווי איר מאַטע און ווי איר ברודער שאַפּע, אַ קול, וואָס איז איבערגעגאַנגען בירושה צו איר איינציקער טאָכטער, מיין שוועסטער טייבל. נאָר אַזוי זעלמן האָט זי געזונגען, אַזוי זעלמן ווי זי האָט מיך געצערטלט. גע־קושט האָט זי מיך, דאַכט זיך, קיינמאָל נישט. ביי אונדז האָט זיך איבערהויפּט נישט געפירט צו קושן קינדער. קושן איז בכלל אַ פרי־צישע מדה אַדער אַ ציגיינערישע... גויים קושן זיך ווען זיי זיינען שיכור... און דערפאַר טאַקע האָט זיך אויף מיין גאַנצן לעבן איינגע־

קריצט מיין טאטנס א קוש, וועגן וועלכן איך מוז דאָ דערציילן, כאַטש איך האַלט דאָ אין ריידן וועגן מיין מאַמען.

געווען איז עס אויף מיין ניינטן לעבנס־יאָר. איך בין דעמאָלט געווען דעם טאטנס געהילף אינעם קלייטל. אין אַ מוראדיס פּראָסט־קער ווינטערדיקער נאַכט האָט מיין טאטע מיך איבערגעלאָזט אין קלייטל צוגרייטן די זאַכן צום פאַרשליסן — מען האָט באַדאַרפט אַוועקשטעלן אַלע קעסטלעך מיט עסן־זאַכן, מיט רייז און צוקער, דאָ זשינקעס און פּלוימען געטרוקנטע, אַן ערך פּופּצן קעסטלעך איינע אויף די אַנדערע, הויך אויף דעם פאַרקויף־טיש, אַ באַוואָרעניש קעגן די מיין — און אַליין איז ער צוגעגאַנגען ערגיץ כאַפּן אַ גמילת חסד, כדי צו דעקן אַ חוב. זעט אויס, אַז אַריינגעקומען איז ער אין אַ וואַרימער שטוב און האָט זיך פאַרשמועסט אָדער ס'איז אים שווער געווען באַלד צוטערען צום ענין און ס'איז אַוועק אַ שעה נאָך אַ שעה און איך וואַרט אַלץ אויף אים. דער מוראדיקער פּראָסט האָט בכלל פּרי אַהיימד געיאָנט די קרעמער פון זייערע קלייטלעך, דער מאַרק איז פּוסט און פינצטער און איך קלאַפּ אַ פּוס אין אַ פּוס און פּיר. נישט אַזוי די מורא און די קעלט, ווי דער פאַרדרום קלעמט מיך און וואַקסט אין מיר, און נישט אַזוי דער פּראָסט, ווי דער פאַרדרום, פאַרגייט מיר אין דער נאָז און שפאַרט מיר פון די אויגן מיט טרערן... נאָר וואָס וועל איך וויינען? איך בין דאָך שוין אַ גרויסער, איך טראַכט דאָך שוין לאַנג פון אָנזאַמלען פּיעטאַקלעך־ווייז, אַראָפּגעגנבעטע פּונעם פּדיון, אויף הוצאות קיין אַדעם און אַוועק מען זאָל אַפילו נישט וויסן וואו מיין געביין איז אַהינגעקומען, כדי אויף אַזא אופן צו רעאַליזירן איינמאָל פאַר אַלעמאָל מיין טאטנס הלום מיך צו מאַכן פאַר אַן אַר־בעטער, וואָס ער קען זיך דערויף נישט באַשליסן... איך האָב מיך אַריינגעלאָזט אין מיינע מחשבות און דמיונות, אַז איך האָב שוין נאָר די קעלט נישט געפּילט... נאָר ווען דער טאטע איז סוף כל סוף אַריינגעקומען אין קלייטל, האָט דער פאַרדרום גובר געווען מיינע קלערונג גען און איך האָב מיך צעוויינט... דעמאָלט איז עס געווען ווען מיין טאטע האָט מיר אַ קוש געטון אין שטערן, אַ שטאַרקן קוש... געווען איז עס דער קוש פון זיין חרטה, פון זיין שולד קעגן מיר. און איך האָב יאָרנלאַנג, אַ סך אַ סך יאָרן, מיר נישט געקענט מוחל זיין פאַרוואָס

איך האָב געבראַכט מיין טאַטן, דעם נישט קושנדיקן, צו אָט דעם קוש...

נישט מיין טאַטע און נישט מיין מאַמע זיינען געווען ראָמאַנטיש. די שטעטלשע אידישע טעכטער, זיינען נאָך אפשר געווען דאָ מאַנטיש פאַר דער חתונה, ווען זיי האָבן געטראַכט וועגן דעם ווער ווייס וואָס פאַר אַ חתן מען וועט זיי אויסשדענען און דערנאָך, שוין כלות, ווען זיי פלעגן אויסנייען די טלית-זעקלעך פאַר זייערע צור-קונפטיקע מענער. נאָך דער חתונה, איז מען זיך מאַן און ווייב און אין שטעטל לאַכט מען דערפון: פעפערזוכט... די ביכלעך האָבן עס אויסגעטראַכט... און ס'איז טאַקע נישט קיין אידישע מידה.. דאָך איז מיין מאַמע געווען אייפערזיכטיק; זי האָט געאייפערט די צייטונגען און די ספרים, וואָס דער טאַטע האָט געלייענט. אַ גאַנצן מאָנאָ איז ער פאַרנומען, אָדער אין קלייטל אָדער ער זוכט אַ גמילת חסד, נאָר האָט ער אַ פרייע מינוט, ביים אָנבײסן אָדער ביי דער וועטשערע, איז באַלד דאָס ספר און דער בלאַט... ער טראַגט דעם לעפל צום מויל, און קוקט אין בלאַט... די מאַמע זאָגט גאָרנישט, זי שווייגט, נאָר איר שווייגן איז אזא ווי זי וואַלט אים פאַרגעוואַרפן: פאַר וועמען האָסטו חתונה געהאט, פאַר מיר צי פאַר דעם ביכלעך?... דער טאַטע דערפילט דאָס מיין שווייגן און נעמט טענהן:

— אדרבה, זעץ זיך צו צום טיש, וועל איך דיר איבערנעבן אויף זשאַרנאָן... דאָ דערציילט זיך טאַקע פון אַ יונג ווייב, וואָס האָט ליב געהאט דעם מאַן, נאָר די ביכלעך זיינע האָט זי פיינט געהאט... צי מיין מאַמע האָט פיינט געהאט לייענען, קען איך נישט זאָגן, וואָרום איר יונגערע שוועסטער פלעגט לייענען שמר'ס און עוזר בלאַט שטיינס ראָמאַנען, וואָס דער פעטער שלמה האָט געלייענט, נאָר צו אונדז אין שטוב פלעגן די ראָמאַנען נישט אַריינקומען.. דער טאַטע לייענט דאָך נאָר לשון קודש... אין אידיש האָט ער געלייענט „די קליאַטשע“, „אירל“, וואָס זיינען אויך נישט פאַר ווייבער. שפעטער איז צוגעקומען שלום עליכמס „פאָלקס ביבליאָטעק“, וואו עס האָבן זיך געדרוקט „יאָסעלע סאַלאַווי“ און „סטעמפעניו“. אָבער, ביי אַזעל-כע מאָדנע אומשטענדן איז די פאָלקס-ביבליאָטעק געקומען צום טאַטן. ער האָט זי גענומען צום לייענען ביי פרומע יאָקלס — אַ שטעטלשע

שיינהייט, וואָס האָט באַקומען אַן איינגעבונדענעם יאָרגאַנג צוגעשיקט אַ מתנה פון איר חתן, אַ מאָדערנער יונגערמאַן פון אַ צווייט שטעטל, פון באַראַנאָווס — און דאָס, קענטיק, איז גענוג געווען, זי זאָל דאָס בוך אַפילו אין די הענט נישט נעמען.. זי וועט שוין גיכער לייענען דעם „צאינה וראינה“, דעם טייטש־חומש פון דער שכנה אונדזערער, דער פירזאָגערן...

מיין טאַטע איז אויך נישט דאָמאַנטיש, נאָר דערציילט האָט ער, אַז ווען ער איז געקומען אָנקוקן די כלה, מיין מאַמען, הייסט עס, האָט אים דער מהותן געשטעלט אויף אַ פּרוּאוּ: — אַז דו וועסט אַוועקוואַרפן דאָס רויכערן, וועל איך דיר געבן מיין טאָכטער... און ער, אַ דובאַסערער בחור, אויסגעוואַקסן צווישן טאַבאַק־פּלאַנצער און האָט גערויכערט פון קינדווייז, האָט מסכים געווען: — אַז יעקב אבינו האָט געקענט דינען פאַר רחלען גאַנצע פּערצן יאָר — האָט ער גע־ענטפּערט דעם מהותן — וועל איך פאַר אייער טאָכטער נישט קענען מקריב זיין אַזאַ קלייניקייט?... און ער האָט געהאַלטן וואָרט. מיין טאַטע איז נישט דאָמאַנטיש, נאָר פאַר זיין שרה גיטלען, איז אים קיין זאָך נישט שווער, טראָגט ער אויף זיינע פּלייצעס שווערע זעק מעל און צוקער, מאַכט זיך קיין מלבוש נישט און שיקט זי קיין אַדעס צום לימאַן און אום סאַמע ווינטער ברענגט ער פאַר איר שאַבער און קרימער וויינטרויבן.

מיין טאַטע איז נישט דאָמאַנטיש, די גאַנצע דאָמאַנטיק, דאַכט זיך, האָט ער אַוועקגעגעבן דער „השכלה בת השמים“, אַט דער הימל־שער טאָכטער, מיט וועלכער ער האָט זיך פאַרקנסט אין זיינע יונגע יאָרן הינטער דער שירמע פון די גרויסע גמרא־בלעטער; זיין גאַנצע דאָמאַנטיק, דאַכט זיך, האָט ער אַוועקגעגעבן דער העברעישער שפּראַך, צו וועלכע ער איז ממש אויסגענאַנגען אין ליבשאַפט, זיין ליבלינגס דיכטער מיכה הכהן לעבענזאָן און די נביאים, וואָס זייערע ווערטער, ווי די ברענענדיקע קויל, מיט וועלכער גאָט האָט זייערע ליפּן באַדירט, ברען דורות און וועלטן... נאָר ווען מיין מאַמע איז געשטאַרבן, איז ער געלאָפּן איבער גאַסן און געשריגן אַ גרויס און ביטער געשריי, ווי דער יאוש אַליין וואָלט זיך איבער די גאַסן געטראָגן...

איך האָב אַמאָל, אין די לעצטע וואָכן פאַר מיין מאַמעס טויט,

איר געבראכט א גרויסן עפל, א שמעקנדיקן, ווי א סינדיש קעפל די גרויס, א צייטיקווייסן מיט א רויט בעקל, — וואָס איצט בין איך מיך מודה, אז איך האָב אים אַרויסגעגעבעט פון דעם פרוכט־שפייכלעך, וואָס איז געווען אינעם הויף, וואו מיר האָבן דעמאָלט געוואוינט. זי האָט ביי מיר גענומען דעם עפל און לאַנג געקוקט אויף מיר, אויף איר זלמנס זון... און איצט, יעדן מאָל, ווען איך שרייב אונטער מיינעם אַן אַרטיקל מיט איר נאָמען: ש. פיינבערג, טראָג איך איר אונטער אין געדאַנק א גרויסן שמעקנדיקן עפל, א צייטיקווייסן מיט א רויטן בעקל...

אין א ווינטערדיקן שנייאיקן פרימאָרגן, אינעם צוועלפטן יאָר פון מיין לעבן, איז מיין יונגע מאַמע געשטאָרבן אויף דעם בעט, וואו איך האָב זי אין די לעצטע וואָכן פון איר געמאַטערט לעבן באַדינט מיט אומענדלעכער ליבשאַפט און מיט דער צערפולער שעמעוודיקייט פון אַ אינגל, וואָס האָט דערביי געמוזט צווען דער מוטערס לייב. איך האָב נישט געוויינט און מיר איז אויך פרעמד געווען דאָס געוויין פון די מענטשן אין שטוב, ווי דאָס געוויין און קלאַגערדיי פון די שטוביקע און ארומיקע ווייבער: „קראו לַמְקוֹנֹת“ איז מיר געקומען אויפן גע-דאַנק. איך בין אַרויסגעגאַנגען פון דער שטוב, וואו מיין מאַמע איז שוין געליגן אויף דער ערד מיט שוואַרצן איבערגעדעקט. געזען האָב איך מיין טאַטן אָנלויפן פון דער קלייט, מיט אַזאַ צער אויף זיין פנים, וואָס שטייט מיר ביז היינט פאַר די אויגן ווי דער סימוואַל פון צער, און איך האָב גענומען גיין ארום די פענצטער, דורך וועלכע איך האָב געזען מיין מאַמעס ליידיק בעט און די אָנגעצונדענע צוויי ליכט אויף דער ערד צוקאַפנס דעם צוגעדעקטן מת. מען האָט געבראכט די „טהרה“־ברעטער און אָנגעשפאַרט ביי דער וואַנט און איך האָב אויף אַלץ געקוקט און האָב אַלץ געזען. איך האָב געקוקט צום גרויען הימל און האָב די אויגן איינגעשטאַכן אין דער גרויער שנייאיקער לופט. אזוי בין איך נאָך דער „מטה“ נאָכגעגאַנגען צוזאַמען מיט מיינע ברידערלעך און אויפן בית־עולם, וואָס איך האָב צום ערשטן מאָל אין מיין לעבן באַטראָטן און געזען זיינע נידעריקע מצבות, טייל נישט מער ווי אַ קרומער שטיין אין דער ערד איינגעשטעקט און אין שניי פאַרזונקענע, האָב איך צוזאַמען מיט מיינע ברידערלעך קדיש

געזאגט, נאָכזאָגנדיק מיין זיידן, דער מאַמעס פאָטער... און אזוי אויך
בין איך אַהיימגעקומען אין דער שטוב מיט דעם פאַרהאַנגענעם אַלטן
שפיגל אונדזערן און מיט דער גלאַז וואַסער אויפן פענצטער, געגעסן
אַן איי מיט אַש באַשאַטן און דער טאַטע האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף
דער ערד מיט דעם ספר איוב אין די הענט און זיין צער איז געוואָרן
דער צער פון לאַנגע דורות צוריק ביז איובן און דעריבער אויך אַלץ
לויטערער און לויטערער, ביז טרויסט און באַרעכטיקונג... און איך
בין ווידער אַרויס אין דרויסן און געקוקט ווי די שניי־כמאַרעס ציען
איבערן הימל, איבערן אייביקן הימל, וואוהין עס ציט זיך אַלץ דאָס
לעבעדיקע און לאַזט נאָך זיך איבער אַ געדעכעניש בלויז אין די פאַר-
בליבענע דורות...

מיינע חדרים, מיינע מלמדים און מיינע חברים

איך קען זאגן, אז מײן ערשטן פארדרום איבער דער סאציאלער דירעפענציאציע, האָב איך געהאט אין חדר, אינעם ערשטן חדר, וואו מײן טאטע האָט מיך געשיקט לערנען, ביי שמואל מלמד, אַ לאנגער איד מיט אַ שוואַרצער באָרד. געווען איז עס אין אַ ווינטער־פרימאָרגן. איך מיט מײן עלטערן ברודער, זיינען מיר געקומען אין חדר אָננע־פרוירענע, ווייל געהאט האָבן מיר צו גיין ביזן חדר אַ ווייטן וועג פון עטלעכע קוואַרטאַלן, געוואוינט האָבן מיר דעמאָלט לעבן דער נייער קלויז און דאָס חדר איז געווען אין דער גאַס פון דער אַלטער שיל, ביים אַראָפּנאַנג צום טײך. געקומען זיינען מיר, ווי אָרימע קינדער קומען, אָנעם בעלפּער, און באַלד זיך אוועקגעזעצט ביי דער וואַנט אויף דער ערד, שפּילן מיט באַקסער־קערלעך „אום צי גראָד“ אָדער קנײטשן פּערדלעך פון פּאַפּיר, ביז דער רבי וועט אונדז רופן צום טײטל און צום סידור, צו דעם געזאַנג פון דער תּורה: — וואָס איז ד אַ ס, אינגעלע? ... זאָג אַלף! ... און ד אַ ס וואָס איז, אינגעלע? ... זאָג בית! ... זאָג־זשע! ... רעד זשע! ... זאָגט אַ אינגעלע ווייטער! ... און דאָ ברענגט אַרײן דער בעלפּער אויף די אַקסלען ביי זיך אַ אינגעלע מיט אַ באַשליקל אַרום די אויערלעך און שטיוועלעך מיט כאַלעווקעס, אין קאַלאַשלעך... אַ רײך קינד... ער זעצט אים אוועק אויף דער קאַנאַפּע וואָס ביי דער וואַרימער הרובע, צײט אים אַראָפּ די שטי-וועלעך און מיט די פּיסלעך אין די זאַקסן, דרייט ער אים אויס צו דער הרובע זיך וואַרימען...

ווי קליין איך בין געווען, אזוי האָט מיך גענומען קלעמען דער פּאַרדרום און פּאַרגיין אין דער נאָז אַרײן; ווייל זײן טאטע איז אַ

רייכער, ווייל ער האָט גאַנצע שטיוועלעך מיט קאַלאַשן און ווייל ער טראַגט אַ באַשליקל מיט אַ באַראַשקן קוטשמעלע, זעצט מען אים ביי דער הרובע און ווייל ביי אונדז זיינען די שטיוועלעך צעריסן, און ווייל אונדזער טאַטע איז נישטאָ הי, לאָזט מען אונדז זיצן אויף דער ערד... און יענעם פרימאָרגן האָט דעם רבינס געזאָגט: „וואָס איז דאָס אינגעלעך?“ מיר געקלונגען אין די אויערן אזוי פאַלש, ווי ס'וואָלט זיך אָנגעשלאָגן אָן אַ ליידיקן בלעך און איך האָב גאָרנישט געהערט וואָס ער פּרעגט מיך; מיין מוח איז געווען פאַרנומען מיט דער עולה וואָס ווערט באַנאַנגען אַקעגן די אַרימע קינדער, וואָס מען לאָזט זיי זיצן אויף דער קאַלטער ערד, בעת מען פּיעשטשעט די רייכע און מען וואַרימט זיי...
 וואָס ווייטער, האָט זיך אין מיר אָט דער סאַציאַלער פאַרדרום

אַלץ מער און מער אַנטוויקלט: אַ רייך קינד האָט דער רבי קיינמאָל נישט אַריבערגעלייגט שמיסן מיט זיין קאַנטשיק, וואָס איז שטענדיק געליגן לעבן אים אויפן טיש און געדראַעט מיט זיינע אַכט רימענד-לעך... אַ רייך קינד האָט ער שוין אוראי קיינמאָל נישט געשטעלט אין „קונע“. איך מיין אז אַ סך פון מיינע לייענער ווייסן שוין גאָרנישט יואָס דאָס איז פאַר אַ מין שטראַף און איך מוז זיי דאָס דערקלערן: דאָס פאַרזינדיקטע אינגל טוט מען אױס בױן העמד, די מױטקעס לאָזט מען אים אַראָפּפאַלן ביז דער ערד און דאָס העמד פאַרציט מען אים איבערן קאָפּ. דערנאָך רופט דער רבי אַלע אינגלעך זיי זאָלן אים באַשפּייען און באַקלעפּן מיט פאַפּירלעך, איינגענעצטע אין שפּייעכץ... איך מוז אויך אָפּשיקן מיינע לייענער צו דינעזאָגס „יאָסעלע“, כדי זיי זאָלן באַנעמען דעם גאַנצן פּיין פון דעם אַרימען קינד אין חדר.

געווען איז ביי מיר אויך שאַרף דער געפיל פון צער בעלי חיים. קינדער פלעגן זאָגן: אַ „טשערבעלע כאַי!“ און דאָך איז ביי די קינדער איינע פון די געוויינלעכסטע פאַרנעמעכצן אין חדר געווען כאַפּן אַ פּליג און איר אָנשטעכן אַ נאָרל אָדער אַ שטרויעלע אין הינטן, זי זאָל זי שלעפּן... איך האָב שוין דעמאָלט געהאט געהערט דאָס רוסישע וואָרט: „ניע מוטש מוכי, אי יעי באַלנאָ“ (פּױניק נישט די פּליג, אויך איר טוט וויי) און האָב דאָס שטאַרק „גענומען צו קענטעניש“, ווי מען זאָגט היינט, איך האָב דאָס אָנגענומען פאַר אַ נעבאָט, פאַר

דעם געבאָט פון מיין האַרצן, איידער נאָך איך האָב געוואוסט וועגן די געבאָטן פון דער אידישער תורה. אזוי פלעגט מיר אויך שטארק שאַקירן ווען גרויסע פלעגן הנאה האָבן ווי קינדער רייסן ביי עמיצן די האָר פונעם קאָפּ אָדער שלאָגן אים מיט די הענטלעך. זיי האלטן דאָס קינד אויף די הענט און רייצן עס: רייס, רייס... שלאָג, שלאָג!... אליין אַ קינד, האָב איך אַמאָל געטאָלט מיינעם אַ פעטער, דער מאַמעס ברודער ישראל, פאַר אַט דעם מאָדנעם פאַרנעגניגן זיינעם צו לערנען אַ קינד רייסן יענעם די האָר און שלאָגן יענעם אין פנים... דער פעטער האָט דערויף בלוזי מאָדנע אַ קוק געטון אויף מיר און האָט אויף מיר אַ געשריי געטון: משוגענער! זלמן דער רויטער האָט זיך צערעמט!...

אין חדר איז נישט אַליץ געווען פּיין. דאָרט וואו קינדער קומען זיך צונויף און שפּילן זיך אומגעשטערט און פּריי, אָן קיינעם אריינמישונג — און אזוי האָבן זיך געשפּילט קינדער אין חדר — איז אויך פּריי זייער פּאַנטאַזיע און פּרוכטבאַר. ציט אַ דרייעק מיט שוועל-בעלעך איבערן הימל, הערן מיר זיי שרייען: פּריי! פּריי! און טרייבט דער פּאַסטוך די טשערעדע פון דער פּאַשע און קנאַלט מיט דער בייטש איבער דער שטויביקער גאַס אינעם זומערדיקן פּאַרנאַכט, ווייסן מיר, אַז אזוי וועט משיח פירן די אידן צוריק פון גלות און אונדז קינדער וועט ער טראָגן אין דער פּאַלע, ווי עס טראָגט אַ פּאַסטוך דאָס ערשט געבוירענע ציגעלע אַהיים... אַ באַקסער־סערל איז פאַר אונדז גענוג געווען אַוועקצופירן אונדז צו ארץ ישראל און צו אירע וועלדער מיט באַקסערן און טייטלען און אַלערליי אַנדערע ארץ ישראל פירות... אַ משה רבינו פּערדל, ווי מיר האָבן גערופן די זשוקלעך מיט די רויטע געפּינטלע פּליגל, ווי צוויי טירלעך ביי אַן ארון קודש, האָט אונדז געפירט צו אַליץ וואָס מיר האָבן געוואוסט וועגן משה רבינו נאָך פאַר דעם ווי מיר האָבן געלערנט וועגן אים אינעם חומש... און וועגן וואָס האָבן דען אינגלעך נישט גערעדט צווישן זיך אין חדר און באַזונדערס „אין דרויסן“, אין דער פאַרוואַקסענער חורבה, לעבן דעם רבס שטוב, וואָס האָט אונדז געדינט פאַר אַן אָפּטריט!...

מיינע בעסטע חברים אין דעם חדר זיינען געווען צוויי דאָרפישע אינגלעך, וואָס דער טאַטע זייערער, לוי אַסטראָווסקער, האָט זיי גע-

בראכט אין חדר אריין און זיי איבערגעלאָזט ביים רבין ער זאָל זיי געבן עסן און אויסלערנען עברי... געזונטע לאַפּאַקעס זיינען זיי געווען צווישן אונדז, דריי און פיריעריקע אינגלעך, מיט שטיוול, וואָס זיי פלעגן זיי שטענדיק ציען ביי די אויערן און הייבן דעם פוס... אזוי פראַסט ווי זיי זיינען געווען, אזוי האַרציק און אָרנטלעך זיינען זיי אויך געווען. גערעדט האָבן זיי מיט אַ שווערן צעצויגענעם אידיש, ווי די גויים ריידן כאַכליש. שוין צווישן די קליינע אינגעלעך זיינען געווען שווינדלעך ביים שפּילן, דרייקעפלעך... חיים אָדער שמואל האָט בלויז באַדאַרפט אַ זאָג טון צו אַזאַ אינגל: „וועסט מיך האָבן צו געדענקען“, אַז אַזאַ אינגל זאָל אויפהערן דרייען און נעמען שפּילן אָרנטלעך...

איך האָב מיר געהאט פאַר זיך אַ באַזונדער שפּיל, וואָס די אַנדערע אינגלעך האָבן נישט פאַרשמאַנען און געזאָגט, אַז איך נאַר זיי אָפּ אָדער, אַז איך בין אַ משוגענער. איך האָב די שפּיל אויסגעזע פונען ווען דער רבי האָט מיט מיר אָנגעהויבן לערנען קמץ-אלף. — קמץ אלף או — האָט דער רבי מיר געטיילט און איך האָב נאָכגעזאָגט און האָב דערזען פאַר מיר אַ בלויזע פאַרב, בלוי ווי דער הימל אין אַן אויסגעשטערנטער נאַכט; פאַסעך אלף אַ — און מיר איז געוואָרן רויט פאַר די אויגן, רויט ווי קומאַש; ציירע אלף — איז און דערזען האָב איך די קרעמעווע שפיצן אויף מיין מאַמעס ווייסע קאָפּטעס און סעגל אלף — ע, ווייסן צווייט אויף די אַקאַציע-ביימער שבועות-צייט ביי מיין זיידן אין פאַליסאַדניק; כּיריק — העל גרין, ווי דאָס וואַסער ביי אונדז אין טייך, ווען עס שפּיגלט זיך דערין דער גרינער טשערעם; כּוילעם — ווי מאַטע סאַזשע און אַ — נאָך שוואַר-צער, שטאַק פינצטער, ווי די פינצטערניש וואָס גאָט האָט אָנגעשיקט אויף פרעהן אין מצרים... און איך פלעג שוין אויך קאָמבינירן די פאַרבן... איך פלעג צוגיין צו אַ אינגל און אים זאָגן: זאָג „יא“, וואָס זעסטו? — גאָרנישט — זאָגט ער. — און איך זע אַ מאַראַנץ!... דו זאָג מיר אַזאַ טראַף, מיט אַ פאַסעך אָדער מיט אַ קאַמעץ, וועל איך דיר באַלד זאָגן וואָס איך זע... נאָר די אינגלעך פלעגן נישט פאַר-שמיין: — גיי, דו טראַכסט אויס!... ביזן היינטיקן טאָג טרעה איך

אין אויף מענטשן וואָס פאַרשטייען נישט ווי קען מען דאָס זען פאַרבן
אין קלאַנגען...

:: :: ::

געגאַנגען בין איך אַ זמן אָדער צוויי צו אַ צווייטן מלמד, צו
שמעונען, אַ געלער אָפּגעבליאַקעוועטער איד; איך געדענק אַן אָנגע-
שטאַפטן חדר ביי ירוחים שאָר אין דער דירה, אַן אָנגעשטאַפטן חדר
ביי הינדע־רייזען אין דער דירה, נאָר פון די צוויי זמנים געדענק איך
נישט איך זאָל עפעס האָבן געלערנט און איך געדענק אויך נישט איך
זאָל עפעס האָבן געזען אַזעלכעס וואָס איך פלעג זען ווען איך האָב
געלערנט ביי שמואל מלמד. איך געדענק אויך נישט קיין חברים פון
דאָרט. פון שמעון מלמד געדענק איך נאָר זיין ווייב מיט דעם נאָמען
נעם געזל; אַ נאָז וואָס איז ביים שפיץ איינגעשניטן ווי אַ נאָז. אַ
נודנעכץ פלעגט מיך באַפאַלן ווען איך פלעג קוקן אויף דער נאָז. איך
געדענק אויך זיין זון חיים, דעם בעלפער, וואָס פלעגט שטיין פון
דער אַנדערער זייט הרובע, אינעם אַלקער און זיך וואַרימען די הענט
און אַז דער רבי אויף דער זייט הרובע האָט עפעס געפרעגט, האָט
ער נישט געענטפערט: יאָ אָדער ניין, נאָר געשאַקלט מיטן קאָפּ. איך
געדענק אויך, אַז ביי ירוחימען אין דער דירה איז געווען קוויטק און
פינצטער און פון הינדע רייזעס דירה געדענק איך דעם באַרלעך־
קוואַס וואָס זי פלעגט פאַרקויפן; איך געדענק אירע הויכע זין, די
ריזן, וואָס האָבן געהאַנדלט מיט פערד און איר טאָכטער מיט דעם
געקרויזטן קאָפּ גאָלדענע האָר און מיט אַ שוואַרצער סטענגע פעסט
אַרומגענומען דעם האַלדז, וואָס ס'האָט געמאַכט דעם איינדרוק, אַז
דער קאָפּ איז ביי איר אַן אַרויפגעזעצטער, ווי ביי אַ ליאַלקע...
הינדע־רייזע איז געווען אַ גומ־בעטערן ביי די פריצים, איבער־
הויפט ביי פעטראָ, דעם סאַוויצקער פרייז, וואָס האָט געהאַט אַ דעה
אין די „פּריסוטסטוועס“ און אַז מען האָט געדאַרפט עפעס פּועלן ביי
וואַסיל איוואַנאוויטש, פלעגט זי שיקן די טאָכטער. פון שמעון מלמד
חדר געדענק איך אויך די „קריאת־שמע־לייענענס“, אויף וועלכע דער
בעלפער, זיין זון חיים, פלעגט אונדז פירן, ווען עס איז געווען אַ גע-
ווינערן אין שטעטל. דער בעלפער פלעגט פירזאָגן אל מלך... און אינג-
לעך פלעגן נאָכשרייען און שטיפן: אל מלך, קאַטשקע דרוילעך... שטיי

בער פון אָט די קריאת-שמע־לייענענס מיט די שיר המעלות אָנגעד־
 טשעפעט אויף די ווייסע לילעכער, מיט וועלכע עס איז פֿאַרהאַנגען
 געווען דאָס בעט פון דער קינפעטאַרן, שטיוען מיר פֿאַר די אויגן,
 כאָטש איך בין אין זיי בלוז איינמאַל געווען, בעת פונעם חדר, אין
 וועלכן איך האָב געלערנט אַ גאַנצן זמן אָדער צוויי, געדענק איך בלוז
 אַ מוטושטשן פֿלעק מיט קינדער אָנגעזעצט אויפן פֿאַל, פון וועלכע
 איך געדענק נישט דעם פנים פון איינעם אַפילו, קיין איין גרין סטרעמפל
 אונטער דער נאָז, פֿאַרווישט מיטן אַרבעל אויף דער באַס אַרויף...

::   ::   ::

מעגלעך, דאָס איז טאַקע געווען דערפֿאַר וואָס אָט דאָס חדר
 איז געווען ענג און פינצטער און שמואל מלמדס חדר, פֿאַרקערט, איז
 געשטאַנען אָפן מיט דער טיר און מיט די פענצטער צו דער גאַס
 און די גאַס פֿאַרן חדר איז געווען נישט פֿאַרבוט און עס האָט זיך
 געצויגן פֿאַר איר דער באַרג אַראָפּ צום טייך, אַ גרינער, ביז דעם
 אָפּשניט פון אַ הויף אויף דער טייך גאַס, און געזען האָט מען פון
 דאַנען די ריי הייזער פונעם דאָרף, וואָס אויף יענער זייט טייך און
 דעם באַרג וואָס האָט אונטערגעשפֿאַרט דעם הימל און זיך געצויגן
 איבער דעם דאָרף, אין גרינע און שוואַרצע פֿאַסן אָסיען צייט, אין
 ווייסן אום ווינטער, אין גרינעם אום פֿרילינג און אין ווייצן־גאַלד אום
 זומער. מעגליך, זאָג איך, וואָרום פון יענעם פינצטערן און קויטיקן
 חדר בין איך אַרבער אין אַ חדר ביים סאַמע טייך, וואָס האָט הינטן
 געהאט אַן אָפּגעגראָבענעם הויף און איבערן הויף־אָפּשניט דאָס גרינס
 פון מיין ערשטן חדר, און ווידער איז דאָס יאָר פון אָט דעם חדר, וואו
 איך האָב געלערנט חומש מיט רש"י, פול מיט איינדרוקן און חברים.
 דאָ האָב איך אָנגעהויבן שרייבן: צוערשט אויף קריץ, דאָס הייסט
 איבערגיין מיט טינט דעם רבינס אותיות, וואָס ער האָט אויפגעשריבן
 מיט בליישימפֿט; דערנאָך נאָכגעשריבן דעם רבינס שורה־גריסל און
 צום סוף אַן אייגענע קאָמפּאָזיציע: ווי אזוי ביי מיין זיידן האָט די
 קו געהאט אַ קעלבל, ווי אזוי דאָס קעלבל האָט געבריקעוועט און ווי
 אזוי איך בין אַרויס מיט אַ טאַנץ אַקעגן דעם קעלבל און דאָס האָט
 מיר גענומען לעקן די הענט. דאָ האָב איך געלערנט „שיר השירים“,
 דאָס געזאַנג איבער אַלע געזאַנגען, און „רות“, די זאַנען־קלייבערן

הינטער די שניטער, וואָס איך פֿלעג זיי זען ווי די סילוועטן גיין און זינגען מיט די קאָסעס אויף די אַקסלען אין די רויטע פֿאַרנאַכטן אויף יענער זייט טיך, אַזוי ווי עס זאָגט זיך אינעם בענטשן: עס גייט מיט געוויין דער וואָס טראָגט דעם זאַט צום פֿאַרזיין און עס קומט מיט געזאַנג דער וואָס טראָגט די גאַרבן... דאָ האָב איך געלערנט „פּרק“ אין די זומערדיקע שבתים און דאָ אויך האָב איך געהאַט אַ חבּר בערקע פֿון וועסיאָלע קוט, פֿונעם וואָקזאַל, צען ווערסט הינטער דעם שטעטל, וואָס פֿלעגט אין די זומער-פֿאַרנאַכטן, נאָכן חדר, דערציילן מעשיות, וואָס האָבן זיך קיינמאָל נישט געענדיקט: פֿונעם שניידערל מיט די צוועלף גזלנים, פֿון דעם אַרימען אינגל מיט דער בת-מלכת, וואָס איז קראַנק געוואָרן און איר פֿאַטער האָט אויסגערופֿן איבערן לאַנד, אַז ער וועט חתונה מאַכן זיין טאָכטער פֿאַר דעם וואָס וועט זי געזונט מאַכן און דער אַרימער אינגל האָט זי געזונט געמאַכט און נאָך אַזעלכע, וואָס ער פֿלעגט זיי פֿאַרענדיקן מיט דעם שטענדיקן פֿזמון: און זיי איז גוט און אונדז איז נאָך בעסער און זיי עסן און גיב אונדז אויפֿן שפיץ מעסער...

ער האָט אונדז געלערנט שפּילן אַלערליי, ווי קאַצאַפּעס שטייערן זיך ביי די גאַרטלען און ווער ס'איז פֿלינקער, דער וואַרפט אַריבער דעם אַנדערן איבערן קאַפּ און ווי סאָלדאַטן שפּרינגען איבערן „באַ-ריער“; זיי גיבן אַ דריקצו דעם לינקן שפיץ פֿום צו דער ערד און דעם רעכטן צוזאַמען מיט די הענט, ווי די פֿליגל, וואַרפֿן זיי אַרויס אויף פֿאַרויס... פֿון אָט די פֿרוואַון איז מיר געקומען אַ מאָדנער חלום, וואָס פֿלעגט זיך מיר אָפט איבערחזרן: איך פֿלי; איך גיב אַ דריקצו דעם לינקען פֿום צו דער ערד און וואַרפֿן אַרויס דעם רעכטן פֿום צו זאַמען מיט די הענט און איך פֿלי... פֿון אָנהויב פֿלעג איך פֿליען נאָר אַראָפּ, פֿונעם גרינעם משופּע, וואו איך האָב ליב געהאַט צו ליגן אויפֿן גראַז, אַראָפּ אינעם אָפּגעגראָבענעם הויף, און דערנאָך שוין אויך אַרויף, איבער די גאַסן, איבער די הייזער, ס'איז מיר שוין אַמאָל שווער געווען אַראָפּצולאָזן זיך אויף דער ערד...

אויף יענעם משופּע פֿלעג איך ליגן נאָזנדיק, מיטן פֿנים אַרויף צו דער זון און צומאַכן די אויגן מיט די פינגער און זען „אוזאַרן“, וואָס בייטן די פֿאַרמען און די קאַלירן; אוזאַרן, ווי אויף די סיטעצן

פון די ווייבערישע קליידלעך און אזוי ווי אויף די שפאלירן, נאָר אַן אַ שיר איידעלעך און די קאַלירן אָן אַ שיר שענערע, אזוי ווי דער תכלת און ארנמן פונעם כהן גדול'ס קליידער און די ווי טייערע שטיינער וואָס דער איפור איז מיט זיי באזעצט געווען: אודם פטרא וברקת, לשם, שבו ואחלמה... און טייכן פייער צעגאַסענע, אין וועלכע עס בייטן זיך די פייערן פון צונטער-רויט ביז סאַפיר-בלוי און קרישטאַלן ווייס... דעם „לכנת הספיר“ און דעם „אבן שיש טהור“, אויף וועלכן עס שטייט גאָטס שטול...

אין יענעם חדר האָב איך אָנגעהויבן „גיין ביינאַכט“. ווינטער, ווען דער טאָג איז קורץ, בלייבט מען לערנען אין חדר ביז שפעט אין דער נאַכט. אינגלעך ברענגען מיט זיך קעראַסין פאַרן רבינס לאָמפּ. דער רעזערוואַר, אַ גלעזערנער, האָט זיינע קאַרבן, און אַז דער קעראַסין ברענט אויס ביז אַ געוויסן קאַרב, גייט מען אַהיים... טאַטעס דערציילן, ווי אזוי אַמאָל, ווען מען האָט געלערנט ביי חלכנע ליכט, פלעגן חברה שאַלטיקעס אָפּשנויען די ליכט, כדי זיי זאָלן גיכער אויס-ברענען און מען זאָל גיכער אַהיימגיין און ווי אזוי דער רבי פלעגט אַנטשלאָפּן ווערן מיט דער באָרד אָנגעשפאַרט אויפן טיש און שאַל-טיקעס האָבן אים די באָרד צוגעשמאַלצן מיט דעם חלב צום טיש... נאָר דאָס איז אַלץ געווען אַמאָל, היינט לערנט מען ביי קעראַסינאָוע לאָמפּן און היינט זיינען נישטאָ אַזעלכע שאַלטיקעס אין די חדרים... אויך צו אונדזער רבין האָבן מיר גאַרנישט. ער איז אַ שטילער מענטש, אַביסל אַ סוטלעוואַטער, — אברהם דער סוטלעוואַטער רופט מען אים אָדער אברהם פריידעס, אויפן נאָמען פון זיין שוויגער, וואָס האלט אַ קלייטל סאַמע ביי דער בריק און האָט פאַר קונים די פויערים פון דאָרף וואָס אויף יענער זייט בריק און די אידישע זעמליאַנקעס וואָס אויפן באַרג אַראָפּ צו דער באָרד. געדיכטע שוואַרצע ברעמען האָט ער און אַ געדיכטע שוואַרצע באָרד, אַ ווייב וואָס שטייט מיט צעלניק אין מאַרק און אַ טאַכטער וואָס איז פאַרנומען מיט דער ציג. גייט דער רבי אַמאָל אַוועק אינמיטן לערנען אָדער דאווענען מנחה-מערב אין שיל, קערן מיר איבער דעם הויף, לויפן צום טייך זיך באָדן, נאָר זיי אַרט עס נישט... איז וואָס האָבן מיר צו אים, אַז מיר זאָלן אים צוקלעפּן די באָרד צום טיש, ווען ער כאַפט אַמאָל אַ דרעמל

נאך א גאנצן טאג „האקן האַליץ“, ווי ער רופט אן דאָס לערנען מיט אונדז, איבערהויפט די רש"י...

מיר גייען אַהיים ארויף א באַרג איבערן שניי מיט פאַפירענע לאַמטערנס, וואָס מיר מאַכן זיך אַליין, און אז מיר גייען פאַרביי די אַלטע שיל, וואָס שטייט מיט אירע פינצטערע פענצטער, זינגען מיר „אל תירא עבדי יעקב“, האָב נישט מורא יעקב מיין קנעכט, זאָגט נאָט... מיר מאַכן זיך קוראָזש, כלומרשט האָבן מיר נישט מורא פאַר די מתים, וואָס האַלטן זיך אויף ביינאַכט אין די שילן. טרעפט, מיר גייען דורך און די פענצטער זיינען שטאַרק באַלויכטן, איז א סימן, אז א מגיד זאָגט, א בעל דרשן, און מיר כאַפן זיך אַרײַן אין שיל... א אינגל טרעפט אַמאָל זיין טאַטן דאָרט און מען גייט שוין אַהיים צוזאַמען. טאַטע און זון גייען אַהיים פון א הייליקער, גייסטיקער עבודה...

:: :: ::

זיבן יאָר האָט מיר שוין געדאַרפט ווערן, ווע איך האָב פאַר ענדיקט יענעם חדר ביים טיך מיט דעם ערשטן בלאַט גמרא: „שניים אוחזין בטלית“ און לויט דער אַלטער טראַדיציע, האָב איך שוין באַ-דאַרפט אָנהויבן גיין צו א גמרא-מלמד. נאָך דאָ איז געשען דער איבערברוך אין דער גראַסעלער דערציאָונג און אָנשטאַט גמרא, האָב איך גענומען לערנען די נביאים מיט דעם פירוש פון מלכים ביי א נייעם מלמד, וואָס דער טאַטע האָט אים אַראָפּגעבראַכט פון דער אדעסער מלמדים-בירושע. א פּאָדאָליער יונגערמאַן מיט א שוואַרץ בערדל אויף א מילך-ווייסן פנים, וואָס האָט גערעדט מיט ליאַמעדן. געלערנט האָב איך ביי אים העברעיִש, און דאָ האָב איך גענומען אַרויסווייזן באַזונדערע פעיקייטן. איך האָב תּופּס געווען דעם מעכאַ-ניזם פון דער דאָזיקער שריפט-שפּראַך אויף חידושים. און ס'איז נאָר קיין חידוש נישט געווען. איך האָב שוין דעמאָלט געהאַט גע-לייענט „אהבת ציון“ און „אשמת שומרון“, „התועה“ און „סבורת חמור“ און געבלעטערט די איינגעבונדענע „המגיד“ און „הלבנון“, געזונגען „אל חנן מי ענן“, „שיר ציון“ פון מרדכי הלוי, „יונה הומיה“,

„החבצלת“. מיר זיינען געווען נאָר פּיצעלעך, ווען די משרתים פון דער גרויסער הורטאָווער קלייט לעבן אונדזערער פלעגן אונדז אוועק-זעצן אויף דער „פּירבאַנק“ מיר זאָלן זינגען „יונה הומיה“ און אַנ-שיטן אונדז דערפאַר מאָנפּאַסיע אין די קעשענעס... געלערנט האָב איך ספּעציעל דעם מעכאַניזם פון דער שפּראַך, לויט דעם „מורה הלשון“ פון חיים צבי לערנער, דעם געלונגענסטן לערבוך פון דעם לימוד, ווי מיר דאַכט זיך.

געהייסן האָט דער מלמד אברהם שוואַרצמאַן און גערופן האָט מען אים אַוורעמל מיאַסקיווסקער, וואָרום געווען זיינען מענטשן אין גראַסעלעם, וואָס האָבן געקענט זיין משפּחה אין דעם פּאָדאָליער שטעטל. אַן אָפּגעצערטער יונגערמאַן מיט אַ קליין שוואַרץ בערדל, אַ שיטערס. איבערגעלאָזט האָט ער ביי זיך אין שטעטל ווייב און קינדער, קליינע חרר-אינגלעך און האָט זיך אַרויסגעלאָזט „איבער דער וועלט“ זוכן אַ קעלונג, ווייל צו עפעס אַנדערש, צו מסחר, האָט ער נישט געטויגט, ווי מען פלעגט ביי אונדז זאָגן אויף אַ מלמד. נאָר קיין בטלן איז אַוורעמל מיאַסקיווסקער נישט געווען. ער האָט צו ערנסט גענומען זיין פּאָך, לערנען מיט אידישע קינדער תנ"ך און דקדוק און אַנשרייבן אַ העברעיִש בריוול: „אבי יקירי“ און שוין נישט ווי מען פלעגט שרייבן פאַר אים: „לאבי היקר מוהרר... נ"י“ אָדער „לאמי היקרה מרת... שתחיו"... און אויך האָט ער צופיל ליב געהאט זיינע תלמידים, אַלעמען זיי גוט געקענט און מיט טייל פון זיי געווען פשוט חבר, אַז מען זאָל אים געווען קענען רופן בטלן. איך האָב צו אַוורעמל שוואַרצמאַן געפילט אַ צוגעבונדנקייט ווי צו אַן עלטערן חבר. אַ יונגערמאַן פון אַ יאָר 27, פלעגט ער זיך אַמאָל פאַרנעסן אויף זיין ראָץ פון אַ לערער, ריכטיקער געזאַנט, אויף זיין יעראַרכיע און גענומען דערציילן האָלב אפיקורסישע מעשיות און זינגען פריוואַלע פאַראַפּראַזירונגען פון די תפילות. ספּעציעל געדענקט זיך מיר ווי ער האָט פאַראַפּראַזירט כל נדרי אידיש-כאַכליש, אַזוי אַז דאָס וואָרט „ראַינדרנג“ איז אויסגעקומען „דאָ דאַרקו“, אַ יונגערמאַן, האָט עס געהייסן, איז געאַנגען צו אַ גויע מיטן נאָמען דאַרקא... ס'איז ישיבה בחורישע אפיקורסות, וואָס איז שטאַרק פאַרשפּרייט אויך צווישן די קריסטליכע סעמינאַריסטן, נאָר ביי אונדז זיינען קיין ישיבה-בחורים

נישט געווען, איז דער מין פראָפאָנאָציע פון די תפילות און פון גע-
וויסע פסוקים אין חומש געווען דער אויסשליסלעכער געביט פון די
יונגע סוחרים און קרעמער און עס האָט מיך דעריבער אַ ביסל שאַ-
קירט. אַזעלכעס וואָלט געפאַסט פאַר משה איציק קלמנס, וואָס פלעגט
נאָכמאַכן ווי אַ ישיבה-בחור קראַצט זיך, שלעפט אַרויס עפעס פונעם
בוזים און זאָגט „וכי ימצא הנגב במחותרת אין לו דמים“. און גיט
דערביי אַ לעק אָפּ דעם נאָגל...

געווען אָבער איז דערין אין דער זעלבער צייט אַן אויסדרוק פון
הברישקייט. שפעטער, ווען איך בין געווען אַ לערנאינגל אין אַן
איניבנדעריי אין טיראַספּאָל און האָב מיך דערוואוסט, אַז אַוורדעמל
איז אַ מלמד ביי אַ דאָרטיקער פאַמיליע, פלעג איך אַריינקומען צו
אים שוין אינגאַנצן מיט פרעטענזיעס אויף חברישקייט, כדי אויס-
צורידן זיך פאַר אים דאָס האַרץ...

האָב איך געהאַט חברים צווישן די אינגלעך אין דעם חדר? איך
שטעל דעם פראַגע-צייכן, מחמת איך געדענק נישט קיין איינעם פון
די אינגלעך, וואָס האָבן מיט מיר געלערנט, איך זאָל זיי האָבן אמת
ליב געהאַט. האָב איך געקענט ליב האָבן איציק מאָטל דעם פעלעהנד-
לערס, מיט וועלכן איך פלעג אַמערסטן פאַרברענגען, וועלכער פלעגט
מיך שטענדיק רופן צו זיי אין שטוב, אַז אין כאַראַקטער האָט ער
געהאַט אין זיך אַזעלכעס וואָס האָט מיך אָפּגעשטויסן: עפעס קעציר-
שעס און פוקסיש? אָדער דעם קרומען אידל מנשהס, וואָס האָט
שטענדיק דערציילט אַזעלכע מיאוסע מעשיות וועגן די שיקסעס ביי
זיי אין שטוב? אָדער דוד משה מענדלס, וואָס האָט שוין דעמאָלט
געזוכט אַרויסצוהייבן זיך פון זיין קצבישן יחוס און געטראָגן אויף
זיך די פּאָזע פון אַ באַלעבאַטיש אינגל? ס'האָט אים דעמאָלט נאָך
געפעלט עמלעכע יאָר אויף צו ווערן אַן אַגענט פון שטעמפלען און
ניקלע הענטל-פענען מיט איניציאַלן פאַר טריוואַקסענע זיגלען און
צו פאַרנעמען זיך מיט פאַרקויפן נאַציאָנאַל-פּאַנדר מאַרקעס... ער האָט
אַפילו מורא געהאַט צו וואַרפן זיך מיט אונדז אין „סניעזשקעס“ (שניי-
קוילן) נאָכן אַרויסגיין פונעם חדר ביינאַכט, אָדער מאַכן „אַ מענטש“
אינעם שניי... טאָמער וועט עס מינערן זיין קאַריערע פון אַ באַלעבאַ-
טיש אינגל, און שוין אוראי זיך נישט שטייערן און זומער לויפן צום

טייך זיך באַדן גלייך פונעם חדר. נאָר אז מען האָט אים שוין באַ-
וואויגן גיין זיך באַדן, האָט מען אים דאָרט ערשט אָפגעטון אַ שפּיעל,
מען האָט געמאַכט אַ קנופּ מיט אַן אַרבּל פון זיין העמד און איינ-
געטונקען אין וואַסער... גיי קניפּ אים אויף אָדער גיי אַהיים אָן אַ
העמד!...

קיין געוואַלטיקער חבר איז אויך נישט געווען משה קלמן-לייזערס
אַ זון פון אַ גבירישן משכיל. זיין טאַטע האָט אים געגרייט אין גימ-
נאַזיע ביים לערער בייקעליס, וואָס פלעגט אַריינקומען צו זיי אין שטוב
לערנען מיט אים, מיט זיין יונגערן ברודער מאַטיע און מיט זיין
שוועסטערל ראָזע. ער האָט שוין דעמאָלט געהאַט גבירישעס אין זיך
און שוין דעמאָלט האָט ער זיך געזען אַלס דאָקטער זאָלאָטאַראָוו. און
קיין חבר איז ער נישט געוואָרן אויך נאָכדעם, ווען איך פלעג אַריינ-
גיין יעדן טאָג צו זיי אין דער גבירישער שטוב לערנען ביים רבין יעקב
שמעון כהן, דעם ליטוואַק, וואָס דער טאַטע האָט געבראַכט פון
אַדעס פאַר אַ מלמד צו אים און זיין ברודער און איך צו זיי אַ
דריטער...

פון יענער שטוב איז מיר, אגב, פאַרבליבן איינגעקריצט אין זכרון
איינער פון די מאַמענטן, וואָס האָבן געהאַלפן אויסגראַבן אין מיין
באַוואוסטזיין דעם תהום צווישן אַרים און רייך. געווען איז עס ווי-
טער פון דעם יאָר 1893, וואָס האָט אַריינגעוואָרפן אונדזער שטעטל
אין גרויס אַרימקייט; אַ יאָר פון נישט גערעטעניש, וואָס שלעלט אָפּ
דעם מסחר מיט תבואה און הויבט די פרייזן אויף מעל; אין אַזאַ
יאָר פוסטעווען די קראַמען, די חובות ווערן נישט איינגעמאַנט, די
שוסטער און שניידער זיצן אָן אַרבעט און מען לעבט נישט, נאָר מען
זיפעט. דער טאַטע האָט זיך קיין מלבוש נישט געמאַכט און די קי-
דער אויך נישט, לאַטעט מען די אַלטע מלבושים און מען לעבט אויף
מיי מיט הערינג און אויף צו בייטן — אַ געזאַלצן פּישל... די מאַמע
איז קראַנק, די פיס שוויילן איר, און דער טאַטע דאַרף זי שיקן קיין
אַדעס, האָט ער געליען אַ גמילת חסד ביי זיין גבירישן גוטן ברודער
דעם משכיל קלמן-לייזער, פופצן רובל, און די מאַמע אַוועקגעשיקט...
אין אַ נאָכמיטיק בין איך געקומען צום לערנען, צום רבין יעקב שמעון
און צו מיינע חברים פון דער „כתה“, און נאָך איידער איך האָב באַ-

וויזן אריבערצוטערטן די שוועל, איז מיר אַסענגגעקומען דעם גבירם ווייב: „זאָג דיין טאטן ער זאָל אָפּברענגען די פּופּצן קערבלעך!...“ איך בין שטיין געבליבן אויף דער שוועל אַ שטומער, אַ געפּלעפּטער. מעכאַניש בין איך אַריינגעגאַנגען אין לערן-צימער צו מיין קלונ רבין, וואָס האָט גראָד צוגעזען די סצענע. ווי אזוי איך האָב דעם טאָג גע- לערנט, געדענק איך נישט, נאָר ביינאַכט, ווען איך בין אַהיימגעקומען און האָב געטראָפּן דעם טאטן זיצן אין זיין געלאַטעטן בנד און עסן די וועטשערע, אַ שטיקל געזאַלצן פּישל מיט טיי, האָב איך מיך נישט געקענט איינהאַלטן און האָב מיך צעוויינט. דער טאטע האָט פּון מיר נישט געקענט אַרוויסקריגן וואָס אַזוינס מיר איז געשען; דערציילט האָב איך אים ערשט מיט אַ טאָג שפּעטער, נאָר ער האָט שוין געוואוסט דערפון; דער קלוגער רבי מיינער איז געקומען „נעמען טאַבאַק“ און טרייסטן דעם טאטן, אַז וואָס מער עושר, מער סאַבאַקע...

איך פּלעג שטענדיק באַוואונדערן דעם גבירם שיינע שאַפּע ספרים מיט די ענגילדעטע רוקנס, אַלץ פּונדאַמענטאַלע ווערק: „עקידה“ פּון יוסף אַלבו (אַלפּסי), דער „כוּזרי“, צונץ און גיינער, דער גאַנג תנ"ך מיט דעם „ביאור“, נאָר פּון דעמאָלט אָן, ווען איך פּלעג נאָר אַ קוק טון אויף דער שאַפּע, פּלעגט מיר קומען אויפן געדאַנק דאָס וואָרט אין „משלי“: נזם זהב באַף חזיר...

ס'איז געווען פּיינלעך צוצוזען ווי משה זאָלאָטאַראָוו האָרעוועט ביים לערנען. און געלערנט האָט מיט אונדז דער ליטוואַק יעקב שמעון אַזעלכע לימודים, וואָס קיין האָרעוואַניע איז דערביי נישט שייך. גע- לערנט האָט ער מיט אונדז „עין יעקב“, דעם „אַגדה"-טייל פּון תלמוד, וואָס אַן און פאַר זיך איז עס מער שפּיל ווי לימוד, קלוגע ווערטער, אַנעקדאָטן, פּאַנטאַזיעס און משלים. נאָר דער ליטוואַק האָט נאָך מער געטון. ער האָט די אַלע קלוגע ווערטער, אַנעקדאָטן, פּאַנטאַזיעס און אזוי ווייטער אַרָאָפּגעבראַכט פּון די בבלישע און ארץ ישראלדיקע ישיבות, פּון פּומבדיתא און יבנה, און זיי פאַרוואַנדלט אין וועלט- לעכער חכמה, צוגעפּאַסט צום אידישן לעבנס שטייגער אין די שטעט און שטעטלעך פּון תּחום. דאָס וואָס די „פּוסקים" האָבן געטון מיט דער „הלכה", האָט ער געטון מיט דער „אַגדה". אַ צווייטער לימוד איז געווען תנ"ך מיט דעם „ביאור" פּון משה מענדעלסאָן. שוין דער

טומל, וואָס אין גראַסעלעס האָט זיך אויפגעהויבן אַרום דעם געשעד-
ניש: אַ קלייניקייט, די צוויי משכילים פון שטעטל, זלמן כ"ץ און
קלמן-לייזער זאָלאָטאַראָוו, איינער אַ קבצן, דער אַנדערער אַ גביר,
האַבן אַראָפגעבראַכט אַ ליטוואַק אין שטעטל און ער פירט אַראָפּ זייער
רע אינגלעך פון גלייכן וועג... ער לערנט זיי תנ"ך מיט דעם ביאור...
— דער טומל אַליין האָט באַדאַרפט מאַכן דעם לימוד אינטערעסאַנט.
איך האָב געלערנט און געשטוינט: וואו האָבן זיי דאָ געפונען אפי-
קורסות?! ער איז דאָך אין דער אמתן פרומער פון אַ סך אַנדערע
מפרשים... מער נישט, ער גיט צו פאַרשטיין דעם תוך פון דער אידי-
שער אמונה. ס'איז אַן אמונה פון לעבן און נישט פון טויט, ער שטעלט
זיך אָפּ אויפן „והי בהם“, „ובחרת בחיים“. לעבן, זאָגט ער, איז דער
פרינציפ פון אונדזער וועלט, פון דעם באַשאַפּ, און מיט זיינע געבאָטן
און מצוות האָט גאָט געלערנט ווי צו לעבן אויף דער וועלט... אָט דער
געדאַנק ציט זיך איבערן גאַנצן פירוש. און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז
ער פירט אַ ויכוח מיט די „אומות העולם“ אָדער מיט זייערע גלחים,
וואָס האָבן געמאַכט אַ גלויבן פון אַ טויטן גאָט...

איך ווייס נישט צי משה קלמן לייזערס האָט עפעס אויסגעהזרט
פון דעם ליטוואַקס „עין יעקב“ און פון זיין „ביאור“; אונדזערע וועגן
האַבן זיך צעשיידט, ער איז אַוועקגעפאַרן קיין אַנאַניעוו אין דער
גימנאַזיע חזרן לאַטיין און אַנאַטאָמיע אויף צו ווערן אַ דאָקטער, און
איך בין געבליבן אין שטעטל, ביי מיין טאַטן אין קלייטל וואַרטן ביו
ער וועט מיך קענען אָפּלאָזן קיין אַדעס לערנען יענע מלאכה נקיה וקלה
פון וועלכער ער האָט גערעדט... נאָר מיר איז פון יענע לימודים זייער
אַ סך פאַרבליבן: פון יעקב שמעונס „עין יעקב“ — קוואַלן פון אידי-
שער לעבנס־חכמה און פונעם „ביאור“ — אַ נויגונג צו זוכן דעם
„סוד הבריהא“, וואָס האָט מיך היפשע עטלעכע יאָר דערנאָך שטאַרק
באַשעפּטיקט.

איך געדענק ווי איך האָב איינמאַל אַרויסגעזאָגט פאַרן טאַטן מיין
שטויגען איבער דער פאַרביטערטער קעגנערשאַפט פון די חסידים און
אפילו פון די מתנגדים צום „ביאור“, וואָס קלערט אויף דעם תוך פון
דער אידישער אמונה, און ער האָט מיר געענטפערט: — וואָס פאַר-
שטייטו דאָ נישט? זיי זיינען קעגן דעם אויפקלערן... אויפגעקלערטער

גלויבן, איז שוין נישט קיין גלויבן.. דערפאר טאקע האָבן כמעט אַלע אידישע פּילאָזאָפּן, אָנהויבנדיק פון שלמה המלך ביז משה מענדעל־סאָן, צום סוף פון אַלע זייערע קלערענישן, געהייסן זיין גוט און פרום... צי מען פאָלגט זיי איז שוין אַ פראַגע. מען דאַרף שוין דערצו האָבן אַ גרויסן ווילן און נישט אַלע מענטשן האָבן דאָס און דערפאר האָט מען מורא...

געווען איז דער ליטוואַק יעקב שמעון כהן — אויב באַכמוט, וואָס ליגט צווישן ניעמאַן און דאָן, קען הייסן ליטע — אַ נישט הוי-כער קיילעכיקער פאַרשוין און דאָס פנים אויך אזוי קייליכיק; קייליכיק בעקלעך וואָס קומען אַרויס פון אַ געדיכטער, טונקעלער, קייליכיק פאַרשוירענער באָרד, מיט אַ פאָר קלוגע אויגן, כאַטש נישט קיין דעמאָנסטראַטיוו קלוגע. מיט זיין גאַנצער באַנעמונג, האָט ער גע-מאַכט דעם איינדרוק פון אַן עפיקורער, פון אַ לעבנסלוסטיקן מענטשן מיט דערפאַרונג, אויב נישט מיט אַ דאָזע ציניזם און ביטול. דאָך האָט זיין גאַנצער לעבנסלוסט זיך אויסגעדריקט אין רויכערן איין צי-גאַרעט גאַכן צווייטן און זיי אויך אָנצינדן איינעם ביים צווייטן. שכר לימוד פאַר מיר האָט אים דער טאַטע געצאָלט מיט דעם טאַבאַק וואָס ער האָט אויסגערויכערט. איבערלאָזן פונעם ציגאַרעט פלעגט ער קוים אַזא „ביטשקע" אויף צו קענען אָנצינדן מיט איר דעם נייעם ציגאַר-רעט. געהאַט האָט ער דעריבער געלע שפיצן פינגער און אַז מען פלעגט אויף אים זאָגן „געבראַטענער ליטוואַק", האָב איך מיר צור-ערשט פאַרגעשטעלט זיינע פאַרברוינטע פינגער. איך פלעג מיך פרעגן וואָס טוט ער אום שבת מיט זיין ליידנשאַפט צו די ציגאַרעטן און צי רויכערט ער נישט באהאַלטענערהייט... נאָך, שפּעטער, ווען איך האָב גענומען רויכערן, האָב איך אים אויפגעהערט חושד צו זיין אין דער עבירה. רויכערן, האָב איך מיך איבערצייגט, איז מער באַשעפֿ-טיקונג ווי וויציע, מער געמיט־זאָך וואָ פּיזישע באַדערפעניש, אום שבת וואַרפט אַ איר אַוועק דעם ציגאַרעט צוזאַמען מיט אַלע וואָכער-דיקע באַשעפֿטיקונגען און דער שבתדיקער געמיט מאַכט אומנויטיק אַלע קינסמלעכע מיטלען צו שאַפן געמיט. איין חשד נאָך איז מיר פאַרבליבן אויף אים, אַז שבת שרייבט ער ביי זיך אין דעם צימער, וואָס קלמ־לייזער האָט אים אָפּגעגעבן און וואו אינדערוואָכן לערנען

מיר. געארבעט האָט ער דעמאָלט איבער אַ העברעישן לערבוך אין רוסיש, אויף דער באַזע פון מאַפּוס „אמן פּדגוג“ און פּלעגט באַקומען פון דוכנאם דרוקעריי אין אַדעס בויגנס צום קאַרעקטירן. געבראַכט האָט ער מיט זיך אויך אַן איבערזעצונג פון לעסינגס „די יודען“ אויף העברעיש, געדרוקט אין וואַרשע און אין אַ באַזונדער קעסטל האָט ער געהאַלטן זיינע כתבים...

:: :: ::

קעגנאיבער דער ריי קלייטן אין מאַרק, שטייט אַ לאַנגע שטוב מיט אַ סך הויכע פענצטער, „פּאַרוואַינע“ (דאָפּלטע), וואָס ווייניג טער ווערן זיי אינצוווישן אויסגעבעט מיט וואַטע און באַשפרענקלט מיט רויטע און גרינע געווענטמענע פאַרפּל. פאַר דעם הויז, ציט זיך אַ לאַנגער פּאַליסאַדניק מיט שטאַכעטן, וואָס געווען זיינען זיי אַמאָל געפאַרברט גריי, און פאַר דעם פּאַליסאַדניק ליגט אַ לאַנגער קלאַץ, וואו פויערים זעצן זיך אויס אין די מאַרק־טעג אויסטרינקען און צובייסן. דעם קלאַץ האָט מען ספּעציעל אַוועקגעלייגט, כדי די פויערים זאָלן זיך נישט אַנשפאַרן אויף די שטאַכעטן און זיי איינברעכן. אַ פאַר פון זיי זיינען טאַקע איינגעבראַכן. קומט פּרילינג צעבליט זיך דער „סירען“ אינעם פּאַליסאַדניק, די אַקאַציעס ווערן באַהאַנגען מיט ווייסע ענגלען צווייט, די רויזן ווערן צייטיק צום פּרעגלען פון זיי איינגע־מאַכטס, די אַגרעסן ווערן געל־צייטיק צווישן די שטעכיקע קוסטעס און אַפילו איילבירט־בימלעך זיינען דאָרט פאַראַן, כאָטש קיין פּרוכט גיבן זיי נישט. ס'איז דאָס איינציקע הויז אין דער גאַס, אין דער מאַרק־גאַס, צווישן די שענקען, וואָס האָט אַ פּאַליסאַדניק און בליעכץ. ס'איז דאָס ירושה־הויז פון דעם אידישן גוט־באַזויצער נטע סענ־בעלמאַן. היינט וואוינט אין דעם הויז, זיין יורש, דער עלצטער זון, בעני. געוואוינט האָט אויך אין דעם ירושה־הויז, ווען איך בין נאָך געווען אַ פּיצל, אַ געמיינזאַמע מומע פון די משפּחות קנעבעלמאַן און פּיינבערג, די מומע מאַכליע, וואָס איר מאַן, דער פעטער גרשון, איז געווען מיין באַכעס אַ ברודער. און פון דעמאָלט געדענק איך נאָך די קאַרעטע מיט די שוואַרצע פּערד, וואָס זיינען געשטאַנען אין ברייטן שטאַל און דעם אַלטן קוטשער מיכאַילאָ, וואָס בעני האָט אים גע־

ירשנט פון זיין פאטער דעם גומבאזיצער. בעני האָט די קארעטע מיט די פערד שוין לאַנג פאַרקויפט, דער קוטשער מיכאילאָ איז שוין לאַנג געשטאַרבן און בעני אַליין איז איצט נישט מער ווי אַ „מענטש“ ביים פריץ וואַסיל איוואַנאָוויטש.

בעני נטעס, זאָגט מען, איז געכאַפט אויף סאַציואַליזם. דער אמת איז, אז ער איז פאַרקאָכט אין טעכנישע פראַבלעמען. דער קאַפּ איז אים פאַרנומען מיט דער „פערפעטאָ מאַבילע“, ווי ביי זיין שוואַגער דעם למדן, איצט גראַנאָווסקי, וועלכער איז דערצו נאָך פאַר-נומען מיט פראַבלעמען פון וועלט-פּאָליטיק. בעני נטעס מייסטערעוועט פון הילצערנע רעדעלעך אַ מיניאַטור פון אַ מאַשין, וואָס זאָל זיך באַוועגן מיט דעם כוח פון דער גלייכגעוויכט מיט אַן ערשטן שטויס, אָן אַ מאַטאָר. בעני נטעס שרייבט אויך אַ ראָמאַן. ס'איז אַ ראָמאַן נישט פון אַ גומבאזיצערישער אידישער משפּחה און איר גרידה אונטער די „צייטווייליקע געזעצן“ פון אַלעקסאַנדער דעם דריטן, נאָר פון שמעטלשע אינטריגעס, חוזק איבער די חסידים און גוטע אידן, אַלץ אינעם טאָן פון די השכלה-ראָמאַנען. ער האָט ליב צו דערציילן ווי אזוי ער האָט אַמאָל געראַטעוועט רב דודל טאַלנערס פּדיונות פון דעם פּריסטאָוס קאַנפּיסקאַציע.

דער רבי רב דודל איז אַמאָל געקומען קיין גראַסעלעס און איז איינגעשטאַנען ביי זיי. און טאַקע דאָ, אין דעם גרויסן זאַל מיט די הויכע שפיגלען און די באַגילדעטע ראַמען, מיט דעם גרויסן קאַמין און געבעטע פּאַטעלן איבערגעצויגענע מיט ווייסע טשעכאַלן, האָט דער רבי געפראַוועט, אויפגענומען קוויטלעך און פּדיונות... מיטאַמאָל, דער פּריסטאָוו איז דאָ. אַפּעס אַ מסירהלע... פאַר אַלעמען, דערציילט בעני, האָט ער אַראַפּגעכאַפט די פּדיונות פונעם טיש, אַוועקגעזעצט זיך אויף אַ געבעטער סאַפּע, אויפגעריסן דעם לעדער און אַרונטערנערקוט דאָס געלט... אויפגעהויבן האָט ער זיך פון דער סאַפּע ערשט ווען דער פּריסטאָוו איז אַווקגעגאַנגען... חסידים האָבן דערנאָך געהאַט צו דערציילן אַ נייעם מופת פון זייער רבי...

בענים ווייב, ביילצע, דערציילט אויך אַנעקדאָטן. זי דערציילט וועסטאידישע אַנעקדאָטן וועגן אָסט-אידן, וואָס קומען קיין דייטש-לאַנד; מערסטנס, אָבער, איז זי פאַרנומען מיט איר „מיגרען“. איר

קאָפּווייטיק איז איר זיכער געקומען פון איר קריטישן עלטער, אָבער מער, דאָכט זיך, פון טראַכטן אין איר יחוס: די קאָמענעצער שפּיל־בערגס און דער בערלינער רב עזריאל הילדעסהיימער, וועלכע זיינען סוף כל סוף אַוועק אַהין, וואוהין עס איז אַוועק דער גראַסעלער אידישער גוטבאַזיצער מיט וועלכן זיי האָבן זיך מתחתן געווען און זי האָט זיך גע־מוזט טרייסטן מיט דעם חלק ירושה, וואָס מען האָט איר צוגעשיקט... בעני און ביילצע האָבן אַ פּולע שטוב מיט קינדער, פינף מייד־לעך, איינע קלענער פון דער אַנדערער און איינע חנעוודיקער און פּאַר־שירן פון דער אַנדערער אין כאַראַקטער: די בלאַנדע און צאַרטע כּי־קע, די שאַטענע און ברענענדיקע מלכה, די קלוגע גיטל, וואָס איז אַ קאָפּיע פון איר מאַמען, די שיינע ליענקע און די שטיפּערישע קליינע סווי. איין זון האָבן זיי, דעם עלצטן, וואָס איז אַ קאָפּיע פון זיין טאַטן און טראַגט דעם נאָמען פון זיין זיידן, דעם גוטבאַזיצער, נטע. און נטע זעגט מיט די קליינע זעגעלעך וואָס מען נוצט אויף אַזשור־אַרבעט די רעדעלעך צו דער מיניאַטור־מאַשין, וואָס זיין פּאָטער בעני מייסטרעוועט, און נטע מייסטרעוועט אַליין אַלערליי רעמלעך און קעס־טעלעך מיט אַט די זעגלעך לויט די ביילאַגעס צום רוסישן זשורנאַל „וואַקרוג סוויעטאַ“. נטע צייכנט מיט אַ צירקל אַלערליי ראַזעטקעס און וויניעטקעס; און דער זשורנאַל ברענגט וועכנטלעך לידער און דערציילונגען און אַ ראָמאַן ציט זיך דאָרט אַן אינטערעסאַנטער, זשול ווערנס אָדער מאַין רידס צי אַן אַנדערנס פון דעם מין, און אויך „ניוואַ“ שרייבט ער אויס, מיט אַ יערלעכער ביילאַגע פון צוועלף בענדלעך שריפטן פון אַ קלאַסיקער, אָנגעהויבן פון טאַלסטאָיעו, טור־געניעוון און דאָסטאָיעווסקין, ליעסקאָו און שעלער מיכאַילאָו, גאַנ־טשאַראָוון, גריבאָיעדאָו און פּאַן וויזין... און פּאַראַן איז אין שטוב פּושקין און לערמאַנטאָו און דער זשורנאַל „רוסקאָיע באַנאַטסטוואַ“ און „וואַסכאָד“ קומט אַריין אין שטוב מיט די לידער פון פּרוגן און מיט די דערציילונגען פון בן־עמי... און מען זינגט פּושקיןס עלעגיע: „בראַזשו לי יאַ וודאַל אוליץ שומנעך“ און לערמאַנטאָווס „וויכאָזשו אַדין יאַ נאַ דאָראָגו“ און זיין „תפילה“ און פּרוגס „אניעסי מאַיו דושו וליטו סיניווי דאַל“ און מען ליענט היינע איבערגעזעצט פון פּיאַטר וויינבערג און געטע איבערגעזעצט פון זשוקאָווסקי. און פּאַראַן

איז אין שטוב הערצענס שריפטן און דאָס אַלץ לייענט מען דאָרט..
 און איך בין נטעס אַ חבר. ניין, מער ווי דאָס, איך בין דאָרט
 אַן אייגענער; האָב איך נאָר אַ פרייע מינוט בין איך דאָרט אין שטוב.
 און איך שניץ און איך מאַל און איך זינג און איך לייען און אפילו
 זייפן-בלאָזן לאָזן מיר צוזאַמען באַגלייך מיט נטען און אַז נטע לערנט
 ביי יעקב שמעון כהנא זון מאַטעמאַטיק, לערן איך אויך און אַז
 ער דאַרף לייזן אַ שווערע מאַטעמאַטישע פּראָבלעם, לייזן מיר זי צו
 זאַמען און צוזאַמען שפּאַצירן מיר און צוזאַמען האָבן מיר פאַר חברים
 אַלע נטעס פון דער משפּחה: נטע כאַימסקיס, דעם קאָרטן-שפּילער און
 שאַלטיק, וואָס טשעפעט זיך צו דער דינסט ביי זיי אין שטוב, נאָמקע
 משה חיימס, דעם יונגערן זון פונעם גוטבאַזיצער, אַ קליינער באַר-
 מער און גענאַרניק און זיין יונגערן ברודער נאַשקע, דעם קלוגן יונג
 גאַטש און שטיפער און צוזאַמען מאַכן מיר אווענטורעס און מיר גייען
 אַריבער די בערג און רויכען ציגאַרן אום שבת... אין מיינע קינדער-
 יאָרן פאַרנעמט די דאָזיקע שטוב אַזאַ אָרט ווי מיינ טאַטנאס און ווי
 מיינע בעסטע חדרים...

שפּילנדיק זיך, האָב איך אין אַ זייטיק צימער פון דעם הויז
 אָנגעטראָפּן אויף דער בוכהאַלטעריע פון דער אַלטער „גראַפֿליע“, פון
 דעם בראַנפֿן-זאַוואַד, וואָס דער גוטבאַזיצער האָט געהאַט. אַ בוכהאַל-
 טעריע אין סותרישן אידיש, דאָס הייסט, מיט אַ גרויסער צאָל העב-
 רעישע טערמינען און מיט אַ דינעם כתבֿל, וואָס איז אפנים געווען
 אַ ספעציפישער בוכהאַלטערישער כתבֿ. דאָרט האָב איך אויך געפונען
 דעם גראַסעלער „פּנס“, וואו עס איז פאַרצייכנט געווען דאָס יאָר
 ווען דער גראַסעלער בית עולם איז געשטעלט געוואָרן און די תקנות
 פון דער „חברה נושאי המיטה“. אויך איז דאָרט פאַרצייכנט געווען
 לזכרון וועגן הבתולה פלונית בתו של פלונני, וואָס איז אַ „מוכת עץ“
 און עס האָבן זיך דערויף אונטערגעשריבן עדות, וואָס האָבן געזען ווי
 אַזוי די בתולה האָט זיך געשפּילט אויף דעם האַלץ... דער פּאָדעריבלאָט,
 ווי די אינעווייניקסטע בלעטער, זיינען באַמאָלן געווען מיט ווייסע
 אַראַבעסקן אויף שוואַרצן הינטערגרונט, געצייכנט פון אַ געניטער און
 פעסטער האַנט. נאָר נאָר ווייניק בלעטער זיינען געווען פאַרשריבן און
 די פאַרשריבענע האָבן געטראָגן אויף זיך גאַנץ אַלע דאַטומס, לויט

מיינע דאמאָלסטיקע באַגריפן, כאָטש קיין איינע נישט פון פאַר די יאָרן תר"ו. נאָר דאָס איז אפשר אַן ענין וואָס קער זיך נישט אָן צו דעם קאָפיטל.

דאָס קאָפיטל וויל איך פאַרענדיקן מיט דעם לעצטן מלמד, וואָס איך האָב געהאַט, מיט ברוך יאַרמאָלינסקי, אַ איד פון שדה לבן, ווי מען האָט גערופן אין העברעיִש די שטאָט ביעלאָצערקאָוו, אָדער שוואַר־צע טומאה, ווי מען האָט זי גערופן אין אידיש. געווען איז ער דער מחבר פון אַ רוסיש-העברעיִשן ווערטער־בוך, און ווי דאָס ווערטער־בוך אויך אזוי ערנסט. אַ שוואַרצער איז ער געווען און אַ הויכער און אַן איינדרוק האָט ער געמאַכט ווי פון אַ אידן וואָס איז ערשט אַרויס פון מקוה. געלערנט האָט ער אין גראָסעלעס מיט אַ קליינער צאָל אינגלעך העברעיִש, נאָר זיין שם איז פאַר אים געגאַנגען ווי וועגן אַ גרויסן בקי אין תלמוד און געוואוינט האָט ער ביים שוחט משה לייב ליפשיץ, זיינער אַ קרוב, וועלכער האָט געהאַט אַ שם אַלס דער גרעסטער גמרא־קענער אין גראָסעלעס און האָט געגרייט דעם שוחטס יונגערן זון בענקע אין ישיבה.

מיין טאָטע האָט זיך ארומגעזען, אַז כאָטש זיין אידעאָל איז מיך צו מאַכן פאַר אַ בעל מלאכה — נישט פאַר אַ שניידער אָדער שוחט־טער, פאַרשטייט זיך, נאָר פאַר אַ גראַווירער, למשל, ווי אים איז לעצטנס איינגעפאַלן — לאָזט ער מיך דאָך אַרויס ווי אַ נישט פאַר־טיקע כלי, אויב איך וועל נישט האָבן געלערנט ווי עס באַדאַרף צו זיין גמרא. די מסכתאס „בבא מציעה" און „בבא קמא", וואָס איך בין דורכגעגאַנגען און דער „עין יעקב", זיינען ווייניק. וועגן אידן וואָס קענען ווייניק גמרא, פלעגט מען ביי אונדז זאָגן: „נדרים" לערנט ער, „שבת" חזרט ער און „מכות" קען ער... און מיין טאָטע האָט דער־ריבער אָפגעמאַכט מיט ברוך יאַרמאָלינסקי איך זאָל צו אים קומען אין די ביינאַכטן, פון אַכט ביז ניין, לערנען. אויסגעפאַלן איז דער גורל אויף דער מסכתא „ובמות" און איך האָב גענומען לערנען וועגן די פערצן פאַלן פון „יבום", אין וועלכע די תנאים האָבן צעצווייגט דעם, דאַכט זיך, גאַנץ פשוטן געזעץ אין דער תורה, אַז ווען אַ מאַן שטאַרבט אָן קינדער, דאַרף דער ברודער חתונה האָבן פאַר דעם גע־שטאַרבענעם פרוי...

איך מוז זיך מודה זיין, אז מיר איז גארנישט איינגעפאלן צו פרעגן וועגן דעם פופצנטן פאל: טאָמער איז דער ברודער אַ קאַליקע און אַ פאַרזעעניש אָדער פאַרמערט, די אשה איז אַ מרשעת, וואָס האָט איר מאַן פאַרקירצט די יאָרן... איך בין זיכער, אז ווען איך לערן די מסכתא ביים ליטוואַק יעקב שמעון, וואָלט איך וועגן דעם פאַל יאָ געפרעגט. ווארום ביי יעקב שמעון איז דער לימוד געווען לעבנס־חכמה און ביי יאַרמאַלינסקין האָט מיך אינטערעסירט איין זאך נאָר: סוגיה, דער סיסטעם, דער אופן ווי די גמרא ווערט געלערנט און ווי אזוי אין איר ווערן אויסגעוויקלט און אויפגעקלערט די באַהאַנדלטע ענינים. אויב דאָס איז אויך אויסן געווען מיין לערער, איז זיין אויסוואַל געווען אַ געלונגענער. נאָך אָט דער מסכתא, האָב איך שוין אליין געקענט אויפ־פלאַנטערן וועלכן עס איז „שיעור“.

איך האָב טאַקע ביי יאַרמאַלינסקין מער ווי די מסכתא נישט געלערנט. שפעטער, ווען איך בין געווען אַ לערן־אינגל אין טיראַס פאַל און נאָך שפעטער, ווען איך האָב געאַרבעט שוין אַלס אַרבעטער אין אַדעס, האָב איך געהאַט חברים, מיט וועלכע איך פלעג מיך אַרייַן כאַפן אין אַ שיל און אויף טשיקאַוועס אָפּלערנען אַ שיעור. באַזונדערס פלעג איך דאָס פראַקטיצירן אין דער אַדעסער „יבנה־שיל“, ווען זי איז געווען אויף דעם ראָג פון די גאַסן מייעשטשאַנסקע און סטאַראַ־רעזניטשנע, ראָג אַקעגן ראָג מיט דער מאַראַזלי־ביבליאָטעק, וואו איך פלעג מיך אויך אַרייַנכאַפן אין אַ פרייער צייט לייענען גאַרטי און אַנדרייעוו.

מיט דעם ביינאַכטיקן גמרא־לערנען ביי ברוך יאַרמאַלינסקי פאַר־ענדיקט זיך מיין שטעטלשע דערציאונג און עס הויבט זיך אָן אַ צווייטע, וואָס אין שטעטל רופט מען זי „די פרעמד“ און פאַר מיר איז זי אזוי לאַנג געווען די געגאַרטע „וועלט“.

מיין ערשטער ארויספאך

דעם ערשטן פרואווי' מיך צו באזאָרגן מיט א „מלאכה נסיה וקלה“ האָט מיין טאטע געמאַכט אינעם יאָר 1894, אינעם זומער פון מיין צוועלפטן יאָר לעבן. געווען איז דאָס יאָר ווען אין גראָסעלעס האָט זיך פאַרשפּרייט די יריעה אז דער „אדון הנדול“, אַלעקסאַנדער דער דריטער, האָט „געמתט“ און מען האָט געפּייערט די קרוינונג פון ניקאָלאַי דעם צווייטן — די באַרימטע קרוינונג, ווען אין דער מאַסק-ווער פּאַרשטאַט כאַדינקאַ האָט זיך די ערד איינגעוואַלגערט אונטער אַ מאַסע פון אַ סך טויזנטער פּויערים, וואָס זיינען געקומען צו דער פייערונג און האָט זיי באַגראָבן אונטער זיך. געווען איז עס אויך דאָס יאָר פון דער רוסיש-פּראַנצויזישער אַליאַנץ, ווען צוזאַמען מיט די צו-נויפגעפּאַרטע צוויי פענער, האָט מען אין פּאַריז און פעטערסבורג צונויפגעפּאַרט אויך דעם „באַזשע צאַריאַ כראַני“ מיט דער מאַרסע-ליעזע און געוואָלט האָט מען דערין זען אַן אָנהויב פון אַ נייער צייט אין רוסלאַנד, פונקט ווי מען האָט אין דעם פּאַל כאַדינקאַ געזען אַן אָנהויב פון כרויז צווישן דער רוסישער אַרבעטערשאַפט און רוסישן ליבעראַליזם קעגן דער זעלבסט־הערשאַפט.

צו יענער קרוינונג, האָב איך אויסגעשניטן אין ווייסן קאַרטאָן אַ „ווענדזעל“, אונטערגעקלעפט מיט גרין און רויט פּאַפּיר, וואָס מען האָט אויפגעהאַנגען אַן אילומינירטן ביי דער קלויז און גראָסעלעס האָט באַ-וואונדערט מיין אַרבעט. די גראָסעלער געבילדעטע דאַמע, הייה רחל קנעבעלמאַן, די פרוי פון דעם אידישן גוטבאַזיצערס יונגערן זון, האָט אומגעפירט די גראָסעלער נאַטשאַלסטוואָ, דעם פּריסטאַוו, באַווייזן ווי אירן פייערן די „קאַראַנאַציע“ און זיי זיינען אויך גאָר אַנטציקט געווען

פון דעם ווענדזעל. איך האָב שוין דעמאָלט אויך געהאַט אויסגעמאָלן פאַר דעם „עמוד“ אין קלויז אַ „שויתי“ מיט דעם מאמר פון „פרק“: „הוי קל כנשר רץ כצבי וגיבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים“ און אים באַפּוצט מיט אָדלערס, מיט הירשן און מיט לייבן. און דעמאָלט איז מיין טאַטן איינגעפאַלן מיך פירן צו זיינעם אַ גוטן ברודער אַ גראַווירער אין אַדעס, וואָס האָט געהאַלטן אַ לײַטאַגראַפיע — אַן איי-דעם פון דעם גראַסעלער בעל אכסניה, דעם לײַטוואַס פינעלע גראַדײַז-קי — און אין איין וועג אים ווייזן מיינע שירים, וואָס איך האָב געשריבן אינעם פּאַטעטיש פּלאַמיקן סטיל פון דײַר קאַמינקער.

דער דאָזיקער ערשטער פּראַוואו איז פאַר מיר געווען אַן אַנטווי-שונג און אַ דורכפאַל. דער גראַווירער און משכיל, וואָס זיין פּאַמיר-לײַען-נאָמען איז געווער גראַווער און גערופן האָט ער זיך אפּרתי (עפּ-ראַסי). האָט ערשטנס געפונען חסרונות אין מיינע שירים: דער גרעס-טער חסרון איז געווען וואָס צופיל שורות אין זיי הויבן זיך אָן מיט וואָוון, מיט ואו החיבורם. איך האָב אים געפרואווט זאָגן, אַז דאָס זיינען נישט קיין ואו החיבורם, נאָר וואָוון פון „מעוף הרוח“ — דאָס אידישע וואָרט „שוואונג“ איז מיר נאָך דעמאָלט נישט באקאנט געווען, — נאָר ער האָט זיך געהאַלטען ביי דאָס זייניקע, אַז דאָס איז קעגן די כללים פון שיר. איך האָב נישט נאָכגעגעבן, נאָר געמוזט האָבן איך נאָכגעבן ווען ער האָט געזאָגט וועגן מיינע צייכענונגען. אַז אמת, איך ווייז אַרויס פעיקייטן, איבערהויפּט אין סטיליזירן אותיות, וואָס איז זייער וויכטיק אין זיין פּאַך, נאָר וואָס דען, צייכענען דאָרף מען לערנען אין אַ קונסט-שול און אויב דער טאַטע וויל, וועט ער פּרעגן זיין ווייב סאָסל, צי וויל זי מיך נעמען אויף קעסט, וועל איך קענען גיין צוזאַמען מיט זיין מענדלען, אין „כודאַזשעסטווענע אומשילישטשע“. דער טאַטע האָט אים דערויף גאָרנישט געענטפּערט און איך האָב דעם טאַטן אויך גאָרנישט געפּרעגט. שווייגנדיק זיינען מיר צוריקגעגאַנגען אויף דער אכסניה, אין שטוב פון דעם מעקלער זלמן אַרמער, אויך אַ גראַסעלער איידעם, וואָס ביי אים שטייען איין אונדזערע שטעטלשע וואָס קומען קיין אַדעס.

אַלץ אין אָט דער אַדעסער שטוב, אויף דער מאַלאַ-אַראַנאַאטסקע, ביים אַלמן מאַרק, איז פּאַרמון און פּאַרהאַוועט. דער פּאַטער לויפט

ארום אויפן גרעצק צווישן די גרויסע גריכישע קראָמען מיט קאַלאָך
 ניאַל־סחורה און אויפן אַלטן מאַרק צווישן די אידישע הורטאָווע
 קראָמען אָדער אויפן געזאַלצענעם מאַרק. ער טרינקט קאווע ביי פּאַנ-
 קאַנין און טרינקט טיי אין דער דוואַריאַנסקע פּון „צאַרסקע סעלאָך“
 און דאָס היטל איז אים שטענדיק פאַרדרייט. אַז ער רעדט, פּאַנפּעט
 ער, כאַפּט אויף שנעל און פאַרשטייט נישט וואָס מען רעדט צו אים
 אויסער מסחר. דאָס ווייב זיינס, די גרינע אידענע, איז פאַרנומען
 מיט דער אכסניה, אַזוי פאַרנומען, אַז אין שטוב איז שטענדיק אַ
 מיסט. די קינדער זייערע זיינען אַלע פאַרדינער: דער עלצטער, משהלע,
 איז אַן „אַטפּראַוויטעל“, ער לויפט אום אויף דער „טאַוואַרנע“ מיט
 „אַרדערס“, מיט „נאַקלאַדנעס“, מיט „נאַלאָזשנע פּלאַטיעזשן“, ער
 איז הוילע טאַראַראַס. דער צווייטער, וועלוול, שטייט אויפן טאָלטשאַק
 מיט פינף־קאָפּיקענע זאַכן און שרייט אַ גאַנצן טאַג: „פּאַ פּיאַט, זאַ
 פּיאַט, טשטאַ אונגאַדנאַ פּיאַט קאָפּיעק!“... און דער דריטער, כעמע,
 — באַרימט זיך די מוטער — גייט אים טויזנט מאָל אַריבער...

ווען מייזן טאַטע האָט מיך פאַרבייגעפירט דעם טאָלטשאַק באַ-
 ווייזן אַדעסער מערקווירדיקייטן, האָב איך פאַרשטאַנען מיט וואָס
 כעמע גייט אַריבער וועלוולען: ער האַנדלט גרויס, ער קויפט און פאַר-
 קויפט לייזיקע העמדער און הויזנס און אַ שפּראַך רעדט ער אויך אַזאַ
 לייזיקע. ער רעדט צו קאַצאַפּעס האַלב רוסיש און האַלב אידיש: סקאַל-
 קאַ דאַיאַש, פּגון זאָלסטו... און די אייגעלעך לויפן ביי אים אום קלוג-
 ממזריש. און עס גייט אַוועק אַ דינגעניש מיט אַזעלכע מינים טער-
 מינען „זשידיונאַ טי פאַרכאַטאַיאַ“ און ער אים צוריק: „קאַצאַפּניאַ
 טי פאַרשיוואַיאַ, באַסאַוויאַ קאַראַנטינאַיאַ“... און דאָס אַלץ אין גוטן
 כּוּט. ס'איז אַדעס! יעדער איינער איז דאָ אויף זיין מיסט גרויס...

ביינאַכט האָט מיך דער טאַטע געפירט ווייזן אַדעסער צענטער-
 גאַסן. די קאָנדיטערסקעס, באַלויכטענע מיט אַזאַ מילך־גרינער שייזן,
 האָבן געמאַכט אַן איינדרוק פון אומגעהויערער ציכטיקייט... נאָר דאָס
 איז דאָך בלויז פאַר פּריציס, פאַר רייכע שאַלטיקעס... וועל איך בלייבן
 אַן אַדעסער, איז מיר דאָך באַשערט וואוינען אויף דער קויטיקער
 מאַלאַ־אַרנאוטסקע אָדער גאָר ערגיז אויף דער מאַלדאַוואַנקע, מיט
 זייערע מעקלער און טאָלטשאַטשניקעס... נאָר נישט ביי מיר און נישט

ביו מיין טאטן איז געפאלן דער מוט. דער טאטע האָט אין אַדעם אַ גוטן ברודער אַ „זשיוואָפיסעץ“ (אַ שילדן-מאַלער), אויך אַ משכיל, וועפּריק הייסט ער, די שענסטע אַדעסער שילדן זיינען זיין אַרבעט. ער מאַכט נישט קיין פּשוטע „וויוועסקעס“, נאָר מיט גאָלד הינטער גלאָז... וועט ער מיך צו אים פירן...

געטראָפּן האָבן מיר וועפּריקן מאָלן אויף אַ שוואַרצן בלעך אַ בלויען טערק מיט אַ לאַנגן לילקע ציבעק, אַ נאַרגילע, און אַ פּאַר לערן-אינגלעך האָבן געטון שוואַרצע מלאכה: איינער האָט געריבן בלויע פּאַרב מיט אַ שטיין אויף אַ מאַרמאָרנעם טאָוול און דער צווייטער האָט געזעגט לייסטן פּאַר אַ ראַם צו אַ שילד... אָבער, פּונקט ווי וועפּריק האָט זיך דערפּרייט מיט זיין גוטן ברודער, אזוי האָט ער אַראָפּ געלאָזט די גאָז, ווען ער האָט דערהערט, אַז מיין טאטע וויל מיך מאַכן פּאַר אַ שילדן-מאַלער.

— זעסט, — זאָגט ער צום טאטן און ווייזט אים אָן אויף אַ שילד פון אַ בעקעריי, — איך מאָל קוילעטשן און האָב דערפון קוים אויף ברויט... נעמסט אַ אינגל מיט אַ טאַלאַנט און ווילסט אים אומד גליקלעך מאַכן... איך בין אַליין געווען אזא אינגל, נאָר אַנשטאָט לערן נען זיך און עפעס ווערן, בין איך איצט דער „גרויסער וועפּריק“, דער גרויסער קוילעטשן-מאַלער און דער גרויסער קבצן, איך מאָל מיט גאָלד און האָב נישט אויף דיר-געלט... גיב אים בעסער אַוועק לער-נען... גיי צו זשוויפן, ער איז איצט דער משגיח אין דער „דיעשאָווע קוכניע“ ביי דער ישיבה... זשוויה וועט דיך רעקאָמענדירן וואו מען דאַרף...

דער טאטע איז מיט מיר געגאַנגען צו זשוויפן, אַ זשוואַווע אידל מיט אַ קוים גרוי געוואָרן שפיץ בערדל. אויך זשוויה איז דעם טאטנס אַ גוטער ברודער, פון די אַדעסער משכילים. דער טאטע שטעלט זיך פּאַר, לויבט מיך אויס און ווייזט אים וואָס איך שרייב... זשוויה גע-פינט גראָד נישט קיין חסרון אין מיינע וואָוון, נאָר אין גאָר עפעס אַנדערש: איך בין צו יונג פּאַר דער ישיבה און זי וועט מיר סיי ווי נאָרנישט געבן, איך דאַרף זי נישט האָבן... אין „טרוד“, זעסטו, איז עפעס אַנדערש... נאָר וואָס דען? האָסט נישט וואו אים איבערצולאָזן און ווי זאָגט דער זיידע מענדעלע: אַז מען האָט נישט קיין פינגער,

קען מען קיין פייג נישט שמעלן... איז לכן עצתי, זאָלסט אים נאָך האַלטן ביי זיך אַביסל און ער וועט שוין אַליין געפינען זיין וועג... איך בין דיר בטוח...

ווידער האָבן מיר צווישן אונדז גאָרנישט גערעדט, איך מיט מיין טאטן, ווען מיר זיינען אַרויסגעגאַנגען פון דעם זשוואַוון זשוויי, נאָר איך האָב שוין געוואוסט וואָס מיין וועג איז: אָפּצולאָזן זיך פון מיין טאַטנס זאָרג און זיך פאַרלאָזן אויף מייע אַייגענע כוחות... וואָרום אָט דאָס און נישט עפעס אַנדערש האָט מיין טאַטנס אַלטער גוטער ברודער געמיינט, ווען ער האָט גערעדט צו אים און געקוקט צו מיר... פון דאָרט זיינען מיר מער נישט געגאַנגען זוכן קיין תּכּליתים פאַר מיר. ער האָט מיך אַריינגעפירט צום פעטער לייב, מיין זידנס אַ ברודער, וואָס רופט זיך נישט פיינבערג, נאָר קורלאַנד, און צו זיין טאָכטער מינדל, וואָס איר שטוב, איז די שטוב פון אונדזער פאַמיליע, ווען עמיצער פון אונדז קומט קיין אַדעס.

מינדלס מאַן הייסט בערלאַגע, אַן אָטשאַקאווער, און זיין באַ-שעפטיקונג איז פיש: ער פאַרקויפט פרישע ים-פיש אויפן אַדעסער פיש-מאַרק, וואָס געפינט זיך אויף דער באַזאַרנע. דאָס איז אויך דעם פעטער לייבס באַשעפטיקונג, נאָר ביים פעטער לייב אין שטוב דער-קענט מען דאָס נישט. דעם פעטער לייבס זין, די קורלאַנדס, האָבן טאַבאַק-געשעפטן און זיין יונגערער איידעם, מאָטל ארלינסקי, אַר-בעט ביי וואַכאַוסקין אין דער טאַבאַק-פאַבריק. דער פעטער לייב דאַוונט אויך אין דער טאַבאַטשנע שיל און נישט ביי די העקער, וואו עס דאַוונען די פישער. די זין זיינע, יאָסל און בערל, זיינען חתן-בחרים, געפוצטע, מיט קליינע שוואַרצע וואָנצעלעך, און טאַבאַק-גע-שעפט איז אַפילו אין אַדעס, קענטיק, מער יחוס ווי שטיין מיט פיש אויפן מאַרק... דאָס אַלץ מאַכט דעם פעטער לייבס שטוב, אינעם זעלבן הויף, אויף דער מאַלאַ-אַרנאוטסקע, וואו עס וואוינט זיין טאָכטער מינדל, פאַר מער געשלאָסן, נישט געקוקט אויף זיין ברייטער גאַסט-פריינטלעכקייט...

מינדלס שטוב, פאַרקערט, איז אָפּן, אַן שום רעזערוון, ווי אָפּן און אָן שום רעזערוון זי און איר מאַן און אירע קינדער זיינען אין באַראַקטער, ווי אָפּן עס איז אַדעס בכלל, די אָפּענע שטאָט מיט די

אָפענע גאַסן, אָפֿן פֿון דריי זייטן אירע צום ים און פֿון איין זייט צום סטעפֿ, אזוי אָפֿן ווי עס קלינגט דער „גוטמאַרגן“ אין די אַדעסער גאַסן, ווען צוויי באַקאַנטע באַגעגענען זיך... אין אָט דער אָפענער שטוב, איז שטענדיק גרייט דער טיש. ווען איר קומט אַרײַן טרעפט איר דאָ געקאַכטע און געפֿראַזשעטע סודאַקעס און קאַרפֿן, העכטן און קאַמבעלעס (אַזעלכע פֿלאַכע פֿיש מיט איין אויג און מיט ביינדלעך ווי צוועקעס מיט שפּיציקע קעפלעך), סקאַמבריעס און ביטשקעס... און געסט טרעפט מען דאָ שטענדיק, גראַסעלער און אָטשאַקאָווער און אַדעסער גופּא.

אין די נעכט מאַכט מען דאָ אַ „טויזנט“ און אַ „501“ און דער עלטערער זון מינדלס, מאיר, זינגט און מאַכט נאָך דעם חזן פֿון דער שאַלאַשנער שיל, ראַזומען, ווי ער זאָגט דעם „יחדשהו“ ביי ראש חודש בענטשן און צעברעכט אַלע ווייבער די הערצער; ער דעקלאַמירט גאַנץ צע טיראַדעס פֿון גריבאָיעדאָווס „גאַרע איז אומאַ“ און גרייט זיך שפּילן אין אָט דער באַרימטער רוסישער דראַמע, פּאַמוסאָוו אָדער שאַצקין... ער פּאַרפּאַסט אַלײַן לירלעך „נאַ זלאָבו דניאַ“, וועגן אַדע-סער טאַגגעשעענישן, הייסט עס, און מאַכט וויצן וועגן די אַדעסער גריבישע גבורים מאַראַזלי, פּאַפּאַדאַקי און ראַלי... בוזי, דער אינגע-רער, איז שוין אַ פּאַרדינער, אויך ביי די פֿיש; ער האָט שוין אַ „שיינע“ און ברענט אַ וועלט אויפֿן טראַטואַר פּאַר מענדעליעוויטשעס „פּאַ-כאַזש“; ער גייט מיט מיידלעך עסן „פּיראַזשענעס“ און „מאַראַזשע-נע“ ביי לייקעבן אין בופּעט; ער רעדט שוין אַפּילו מיט אַ באַריטאַן און פּאַני, וואָס קוקט אַביסעלע קאַסאַקע, איז אַ שיינהייט און עס פּאַסט איר און יונגעלייט גייען איר נאָך, ווען זי גייט שפּאַצירן און זי דרייט זיך אויס און זאָגט יענעם גלייך אין פֿנים אַרײַן „נאַכאַל!“

::   ;   ::

פֿון אָט דער אַדעסער שטוב איז נישט ווייט צו מאַיבאַכס הויף, וואו עס שטעלן זיך די פֿורן פֿון די דייטשע קאַלאָניעס, וואָס אַרום אַדעס. אין דער קאַלאָניע גרויס-ליבענטאַל, וואָס אויפֿן וועג פֿון אַדעס צו ווידאַפּאָליע און צו אַקערמאַן, וואוינט דעם טאַטנס אַ שוועסטער, די מומע ציפּע, מיט איר מאַן, דעם פעטער אידל און זייער גרויסע

משפחה, זין און טעכטער און זיינער א צווייטער שוועסטערס א טאָכ־טער, די שיינע רבקה דער מומע טאָכעס. איז, אז איך בין שוין אין אַדעס, וויל ער איך זאָל זיי קענען און אפשר האָט ער געמיינט פאַר־קערט: זיי זאָלן מיך קענען... ס'איז דעם ערשטן מאָל וואָס איך וועל זען א דייטשע קאַלאָניע, וואָס איך האָב מיך אזוי פיל אָנגעהערט וועגן זייער רייכקייט. אַרײַנגעקומען זיינען מיר אין א גאָס וואָס איז אזוי פאַרשירן געווען פון די אוקראַינישע דערפער מיט זייערע שטרוי־גע־דעקטע אָדער טשערעטענע דעכער; אַלע דעכער זיינען דאָ שינדלענע אָדער מיט בלעך געדעקט, מיט טרפ אַרויפצוגיין, ווייל די גאָס ציט זיך אַרויף אויף א משופע, און האָבן גרויסע פענצטער. ווען נישט די ציכטיקייט זייערע און די רויקייט וואָס הערשט און ווען נישט דער ים מיט גרינס, מיט סעדער, וואָס ציט זיך אין דער נידער פון ביידע זייטן גאָס, וואָלט אַך געזאָגט ס'איז א שמעטל.

דער פעטער אידל מיט זיין פאַמיליע, דאָס הייסט מיט זיינע עלטערע זין, משה, מאַטיע און שײע, פירן פלייש פאַר די דאַמשינקעס פון קליין־ליבענטאָל, וואָס שטייט ביים אַנדרייעווער לימאָז און פון ליוסטדאָרף, וואָס שטייט ביים ים. די משפחה האָט זיך געפרייט מיט די נעסט, איך האָב מיך באַקאנט מיט מיינע געשוועסטערס־דער, מיט די עלטערע, וואָס פירן דאָס געשעפט, מיט די יונגערע, לייבל און אשר, וואָס לערנען ביי אַ אידישן לערער וואָס מען האַלט צו זיי, און מיט די טעכטער: מאַניע, קאַטיע און אַליעטשאַ... די אינגלעך האָבן מיך געפירט ווייזן די קאַלאָניע, דערנאָך זיינען מיר געפאַרן קיין ליוסט־דאָרף זיך באַרן אין ים. דער טאַמע האָט געוויזן וואָס דאָס הייסט שווימען איבער די הויכע כוואַליעס, בערג גאַנצע, וואָס צעקלאָפן זיך אויף דעם שוואַרצן גרייפלדיקן זאַמד. איך האָב מיך נישט דערוועגט דערצו און האָב מיך בלויז געלאָזט פאַרפלייצן פון די בערג מיט וואַ־סער און מיר זיינען צוריקגעפאַרן, איך מיטן טאַטן, קיין אַדעס, אויס־געבאָדנע אין ים און איך באַזונדער, אַ באַרייכערטער מיט איינדרוקן, דער עיקר פון דער גוטסקייט, ליבשאַפט און האַרציקייט, וואָס האָט געהערשט אין דער גרויס־ליבנטאָלער מומעס שטוב. און באַלד פון אַדעס — צוריק קיין גראַסעלעס, צו מיין טאַטנס פוסטן קליימל, צו

מיין קראנקער, כמעט פאראלזירטער מאמען און צו מיין חברס שטוב, צו דער איינציקער שטוב, וואו מיין אינגליש לעבן האָט פריי געפלאָסן.

:: :: ::

צוויי יאָר זיינען דורכגעגאנגען פון אָט דעם נישט געלונגענעם ערשטן אַרויספאַר מיינעם, ביז אַ צווייטן. אין משך פון די צוויי יאָר, איז מיין מאַמע געשטאַרבן און איך האָב נאָך איר אַ יאָר צייט קדיש געזאָגט אין דער גראַסעלער קלויז און דער טאַטע האָט אונדז אַ נייע מאַמע געבראַכט מיט צוויי קינדער אירע, אַ שטיף-ברודערל און אַ שטיף-שוועסטערל און מיר האָבן די נייע מאַמע אָנגענומען ווי אַן אייגענע און אויך דאָס ברודערל מיט דעם שוועסטערל ווי אייגענע און האָבן זיי ליב געהאט און זיי אונדז אויך אַזוי. און כאָטש וויי בער האָבן נישט געקענט פאַרשטיין און האָבן נישט פאַרליטן און נישט געקענט דערפֿאַזן, אַז יתומים זאָלן ליב האָבן זייער שטיף-מאַמע און אירע קינדער, וואָרום דאָס איז קעגן דעם שטייגער פון דער וועלט און קעגן דער טראַדיציע פון שנאה צווישן זיי, וואָס איז אפשר אַזוי אַלט ווי די טראַדיציאָנעלע שנאה צווישן דעם מענטשן און דער שלאַנג, האָט אַפילו די משפּחה פון מיין יונג פאַרשטאַרבענער מאַמע שלום געמאַכט מיט דעם פאַקט און זי אַרײַנגענומען צו זיך פאַר אַן אייגענער. געווען איז זי אַ געבוירענע אַין אַ דייטשער קאָלאָניע, אין שטראַס-בורג אויפן קוטשורנאָן, וואָס איר ערשטער מאַן, אַ קאָלאָניסטישער זון פון אַן אַלטער אידישער קאָלאָניע, איז יונג געשטאַרבן און צונויפֿ-געפירט זי מיט מיין טאַטן האָט אירער אַ שוואַגער אַ משכיל, דעם טאַטנס אַ גוטער ברודער אין יענער קאָלאָניע. איך געדענק ווי דער טאַטע האָט צו אונדז גערעדט אין אַ פאַרנאַכט, ווען ער איז פרי אַהיימ געקומען פון דער קלייט און איז געווען אַן אויפגערוימטער: — קינדער, איך גיי אייך ברענגען אַ מאַמע, איר זאָלט זי ליב האָבן, וועט זי אייך אויך ליב האָבן!...

און אַזוי איז עס אויך געווען.

נאָר געקומען איז דער נאָך-פּסח פון מיין פּערצנטן לעבנס-יאָר און איך האָב מער נישט געקענט פאַרבלייבן ביים טאַטן אין קלייטל

אומקומען פון „שעמום“, פון דער פוסטקייט וואָס האָט זיך באַזעצט אין איר, און דערמאָנט האָב איך מיך די ווערטער פון יענעם משגיח איבער דער אַדעסער „דיעשאַווע קוכניע“, אַז איך דאַרף מיין וועג אַליין געפינען און האָב אין איינעם אַ טאָג אויפגעזוכט אויפן דעק פון דעם קאַסטן, וואו עס איז געליגן אונדזער ווייס וועש, מיין מעטריקע, האָב גענומען אַ פּאַרל וועש און זיי איינגעוויקלט צוזאַמען מיט מייע תפילין, האָב איבערגעציילט די צוויי צענדליג זילבערע „גרוווענקעס“, (צענער קאַפּיקעס), וואָס איך האָב אָנגעזאַמלט, און בין אַוועק צופּום איבער די בערג צום וואָקזאַל, קיין וועסיאַלע קוט...

אָנגעקומען בין איך אום האַלבער נאַכט און האָב מיך אַוועקגע-זעצט וואַרטן אין אַ ווינקעלע אויפן פאַרטאַניקן צוג, וואָס קומט אָן קיין אַדעס פיר אַזויגער פאַרטאַג. אַ מאָדנע פרייד האָב איך אין זיך געפילט, די פרייד פון אַ אינגל, וואָס האָט אָפּגעטון אַ געלונגען שטיקל אַרבעט. אַזוי פאַרטון בין איך געווען מיט מיין פרייד, אַז איך האָב גאַרנישט באַמערקט, ווי פונקט אין קעגנאיבערדיקן ווינקל פונעם שוואַך-באַלויכטענעם וואַרטזאַל זיצט אַ אינגל, אין מיין עלטער, אויך מיט אַ קלומעקל, און וואַרט. איך וואָלט געזאָגט ס'איז עפעס אַ בייזער שפּיל פון עפעס אַ לץ, וואָס וויל מיר ווייזן וואָס פאַר אַ פנים עס האָט אַ דרייצן יעריק אינגל, וואָס גנבעט זיך אַרויס פון דער היים, אַז קיינער זאָל נישט וויסן, און לאָזט זיך אַוועק איינער אַליין אין דער וועלט אַריין, אַליין נישט וויסנדיק וואוהין... נאָר דאָס אינגל וואָס זיצט קעגנאיבער, איז גאַרנישט ענלעך צו מיר דעם בלאַנדן אינגל מיט די גרויסע קייליכקע אויפגעריסענע אויגן. ער האָט אַ זייערע מינע אויפן פנים, איז פאַרהושכט און פאַרדאָנהט: „אַ קליין אידעלע“, דער-מאָן איך מיך מענדעלעס אַן אויסדרוק וועגן אידישע קינדער, וואָס ווייסן נישט פון קיין קינדהייט, וואָס ווערן געבוירן מיט דער זאַרן פון די גרויסע. אַט דאָס פעטראַוועראַווקער אָדער בערעזאַווקער אינגל, וואָס זיצט אַקעגן מיר — טראַכט איך — האָט מסתמא אויך נישט געקענט פאַרבלייבן זיצן אינעם שטעטל און קוואַשען, אַזוי ווי איך אין גראַסעלעס, ביי זיין טאַטן אין קלייטל אָדער ביי אַ טאַטן אַ שום-טער, וואָס האָט נישט אויף מאַמעליגע פאַר זיין גרויסן הויזגעזינט... אַבער, ס'אַראַ פנים ביי אים! ער איז ערנסט, ער פילט די אחריות

וואָס ער נעמט אויף זיך, נישט אזוי ווי איך, וואָס איך זיץ און פריי מיך... וואָס איז אזוי די פרייד אויף מיר?... און באַלד טאָקע נעם איך און מאַך מיך ערנסט, צי צונויף די ברעמען און שטעל אָן אַ פנים... לאַנג, אָבער, האָב איך די ערנסטע מינע מיינע נישט אָנגע-האַלטן, ווי עפעס וואָלט מיך געשטויסן פון אינעווייניק, האָב איך אויסגעשאַסן מיט אַ געלעכטער, וואָס האָט אויפגעוועקט דאָס פאַר-דאגעהטע אינגל און ער האָט גענומען קוקן אויף מיר ווי אויף אַ ווילדן משוגענעם... אויף דעם געלעכטער איז אויך אַרויסגעקומען פון אַ זיך-טיקן צימער מיט אַ לאַמטערן אין דער האַנט, אַ פאַרשלאָפענער, דער „וועסאָווישטיק“, דער באַאַמטער וואָס וועגט דעם באַגאַזש, און זיך צעזיידלט: אַ טשטאַב וואָס כאַלערט זאַבראַל!... ערשט אינדרויסן, אין דער פינצטערער נאַכט מיט די וואָקזאַל-לאַמטערנדלעך און באַלויב-טענע „סעמאַפאַרן“ האָב איך באַהערשט מיין געלעכטער... איך האָב דעם גאַנצן וועג קיין אַדעם אויסגעמיטן צו באַגעגענען זיך מיט דעם ערנסטן אינגל אין צוג. איך וואָלט זיך זיכער נאַכאַמאָל צעלאַכט...

פונעם אַדעסער וואָקזאַל, איבער קוליקאווע פּאָליע, בין איך אַרויס אויף דער קויטיקער און רוישיקער מאַלאַ-אַרנאוטסקע און האָב גענומען קוקן אויף די שילדן, וואָס זיינען אונטערגעשריבן פון די מייסטערס. אויף איינער איז אַפילו דער אַדעס געווען אָנגעגעבן: סטאַראַפּאַרטאַ-פּראַנקאווסקאַ נומער 1. ס'איז גאַרנישט ווייט, ביים סאַמע „טאַל-טשאַק“, לעבן דער „אַבזשאַרקע“, דאָס הייסט, וואָג דאָס לייזיקע טאַל-טשאַק-געזינדל עסט הייסע פירעזשקעס פון לעבער און „ביטשקעס“ (קליינע פישלעך מיט גראַבע קעפלעך) געפרעגלטע אין ביליקן בוימל. דער נומער 1 פון דער גאַס — אַ געבראַכענע און אַ געדרייטע, וואָס איז אַמאָל געווען די גרעניץ פון דעם פרייען האַפן — איז אַן איינ-פאַרהויף מיט אַ גרויסן פּלומפּ אינמיטן, ס'איז דער ווידאַפּאָליער איינפאַר-הויף. ווידאַפּאָליע שטייט אויפן וועג צווישן אַדעס און אַסער-מאַן און פאַרן אַהין קען מען נאָר מיט דער פּור. אין הויף, אויף טרעפּ אַרויפצוגיין וואוינט ער, דער קינמטלער פון די בלויע טערקן, עלע-גאַנטע הערן אין צילינדערס מיט זשאַקעטן און געפרעסטע פּאַסנדיקע הויזנס און צוגעברוינטע קוילעטשן און פּראַנדזאָליעס מיט ראַגאַליס, וואָס בעטן זיך עסן...

מיר איז גאָרנישט שווער אָנגעקומען צו פאַרבלייבן דאָרט פאַר אַ לערן-אינגל. איך האָב געהאט אַלע נויטיקע קאָנדיציעס דערצו: איך בין אַ יתום, אָן אַ מאַמען; איך בין נישט קיין אַרעסער און האָב נישט קיינעם ווער עס זאָל זיך פאַר מיר אָנעמען און איך אַליין פאַדער נישט גאָרנישט... מען זאָל מיר נאָר געבן אַ ווינקעלע צום שלאָפן און עסן... און איך ווייז טאַקע באַלד, אַז איך בין אַ גאַנצער „כודאָזשיק“: מיט אַ קריידל, גיב איך אַ שטעל אַוועק, אויף אַ בלעך, וואָס איז דאָרט געשטאַנען, אַ הער אין אַ שטרויענעם הוט, איך צייכן אויף אַ פאַר אותיות מיט פאַרדרייטע „וואָנצעלעך“ — און דער קאָנטראַקט צווישן מיר מיט דעם קינסטלער איז געשלאָסן און ערות זיינען דער-ביי: דאָס וויבל זיינס, וואָס קוקט אַרויס פון דער קיך און אַ קינד פון אַ יאָר, אַ קויטיקס מיט אַ פאַרנעצט העמדל, וואָס קריכט אויף דער ערד... איך וויל אים ווייזן, אַז איך בין חלילה נישט קיין „בראַ-דיאָנע“, אַז איך האָב אַ מעטריקע און מען קען מיך איינשרייבן אין הויף... נאָר ער גיט אַ מאַך מיט דער האַנט: דאָ דאַרף מען אָט די שמירגעליצעס נישט האָבן, באַהאַלט עס דיר און ווייז נאָר קיינעם נישט...

איך בין איבערגליקלעך. אין אַכט טעג אַרום, האָב איך שוין גע-מאַכט ראַמען פאַר די שילדן, געריבן פאַרב אויפן שטיין, ביעלילע און סאַזשע, אָכרע, מומיע און הומברע, מאַרין-בלוי און קופער-גרוי, פראַנץ צווישן גרין און סוריק, ווערמיליאָן און קינווער, אַ הויז אַלערליי פאַרבן וואָס טראָגן מאָדנע פראַנצוויזישע נעמען... איך קען שוין אויך טראָגן אַ לייטער אויף די אַקסלען; דעם העכסטן און שווערסטן טאַפּל-לייטער טראָגן איך אויף מיינע דרייצן-יעריקע אַקסלען אַזוי גרינג ווי אַ פעדער; מען דאַרף אים נאָר נעמען אויף דער סאַמע מיט, געפינען די גלייכ-געוויכט... איך טראָגן שוין אויך אַ בלויע בלוזע, אַן איינגעשמירטע אין די אַלע אויסגערעכנטע און נישט אויסגערעכנטע פאַרבן און זייע-רע קאָמבינאַציעס און איבערהויפט מיט דער געל-ווייסער פאַרב, וואָס פאַרבייט דאָס גאַלד אויף די שילדן, און איך ווייס שוין אַפילו ווי אַזוי מען קלאַפט אויף אַ שילד איבער אַ טיר, אָנגעבויגן ווי אַ שפיגל און ווי מען קלאַפט אויף אַ זייטן-שילד. איך קען שוין אויך „גרונט-טעווען“ אַ שילד, דאָס הייסט אַפּשמידן מיט דער גרונט-פאַרב, מערס-

טנס מאַט־שוואַרץ און איך ווייס, אַז דער פענגול מיט וועלכן מען שרייבט די אותיות רופט זיך „שלעפּער“ און דער מיט וועלכן מען פילט זיי אויס, רופט זיך „דעקער“; דער ערשטער — מיט אַ שפיץ און מען טונקט אים אין שיטערלעכער פאַרב און מען קען מיט אים שרייבן ווי מיט אַ פען און דער צווייטער — אַ ברייטער, אַן אָפּגע־האַקטער, וואָס מען טונקט אים אין געדיכטערע פאַרב... דאָס אַלצדינג ווייס איך, איך מוז דאָך די פענגולען היטן, זיי דאלטן אין וואַסער... נאָר עס גייט אַוועק אַ וואָך, נאָך אַ וואָך און מער ווי דאָס טו איך נישט. איך בעט זיך ממש ביי מיין באַלעבאָס: — לאָזט מיך איין אות נאָר דעקן, איין ליניע ציען מיט דעם „שלעפּער“...

נאָר דאָס קען מען ביי אים נישט פועלן. ער ווערטלעט זיך:
— וועסט אַלצדינג וויסן, וועסטו גיך אַלט ווערן... האַצעלער כּודאָזשניק!...

איך קען נישט לייזן ווי מען פאַרבייט גראַסעלעס אויף האַצעל־לעס און פאַריכט אים: גראַסעלעס, נישט האַצעלעס... זאָל זיין גראַצעלעס, נאָר איידער איך גיב אַ פענדול אין דער האַנט אַריין, דאַרף ביי מיר אַ אינגל רייבן אַ גאַנץ יאָר דר... אויפן שטיין...

דאָס רופט ער אזוי אָן די געלע פאַרב מיט וועלכער ער שרייבט די „גאַלדענע“ אותיות אויף די שילדן.
דאָס ווייבל פונעם טאַלמשאַטשנע קינסטלער האָט אפנים דער-שמעקט מלחמה און איז אַרויסגעקומען אויף דער טיר פון דער „אַטע־ליע“, מיט איר קינד אויף די הענט, וואָס אַז ער קריכט אויף דער ערד, לאָזט ער מיט אַן אמתן איבער סימנים, וואָס מען קען זיי פאַר־בייטן מיט אַט דער פאַרב. זי איז אַרויסגעקומען, קענטיק, מיט אַ פאַרטיקן באַשלוס און איז אַרויס מיט אַ לשון, וואָס לאָזט זיך נישט פאַרבייטן, וואָס טראַגט אויף זיך דעם פולן שטעמפל פון דער אַדעסער נעגנט, וואו איר מאַנס „אַטע־ליע“ געפינט זיך:
— פאַשלי יעוואָ ק' כ...!

איך האָב פון דער „דאַמאַטשקאַ“ פאַר די עטלעכע וואָכן, שוין געהערט אַלערליי אויסדריקן, וואָס האָבן זיך אָנגעקלעפט צו איר אין

אָט דעם מקום פון שמאַטעס און מענטשלעכן אָפּפאַל, נאָר אויף אַזוינעם
האָב איך מיך נישט געריכט... איך האָב פאַרשטאַנען, אז איך טאָר קיין
איין מינוט מער נישט פאַרבלייבן אין אָט דער אַטמאָספּער... איך
האָב גענומען מיין קלומעקל, וואָס איז געליגן אין אַ ווינקל און פֿלעגט
מיר דינען אונטערצולייגן צוקאַפּנס אויף דעם פּאָל, וואו איך בין גע-
שלאָפן, און בין אַראָפּ פון די טרעפּ...
::   ::   ::

וואוהין גיין? קיין איין אַדעסער שטוב פון די שוין דערמאָנטע,
האָט מיך נישט געצויגן צו זיך... לופט, דאָרף איך!... און מיר איז
איינגעפאַלן צופאַרן קיין גרויס-ליבענטאַל. אַזוי ווי איך געפין מיך
אינעם ווידאַפּאָליער איינפאַר-הויף און גרויס-ליבענטאַל איז אויפן
וועג צו ווידאַפּאָליע, קען איך דאָך דאָ טאַקע און שוין אָנפרעגן ביי
די פּורלעך וואָס שטייען דאָ. אַזוי האָב איך געטון און פּרעג ביי אַ
פּויער צי ער וויל מיך מיטנעמען קיין אַקערזשע. אַזוי רופט זיך אין
רוסיש די דייטשע קאַלאָניע. דער פּויער איז מסכים און ער בעט ביי
מיר דערפאַר נישט מער ווי 25 קאָפּיקעס. מיר זיינען טאַקע באַלד
אַרויסגעפאַרן און איך בין שוין מיטן געדאַנק ביי מיין מומע ציפּע
און פעטער אידל אין שטוב, צווישן די קינדער זייערע, וואָס איך
האָב זיי אַזוי ליב באַקומען און אפשר וועל איך נאָך טרעפּן דאָרט
דעם אידישן לערער, וואָס האָט זיך דעם ערשטן מאָל פאַראינטערעסירט
מיט מיר...

טראַכטנדיק וועגן דעם אַלעמען, האָב איך גאָרנישט באַמערקט,
אז דער פּויער פאַרט מיט זיין פּורל אין אַן אַנדער ריכטונג, נישט מיט
דעם פּראַנציוויזשן בולוואַר, וואָס פירט צום ים, צו ליסטדאָרף, נאָר
נאָר דורך דער „זאַסטאַווע“, וואָס פירט צו דאַלניק, צום סטעפּ... און
אָט איז טאַקע דאַלניק, מיט זיין אַריינפאַר איבער דעם בריקל, וואָס
ליגט איבער אַ טיפּער לעוואַדע, מיט זיין קערניצע, אין מיטן גאַס,
ביי וועלכער די פּויערים שטעלן זיך אָפּ אָנטרינקען די פּערד און אַריינ-
גיין אין שענס עפעס צובייסן... איך קען דאָס דאָרף פּון מינע רייזעס
מיט דער אַקס קיין אַדעס, נאָך אַלס קינד... איך פּרעג דעם פּויער

וואוהין ער פירט מיך, ענטפערט ער מיר: „דאָ אַקערזשי“... — מסתמא ווייסט ער — טראַכט איך מיר. — אויף ווידאַפּאָליע, קען זיין, איז דער וועג אַן אַנדערער... אָבער נאָך גוטע עטלעכע ווערסט אָפּפּאַרן, קומען מיר צו אַ קליין דערפל מיט עטלעכע אָרימע גויישע כאַטעס און דער פּויער זאָגט צו מיר:

— אַט דאָ איז אַקערזשאַ, גיי אַראָפּ!...

איך האָב מיך געשעמט איבערצופּרעגן, איך האָב פּאַרשטאַנען טיין טעות, ער איז דאָ גאַרנישט שולדיק, שולדיק בין איך, וואָס אויף צו פּאַרן אין דער דייטשער קאַלאָניע גרויס־ליבענטאַל, האָב איך גע־נומען אַ פּורל נישט ביי מאַיאַכן אין הויף, נאָר אין דעם ווידאַפּאַ־ליער איינפּאַר-הויף, וואו עס שטעלן זיך אָפּ פּורן פּון אַרום... איך האָב באַצאָלט דעם פּויער די 25 קאָפּיקעס און האָב מיך פּאַרגנומען מיט דעם זעלבן וועג צוריק טיין אַדעם...

די זון איז שוין געשטאַנען הויך אין הימל און געברייט. איך האָב אויסגעטון די שיד, אויפּגעהויבן אַ שטעקל ביי דער זייט וועג און אופּגעשטעקט דערויף די שיד, צוזאַמען מיט מיין קלומעקל. לאַנג איז מיר נישט אויסגעקומען צו גיין אַליין. אויף דעם שטויביקן וועג איז אָנגעפּאַרן אַ פּערד און וועגעלע, צו וועלכן הינטן איז געווען צוגע־בונדן אַ קו. צופּוס, ביים פּערדל איז געגאַנגען אַ איד מיט אַ צוגע־שוידן טונקל בערדל, אין אַ קאַרטוול, מיט אַ גרוי כאַלאַטל ביו די קניעס, אין שטיוול — אַ טיפּישער שטעטלדיקער האָרעפּאַשניק, — און אויפּן וועגעלע איז געפּאַרן זיינס אַ אינגל פּון אַ יאָר אַכט.

איך האָב אָפּגעשטעלט דעם אידן און אים געבעטן ער זאָל מיך אונטערפירן ביו אַדעס, איך וועל אים באַצאָלן. דער איד, אָבער, וויל ביי מיר נישט טיין געלט: זעסט דאָך, איך אַליין גיי צופּוס, אַז דו ווילסט, קענסטו מיטגיין... ער וואוינט אויף דער מאַלאַראַסיסקע, נישט ווייט פּון מאַוואַרנע וואָקזאַל... געווען איז ער אין סעלץ אויפּן יאַריד און געקויפט די קו, ווייל ער פּאַרקויפט מילך, ער האַלט אַ מאַ־לאַטשנע...

געגאַנגען בין איך מיט אים אַזוי ביז דאַלניק און דאָ איז געשען אַזוינס, וואָס פילט מיך אַן מיט צער יעדן מאָל ווען איך דערמאָן מיך דערין. דער איד האָט צוגעפירט דאָס פּערד און וועגעלע מיט דער

קו ביז דער קערניצע און גייט צו צו דער קו זי אָפּבינדן, כדי איר צו געבן אַ טרונק. אָבער, ער האָט נישט באַוווּן דאָס צו טון, ווי די קו האָט זיך אַ רים געטון פונעם שטריק, אַ כאַפּ געטון דעם אידן אויף די הערנער סאַמע צווישן די פיס, אים באַלד אַראָפּגעשליידערט פון זיך און אַליין זיך געלאָזט לויפן אַ ווילדע איבער די דאַלניקער לעוואַדעם...

דאָס אינגל שרייט מיט אַ ביטער געשריי, דער פּאָטער ליגט אַ צעבלוטקטער און איר שטיי מיט דעם קלומעקל און די שיד אויפן שמעקל אַן אומבאַהאַלפּענער... אָנגעלאָפּן זיינען פּויערים און סאָל־דאַטן, וואָס זיינען דעמאָלט געווען אויף אַרבעט אין דאָרה, און צום גליק, איז מיט זיי געווען אַ דאָקטער. טייל האָבן זיך גענומען עסקן אַרום דעם אידן און טייל האָבן זיך געלאָזט לויפן נאָך דער קו און איר, אַליין אין דער זעלבער לאַגע ווי דאָס אינגל, וואָרום אויפן וועג איז דער מילך-איד מיר געוואָרן ליב און נאָנט ווי ער וואָלט געווען אַ קרוב מיינער, האָב געטרייסט מיט נישט זיכערע ווערטער דעם קליי־נעם היימל:

— דעם טאַטן וועט נאָרנישט זיין, מ'עט אים אויסהיילן... די קו וועט מען כאַפּן, וועסט זען... זאָג מיר וואו איר וואוינט, וועל איר אַריינגיין צו דיין מאַמען...

און איר האָב מיך געלאָזט גיין ווייטער קיין אַדעם צופּוס.

די זון האָט זיך שוין גענומען זעצן און איר האָב אויסגערעכנט, אַז די 15 ווערט, וואָס פּעלן ביז דער זאַסטאַווע, און די קאַלאַנטייעוור סקע מיט דער פּראַכאַראָווסקע, וועל איר דורכגיין אין פיר שעה און וועל צוגיין צו זלמן שנאָר, וואָס וואוינט איצט אויף אוספענסקע פע־רעאָלאָקס הינטערן טראַקטיר „צאַרסקאַיע סעלאָ“, מחמת דאָרט איז דער טויער שטענדיק אָפּן...

גייענדיק, האָב איר געטראַכט, אַז אייגנטלעך דאָרה איר בענטשן גומל, וואָרום ווען די קו האָט זיך אָפּגעריסן פונעם שטריק, בין איר געשטאַנען און צוגעהאַלטן דאָס פּערדל און ס'האָט געקענט געשען, אַז אַנשטאַט דעם אידן, זאָל די קו געווען מיך נעמען אויף די הערנער און ס'האָט אויך געקענט געשען, אַז דאָס פּערדל זאָל זיך געווען דער־

שרעקן און אריבער איבער מיר מיטן וועגעלע אָדער מיך מיטשלעפן
און צענהרגן...

און ס'איז טאקע נישט באשערט געווען איך זאָל אַרויס פון
דער רייזע אַ נישט געניזוקטער. שוין נאָנט פאַר דער „זאַסטאַווע“, ווען
ס'איז שוין געווען גוט פינצטער אויפן וועג, איז אָנגעפאַרן אַ וואָגן
מיט פרוכט, מיט גרינע באַרלעך אין זעק, הויך אָנגעהויפנט און אַרומ-
געבונדן מיט שטריק. געפירט האָט דעם וואָגן אַ דייטש.

— וואָלן זי מיך אַוּף אירן וואָגן נעמען? — שריי איך צו אים.
און אים איז אפנים געפעלן, וואָס מען רעדט צו אים אין דייטש און
ער הייסט מיר אַרויפקריכן עט אויבן אויף די זעק מיט באַרלעך, נאָר
איך זאָל גוט קוקן:

— שאַו מאַל דאָס די דיעכע ניכט די שטריקע שניידן זאָלן...
— יאַוואָל! — פאַרויכער איך אים און שמעך איין די אויגן
אין דער פינצטערניש. נאָר ס'איז נישט אַוועק קיין פינף מינוט, ווי
איך האָב באַקומען אַ זעץ מיט אַ פויסט אונטער די אויגן און האָב
מיך גענומען גליטשען אַראָפּ פונעם וואָגן צוזאַמען מיט די זעק באַרלעך.
— שטיי! — שריי איך צום דייטש, נאָר דער דייטש האָט מורא
זיך אָפּצושטעלן. איך האָב מיך קוים איינגעהאַלטן אויפן וואָגן און
ערשט מיט אַ פאַר קוואַרטאַלן ווייטער האָט דער דייטש זיך אָפּגע-
שטעלט און גענומען ציילן זיין שאָדן. בלויז צוויי זעק באַרלעך האָבן
אים געפעלט...

ערגיץ נאָנט איז ער אַריינגעפאַרן מיט דעם וואָגן אין אַן איינ-
פאַררהויף. פאַרטאָג וועט ער אַרויספאַרן אויפן „פּרויַוואָז“... און איך
האָב געמוזט גיין צופום איבער די פינצטערע גאַסן פון דער מאָלדאַ-
וואַנקע, האָב געטאַפט מיין אויפגעלאָפן פנים און אָנגעטאַפט בלוט
אונטערן רעכטן אויג...

געטראָפן האָב איך די גאַנצע פאַמיליע אַרמער ביים טיש, מען
האָט געטרונקען טיי נאָך דער וועטשערע, מען האָט דערציילט וועגן
די גליקן פונעם טאָג: ווער ביי פאַנקאַנין, ווער אויף דער טאַוואַרנע
און ווער אויפן טאַלשטשאַס... און אַז איך האָב זיי דערציילט וועגן
מייענע אַווענטורעס, האָבן זיי ערשט געהאַט פון וואָס צו לאַכן... מען
האָט מיר צוגעלייגט קאַלמע קאַמפּרעסן צום אונטערגעשלאָגענעם אויג

און מען האָט גענומען דערצייילן וועגן די וואונדער, וואָס אַדעסער נגבים באַווייזן, ווי אַזוי זיי כאַפּן אַראָפּ זעק מיט דייז און זאַמער צוקער פון די „בינדיוגעס“ און פאַראַן אַזעלכע וואָס מען צאָלט זיי חודש־געלט אין די קראַמען, אַזוי ווי דעם „נאַדזיראַטעל“ פונעם „אומשאַטאַק“, און אַז מען גיט זיי נישט, איז שלעכט...

:: :: ::

איך האָב אָפּגעוואַרט ביי די אַרמערס אין שטוב ביז דאָס פנים איז מיר אָפּגעגאַנגען און ביז אָפּגעפאַרן, שוין פון מאַיאַכאָס הויף קיין גרויס־ליבענטאַל. ערשט איצט, האָב איך מיר רעכט באַקאנט מיט דעם פעטער אידלס שטוב און מיט דער דייטשער קאָלאָניע. די דייטשע קאָלאָניסטן דאָ זיינען קאַטאָליקן, בייַערישע דייטשן, און צו יעדן פון זיי קומט אַרײַן אין שטוב די מינכענער „קרײַ־צײַטונג“, זיי קענען כמעט קיינער קיין רוסיש נישט. אויך צום פעטער אידל אין שטוב קומט אָן די „קרײַ־צײַטונג“. דער פאַסטאָר פאַרשפרייט זי דאָ און מען קען אים נישט אָפּזאָגן... די מיידלעך, מאַניע, קאַטיע און אַליעמסקע, לייענען מערסטנס רוסיש; זיי לייענען אויך דייטש, אָבער נישט אין דער קאַטוילישער „קרײַ־צײַטונג“; מען לייענט דאָ אויך געטע און היינע... אידיש לערנען זיי די מיידלעך, נאָר לייענען אידיש לייענען זיי נישט... דער אידישער לערער איז אַ העברעער... מיט די אינגלעך, מיט לייבלען און אַשרן, לערנט ער תנ"ך און אַביסל העברעיש, וואָס קלעפט זיך צו זיי נישט... ער דערצײלט זיי אויך אידישע געשיכטע לויט יעבז, דאָס הייסט, אויפן שפּיץ מעסער.

איך האָב קיין אידישע געשיכטע נישט געלערנט נאָר אַזוי ווי איך האָב געלייענט קלמן שולמאַנס וועלט־געשיכטע (דברי ימי עולם), ווייס איך זייער אַ סך אידישע געשיכטע, גראָד אין שייכות מיט דער וועלט־געשיכטע און דער לערער וואונדערט זיך. ער זאָגט אַז דאָס איז מאַדערן. איך זאָג אים, אַז ווען שולמאַן זאָל געווען שרייבן דירעקט אידישע געשיכטע, וואָלטן מיר פון אים געוואוסט אַזוי פיל וויפיל מיר ווייסן ווען מיר לייענען יעבצן... אים געפעלט עס. און ער לאָזט זיך אַרײַן מיט מיר אין חקירות וועגן גאָר הויכע ענינים. איך זאָג אַרויס

קאפריזנע געדאנקען וועגן רמב"ם און שפינאזע, איך געפין אויס אין די דרייצן עיקרים פאנטעזים און ביי שפינאזען דעם רמב"ם גאט פרינציפ. איך רייך פון מענדעלסאָנס פילאָזאָפיע פון אידישקייט און איבערהויפט צעזינג איך זיך פאר אים מיט גאנצע קאפיטלען ישעיה אויף אויסווייניק און ווער דערביי צעפלאַמט... |

א פאַר וואָסן האָב איך פאַרבראַכט אין דעם הויז, וואו יעדער נייער פרימאָרגן איז געווען אַ נייע פרייד מיט דעם פעטער זלמנס אַ אינגל און מיינע אַ נייע פרייד מיט אַ שפּאַציר צו קלויך־ליבענטאַל, צום לימאַן וואָס פליסט דאָרט מיט אַ צווייג זיינעם דירעקט אין ים אַרײַן און צו דער טעפּעריי, וואָס שטייט אויפן וועג און אַ פויער פורעמט אויף אַ רעדל, וואָס ער דרייט מיט דעם פוס, טעפּ פון לײַ מאַן־בלאָטע; צו לײַסטראָרף און צום שוואַרצן ים, וואָס דאָרט איז ער גאָר גרין ווען ער איז רויק און אַז מען קוקט זיך איין אין דער ווייט, זעט מען דעם גרויסן לײַכט־טורעם, דעם „מאַיאָס“. איך פאַר אַ פאַר מאָל אין וואָך מיט דעם פעטערל אידלס עלטערע זין מיט פלייש אין יענע ערטער און בין דעמאָלט דער קאַסירער זייערער. איך באָד מיך און הער אויס פון די גרויס־ליבענטאַלער אינגלעך אַזעלכע לידלעך, וואָס אין גראַסעלעס הערט מען זיי נישט: „האַפּ טשיס טשאַק“... „אַברהמעד לע מלמד, איך האָב צו דיר אַ טענה“, „דער רבי איז געפאָרן אויפן ים“, „איי, וויי, שבת מאַכן“... און איך רויטל מיך פון דעם ניבול פּה...

איך בין אזוי פאַרנומען, אַז איך בין גאָרנישט חושד אַז ביי מיין פעטער אין שטוב איז דאָ אַ יונג פרום האַרץ, וואָס זוכט מיך, אַז אַליעטשאַק האָט ליב צו שטיין ביי דער טיר פונעם לערן־צימער, ווען איך צעפלאַם מיך בעת די „הויכע געשפרעכן“, וואָס איך פיר מיט דעם לערער. וואָס ווייסט דען אַ דרייצן יאָריק אינגל, וואָס זוכט זיין וועג און האָט אים נישט, וואָס פאַראַ געפילן ער קען דערוועקן ביי אַ צען יאָריק קינד מיט זיין ענטזיאַזם פאַר די נביאים און מיט זיינע קאפּריזנע חסירות איבער דעם רמב"ם און שפינאָזע, איבער קריסטנטום און אידנטום!... און וואָס ווייס דען דאָס צען־יאָריגע מיידל, וואָס אַזעלכעס עס האָט זיך באַזעצט אין איר יונגן האַרצן, וואָס אַזוינס איז עס אָט דער פּײַנלעך־זיסער שפור, וואָס איז פאַר־

בליבן נאך אַט דעם ענטוויאַסטישן בלאַנדרן אינגל, וואָס איז אוועק-
געפאַרן און האָט זיך מיט איר אַפילו נישט געזעננט! ...
אַליעטשקא, וואו דו ביזט ערניץ! ווען דו האָסט באַגריפן וואָס
ביי דיר אין האַרצן איז פאַרבליבן און דו האָסט דיך אַנטשלאָסן מיר
צו שרייבן דערפון, האָב איך שוין געהאַט נעכט נישט געשלאָפן, א גע-
פויניקטער פון א גאַנץ באַשטימטן געפיל, וואָס מאַכט אזוי פול דאָס
האַרץ ביז דערשטיקט צו ווערן און לאָזט נאָך זיך איבער אזא לייד-
סייט, וואָס לאָזט זיך מיט סיון זאך נישט אָנפילן. ביז היינט ווייס
איך נישט צי האָב איך נוט געטון וואָס איך האָב דיר נישט געענט-
פערט...

אין טיראספאל ביים דניעסטער

ווידער בין איך אין דער היים, אָבער דאָס מאָל באַשטימט שוין אויף אַ קורצער צייט. דער טאַטע איז געווען אין טיראספאל און דאָרט האָט מען אים געזאָגט, אז אויב ער וויל מיך דורכום מאַכן פאַר אַ בעל מלאכה, איז דאָס שענסטע אַן איינבינדער. והראיה, פאַראַן איז דאָרט אַן איינבינדער טולטשינסקי, האָבן זיינע צוויי זין, אויך איינבינדערס, אוועקגעשטעלט אַ גרויס געשעפט פון שרייב-געצייג און אַלע אָפיצירן, וואָס גיבן זיי ביכער צום איינבינדן, קויפן ביי זיי די שרייב-מכשירים פאַר די קאַנצלאַריעס און אויך האָבן זיי אַן אייגענע ביבליאָטעק, די איינציקע עפנטלעכע ביבליאָטעק אין טיראספאל, וואו מען נעמט אַרויס ביכער צום לייענען. דער טאַטע האָט שוין אַפילו גערעדט מיט די דאָזיקע איינבינדערס און זיי זיינען מסכים, נאָר דער טאַטע וויל איך זאָל מוֹך אַביסל צולערנען אין דער היים די מלאכה. און אזוי ווי דער בערדינער מלמד אַרבעט ביינאַכט איינבינדערין, איז אַ פּלאַן איך זאָל גיין צו אים זיך צולערנען..

איך ווייס, אז איך זינדיק דאָ, נאָר איך קען דאָ נישט פאַרהוילן דעם פּיין, וואָס איך האָב דורכגעלעבט אין די ביינאַכטן ביי דעם בערדינער מלמד אין שטוב, וואו זיין פרוי, אין דער לעצטער סטאַדיע פון שווינדזוכט, איז אין דער צייט ווען איך האָב געאַרבעט, געזעסן מיט די פּיס אונטער זיך אויף דער קאַנאַפּע ביי דער הרובע, און דער זיס-זויערער ריח פון איר קראַנקהייט, אויסגעמישט מיט דעם זויערן ריח פון איבערגעשטאַנענעם פאַפּ, איז מיר געגאַנגען אין דער נאָז. איינגעבונדן האָט דער בערדינער מלמד אַלטע קרבן מנחהס מיט צעריסענע און אויסגעטאַפטע בלעטלעך און מען האָט זיי באַדאַרפט

אויסלאַמען, אזוי אז עס פלעגט אַוועקגיין אַ פּאָר נעכט ביו מען האָט אַזאַ סידור אויסגעלאַמעט. די טעכניק פון דעם בערדינערס איינביי-דעריי, איז געווען די פרימיטיווסטע, וואָס מען קען זיך פּאַרשטעלן. גענייט האָט מען די קונטרסים אויף שפּיזלעך איינגעשטעקט אין אַ ברעטל און דערנאָך די שפּיזלעך אַרויסגעצויגן און אין די נעסטן דורכגעצילעט די פלעקסלעך. באַשניטן האָט מען דעם ספר אין אַ היַלצערנעם פרעם מיט אַ קיילִכיקן שאַרפן דיסק, צו וועלכן עס איז צוגעמאַכט אַ היַלצערן הענטל. איך האָב דעם גאַנצ ענין אָנגענומען ווי אַ ספּאַרט, ביי וועלכן מען מוז אויסשטיין די געפּאַרן און די אומבאַקוועמלעכקייטן, מיט וועלכע ער איז באַגלייט, און אזוי ארום האָב איך איבערגעטראָגן מיט געדולד דעם זיס־ווערן ריח פון דעם איינבינדערס אידענע, דאָס נודע לאַמען די צעריסענע סידורים און די מאַזאַליעס, וואָס איך האָב מיר אָנגעקוועטשט אויף דער האַנט מיט דעם הענטל פונעם דיסק.

אַזאַ איז זי געווען, די אַלמע איינבינדעריי. שפעטער, ווען איך בין אָנגעקומען אויף דער לערע אין טיראַספּאָל אין אַ ווערקשטאַט מיט אַ גיליאַמינע (אַ מאַשין צו שניידן פּאַפּיר), מיט אַ פּאַפּיע־מאַשין (אַ ווינקל־מאַשין צו שניידן קאַרטאָן, אַ ניי־מאַשינקע און אַן אייזער־נעם פרעס און איינגעבונדן האָט מען דאָרט נאָר נייע ביכער, האָב איך געפילט אין מיר אַ געוויסע גדלות מיט דער טעכנישער אַנטוויק-לונג, וואָס דאָס דאָזיקע פּאַך, אין וועלכן איך בין אַריינגעטראָמן, האָט דורכגעמאַכט. געווען אָבער דערנאָך צייטן, ווען איך האָב געפילט אַ דאַנקבאַרקייט צו מיין ערשטן לערער פון איינבינדעריי. געווען איז עס גראָד אין דער גרויסער שטאַט, אין אַדעס, וואו אָט די קענטענישן מיינע האָבן מיך אַריינגעפירט אַרבעטן אין דער איינבינדעריי פון אַ רוסישער אלמנה, וועלכע האָט טריי געהיט די טראַדיציעס פון איר מאַן, אַ קיעווער איינבינדער, און אויך פון זיינע קליענטן, מאַנאַכן, וואָס האָבן נישט פּאַרליטן מען זאָל זייערע הייליקע ספרים איינבינדן מיט מאָדערנעם געצייג, ווי אידן זיירן, להבדיל, עסן נישט קיין מאַל שינאָווע מצה אום פסח. דאָרט האָב איך מיך ספּעציאַליזירט אין איינ-בינדן אַלמע עוואַנגעליעס און „פּסאַלטי־רן“ (תהילים), וואָס מען פלעגט זייערע צעפרעסענע בלעטער באַדאַרפן לאַמען, נאָר אַנדערש

נייען און באשניידן זיי נישט מיט דער מאַשין, נאָר מיט דעם דיסק אינעם פרעס, כדי באַלד דערויף דעם שניט צו גילדן, פּאַלירן אים מיט אַ וואַלפּן-צאָן און אָפּשטעמלען אויף אים ראָזעטקעס אַלערליי מיט אַ לייש-אייזן. טאָולען האָט מען געמאַכט צו זיי הייצערנע און די רוקנס איבער זיי האָט מען אָפּגעקלאַפט און אויסגעקלייכקט מיט אַ ספּעציעלן אייזן, אַ „קאַשיר-אייזן“. באַצויגן האָט מען זיי אינגאַנצן מיט לעדער און אויך באַגילדעט די טאָולען און די רוקנס אויפן אַלטן שטייגער, מיט אַלטע געצייגן, מיט אָנגעגליטע אותיות, ווינקלען און ראַלעטקעס... די מאַנאַכן פּלעגן אָנקוועלן פון דער אַרבעט און דער-פאַר האָט מיר די אלמנה גערופן נישט אַנדערש ווי „סינאַטשעס“, זונדלעך, הייסט עס, און אינמיטן דער אַרבעט פּלעגט זי מיר צוטראַגן זיסע טיי מיט וואַרעניע...

::   ::   ::

אין טיראָספּאָל, האָט זיך אַרויסגעוויזן, איז צוליב מיר פּאַרגע-קומען אַ שטיקל סכסוך אין דער איינבינדער-משפּחה: דער אַלטער חנן טולטשינסקי, דער קאַפּ פון דער פּאַמיליע, האָט געוואָלט איך זאָל מיר לערנען די מלאכה ביי אים, זיין עלטערער זון, ישראל לייב סני-פּעלישסקי, האָט מיר געוואָלט צו זיך און זיינע צוויי זין, טביה קרעמער און שלום טולטשינסקי, וואָס האָבן אויך געהאט אַ געשעפט פון שרייב-געצייג און די קאַנצעסיע אויף דער עפּנטלעכער ביבליאָטעק, האָבן נאָר אַנדערש נישט גערעכנט, ווי נאָר אַז איך וועל אָנקומען צו זיי. דאָס איז מיר באקאנט געוואָרן שפּעטער. און דאָס איז גאַנץ פּאַר-שטענדלעך געווען: אַ פּערצן יאָריקער בחורל מיט אַ שם פון אַן עילוי, אַ טאַטנס אַ קינד, ווערט זיי אָפּגעגעבן אויף גאַנצע דריי יאָר אָן שום התחייבות פון זייער זייט, פאַר דעם בלוזן עסן און געלעגער, און איינבינדעריי איז טאַקע אַ מלאכה, וואָס האָט קיין גרונט נישט, ווי זיי זאָגן, נאָר אַ בחורל פון פּערצן יאָר, וואָס האָט זיך שוין צוגעלערנט אַביסל ביי אַ היימישן איינבינדער, פּאַרדינט זיך שוין דאָס עסן פון ערשטן טאָג אָן...

אויסגעפירט האָבן די צוויי זין מיט דעם געשעפט פון שרייב-
געצייג און ביבליאָטעק, וואָרום פונקט אזא ווי איד, דארפן זיי האָבן:
ערשטנס, איז שוין באַלד דער סעזאָן פון די „אומשעבניקעס“ (שול-
ביכער), צו וועלכע מען דאַרף קיין גרויס קענטעניש נישט האָבן;
צווייטנס, קומען אַרײַן אַלטע שול-ביכער צום פאַריכטן און מען קען
נישט צוליב זיי אָפּרייסן פון דער אַרבעט אַ מענטשן, וואָס אַרבעט
„האַלב-לעדער“; דריטנס, דאַרף זייער ביבליאָטעק האָבן ווער עס זאָל
אַרויסגעבן אַ בוך, ווער עס זאָל אַרײַנשטעלן די ביכער אין די שאַ-
פעס און ווער עס זאָל צוזאַמענשטעלן אַ נייעם קאַטאַלאָג און פירן
דעם לײענער-בוך און פערטנס, דאַרף דאָס געשעפט האָבן אַ שיק-
אינגל...

און אזוי איז עס געווען. אין אָט די אַלע אַרבעטן בין איד אַרײַן-
געשפּרונגען פון ערשטן טאָג אָן און מיט גרויס אינטערעס צו אַלץ.
איינע אַן אַרבעט נאָר האָב איד געטון, וואָס איז אין זייער חשבון
נישט אַרײַן: לײענען. שוין ביים צוריקשטעלן די ביכער אין די שאַ-
פעס, פלעג איד איינזינקען אויף אַ שעה צייט אין יעדן בוך, וואָס
האָט געצויגן מיין אויפּמערקזאַמקייט, פונקט ווי אין דער היים פאַר
מיין טאַטנס ספּריס-שאַפּע. דאָס האָט געקענט זיין אַ פּראַנצוויזישער
ראַמאַן פון גאַסטאַן די טירייל, קסאווע די מאַנטעפּען, גי דע מאַ-
פּאַסאַן אָדער זאָלאַ, די „מיסטעריען“ פון לאָרד ביראָן אָדער שעקס-
פירס אַ דראַמע, פּויליעס די געשיכטע פון דער פּילאָזאָפּיע אָדער היר-
פּאַליט טענס פּילאָזאָפּיע פון דער געשיכטע... דאָן קיכאַט אָדער אַ
דראַמע פון קאַלדעראַן דע לאַ באַרקאַ...

אַ מערקווירדיקע זאַך: אַ רוסישע ביבליאָטעק איז עס געווען, נאָר
קיין איין רוסישער שרייבער האָט זיך אין איר נישט געפונען, קיין
איינער נישט פון די רוסישע קלאַסיקער, קיין איינער נישט פון די
רוסישע קריטיקער און פּובליציסטן. איד בין צוגעפאַלן צו די ביכער
ווי אַ דורשטיקער צו אַ ברונעם און האָב קיין צייט נישט געהאט צו
פאַרטראַכטן זיך אויף אָט דער דערשיינונג, וואָס אַן „עפּנטלעכע ביב-
ליאָטעק“ פון אַ קרייזשטאַט האָט נישט ביי זיך די הויפּט-ווערק פון
דער רוסישער ליטעראַטור. דערנאָך ערשט, ווען איד האָב גענומען
איבערשרייבן דעם קאַטאַלאָג, איז מיין אויפּמערקזאַמקייט דערויף גע-

פאלן און איך האָב געפרענט וועגן דעם מיינע באלעבאטיס; נאָר זיי האָבן אַפילו נישט געוואוסט צי דאָס פעלט זיי. געוואוסט האָבן זיי נאָר, אז צוגעבן פון זיך אַליין עפעס צו דער ביבליאָטעק, טאָרן זיי נישט, ווען איך האָב זיי פאַרגעלייגט די ביבליאָטעק אָפּצופּרעשן מיט די רוסישע קלאַסיקער...

דאָס אייגענע פאַרקערט, אין דער איינבינדערזיי, וואו איך פלעג מיך אַמאָל פאַרלייענען ביים „פאנאָדערנעמען“ די נייע ביכער צום איינבינדן, האָב איך זעלטן אָנגעטראָפּן אויף אויסלענדישער ליטע-ראַטור אין רוסיש. די רוסישע פאַרלאַגן, די עלטערע, ווי די נייע: פ. מאַרקס און סיטין, האָבן זיך קאָנקורירט און פאַרלאַפּן איינער דעם צווייטן דעם וועג מיט אַרויסגעבן די רוסישע קלאַסיקער; די פאַמיר-ליען-זשורנאַלן, האָבן זיך אויך קאָנקורירט מיט רוסישער ליטעראַטור; צו די גרויסע רוסישע ליטעראַרישע און פּובליציסטיש-וואַגניקע זשור-נאַלן, ווי „רוסקאיע באַנאַטסטוואַ“, „רוסקי מיר“, זיינען דעמאָלט צו-געקומען נייע: „זנאַניע“, „אַבראַזאַוואַניע“, און אַפילו אַ נישט-דער-פאַרן אויג פון אַ לערן-אינגל אין אַן איינבינדערזיי האָט געקענט מערקן, אז וואָס ליבעראַלער אַ רוסישער פאַרלאַג איז געווען, אַלץ מער אויפ-מערקזאַמקייט האָט ער געשענקט דער רוסישער ליטעראַטור, די רוסישע שרייבער און פאַרקערט, וואָס רעאַקציאָנערער, וואָס „נאַציאָנאַליסטי-שער“ אַ רוסישער פאַרלאַג איז געווען, אַלץ ווייטער האָט ער זיך געהאַלטן פון רוסישער ליטעראַטור. ס'איז נישט קיין צופאַל געווען, וואָס דער מער נאַציאָנאַליסטישער צאַריש-געטרייער פאַמיליען-זשור-נאַל „ראַדינאַ“ האָט דעמאָלט געגעבן אַלס ביילאַגע אַן אילוסטרירטע אויסגאַבע פון דאַנטעס „געטלעכער קאַמעדיע“, בעת די מער ליבע-ראַלע „ניוואַ“ האָט געגעבן אַלס ביילאַגע די ווערק פון אַ רוסישן שרייבער.

און ווי זאָגט דאָס אינגל צום טאַטן ביים פרעגן די פיר קשיות פון דער הגדה: אז דו וועסט מיר נישט ענטפערן, וועל איך מיר אַליין ענטפערן; דאָס וואָס די באלעבאטיס האָבן נישט פאַרשטאַנען, האָט דאָס לערן-אינגל ממש אָנגעטאַפט מיט די הענט: די ביבליאָטעק איז געווען נישט בלויז אַן אַלטע, נאָר אויך אַ קאָנטראַלירטע פון דער צאַרישער רעאַקציע; די רוסישע ליטעראַטור, אַ ליבעראַלע, אַ קעמ-

פערישע קעגן דער צאריש-פעאדאלער פארנליווערונג, איז צו די ביב-ליאָטעקן, אין דער פראָווינץ, אלנפאלס, נישט צוגעלאָזט געוואָרן; אויף די פרוואַטע פארלאַגן האָט דער צארישער קאָנטראָל נישט געהאט אַזאַ שליטה, כאָטש אלץ האָט געדארפט דורכגיין די צענזור. דער געשעפט-לעכער אינטערעס, וואָס האלט די נאָז אויפן ווינט, האָט אָנגעשמעקט די ליטעראַרישע פּרעדיִלעקציעס פונעם רוסישן פּאָלק און דורך די פרוואַטע פארלאַגן האָט די ליבעראַלע רוסישע ליטעראַטור נוכר געווען די דאַמבע פון דער רוסישער צענזור און האָט פארפלייצט דעם רוסישן ביכער-מאַרק, איז אָנגעקומען צו די רוסישע לייענער-מאַסן און מיר איינבינדער זיינען געשטאַנען אינמיטן דעם שטראָם פון אָט דער פארפלייצונג.

ווער פון אונדז, איינבינדער, איז דורשטיק געווען, האָט זיך אָפגעשטעלט אויף אַ ווייל און געטרונקען. אין דער איינבינדעריי האָבן די באַלעבאטיס מיינע, מערסטנס פארנומענע אָדער מער פאַראינטערע-סירטע מיט זייער געשעפט פון שרייב-געצייג, ווייניק קאָנטראָל געהאט און איך האָב כמעט אומגעשטערט געלייענט אינמיטן דעם פונאַנדער-נעמען די בויגנס און נייען זיי. נאָר אַפילו שפעטער, ווען איך האָב געארבייט דאָס פאָך אין אַדעס, האָב איך מיך נישט געקענט אָפנע-וויינען פון אָט דעם „חסרון“, וואָס איז געווען צום שאָדן פון מיינע אַרבעטסגעבער. איינעם אַן אַדעסער באַלעבאָס מיינעם, דעם געלן שפי-טאַלניק — אַן אויפגעקלערטער און אַ ווייסער אין די קליינע אותיות-לעך — האָב איך געוואונען פאַר מיר דערמאָנענדיק אים דעם פאַרוואָגן פון דער תורה: „לא תחמוס שור בדישו“, זאָלסט נישט צושליסן דעם מויל פונעם אָקס בעתן דרעשן די תבואה... נאָר די מערסטע באַלע-באטיס מיינע האָבן נישט פאַרשטאַנען קיין פּסוקים... און איך האָב מיך דעריבער לאָנג נישט געקענט האַלטן אויף איין אַרבעטס-אַרט.

אין מיראַספּאָל האָב איך מיין קאָנטראַקט נישט געהאַלטן. נאָך אַנדערהאַלבן יאָר „לערע“, וואָס איז רייך געווען מיט אַלערליי דער-פאַרונגען אַ חוץ פאַך-קענטעיש, האָב איך גענומען מייין קלומעק און בין אַוועק קיין אַדעס. נאָר אין די אַנדערהאַלבן יאָר האָב איך מיך איינגעלעבט אין טיראַספּאָל אַזוי אַז מיר איז אַביסל שווער געווען צו פאַרלאָזן אָט די קרייז-שטאָט. געהאט האָב איך דאָ קרובישע משפחות

און האָב באַקומען חברים און געווען אזי עס אויך טיראַספּאַל, וואו
איך האָב געהאט דעם ערשטן קאָנטאַקט מיט דער סאָציאַליסטישער
באַוועגונג.

ערשטנס, האָט דאָ געוואוינט מיין מומע רחל, מיין טאַטנס א
שוועסטער, מיט איר פּאַמיליע, וואו איך האָב געמוזט קומען יעדן
שבת. דער פעטער איז געווען א איד א קבצן מיט א רייכן ברודער, א
גרויסער צעלניקער, זיינען דעריבער אויך די סינדער זיינע געווען צעל-
ניקער. דער עלטערער זון, איציק, איז ארומגעפאַרן אויף ירדנים מיט
פאַטשיילעס און איז געווען א יארידניק מיט אַלע חנדלעך, מיט ניבול
פה און א געוויסער מאָס הפּקות; דער צווייטער, פּנחס שמערל, איין
נאָמען מיט מיר, איז געווען אַנגעשטעלט ביי זיין פעטער אין קראָם
און גערופן האָט מען אים „די נקבה“, ווייל ער האָט זיך געהאַלטן אין
איין פּוּצן, אַן עכטער „נאַלאַנטעריינע פּריקאַזשטיק“; די שוועסטער
זייערע, גיטל, האָט זיך געהאַלטן פאַר גאָר א גרויסער שיינהייט און
געוואָרט אויף א חתן, וואָס זאָל נעמען אין גרן איר רייכן פעטער.
דער קליינער נחום האָט שוין אויך געהאט א שטעלע ביים פעטער,
נאָר ער איז נאָך נישט געווען פאַרצעלניקט און איז געווען א מבין אויף
די עלטערע, און דער קלענצטער, חיים, איז נאָך געגאַנגען אין חדר.

די צווייטע קרובישע שטוב, וואו איך האָב מיך באַדאַרפט ווייזן
פון צייט צו צייט, איז געווען דעם פעטער וועלולס, מיין טאַטנס א
פעטער, וואָס האָט געוואוינט ביים וואָקזאַל און איז געווען א תבואה-
מעקלער, נאָר נאָך אַזא רויקן מעקלער און איבערהויפט נאָך אַזא
רויקן מענטשן איז שווער צו טרעפן. צי דערפאַר האָט זיך אַזוי אָנ-
געזען די בייזקייט פון זיין אידענע, נאָר אַזא שם האָט זי געהאַט.
זייער טאַכטער, דבורהקע, האָט געשטמט פאַר א חכמת און א בריה,
איינע אין דער וועלט, און האָט אויך געוואָרט אויף א חתן. איין זון
זייערער, פיניע, דער עלטערער, האָט געאַרבעט ביים וואָקזאַל, דער
צווייטער, בעניע, איז געווען א „נאַלאַנטעריינע פּריקאַזשטיק“, שוין
אַן עלטערער און א קלוגערער, ווי מיין קוזען פּנחס שמערל. דער פּע-
טער וועלולס האָט געהאַט א צוגאַב-פּרנסה: ביי אים אין שטוב פלעגן
זיך אָפּשטעלן קריסטלעכע אַרמענער, „מאַכעס“ האָט מען זיי גערופן,
אפּשר ווייל מען האָט זיי געהאַלטן פאַר עמלקים און עס זאָגט זיך וועגן

זיי אין דער תורה: „מחה תמחה את זכר עמלק“. זיי פלעגן אומפאָרן זאַמלען אויף קלויסטערס אָדער אויף ריזע-הוצאות קיין ירושלים און צום הייליקן באַרג אַפּאָן.

איך האָב אויך אַמאָל באַדאַרפט צוגיין צו מיין טאַטנס שווער, פייסע קאַושאַנסקי, וואָס האָט דעמאָלט געוואוינט אין טיראַספּאָל. ער האָט געהאט התונה געהאט צום צווייטן מאָל פאַר דער אלמנה פון אַ געוועזענעם אידישן גוטבאַזיצער, באומשטיין, און גייען פלעג איך אויך צו מיין צווייטער מאמעס אַ פעטער מיט אַ מומע, אַרימע נאָר האַרציקע מענטשן, וואָס האָבן געהאט אַ מיידל, אַזאַ האַרציקע ווי זיי און איך שעם מיך נישט צו זאָגן, אַז איך האָב זי אַמאָל אַ קוש געטון אָט אַזוי פשוט, ווייל איך האָב מיך געפילט גוט און זי איז רויט געוואָרן און האָט מיך אויך אַ קוש געטון און מיר האָבן דערביי ביידע נישט געהאט קיין זינדיקע געדאַנקען און אויך נישט קיין ראָד-מאַנטישע, כאַטש איך בין שוין דעמאָלט אַלט געווען גוטע פּופּצן יאָר און זי גוטע פּערצן. געוואוינט האָט אויך אין טיראַספּאָל מיין צוויי-טער מאמעס אַ שוועסטער, וואָס האָט געהאט אַ שטוב מיט קינדער און צווישן זיי די שיינע און קלוגע מאַיקע, מיט די דויט-גאַלדענע האָר און איך האָב זי אין געדאַנק פאַרגליכן צו דער שיינער ניטל קויפּמאַן, אַ פּריינטל מינע אין גראַסעלעס, וואָס איך האָב זי געהאלטן פאַר דעם שענסטן און קלינסטן מיידל אין דער וועלט און האָב נישט געקענט צוהערן גלייכגילטיק ווען מען האָט זי עמיצן געשדכנט...

פאַר די אָנדערהאַלבן יאָר, האָב איך אין טיראַספּאָל אויך באַ-קומען חברים; אַ פאַרביק געזעמל חברים, קען איך זאָגן; ערשטנס, מינע אַרבעטס חברים: אַ קעשענעווער, אַ בערשאַדער, אַ קאַכאַווסער איינבינדער-אינגל, וואָס זיינען פאַרוואַגלט געוואָרן קיין טיראַספּאָל, ווייל זיי האָבן געהערט, אַז טולטשינסקיס איינבינדעריי איז די בעסטע דעקאַמענדאַציע פאַר אַדעס, וואוהין עס האָט זיי געצויגן. און איינער פון די חברים, דער בערשאַדער, האָט אַ ברודער, וואָס קומט קיין טיראַספּאָל צום פּרוכט-סעזאָן, אַלס „פאַקאָוושטישק“, דאָס הייסט פאַקעווען פּרוכט אין קיישלעך און קעסטלעך צום עקספּאָרט, וואָס דאָס פאַדערט אַ געוויסע פּלינקייט און געניטקייט, און דער בתור ברענגט מיט זיך אַ צווייטן און אַ דריטן פון דעם מין פייגל, וואָס דער פּרוכט-

סעזאן ציט צו צו זיך פון די ווייטע פאָדאָליער שטעטלעך. זיי טראָגן אַרײַן אַ טאָן פון הפּרות, פון קױטקױט אין אונדזער אינגלשער חבּרױשקױט און שפּילעוודיקױט, אַ מײַן טײוולקסױט צו די קטורת, וואָס מען האָט גערעמפּט אינעם בית המּקדש... אַ צװײטע גרופּע חבּרים מײנע זײנען מײנע פּרײנטלעך, גאַלאַנטעריינע פּרױקאָזשטשקעס און זײערע חבּרים, וואָס קומען זיך צונױף אין די שבתים דערצײלן מעשױות, זאָגן וויצן און זײנען טעאַטער־לײדלעך. באַזונדער האָט זיך צװײשן זײ אױסגעצײכנט דערמיט דער קלײנער ליפּאָוועצקי. אַ דריטע גרופּע באַשטײט פון וואױלקענער, אינגלעך, וואָס לײענען העברעיִש און אין די שבתים טרעפּט מען זיך מערסטנס אין שײל, וואו מען כאַפּט זיך צו, כּלומרשט אין שפּאַס, צו אַ בלאַט גמרא, אָדער אין דער ציר ניסטישער בײבליאָטעק, וואו מען לײענט „העולם“ און „השלוח“... צװײשן זײ איז דאָ יאַנקל ראַבינאָוויטש, וואָס שרײבט. ער שרײבט „מאמרים“ אינעם סטײל פון די וואָס דרוקן זיך אין „כנסת“, „האסױף“, „העתיד“, „תּלפּיות“. איך נעם דעמאָלט אױך שרײבן „מאמרים“, אינס פירירט אין ד. פּרױשמאַנס „התקוה והזכרון“, און מיר קומען זיך צו־נויף זײ פּאַרלײענען פאַר די חבּרים.

דאָס געשעפּט פון מײנע באַלעבאטים, די ברידער קרעמער און טולטשינסקי (די פּאַרשידנקױט פון די פּאַמילײען-נעמען נעמט זיך פון אַן אַלטן מיטל קעגן גײן דינען פּאַניען) איז געווען אַ גלענצנדער באַאָבאַכטונגס פונקט פון דער אידישער און אַלגעמײנער געזעלשאַפּט־לעכקױט אין דער דאָזיקער קרױז־שטאָט. ארײַנקומען פּלעגט אַהין כמעט יעדן פּאַרנאַכט דער רוסיש־לערער קאַטלאָווקער, אַן אַלטער בחור, אַ לאַנג אײנגעזעענער ליטוואַק מיט אַ פנים פון אַ טאָטער, וואָס האָט ליב געהאַט רײדן ניבול פּה און אױסדערצײלן אַלץ וואָס ער האָט זיך דערוואוסט אין די שטיבער, וואו ער האָט געהאַט זײנע לעקציעס, און זײנע לעקציעס האָט ער געהאַט מערסטנס אין די רײכערע אידן־שע הייזער. קומען פּלעגט אַהין צוליב דעם זעלבן צוועק אױך דער פּאַטאַגראַף גראַסמאַן, אײנער פון די צװײ פּאַטאַגראַפן, וואָס האָבן „באָזאַכט“ דעם סטראַטעגישן פונקט אױף דער הױפּט־גאַס, בײ דער בריק, וואו עס האָבן געמוזט דורכגײן אַלע זעלנער און אָפּיצירן פון די קאַזאַרמעס, פון דעם אָפּיצירן־שטעטל (דער קרעפּאַסט) און פון

דעם אפיצירן-קלוב. אריינקומען אהין פלעגט דער פראוויזאר (פאר-מאצעווט) דאדלאָוו, וואָס האָט געלייענט דעם „וואַסכאָד“ און די אויסגאבעס פון דער „חברה מפיצי השכלה“ אין רוסיש. עס פלעגט אויך אריינקומען דער קאָרעספּאָנדענט פון „אָדעססיא נאָוואַסטי“, אַווערבוך, א זינדל פון א רייכן קרעמער; די ברידער יודעליעוויטש, איינער — דער באַלעבאָס פון דער טיראַספּאָליער דרוקעריי, וואָס האָט פריער באַלאַנגט צום „גאַלאַווא“ פון דער שטאָט (בירגערמייסטער) און דער צווייטער א שילדן-מאַלער. אַלץ „אינטעליגענץ“ און געלופֿט טערט האָט זיך דאָרט די שטאָט-פּאָליטיק, פון די וואַלן אויף קאָזיאַנע ראַבינער ביו די אינטימסטע רכילותן.

געווען איז דאָס געשעפט אויך דער זאַמלפּונקט פון די אַפיצירי-שע און גימנאַזיסטישע רכילותן. דאָרט פלעגט מען זיך דערוויסן, למשל, אז די וואונדער־שיינע און לעבנסלוסטיקע גימנאַזיסטקע ראַיא, שוואַנגערט פון איר אייגענעם פאָטער, א פאָדפּאַלקאָוויק; אז אין אַפיצירן-קלוב האָט אויסגעבראַכן א גרויס געשלעג ביי די קאַרטן; אז דער „איספּראַוויק“ (פּאָליציי־שעף איבערן קרייז) האָט זיך צעקריגט מיט דעם „בלאַגאַטשינע“ (קרייז־גלח).

אין יענעם געשעפט האָב איך מיך אויך געקענט דערוויסן. אז פּאָליציי איז געפאלן אויפן שפור פון א חברה סאָציאַליסטן און אז צווישן זיי, זאָגט מען, איז דאָ א בחורל פון גראַסעלעס, וואָס פירט זיי...

און אזוי ווי דאָס בחורל פון גראַסעלעס איז געווען נישט קיין אַנדערער ווי דאָס זעכצן־יאָריקע אינגל, וואָס איז דערביי געשטאַנען און אריינגעקוקט אין א ניי בוך פונעם פאַרלאַג „זנאַניע“, וואָס מען האָט אַריינגעבראַכט צום איינבינדן, און כאַטש קיין פירער איז ער נישט געווען און די גאַנצע חברה „סאָציאַליסטן“ איז באַשטאַנען פון די פאָר איינבינדער-אינגלעך, א פאָר סטאַליער־אינגלעך, דאָס בחורל פונעם שלאַסער פּאָלאַקאָוו און זיין שוועסטערל און איינער פון מיינע וואוילקענעוודיקע חברים, וואָס צו אים אין די הענט איז אַריינגע-פאלן „די מעשה מיט די פיר ברידער“, געדרוקט אויף ציגאַר־פאַפּיר, און מיר האָבן עס אינאיינעם געלייענט און קאַמענטירט... האָב איך דעריבער פּאָוואָלינקע אַוועקגעלייגט דאָס בוך, אַראָפּ אין קעלער, וואו

עס איז געווען די איינבינדעריי און אויך מיין געלעגער און אין א שעה ארום, האָב איך מיך שוין געווינט מיט דער באַן, גלייך קיין אַדעם.

וויכטיק איז נאָר דערביי צו דערציילן, אז אויף הוצאות קיין אַדעם האָב איך באַקומען ביי אַ גאַנץ מאָדנעם חבר מיינעם, אַנדריי זובקאָוו, אַ שכן אין דער דירה פון מיינע באַלעבאטיס, אַ יונגער קאַ-צאַפּ אַ גבר, וואָס האָט זיך פאַרנומען מיט ליכט מאַכן פאַר דעם קלויסטער פון די „ראַסקאַלניקעס“, ווי מען האָט גערופן די קאַצאַ-פעס, דאָס הייסט, אָפּגעשפּאַלטענע פון דער פּראַוואַסלאָווער קירכע. געשטאַנען אין זייער קלויסטער אינעם יאַר, אינעם גרוב, הייסט עס, וואָס האָט צעטיילט די שטאַט אויף צווייען: אויבן די הויפט-גאַס, די פּאַקראָווסקע, מיט דעם בלוואַר, מיט די פּראַוואַסלאָווע קלויס-טערס, אַ מאָנאַסטיר אין גרינס פאַרזונקען, די אַפּטייקן, די קראַמען, די אַלטע קראַמען, דער מאַרק, די באַלעבאטישע שילן... און אונטן — די „ציגיינערישע גאַס“, דאָ וואוינען די קאַצאַפעס מיט זייער נידעריקן קלויסטער אָן גלעסער, וואָס רופט זיינע גלויביקע קלאַפּנדיק מיט אַ וואַלגערהאַלץ אין אַ בלעך, די בעל מלאכהשע שיל, להבדיל, און טויזנט מאָל להבדיל, דאָס בית הזונות...

דער דאָזיקער „חבר“ אַנדריי, אַן איידעם אין אַ משפּחה ראַסקאַל-ניקעס, גרויסע צלמניקעס און פרעסער, פירט זיך אין אַלעם איבעריקן לויט דעם אַלטן שטייגער, פרעסט און זויפט, שלאָגט דאָס ווייב, ווי עס איז פּאָרגעשריבן אינעם „דאָמאַסטרוי“, ליענט אַ סך, איבער-הויפט געשיכטע פון גלויבנס און סעקטעס אין רוסלאַנד, האַסט די ראַמאַנאָוס און וואַרט אויף זייער גיכער מפּלה... מיך רופט ער פינדאָר אַנדראַמאַכאָוויטש, ווייל ער טרעפט מיך אָפט ליענען די אַלט-גריכישע אַדעס און איך אים דערפאַר אַנדראַגיי אַנדראַניקאָוויטש; אַנדראַגיי צוליב זיין גבורה און אַנדראַניקאָוויטש צוליב זיינע קענטענישן אין דער געשיכטע פון דער ביזאַנטישער אימפעריע, וואָס האָט זיך פאַר-ענדיקט מיט דעם קעניג אַנדראַגיי...

אַנדראַגיי אַנדראַניקאָוויטש האָט אַפילו נישט איבערגעציילט וויפּל רובלדיקע פּאַפּירלעך ער האָט מיך אין דער האַנט אריינגערופט, ווען איך האָב אים אויף קורץ דערציילט, אז איך מוז עוקר זיין. ער

איז דעמאלט געווען בנילופין נאך א נאנצער קווארט רויטן וויין, וואס ער האט אויסגעטרונקען און האט מיך נאך געבעטן איך זאל אים שרייבן ווי האלט עס מיט די „זאכאסטאָווקעס“ אין אדעס...

:: :: ::

ווען איך בין צוריקגעקומען, אין פיר יאָר אַרום, א צוואנציק יאָריקער, קיין טיראספאל פאר אן ארבעטער צום עלצטן ברודער פון מיינע געוועזענע באלעבאטיים, האָב איך שוין געהאט א סך וואָס צו דערציילן מיין חבר דעם רעוואָלוציאָנערן ראַסקאָלניק וועגן שטרייקן און דעמאָנסטראַציעס און האָב אויך מיטגעבראַכט מיט זיך פאר אים עטלעכע נומערן „איסקראַ“, וואָס ער האָט זיי ממש איינגעשלאַנגען. געווען איז עס דאָס יאָר פון דער גרויסער שטרייק-באַוועגונג איבער גאַנץ רוסלאַנד, אָנגעהויבן פון די „ניעזאוויסימלעכע“ (פירער פון זוכאַט טאָווס אַנטיפּאָליטישע לעגאַלע פּראָפּעסיאָנעלע פּאַרטייען) און פאַר-וואַנדלט אין אַ פּאָליטישער אַקציע דורך דער רוסישער סאַציאַל-דע-מאָקראַטישער פּאַרטיי. דערנענטערט האָט זיך די צייט ווען איך האָב מיך געדאַרפט שטעלן צום „פּריזיוו“ און מיינע חברים האָבן מיך גע-ראָטן איך זאל מיך ווייניקער וואַרפן אין די אויגן אין אַדעס, וואו מיין לאַגע איז געוואָרן געפערלעך, כדי איך זאל אָנקומען אין דער אַרמיי אַ נישט אָנגעמערקטער.

מיר געדענקט זיך ווי איינס פון די אַרטיקלען אין דער „איסקראַ“ ספּעציעל וועגן דער באַוועגונג, איז אַנדראָגני אַנדראָניקאָוויטשן באַזונ-דער געפּעלן געווען מיט זיין שאַרפּן פּאָלעמישן טאָן. געווען איז עס אַן ענטפּער דעם פּראָפּעסאָר אָזיעראָוו, דעם טעאָרעטישער פון דער זוכאַטאָוויטשינע, וועלכער האָט זיך פאַרגונען צו פאַרגלייכן די סאָ-ציאַל-דעמאָקראַטישע פּראָקלאַמאַציעס קעגן דער באַוועגונג מיט הייסע פּירעזשקעס פונעם מאַרק, וואָס אַז זיי קילן זיך אָפּ קען מען זיי אין מויל נישט נעמען. „ליעבעזיטיע, ליעבעזיטיע!“ — האָט „איסקראַ“ געשריבן — לעקט, לעקט!... דאָס דערמאָנט אים — האָט מיין חבר דער קאַצאַפּ געזאָגט — די באַרימטע קאַריקאַטור, וואָס שטעלט פאַר ווי די פּראַנציזישע ברושוראָזיע אין 1871 לעקט אַ גרויסן שטיוול

אוועקגעשטעלט אויף א פיערעסטאל, דעם שטיוול פון דעם דייטשן אינוואזאָר... מען דאַרף נאָר אויף דעם שטיוול אויפשרייבן ניקאָלאַי דער צווייטער און אויף די לעקער די נעמען פון דעם מאַסקווער פּראָ-פעסאָר און פון זיינע אַדעסער, מינסקער און ווילנער תלמידים...

ביי מײן קומען קיין טיראַספּאָל צום צווייטן מאָל, האָב איך שוין געטראָפן דאָרט אַ שטיקל פּראָפעסיאָנעלע באַוועגונג. אַ ספּאַנטאַן אויפֿ-געקומענע איז זי געווען, פון קיין שום פּאַרטיי נישט אָנגעפירט, כאָטש געווען זיינען שוין דעמאָלט אין טיראַספּאָל אַלערליי סאָציאַליסטישע סימפּאטיקער: סאָציאַל-דעמאָקראַטן, עס-ערן און ציוניסטישע. ספּאַנט-טאַן האָבן זיך אָרגאַניזירט די סטאַליערעס פון ווייסער אַרבעט, בױר-סטאַליערעס, האָבן אַרויסגעשטעלט פּאָדערונגען און האָבן זיי באַלד געוואונען. די זעלבע סטאַליערעס, וואָס האָבן זיך אָרגאַניזירט צום שטרייך, האָבן באַלד דערויף זיך אָרגאַניזירט אין אַן אַמאַטאָרן-טרופע און געשפּילט גאָלדפּאַדנס „קאָלרוניע“.

אויפֿגעהאַלטן האָט זיך דעמאָלט אין טיראַספּאָל אַ געוויסער צווי-מער און זיינע אַ שוועסטער, בונדישע טוער, ווי זיי האָבן זיך מיר פּאַרנעשטעלט, ווען מיר האָבן זיך געטראָפן ביי זייערן אַ פעטער, דעם כמעט בלינדן מאַלער מאיר צוזמער, ביי וועלכן איך האָב מיך אויסגעלערנט מאָלן געפאַרבטע פּאַרקעטן. נאָר אין טיראַספּאָל איז קיין אַטמאָספּער נישט געווען פאַר אַן אָרגאַניזאַציע פון מאלער און אויך נישט פאַר „בונד“. פון דאָרט זיינען די צוויי טוער פון „בונד“ אוועק צו דער גרעניץ קיין אַמעריקע.

אין טיראַספּאָל איז בכלל קיין אינדוסטריע נישט געווען. אויף דער ציגיינערישער גאַס, ווי מען האָט גערופן די שטאַט-טייל, וואָס איז אָפּגעטיילט מיט דעם „יאָר“, האָט מען, אזוי ווי אין גראָסעלעס, געזינדן-ווייז געאַרבעט דורך די נעכט און געגרייט פעלצן און קומש-מעס צום יאָר-יאָר, וואָס האָט זיך דאָרט געשטעלט האַרבסט-צייט, דעם 25 אָקטאָבר, אויף אַכט טעג. אויף דעם זעלבן אופן האָט מען געאַרבעט שטיוול און זאָטלען פאַר די רעגimענטן אינפאַנטעריע און דראַגונער, וואָס זיינען דאָרט געשטאַנען און פאַר דעם יאָר-יאָר. נאָר די ציגיינערישע גאַס האָט אויך געשמט מיט אירע מעסער-העלדן און „אַלפּאַנסן“, וואָס האָבן געשיצט נישט נאָר זייערע „נקבות“, וואָס

האָבן זיי די פארדינסטן אָפּגעגעבן, נאָר אויך אַמאָל, פאַר אַ טרונק
בראַנפן, אַ שניידער־יונג אָדער אַ שוסטער־יונג, וואָס האָט געהאַט אַ
סכסוך מיט אַ באַלעבאָם...

געהאַט האָט טיראַספּאָל אַ טאַרטאַק, אויף וועלכן עס האָבן גע-
אַרבעט קאַצאַפּעס, וועלכע האָבן געהאַט אַ באַזונדערן אופן ווי צו
פאַרטיידיקן זייערע לוינען: אָנשיכורן זיך און זיך אַוועקלייגן קעגנ-
איבער ביים אַראָפּאַנג צום דניעסטער, וואַרטן ביז דער באַלעבאָס וועט
שיקן פּרעגן פאַרוואָס זיי גייען נישט אַרבעטן... ביים ברעג דניעסטער
איז אויך געשטאַנען אַ פּאַפּיר־פאַבריק, וואָס האָט געפּוסטעוועט.

די איינציקע פאַבריק, וואָס האָט געאַרבעט אין טיראַספּאָל איז
געווען דאָנאַוואָיס טאַבאַק־פאַבריק. מיט אייניקע יונגע אַרבעטער פון
דער טאַבאַק־פאַבריק האָבן איך געשלאָסן קאַנטשאַפּט און האָבן זיי
לייכט באַוואויגן צו אַרגאַניזאַציע. זייער פּאַפּולער איז דעמאָלט געווען
דער שטרייק אין דער אַדעסטער טאַבאַק־פאַבריק פון וואַכאַווסקי. וועגן
דעם שטרייק האָט מען געזונגען אַ ליד, וואָס האָט געהאַט אַ ראָמאַנט-
טיש־דראַמאַטישן הינטערגרונד, וועגן די מיידלעך און דעם מייסטער
און ווי מען האָט דעם מייסטער באַגאַסן דאָס פנים מיט אָלים (ווייט-
ריאָל). דאָס ליד האָט מען געזונגען אין שטעט און שטעטלעך נישט
ווייניקער ווי דאָס ליד פון דעם „גרויסן נאַבאָר" און פון קעשענעווער
פּאָגראַם און פון די דראַמאַטישע ליבעס וואָס האָבן זיך פאַרלאָפּן אין
זיי. די אינגלעך און מיידלעך פון דאָנאַוואָיס טאַבאַק־פאַבריק אין טיר-
אַספּאָל האָבן דאָס ליד געזונגען מיט אַ באַזונדערן כוונה און איך
האָבן זיי נאָך דערציילט אַלערליי איינצלעייטן וועגן דעם שטרייק, וואָס
זיינען מיר גוט באַקאַנט געווען, מחמת געאַרבעט האָט אויף וואַכאַווס-
קי פאַבריק מיין פעטער לייב קורלאַנדס אָן איידעם, מאָטל אַרלינסקי,
און אַ ברודער פון מיינעם אַ חבר, דעם איינבינדער און שפּאַלידער
מיראַן פּאַרטנאָי (אין איין צייט מיט מיר געקומען קיין כּונאַס איי-
רעס און געווען פון די ערשטע מיטגלידער אין „ביבליאָטעקאַ רוסאַ"),
וואָס ביי זיי איז שטוב פּלעג איך איבערנעכטיקן אַמאָל ווען מיין וואויר-
נונג איז געוואָרן אומזיכער. עס האָט לאַנג נישט געדויערט און ראָ-
גאַוואָיס טאַבאַק־פאַבריק איז אַרויס אין שטרייק. דער שטרייק האָט
לאַנג נישט אָנגעהאַלטן. דעם אַלטן דאָנאַוואָיס זין, ליבעראָלן און ציו-

ניסטן, האָבן זיך אַרײַנגעמישט און דער אַלטער האָט נאָכגעגעבן. נאָר פאַרבליבן איז פון דעמאָלט אָן אַ פאַרבינדונג צווישן מיר און יענע „אינגלעך און מיידלעך“. מיין קאָנטאַקט מיט זיי האָב איך געהאַט דורך דעם הויף הינטער דער איינבינדעריי פון דעם אַלטן טולטשינסקי, וואָס איז זיך צונויפגעקומען מיט דעם פאַבריק־הויף און איז אַרויס־געקומען צום דניעסטער.

אינעם הויף וואָס הינטער דעם אַלטן טולטשינסקי איינבינדעריי האָט געוואוינט אַ שניידער־פאַמיליע. איך פלעג אָפט פאַרפירן אַ שמועס מיט די קינדער, איבערהויפט מיט איינעם פון די זין, אַ גאַנץ אינטער־לגענטער בחור, וואָס פלעגט אויסזינגען ביי דער אַרבייט דעם גאַנצן גאָלדפאַדן־רעפערטואַר, איבערהויפט פון „דאָקטאָר אַלמאַסאַדאַ“. איך האָב אָנגעהויבן פון אָט דער שוואַכער זייט זיינער, פון טעאַטער. פאַר־וואָס זאָל ער נישט צוזאַמעננעמען נאָך אַזעלכע ווי ער און שטעלן אַ ספּעקטאַקל און בכלל צוזאַמענקומען זיך און לייענען? ... און אַז ער האָט זיך גענומען קלאָגן, אַז דערצו איז קיין צייט נישטאָ, ווייל מען דאַרף אַרבעטן דורך די טעג און דורך די נעכט, האָב איך אים שוין גענומען דערציילן, אַז אין אַדעם אַרבעט מען שוין נאָר צען שעה און שניידער־געזעלן האָבן צייט צו גיין אויף אָוונט־לעקציעס אין פּאָלקס אוניווערזיטעט און אַז איבער דער גאַרער וועלט פּאָדערן די אַרבע־טאַרער מען זאָל אַרבעטן נאָר אַכט שעה אין טאַג, טאַקע כדי זיי זאָלן האָבן צייט צו לייענען און צו גיין אין טעאַטער און טאַקע אַליין צו שפּילן טעאַטער... און אַז אויב ער וויל, וועל איך אים געבן אַ ביכל וואָס רעדט וועגן דעם אַכט־שעה־דיקן אַרבעט־טאַג, וואָס די אַרבע־טער פּאָדערן...

נאָר איציק, אַזוי דאַכט זיך האָט ער געהייסן, דער הויכער שניידער־בַּחור, וואָס איז די גאַנצע צייט געשטאַנען און געקוקט אויף מיר מיט אַ חשד. האָט זיך דערויף אָנגערופּן:

— דו מיינסט אודאי אַז איך ווייס נישט, אַז דאָס וואָס דו רעדסט איז סאַציאַליזם? אַז ווען דו אַנטלויפסט נישט דעמאָלט פון דאַנען מיט דייע ביכלעך, וואָלט מען דיך מיט קייטלעך אַוועקגע־פירט? ווילסט מען זאָג אונדז קיין סיביר פאַרשיקן? מיר זיינען מיר

ציוניסטן, זיינען מיר. קיין אמעריקע, זעסטו, וואָלט איך געפֿאַרן און נישט אָנקוקן דאָס חזיר-לאַנד...

נאָך אזא טענה, איז דעמאָלט שווער געווען צו ריידן מיט אזא מענטשן. אין דעם וואָרט חזיר-לאַנד האָט זיך געהערט די גאַנצע פֿאַר-ביטערונג פון אידן קעגן דעם צאַרישן רוסלאַנד אונטערן פֿרישן איינ-דרוק פון דעם קעשענעווער פּאַגראָם. אין טיראַספּאָל, וואָס איז אזוי נאָנט פון קעשענעוו, איז ממש די לופט אָנגעזאַפט געווען מיט אַט דער פֿאַרביטערונג. אינמיטן גאַס, פֿאַר דער ריי קראָמען מיט דעם פּאַדאַשעק, פֿלעגט זיך יעדן טאָג אַוועקשטעלן אַ בלינדער איד — דאַכט זיך דער זעלבער מאיר וואָלאַך, וואָס זיינס אַ ביכל מיט די לידער וואָס ער האָט געזונגען: „די טרער“, „דער מלאַך דומה און דער בעל דבר“, איך האָב בראַשירט אין דוכנאָס דרוקעריי אין אַדעס — און זינגען דאָס ליד פונעם קעשענעווער פּאַגראָם: אוי דו גאַאָט אין הימל, קוק שוין אַראָפּ אויף אונדז!... און אָנגעזאַפט איז אויך געווען די טיראַספּאָלער לופט מיט פּאַגראָם-שטימונג. מיר געדענקט זיך ווי מיטקא, אַ שייגעץ אַ „גאַלאַוואַריעז“, אַ זון פון דער גויישער בעקערקע, וואָס האָט געוואוינט לעבן דער באַד ביים דניעסטער, האָט אינמיטן גאַס אַ פּאַטש געטון אַ אידיש בחורל, וואָס האָט געוואָרפֿן איינגלעך אויף זיין שוועסטערל, וועלכע פֿלעגט שטיין מיט בייגל אין מאַרק, און דאָס בחורל האָט גענומען לויפֿן איבער דער גאַס און שרייען: גוואַלד, מען שלאָגט אידן!... מיטקא איז באַלד אַנטלאָפֿן און דאָס בחורל האָט מען קוים איינגעהאַלטן: שריי נישט, וועסט אומגליקלעך מאַכן אַ שטאַט מיט אידן!...

דער ציוניזם אין טיראַספּאָל האָט דעמאָלט געבליבן. געהאַט האָבן די ציוניסטן אַ ביבליאָטעק, אָנגעפירט פון אַ געוויסן פּראַנץ. זיי פֿלעגן אַראָפּברענגען די אָנגעזענסטע ציוניסטישע טוער און רעדנער: כאָ-לאָדענקאָ און קאַחאַן בערנשטיין פון קעשענעוו, סאַפּיר פון אַדעס, מיאַמקין פון יעליסאַוועטראַד, שיינקין פון באַלטע, צוועלף-יאָריקע אינגלעך האָבן געהאַלטן ציוניסטישע דרשות אין די שילן. געווען אַפֿלו שפּראַצונגען פון משה עפשטיינס ציוניסטישן סאַציאַליזם, נאָר „בונד“ און „איסקראַ“ האָבן זיך אין דער קרייז-שטאַט נישט אָנגענומען. מער מזל האָבן געהאַט די עס-ערן. צווישן די גימנאַזיסטן — געווען איז

אין טיראספאל א „פראָנימנאזיע“, א פיר-יאָריקע מיטלשול — האָט דעמאָלט געפירט אן עסערישע אַניטאַציע מיינער אַ חבר פון גראָד סעלעס, בלינדער, וואָס האָט שוין געהאט באַוווּזן אויפצוהויבן די פויערים אויף אַ נאָנטן גוט, וואָס זיינער אַ פעטער האָט געהאַלטן אין אַרענדע.

מערקווירדיק איז, אַז דער זעלבער לערער קאַטלאָווקער, דער ליט-וואַס מיט דעם טאַטערישן פנים, וואָס האָט מיט פיר יאָר צוריק גע-וואוסט צו דערציילן ביי די איינבינדער אינעם געשעפט, אַז פּאָליציי איז געפאלן אויפן שפור פון אַ סאַציאַליסטישער גרופע אָנגעפירט פון אַ גראָסעלער בחורל און איך האָב צוליב דעם געמוזט עוקר זיין, האָט דאָס מאָל אויך דערציילט אין דעם זעלבן געשעפט, אַז פּאָליציי זוכט ארום דעם גראָסעלער בחורל בלינדער, וואָס פירט אן אַניטאַציע צווישן די גימנאַזיסטן. איך האָב באַלד צו וויסן געגעבן וועגן דעם בלינדערן און ער איז טאַקע באַלד געלאָרן פון טיראספאל.

פון מיין פּאָסטן אין דער איינבינדעריי, פלעג איך באַאָכטן יעדן יונגמאַן, וואָס איז אַהין אַרײַנגעקומען און פלעג מעסטן זייערע סימפּאָטיעס צום סאַציאַליזם מיט די ביכער, וואָס זיי האָבן געבראַכט צום איינבינדן: נאָרקי און אַנדרייעוו, טשעכאַוו און קאַראָלענקאַ, הער-צען און טשערנישעווסקיס „טשטאַ דיעלאַט“, האָבן ערות געזאָגט, אַז אין טיראספאל צייטיקט עפעס נישט נאָר צווישן אירישע סטאַליע-רעס און אינגלעך און מיידלעך פון דער טאַבאַק-פאַבריק און נישט נאָר צווישן די גימנאַזיסטן און גימנאַזיסטקעס, נאָר אַז אויך אָט דער הוי-כער לאָפּאַק, וואָס איך קען אים פאַר אַ שרייבער ביים נאָטאַריוס און יענער דאַרער שייגעץ, וואָס דינט אינעם „אַקרוזשנאַי סוד“ און אַפילו דער „פּראָאַרשטישק“ וואָס ברענגט צום איינבינדן גאָרקיס דערציי-לונגען, האָבן עפעס אַ שייכות צו דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער באַ-וועגונג, צו דעם אויפגייענדיקן ליכטיקן טאַג, וואָס איך האָב אים גע-זען אויפגיין מיט אַזאַ גבורה און שפּאַרן פון אַלע זייטן אין דער גרויסשטאַט אַדעס.

אין אדעם

מיון ערשטער קאנטאקט מיט דעם אדעסער איינבינדער-פאך איז געווען נישט דער ווי איך האָב אים מיר פאָרגעשטעלט אין וועג פאָרני-דיק. וועגן דעם פאך אין אדעם האָט זייער אָפט גערעדט מיון טיראָס-פאָלער באלעבאָס טביה, דער עלטערער פון מיינע צוויי באלעבאָטיס. ער אליין האָט געארבעט אין אדעם אַ פאָר יאָר ביים אלטן שוואַרץ, וואָס האָט געהאט זיין איינבינדעריי אינעם אווטשיניקאווער געסל און איז געווען „סטאַראַסטע“ אין דער „רעמעסליענע אופראַווע“. ביי שוואַרצן אַרבעטנדיק, האָט ער באַקומען זיין אַטעסטאַט אלס „פאָד-מאַסטיעריע“ (אונטערמייסטער) און מיך האָט ער כמעט רעקאָמענדירט צו שוואַרצן אלס זיינעם אַ תלמיד. נאָר געקומען בין איך צום אלטן שוואַרץ און געטראָפן זיין איינבינדעריי אין דער „באַשקע“ (קעלער-שטאַק) אַ חושבדיקע, אַ ליידיקע. יאָ, ער געדענקט טביהן, דעם אלטן חנאָס זון פון טיראַספּאָל; אויב איך בין זיינער אַ תלמיד, מוז איך זיין אַ פיינער בעל מלאכה; נאָר געקומען ביו איך אין אַ שלעכטער צייט, פונקט נאָך פּסח, ווען אינאיינעם מיט דעם חמץ, ראַמט מען אויס דאָס לעצטע ביסל אַרבעט; איצט זיצט מען און מען קוקט אַרויס אויף די „אומשעבניקעס“ (לעריביכלעך); נאָר אויף דער אַרבעט זיינען דאָ פלינקערע פון אים און מען מאַכט עס היינט אַזוי ביליק, אַז עס לוינט זיך גאָרנישט נעמען דאָס מין אַרבעט אין די הענט... גיי צו די מענדעלס, צו קלוינמאַנען, צו די נייע מאַכערס, האַרט רייבט מען די „אומשעבניקעס“ אויף וואָס די וועלט שטייט... נאָר אַז איך בין אַריינגעקומען צו יענע „מאַכערס“, וואָס האָבן גראָד געהאַט אַ שם פאַר גוטע מייסטער, און האָב דערזען ביי זיי אַזאַ

פוסטקייט ווי ביי שווארצן, האָב איך מיר געגעבן חשבון, אַז איך בין געקומען אין דער שלעכטער צייט, אינעם טויטן סעזאָן, ווען ס'איז אין ערניץ קיין אַרבעט נישטאָ. „האַלב־לעדער“ און איבערהויפט ביב-ליאַטעק-אַרבעט באַווייזט זיך נאָכן סוף יאָר, ווען מען ברענגט איינ-בינדן די יאָרגענג פון די חודשלעכע און וועכנטלעכע זשורנאַלן און זייערע ליטעראַרישע ביילאַגעס; קאָנטאַראַרבעט און איבערהויפט „וויי-סע אַרבעט“ קומט אויף אַ פּאָר חדשים פאַר ניי־יאָר; נאָך די לערן-ביכער קומען אָן אין דער צייט, ווען מען הויבט זיי אָן פאַרגרייטן צום נייעם לערן־יאָר. פאַראַן נאָך אַן אַרבעט אַז איינבינדערישע, „קנייטשן“ און בראַשירן, וואָס ווערט געמאַכט אין די דרוקערייען; מוז מען אָבער דערצו זיין אַ ספּעציאַליסט, האָבן דערצו ספּעציעלע פינ-גער, ווי פּיאַניסטן, לַמשלָ, און אָט די ספּעציאַליטעט שטייט אין מערסטנס ביי מיידלעך... פאַראַן מיידלעך, וואָס קנייטשן אויס דורכן טאַג זיבן טויזנט בויגן אין דריי לאָגן און פאַרדינען גאַנצע זיבעציק קאָפּיקעס. פאַראַן אויך מענער קנייטשער, זעען זיי אויס ווי די „טשאַד-כאַטניקעס“, ווי שווינדזיכטיקע פּאַפּיראַנסמאַכער... און איך, נישט איך נעם מיך אונטער אויסקנייטשן זיבן טויזנט בויגן אַ טאַג, אַפילו נישט קיין דריי טויזנט, און נישט עס לאָקט מיך צו ווערן שווינדזיכ-טיק ווי אַ פּאַפּיראַנסמאַכער...

איך דערצייל דאָס אַלץ ביי מיינע קרובים, ביי מיין עלטער-פער-טער, לייב קורלאַנד, און ביי די בערלאַגעס און דער פעטער גיט מיר צוויי רעקאַמענדאַציעס: איינע צו די ברידער אַרלינסקי, זיין איידעמס ברידער, וואָס האָבן אַ ליניר־מאַשין און ביי זיי אַרבעט מען אויך „טעטראַדן“ (העפטן) און נאָטיץ־ביכלעך, און די צווייטע צום אַלטן גלייזער, איינער פון די אַלטע אַדעסער איינבינדער, וואָס דאַוונט מיט אים אין איין שיל, אין דער „טאַבאַטשנע“, און איז אויך אַ שטיקל מחותן מיט אים.

געקומען צו די אַרלינסקיס און געזען, אַז פון דער אַרבעט קען מען נישט נאָך ווערן שווינדזיכטיק, נאָך גיין גלייך אויף יענער וועלט נאָך אַ פּאָר חדשים זיצן אין דעם ענגן פינצטערן חדר, וואו עס איז קוים דאָ פּלאַץ פאַר דער ליניר־מאַשין און פאַר אַ ניי־מאַשינקע, בין איך אַוועק צום אַלטן גלייזער, אויף דער ניעזשינסקע. דער אַלטער, אַ

נידעריקער בייזער איד מיט א ברייטער ווייסער באָרד, איז געזעסן ביים אַרבעטס־טיש און געטרונקען טיי. צוויי גלעזער טיי שטאַרק אָג-געצויגענע, זיינען פאַר אים געשטאַנען און ווי נאָך ער האָט פאַרענדיקט טרינקען די ערשטע, האָט ער באַלד גענומען טרינקען די צווייטע. איך בין שטיין געבליבן ביי דער טיר, א פּאָר טרעפּלעך אַרונטערצויגיין, און האָב אָפּגעוואַרט ביז דער אַלטער וועט אָפטון די עבודה זיינע. ער מיך, האָט אויך געלאָזט אַזוי שטיין. צום סוף האָט ער מיך געפרעגט וואָס איך וויל. איך בין אַן איינבינדער, געאַרבעט אין טיר־ראַספּאַל, ביי די טולטשינסקיס, אויב ער האָט געהערט. מיך רעקאַמענדירט צו אים מיינער א פּעטער, לייב קורלאַנד, פון מאַלאַ אַר-נאַומסקע 70...

— אַהא!... אַבראַם! — גיט ער א רוף זיינעם א זון, א שיינער בחור מיט געפּוצטע שוואַרצע וואַנצעלעך. — גיב אים עפעס צו טון!... — וואָס זאָל איך אים געבן, וואָס? ... געווען א פאַרטיעלע „האַלבי־לעדער“, האָב איך זי געגעבן דעם קעשענעווער!... — גיב אים עפעס!... מ'האָט היינט אַריינגעבראַכט צוויי ביכער־לעך פון דער גאַס, קאָלענקאַר מיט פּאַפּיר... איך האָב טאַקע באַלד אויסגעטון דאָס רעקל, פאַרקאַטשעט די אַרבל, פונאַנדערגענומען די בויגנס, איינגעזעגט, אויפגענייט און פאַרקלייעט דעם רוקן און זעץ מיך אַוועק וואַרטן. — ווי אַזוי הייסט איר? — פרעגט מיך דער קעשענעווער, וועל־כער איז געזעסן די גאַנצע צייט און געשווינד גענייט א פאַרטיע מערוציין־ביכער אויפן „סטאַנאַק“.

— פיניע!

— א טייערער גאַמען... כ'האָב א ברודער הייסט ער אויך פיניע, אויך אַן איינבינדער... אויב דו ווילסט דיך באַקענען מיט אים און מיט נאָך חברים איינבינדער — ווערט ער מיט מיר באַלד אויף די — קום נאָך דער אַרבעט אין „צאַרסקאַיע סיעלאָ“, לעבן דער מאַשין, וועלן מיר טרינקען א גלעזל טיי און עפעס שמועסן...

:: :: ::

„צארסקאיע סיעלאָ" איז געווען א „טראַקטיר" (א טיי-הויז) אויפן ראָג באַלשאַיאַ אַרנאוטסקאיאַ און אוספענסקי פּערעאולאָס. וויז אוי, אויפן צווייטן ראָג געסל, איז געווען אַ צווייטער טראַקטיר, אַליעניקאָווס. אונטערן ערשטן איז געווען אַ וויין-קעלער, אַבראַמאָ וויטשעס, און פון ביידע זייטן קעלער זיינען געשטאַנען צוויי שטיוול-פּוצער, ביידע הויכע, האַרע, איינער אַ בלאַנדער, דער צווייטער אַ טונקעלער, דער בלאַנדער מיט אַ פּאַרד, וואָס האָט אַרויסגעקוקט פון אונטערן פּאַרשמאַלצעוועטן היטל, נאָר ביידע — זשוואַווע און ווערטל-זאַנער; איך וואָלט געשוואוירן, אַז שלום עליכם האָט זיי גענומען פאַר אַ מאָדעל פון דעם שטיוול-פּוצער אין זיינע „דרייצן פּאַסן". אָפּגע-פּוצט און הלך משה מרדכי... „צארסקאיע סיעלאָ" איז געווען די בער-זע פון אַלערליי מעקלער, תּבואה-מעקלער, הייזער-מעקלער, און אויך פון די מאַלערעס און די איינבינדער, וואָס זיינען געווען פאַרבונדן צווישן זיך אַראַנק די שפּאַלירער, וואָס האָבן לויט זייער פּאָך באַ-לאַנגט צו די מאַלער און לויט זייער אָפּשטאַם צו די איינבינדער. געווען איז אויך „צארסקאיע סיעלאָ" די בערזע פון די זעקל-טרענגער ביים אַנלאָדן תּבואה אויף די שיפן. די דאָזיגע טרענגער האָט מען גענומען נישט פונעם האַפן, צווישן די באַסיאַקעס, נאָר פון דער אַרימ-שאַפט אויף דער מאַלדאָוואַנסקע — אויף יענע האָט מען זיך נישט געקענט פאַרלאָזן — און אָט דאָס טיי-הויז איז געווען זייער זאַמל-פּונקט. זיי פּלעגן אָנהויבן צוזאַמענקומען זיך נאָך האַלבער נאַכט, כדי פּאַרטאַג שוין זיין ביים האַפן, אַ ווייטער מהלך פון דאָרט. די מעקל-לער פּלעגן זיך צוזאַמענקומען אין דער „דוואַריאַנסקע", דאָס הייסט אין אַ באַזונדער זאַל פאַר „פּריצים". די מאַלערעס, די איינבינדער און די זעקל-טרענגער זיינען געזעסן ביי די „פּאַרלעך טיי" אי דער „אַבשטשע", אינעם אלגעמיינעם זאַל, וואו עט אויבן ביי דער וואַנט, איז געשטאַנען די שפּיל-מאַשין, וואָס האָט פאַרנומען כּמעט די גאַנצע וואַנט. אַז מען האָט די מאַשין אָנגעדרייט, איז אַרויסגעשפּרונגען אַ „קאַפּעלמייסטער", מיט אַ שטעקעלע אין דער האַנט, און אָפּגעשפּילט „מאַרוסיאַ", „גאָראָד ניקאָלאַיעוו פּראַנצוקי זאוואָד", „פּאַנאַפּראַס-נאָ וואַניאַ כאָדיש", „נאַקינוואו פּלאַשמש" אָדער אַן ענלעכן ראַמאַנס. אינעם קענאַיבערדיקן „טראַקטיר" זיינען זיך צוזאַמענגעקומען מאַרק-

מענטשן, אלט-אייזן קרעמער, פישער — זיין הינטערטיד איז ארויס-געקומען אויפן אלטן מארק, וואו עס איז אויך געווען דער פיש-מארק. דאָרט איז די הויפט-ארבעט געווען פארטאָג. ביימאָג און אין אָוונט איז דאָרט געווען כמעט ליידיק און די איינבינדער-בערזע האָט זיך דערנאָך אַרייבערגעצויגן צו אליעיניקאָוון. בכלל האָט די בערזע פון די איינבינדער זייער אָפט געביטן דעם טראַקטיר.

אין „צארסקאיע סיעלאָ“ ביי דער מאַשין, האָט שוין געוואַרט אויף מיר דער קעשענעווער. מיר האָבן זיך צוגעזעצט צו אַ מישל, וואו עס זיינען שוין געזעסן אפשר אַ צענדליק אַנדערע. איינער פון זיי, אַ ברונעטער בחור מיט אַ שוואַרצער קוטשמע האָר, אין אַן אויסגע-נייט בלוי העמדל מיט אַ רויט שנירל ארומגענארטלט, האָט ווי פאַר זיך געזונגען ערעלשטאַטס „אַרבעטער-פרויען“, אַנדערע האָבן אונז טערגעהאַלטן און באַלד איז מען אַריבער אויף אַנדערע לידער, איר דישע און רוסישע, מיט אַזעלכע נאָגנדיקע פאַרבענקטע ניגונים, וואָס די מאַשין האָט פאַרשריגן מיט איר „מאַרוסיאַ“, נאָר מיר האָבן די מאַשין נישט געהערט און מיטגעזונגען: „דרוג מאַי, בראַט מאַי, אוס-טאַלי סטראַדאָיושטי בראַט... וויעד נאַסטאַניעט פאַראַ אי וואָס-טאַניעט נאַראַד... פּריינט מיינער, ברודער, מידער און ליינדער ברודער... ס'וועט דאָך קומען אַ צייט און ס'וועט אויפשטיין דאָס פּאַלק... דאָס האָט מען געזונגען נאַדסאַנס ליד „אידעאַל“. דערנאָך „דושנעי וואָזוד, דום לוטשינע“ פון ניקיטין, „עי טי דאָליאַ, מאַיאַ דאָליאַ“, ווינטשעווסקיס „אינעם לאַנד פון פּיראַמידן“, „קראַסנאַיע זנאַמיאַ“. יאָסעלע קאַלטון — אַזוי האָט געהייסן דער שוואַרצער בחור מיט דעם אויסגענייטן העמדל — איז געווען אַן אומאויסשעפּלעכער קוואַל פון אידישע און רוסישע רעוואָלוציאָנערע און אַרימשאַפּט-לידער: „דובי נושקאַ“ און „וואַרשאַוויאַנקאַ“, „מאַרסעליעזע“ און „די בונדישע שבועה“, אינעם געזאַלצענעם ים פון די מענטשלעכע טרערן...

שפּעט זיינען מיר געזעסן אַרום דעם פּאַרל טיי און דאָרט אויך איז עס באַשלאָסן געוואָרן איך זאָל נישט גיין מאַרגן אַרבעטן צום אַלמין גלייזער, וואָס זוכט פטור צו ווערן פון דעם קעשענעווער, און מיך וועט ער אָפּקומען מיט אַ קלייניקייט ווי אַ רעקאַמענדירטן... אויב איך וויל, וועט מיך דעם קעשענעווערס ברודער, וואָס האָט באַקומען

אַרבעט אין אַ נעריכטס אַרכיוו, צונויפצונויען „דיעלעס“, מיך נעמען מיט אים אלס געהילף... דאָס מין נייען איז מיר באקאנט געווען; נישט מיט קיין פשוטער נאָרל נייט מען אָט די „דיעלעס“, נאָר מיט אַ קרומער זאָק-נאָרל און מיט געוועקסלע פאָדים, און מען קוועטשט דערביי אָן די אמתע מאַזאַליעס אויף די פינגער, נאָר וואָס טוט מען נישט צוליב הברשאַפט און צוליב אַזאַ אינטערעסאַנטער הברשאַפט!... פאַרענדיקט האָבן מיר, די צוויי פיניעס, דו אַרבעט אינעם גע-ריכטס אַרכיוו און מיר זיצן דורך די טעג אינעם מיטהויז און מיר עסן אויף די לעצטע פאַרדינסטן מיט טיי מיט ברויט אָדער מיט די פאַרציעס „גיישאַ“ (אַ פערטל פונט שוואַרץ ברויט מיט אַ פאַר גע-זאַמענע קאַרטאָפֿל און אַ דין רייפטל הערינג), וואָס אַ איד פאַרקויפט אין טראַקטיר ביי אַ ספעציעלן בופעט. איך נוץ אויס אַמאָל די ליידיקע טעג צו שפאַנען איבער די אַדעסער גאַסן. אַזאַ וואָרט איז געווען פאַר ליידיקנייעריי אין אַדעס: אינזשעניער. „וואָס טוסטו?“ פּרעגט מען אַ ליידיקנייער און ער ענטפערט: „איך מעסט די גאַסן“. איך פלעג אַזוי אין אַ פרימאָרגן אַרויסגיין פון מיין וואוינונג, וואָס איך האָב גע-דונגען פאַר פיר קאַרבן אַ חודש, ערגיץ אויף דער האַספיטאַלע גאַס, און מאַכן אַ „רייזע ארום דער וועלט“ צופוס מיט די מאָלדאַוואַנקע-גאַסן ביז דער „זאַסטאַווע“, פון דאָרט פאַרביי דעם משוגעם-הויז צו דער „סלאָבאַדקע ראַמאַנאָווקע“, צושפאַנען פון דאָרט צו דער באַל-קאָווסקע, זיך פאַרנעמען צום נייעם מאַרק און צום פּערעסיפ און מיט דעם ברענג ים הינטער וויינשטיינס מיל, הינטער די זאַוואָדן, אַרויס-קומען ביים לאַנזשעראָן און ווייטער שפאַנען איבער דעם פּראַנציוזישן בולוואַר צום מיטלסטן פּאַנטאָן. אַהיימקומען פלעג איך אַ מידער, אַן אויסגעשעפטער, אַ פאַרשטויבטער און אַ הונגעריקער, נאָר דערפאַר גוט באקאנט מיט דעם פלאַן פון דער שטאָט אַדעס.

איינמאָל אייף אַזאַ שפאַציר, האָב איך מיך אָפגעשטעלט פאַר אַ שוויפענצטער אויף אַ צענטראַלער גאַס, דאַכט זיך, אַז פון אַ בעקעריי, וואָס האָט מיך אינסטינקטיוו צוגעצויגן. איך האָב אויפגעהויבן די אויגן און האָב מיך דערשראַקן; ווי אין אַ שפיגל האָב איך מיך אַליין דערזען מיט אַ באַוואַקסן פנים, שוין אַ פאַר וואָכן אַ נישט געראַזיר-טער. איך האָב מיך נאָך קיינמאָל נישט געזען אַזוי ענלעך צו מיין

טאטן... צו דעם קלוגן און אָנגעלײענטן משכיל זלמן קאץ, וואָס טראָגט אויף זיך אין שטענדיקער אַרימקײט דעם עול פרנסה... איך בין דע-מאָלט אַוועק צו מײנע קרובים, נאָך עמלעכע וואָכן זיך נישט ווייזן פאר זיי, און זיי האָבן זיך אויך דערשראָקן פאר מיר, האָבן אַ קוק געטון אויף מײנע ווייסע פאַרשטויבטע שיד, אויף מײן קויטיקן הילוף, אויף מײן פאַרוואַקסן פנים: וואו ביזטו געווען, פיניע?... איך גע-דענס שוין נישט וואָס פאַראַ ליגן איך האָב זיי געזאָגט, נאָר אויף מאַרגן בין איך אַרויס אין גאָס אַ נייער.

— וואָס זשע, האָסט געשריבן תנאים מיט דיין איינבינדעריי?
— זאָגט מיר מײן עלטער-פעטערס יונגערער זון, דער שײנער בערל — אַזא אינגל ווי דו קען ווערן אַ פריקאַזשטישק און ווערן אַ לײט איינס און צוויי... אויב דו ווילסט, גיי שוין צו צו מוצעניוקן, אַ טאַבאַטשנע אויף פּראָכאַראָווסקע 40, זאָג אים, אַז איך האָב דיך געשיקט... ער דאַרף האָבן אַ מענטשן אויף נעמען באַשטעלונגען אין די קלײטלעך און דערנאָך צעטראָגן..

— איז אויף דערויף האָב איך אַזוי לאַנג געוואַרט אין גראָסע-לעס? — ענטפער איך אים מיט אַ פּראַגע.

— מײנעמוועגן — זאָגט ער — קענסטו זיצן דאָ ביי אונדז און שרייבן ספרים... מען האָט נאָך פון אַונדזער שטוב קיין מענטשן נישט אַרויסגעטריבן... נאָר דו גיי צו און גיב אַ קוק אין שפיגל, וועסטו זען וואָס פון דיר איז געוואָרן...

איך האָב שוין צום שפיגל נישט באַדאַרפט צוגיין. איך האָב שוין איינמאָל אין אים אַריינגעקוקט. אַריינגעקוקט און אויך געלײענט אין אים אַזעלכעס וואָס האָט מיך אויפגעשוידערט און געלײענט אין אים אַזוינס וואָס לאָזט מיך גראָד נישט גיין צו דעם מוצעניוקן, ווערן אַ משרת אין אַ טאַבאַק-געשעפט... אָבער, נישט גיין האָב איך נישט געקענט. דאָס וואָלט געהייסן מיט אַן אמתן מיסברויכן מיט דער גאַסע-פריינטלעכקײט פון דער שטוב און מיט דער אמתער ליבשאַפט, וואָס מען ווייזט מיר דאָ אַרויס. און דער זעלביקער צו-להכעיס-געפיל, וואָס האָט מיך ביז דעמאָלט נישט געלאָזט געניסן פון אַט דער ליבשאַפט

און גאסטפריינטלעכקייט, האָט מיך ממש אַרויסגעשטויסן פון מיין פעטערס שטוב און איך בין אַוועק צו דעם מוצעניוקן.

:: :: ::

א וואָך צייט האָב איך געשפילט די דאָל פון אַ געניטן אַגענט פון אַ טאַבאַק־געשעפט. איך פלעג דורכקוקן די פּאַליצעס פון די טאַבאַק קלייטלעך, פון די קיאָסקן, געזען וואָס פאַר אַ מינים זיי פּעלמ, רעד קאָמענדרט נייע מאַרקעס פּאַפּיראַסן, טאַבאַק, ציגאַר-פּאַפּיר, גילדזן און שוועבעלעך און געבראַכט „געשוואָלענע באַשטעלונגען“, ווי דער באַלעבאַס אַליין האָט זיי אָנגערופן און האָט זיך געריבן די הענט פאַר נחת. אויך די באַלעבאַסטע האָט אָנגעקוואַלן און ס'האָט איר נישט געאַרט וואָס איך רויכער אויס אַ שאַמל מעסאַקסודים „דיוונעיאַ“ יעדן טאָג.

איז אָבער נישט באַשערט געווען יענעם טאַבאַק־געשעפט צו האָבן אַזאַ פּלינקן אַגענט, האָט עס באַדאַרפט שטיין אַ טיר לעבן אַ טיר מיט וואַלטוכס פּאַבריק פון בלעכענע פּושקעס און מיטיק פלעג איך עסן אינעם הויף פון דער פּאַבריק, וואו עס איז געווען אַ רעסטאָראַן פאַר וואַלטוכס אַרבעטער. אַרײַנקומענדיק אײַנמאַל אין רעסטאָראַן צום מיטיק, האָב איך דאָרט געטראָפּן דעם קעשענעווער פיניע, אַן אײַנ־געשמירטן אין רויטער פּאַרב זיצן ביים מיטיק.

ער האָט געפונען אַרבעט, זאָגט ער מיר, ביי אַ „קראַוועלשטיק“ (אַ דעקער פון בלעכענע דעכער). דאָס דאָזיקע פּאַך האָט אַ געוויסע קרובהשאַפט מיט מאַלעריי, ווייל די בלעכענע דעכער פּאַרבט מען. און מען פּאַרבט זיי מיט גרויסע פינזלען אויף לאַנגע שטעקנס צוגעבונדן, ווי מען פּאַרבט די פּאַלן אין די שטיבער. און אזוי ווי מאַלעריי איז פּאַרבונדן מיט דער אײַנבינדעריי דורך די קלעפּער, טרעפן זיך שוין דעריבער אויף אײַן בערזע אויך דאָך־בלעכער מיט אײַנבינדער. און אַן אַרבעטלאַזער אײַנבינדער קומט אזוי ארום אָן אַרבעטן אויף אַ דאָך. בפרט אַז דער לאַנגער פיניע, דער קעשענעווער, טוט אַזאַ אַרבעט וואָס קיין גרויסע קענטעניש פּאַדערט זיך נישט דערצו.

דער דאָך־דעקער האָט זיך אונטערגענומען פּאַרלאַטען דעם אַלטן

דאך אויף וואלטוכס פאבריק נישט מיט בלעך, נאָר מיט שמאַטעס. מען טונקט שטיקער טוך אין פאַרב, עלעהיי אין פאַפ, און מען שפרייט זיי אויס איבער די לעכערדיקע ערטער... איז אויב איך וויל, וועט ער שוין זאָגן דעם „קראָוועלשטיק“, אָט זיצט ער דאָ און עסט אַ האַלבן צימעס, וועל איך אויך קענען אַרבעטן אויפן דאָך...

איך בין אפילו נישט אריינגעגאנגען זאָגן מיין באַלעבאָס פון דעם טאַבאַק־געשעפט, אז איך פאַרלאָז אים און שוין באַדינג איך מיך מיט דעם רוטן קלייענדיקן דאָך-בלעכער (אַלע דאָך-בלעכער זיינען רויטע און קלייענדיקע) פאַר 50 קאָפּיקעס אַ טאָג און שוין נאָך מיטיק זיין איך אויפן דאָך און קלעפּ אונטער דער ברענענדיקער זון די שמאַטעס מיט פאַרב אין שוין דעם ערשטן טאָג האָב איך מיר אָנגעברענט אַזעלכע הענט, אז זיי האָבן מיר געפלאַמט, אַ סך ערגער ווי ביי אַ נישט פאַר־זיכטיקן זון־נעמער ביים פּליאַזש. מיר איז דעמאָלט פאַרענטפּערט גע־וואָרן פאַרוואָס אַלע דאָך-בלעכער זיינען רויט און האָבן אַזעלכע גרויסע זומער־שפּרענקלעך אויפן פנים און אויף די הענט.

דעם זעלביקן אָונט האָב איך מיך באַוויזן אין „צאַרסקאָיע סיע־לאָ“ אַ האַפּערדיקער, אַ נצחונדיקער, מיט מיינע רויטע הענט, פון זון און פון נישט גוט אָפּגעוואַשענער רויטער פאַרב, וואָס איז מיר פאַרבליבן צווישן די נעגל... און האָב מיך אַוועקגעזעצט מיט מיין חבר פיניע דעם קעשענעווער ביי אַ טישל צווישן די מאַלערעס און געהייסן דערלאַנגן אַ פּאָרל טיי:

— טשאַלאָוועק, פאַראַטשקו טשאַו!...

:: :: ::

דער געשפּרעך ביי אָט די טישלעך, ביי די מאַלערעס, איז גאָר אַן אַנדערער ווי ביי די טישלעך פון די איינבינדער. ערשטנס, האָבן דאָ אַלע צונעמען, די מאַלערעס, ווי די קלעפּער. דאָרט זיצט איינער ביי אַ טישל מיט זיין „פּידל“ אויף די קניע און זופּט מיט זיינע דאָפּל־טע ליפּן אַ גלאָז טיי. דאָס זיצט „לאַנזשעראָן“. „פּידל“ רופּט מען דאָס קלעפּער־געצייג, וואָס באַשטייט פון אַ באַרשט, אַ שער און אַ פענזל, וואָס שמעקט אַרויס מיט זיין הענטל, ווי אַ סמיטשיק, ווען מען וויקלט

זיי איין און מען פארבינדט זיי. ער איז נישט פון די געהויבענע קלעך פער און ארבעט בלויז צופעליק. ערב פסח איז זיין שניט-צייט. פון דעם מין קלעפער איז אויך „דובל-בלאָנזש“, א שווארצער ווי א מאָד טער, מיט א קאלן קאָפּ, וואָס גלאַנצט ווייס. ביידע טרעפט מען שטענ-דיק ביי איין טישל.

ביי א צווייטן טישל זיצט גרישקע שיכור, איינער אליין. ער איז ערשט געקומען פון דער ארבעט און שוין זיינען אים די אויגן פאַר-גאַסן.

ווייטער זיצן ביי א טישל די „געטער“ פון צארסקאיע סיעלאָ: ליאָווקע דער קלעפער, וויגדער מיט די לאַנגע הענט, פיווקע און פיוור-קע, שמואליק כערסאָנער...

ליאָווקע, מיט א שטענדיק ביטערער מינע אויפן פנים פון א סיפיליטיקער, דער פרישטשעוואַטער נאָקן מיט א בינדע ארומגענומען ווי מיט א ווייס קעלנערל, האַלט א טייגלאָז מיט בראַנפן אונטערן טיש, ער ווישט אָפּ מיט די פינגער די ברעגעס פון דער גלאָז, טרינקט זי אויס מיט איין מאָל און גיט א שפיי אין דער זייט אַרײַן. שמואליק, דער בעסטער בעל מלאכה פון צארסקאיע סיעלאָ, איז טרויעריק. ער האָט שטענדיק טרויעריקע אויגן און טרויעריקערהייט און נישט פאַר-קרומטערהייט, גיסט ער אין זיך דעם בראַנפן. וויגדער, וואָס דאַרף נישט קיין לייטער צו דער ארבעט, ווי מען וויצלט זיך איבער אים, איז דער באַריידעוודיקסטער צווישן זיי, ער קען אויך טרינקען, נאָר ער מאַכט עס כלאַתר יד, נישט דאָס איז ער אויסן, ער דערציילט וועגן זיינע אויפטוען אויף דער קאַרטאַמישעווסקע, אין די פריילעכע הייז-לעך, וואו ער האָט גרויס דערפאַלג... פיווקע טרינקט נישט אזוי פיל ווי ער באַדימט זיך. ער מאַכט א ביטער פנים און קרומט די ליפן, נאָכמאַכנדיק ליאָווקען. ער וואָלט אפשר אויך אזוי געטרונקען, נאָר פיווקע, זיין לאַנדסמאַן — זיי זיינען פון ערגיץ א פּאָדאָליער שטאַט, פון וויניצע צי פון פּראָסקוראַוו — האַלט אים אָפּ. דערפאַר שיט ער מיט הפּערדיקע רייד: דו, האָב איך שוין גע... אויף דיין טאַטנס סבר און אויף דיין מאַמעס... זע נאָר ווי ער שטייט! כאָטש גיב אים צוויי לעכט אין די הענט, א פיש אין מויל... טשעבאַנאָוו, א „שמירער“ ביי די קלעפער, נאָך א אינגל, טוט זיי אַלעמען נאָך, סיי מיטן טרינקען,

סיי מיט די הפקדריקע רייד און האָט שוין אויך אזא ביטער בראַנפּן-דיק פנים.

די „אַריסטאָקראַטיע“ פון צאַרסקאָיע סיעלָאָ זיינען מעכל און אַראַנטשיק, שלאַנקע שיינע און געפוצטע יונגעלייט מיט שוואַרצע וואַגן-צעלעך, אַ חוץ מאַלערעס און קלעפּער, האָבן זיי אויך זייערע „שיינע“ אין אַ הייזל ביי טשעבאַנאָווס אַ פעטער. זיי טראָגן סיגנעטן אויף די פינגער. זיי זענען נישט קיין אָפטע געסט אינעם טראַקטיר, נאָר אַז זיי קומען אַרײַן, ווערט אַרום זייער מישל לעבעדיק. ביי פּיווקען נעמען בליצן די אויגן און ער ווערט נאָך הפּקדריקע-באַריידעוודיקער.

באַזונדער פון זיי זיצט מישקע קראַסאַוויטשיק, אויך ער, זאָגט מען, האָט אַ „שיינע“ אין אַ הייזל, נאָר ער באַרימט זיך נישט דער מיט. ער איז אַ דיקלעכער שיינער בחור און שאַרט זיך צו די מישלעך פון די איינבינדער. ער שרייבט רוסישע לידער און זוכט צווישן אונדז צוהערער.

נאָנט צו די איינבינדער זיצן ברוך דער באַלטער, משה נאַרזיי-ראַטעל, די מינסקער קלעפּער קלמנקע און עליע נאָטע, כאַמל דער טשעכאַנאָווער, עוזר דער „באַרעץ“ (דער שטייערער) מישקע דער פּערעסיפּער, אַלץ באַוואוסטזיניקע, סאַציאַליסטן... צו די איינבינדער רוקן זיך אויך צו בערקאָוויטש דער „חתן“ און ווייגנשאַק פונעם „אים אין אני לי מי לי“, וואָס שפּרודלעט מיט פּאַלקס-לידלעך און מאַכט נאָך ווי מחותנתמעס טאַנצן אויף אַ חתונה, זיך האַלטנדיק פּירבאַקאָם: אָבער ווער האָט אויסגעפירט... עס קומט אויך אַמאָל אַרײַן אַזאַראָוו, אַ לעגענדאַרער אַדעסער סאַציאַליסט, אַן אַרנאַניזאַ-טאָר. ער קומט אַרײַן ווי אַ שמעק טון, אַ טאַפּ טון די אַטמאָספּער און פאַרשווינדט. באַזונדער, ווי ער וואַלט זיך מיט קיינעם נישט אָנעגן קערט, זיצט מאַיר קוויטקאָ, אַ באַהאַפּאַליער בחורל מיט אַ קיילכיין פנים און דיקלעכע ליפּן. די הענט זיינען ביי אים שטענדיק אין פאַרב און קיינמאָל זעט מען אים נישט אָן אַ ביכל. ער לייענט העברעיִש. מאַקס נאָרדוי „פּרדוכסיס“ לייענט ער איצט, פון הוצאת „תּושיה“.

פון די איינבינדער זיינען איצט פאַראַן: נאָם כאַדאַראָוו, אַ הויכער אַ שווייגער, וואָס קומט זעלטן אין טראַקטיר, נאָר אַז ער קומט, איז עס צוליב אַ וויכטיקן ענין. „איסקראַ“ גרייט עפעס, ס'איז

ערב דעם 1טן מאי... פאראן איז קאָסטיא, אַ בחור וואָס מיר דאָכט זיך שטענדיק אז אים פאָסט בעסער צו הייסן חיים און אז ער האָט ערשט אונטערגעשוירן די פאות און ערשט אַראָפּגעוואָרפּן פון זיך דאָס שטעטלשע קאָפּאַטקעלע מיט דעם חסידישן גארטעלע; ער איז דער קוואַרטירמייסטער, דאָס זוכט ער אונטער אַלץ נייע טראַקטירן פאַר דער איינבנדערישער בערזע; פאראן איז ליאָווע גאַליכאָוו, וואָס איך רופּ אים גאַנגאַל, מחמת ער האָט אזא „סמוגלע“ פנים, מיט טיפע ווינקלען אויפן הויכן שטערן און זיינע שוואַרצע גלאַטע האָר זיינען פאַרקעמט אויף אַרויף, אַ לאַ גאַנגאַל; ער איז איינער פון די אַרגאַט-ניואַטאָרס אינעם פּאָך; באַדיסקע און אייזיק, וואָס רופּט זיך אַנדריי און רייסט זיך צו פאַרשטייערשאַפּט. ערגיז דאַרף פאַרקומען אַ צו-זאַמענפאַר און ער איז זיכער, אז שיקן וועט מען אים און נישט קיין אַנדערן, שוין דערפאַר אַליין, וואָס ער רופּט זיך טאָוואַרישטש אַנדריי. שטענדיק זעט מען זיי צוזאַמען, באַדיסקען מיט אייזיקן. אַדאַלף קאַץ איז אויך דאָ, אַ יונגערמאַן מיט אַן ערנסט פנים, וואָס וואָרנט: איך בין פאַרנומען מיט גאָר וואַזשנע זאַכן; דער שטענדיקער יאַסעלע קאַל-טון, אָסיפּ פון דער יוזשנאָ רוסקע, מיראַנטשיק און מונקע פון גרינד-זאַפּטן, מאַנדלשטאַם פון לעווינסאָנס דרוקעריי, ראָבערט, וואָס ווען ער רעדט, מוז ער אָנהויבן מיט די ווערטער: „ס'טאַטשקי זרעניאַ היסטאָרישעסקאַוואָ מאַטעריאַליזמאַ“ און קען אזוי אָפּריידן אַ פאַרשעה שטענדיק אין איין טאָן, ווי אַ איד זאָגט „אשרוי“; פעטקאַ, אַ יונג בחורל, מיט אַ בלייך פנים, אַ פאַרוואַרלאָזטער וואָס יאַסעלע קאַלטון איז אים שטאַרק מקרב; נאָך אַ בחורל אַ שעמעוודיקער, מיט קאַליע אויגן, און נאָך פּלוצים, אומגעריכט, האַרטנשטיין, אַ ברונע-טער פאַרשוין מיט ברענענדיק קלוגע שוואַרצע אויגן, וואָס יאַסעלע קאַלטון האָט מיר אויפן אויער אַריינגעשעפּטשעט וועגן אים: אַן אַנאַר-כיסט...

די איינבנדערישע מישלעך זיינען געדיכט באַזעצט. פון די ביי-ביקע טשייניקעס זודיק וואַסער מיט די קלייניקע טשייניקלעך פאַר-קאַכטן טיי, זעצט אַ פאַרע און יאַסעלע קאַלטון גיט אַ רוח, מעשה תקיף, צום „שעסטיאַרקע“:

— טשעלאוויעק! זאוועדי מאשינו! דאָס הויסט, ער זאָל לאָזן די מאשין.

די מאשין האָט זיך צעגרילצט מיט אַן אַלטן ראָמאַנס און ליאָווע גאָליכאָוו האָט אָנגעהויבן:

— הערט, חברים, איבערמאָרגן איז דער 1טער מאי. איבער דער גאַנצער וועלט ווערט דער טאָג געפראָדנעוועט פונעם פראָלעטאריאַט. מען האָט שוין דעם טאָג געפראָדנעוועט אין אַ סך רוסישע שטעט, אין מאָסקווע, אין וואַרשע און מינסק און ווילנע. ס'האָט געקאָסט בלוט און מען איז אַרויס מיט דעמאָנסטראַציעס, מיט רויטע פּאָנען. אין אַדעם וועט מען איצט פראָדנעווען דעם 1טן מאי צום ערשטן מאָל מיט אַ דעמאָנסטראַציע. אָנהויבן וועט זיך די דעמאָנסטראַציע פאַרנאַכט אינעם ניקאָלאַיעווסקע בולוואַר. קיין פּאָן וועט נישט זיין, נאָר די סטודענטן וועלן טראָגן רויטע טיכלעך אויפן האַלדז. אַלע וועלן מיר זיצן אויסגעזעצט אויף די בולוואַרנע בענק און ווי נאָר מיר וועלן זען די סטודענטן מיט די רויטע טיכלעך שפאַצירן אינמיטן בולוואַר אָנגענומען פאַר די הענט, וועלן מיר צושטויבן צו זיי און מאַרשירן. מען וועט זינגען די מאַרסעליזע: אַטרעטשיאַמסיאַ אָט סטאַראַוואַ מיראַ... — איז גאָליכאָוו שוין אַריבער אין געזאַנג און יאָסעלע קאָל-טון האָט זיך דערפילט אין זיין סטיכיע און גענומען זינגען אויפן הויכן קול, אַזוי אַז ס'האָט אַריבערגעשריגן דעם מאַשינאווע ראָמאַנס: — סטריאַכניאַם יעוואַ פראַך ס'נאַשיך נאַג... ס'האָט זיך מיר דעמאָלט געדאַכט ווי דער גאַנצער טראַקטיר מיט עולם זינגט מיט אונדז מיט און אָט מאַרשירן מיר שוין אַרויס פון „צאַרסקאָיע סיעלאַ" מיט גע-זאַנג צום בולוואַר...

:: :: ::

איך האָב קוים דערצויגן די צוויי טעג ביז דער גרויסער שעה. איך בין געזעסן אויף דער בולוואַר-באַנק מיט אַ פּאַר אינגלעך און מיידלעך אומבאַקאַנטע און געוואַרט די זון זאָל זיך אָנהויבן זעצן, ווי עס וואַרט אויף דער פרייטיקדיקער שקיעה אַ וונג ווייבל וואָס דאַרף צום ערשטן מאָל ליכט בענטשן. און אָט הויבן זיך אויף פון

די בענקלעך סטודענטן אין זייערע העל־גרוע שינעלן, מיט רויטע מיכלעך ארויסשמעקנדיקע פון אונטער די קעלנער. פריילנס נעמען זיי אָן געאַרמט, ווי צום שפּאַציר און מיר אַלע — פון וואַנען האָבן מיר זיך עס גאָר גענומען אזוי פיל! — הינטער זיי, אין רייען, און אָט זינגען מיר שוין... כאַטש זייער מאַדנע קלינגט עס דאָ דאָס ליד, מיט וועלכן מיר זאָגן זיך אָפּ פון דער אַלטער וועלט און מיר טרייסלען אָפּ איר שטויב פון אונדזערע פיס... איך דערקען נישט מיין אייגן קול, דאָס אינגלשע, געוואָרן איז עס דראַענדיק שאַרף, ווי מיט אייזן געדריבן אויף אייזן, ווי איך וואָלט אין אַ שלאַכט געגאַנגען און מיין קול וואָלט מיין וואָפּן געווען... אַלץ געדיכטער ווערט דער עולם פאַר אונדז, הינטער אונדז...

גאָר גאָר ווייניק דויערט דער איינדרוק פון שלאַכט אין געשלאָ-סענע רייען. באַלד האָבן זיך די רייען צעשטאָן אַסעגן אַן אַנדער געדיכטער מאַכט, וואָס האָט זיך אין דער טונקלקייט גערוקט אויף אונז: אַ ראַטע דאָנער קאָזאַקן, פון דער אַכטער דיוויזיע אויף זייערע פּערד מיט די רויטע ליאַמפּאַסן אויף די שוואַרצע הויזנס, מיט זייערע פיקעס און נאַגייקעס. אזוי שנעל, געדענקט זיך מיר, איז דעמאָלט די נאַכט צוגעפאַלן, ווי די וועלט וואָלט גלייך פון דער שקיעה צו דער פינצטערניש אַריבער און אין דער פינצטערניש זיינען געשטאַנען אַזעלכע מאַדנע פייערן, רויכערדיקע, ווי הייזער וואָלטן געדברענט און אָט די רויכערדיקע פינצטערניש האָט אונדזער דעמאָנסטראַציע, די ערשטע מאַידעמאָנסטראַציע אין אַדעס, איינגעשלונגען.

ווען איך בין אויפן צווייטן מאָג געקומען אין „צאַרסקאָיע סיעלאָ“, האָב איך מיך דערוואוסט, אַז פון אונדזערע פעלט בלוז קאָסטיאַ, אונדזער קוואַרטירמייסטער, וואָס טראָגט אַ בלוז העמדל און מיר דאַכט זיך אַלץ, אַז ער טראָגט אַן אונטערגעהאַקט קאַפּאַטקעלע מיט אַ חסידיש שוואַרץ גאַרטעלע אַרומגענומען... נאָר אַרעסטירט האָט מען גאָר אַ סך אַרבעטער און סטודענטן און די טורמע איז פול.

אַ היפשע צייט איז דער געשפרעך אויף אונדזער בערזע געווען די מאַי־דעמאָנסטראַציע, צי זי איז געווען געלונגען אָדער נישט. איך האָב געמוזט מודה זיין, אַז איך פיל זיך אַנטוישט, נישט צופרידן,

ווי איך וואָלט אַ גאָר אינטערעסאַנט בוך גענומען לייענען און אויפן
סאַמע אינטערעסאַנטסטן אָרט, האָט מען עס ביי מיר צוגענומען...

:: :: ::

אַ פּאָר טעג נאָך דער דעמאָנסטראַציע, האָב איך דערפאַר באַ-
קומען אַ שטיקל באַפרידיקונג. צום איינבינדערישן טישל, וואו איך בין
געזעסן, איז צוגעקומען בערקאָוויטש, אַן אַלטער בחור מיט אַ פּאָר
שטילע אויגן, און זאָגט מיר:

— פינקע! אזוי דאַכט זיך הייסטו? היינט ביינאַכט איז ביי מיר
תנאים, רוף איך צו מיר מענטשן, קיין משפחה האָב איך דאָ נישט,
וועלן מיר פּראַווען אַ שטיקל שמחה ביי קלמענקען אין שטוב, אין
וואַלפּס פּערעאָולעק נומער 8. דו געפּעלסט מיר, איך וויל דיך האָבן
פאַר אַ חבר...

ווען איך בין געקומען צו קלמענקען אין שטוב, וואָס האָט זיך
געפונען אין וואַלפּס געסל, אויף דער מאָלאָדאָוואַנסקע, האָב איך שוין
געפונען דעם ברייטן צימער זיינעם פּול באַזעצט מיט יונגע בחורים
און מיידלעך. ביים טיש, געדעקט מיט אַ ווייס טישטעך און אויף דעם
צוויי אָנגעצונדענע ליכט, משקה און פאַרבייסן, איז געזעסן אויבן אָן
בערקאָוויטש און לעבן אים אַ גאַנץ שיין מיידל אין ווייסן אויסגע-
פּוצט. דער עולם איז געזעסן און געשמעסט צווישן זיך און געוואַרט.
מען וואַרט אויף אַ חשובן גאַסט, הער איך. און אָט איז דער גאַסט
שוין דאָ. ס'איז אָסיפּ וואָלינסקי, סודעט מען זיך. דער גאַסט, אַ מענטש
פון מיטעלער הויך, מיט אַ טונקל זייער ערנסט פנים, גייט צו צום
טיש און באַלד פון אָנהויב, דעקט ער פאַר מיר אויף דעם גאַנצן
שווינדל מיט די תנאים, וואָס איך האָב נאָך פריער חושד געווען. דער
חתן איז קיין חתן נישט, די כלה קיין כלה נישט און די מחותנים
זיינען קיין מחותנים נישט, דאָס זיינען אַלץ אַרבעטער און אַרבע-
טאַרנס, וואָס מען האָט גערופן כדי אויפצוקלערן וועגן דעם קאַמף וואָס
די אַרבעטער פון דער גאַנצער וועלט פירן פאַר אַ בעסער לעבן. פאַר
נישט מער ווי אַכט שעה אַרבעט אין טאָג און ווי אזוי מען קען דאָס
דערגרייכן. מיט אייניקייט, אַלע פאַר איינעם און איינער פאַר אַלע,

ווייל אלע ארבעטער זיינער ברידער און שוועסטער... אין אנדערע לענדער האָבן די ארבעטער אָפּן זייערע פאַרזייען, זייערע דעפוטאטן אינעם פאַרלאַמענט, וואָס זאָרגן פאַר גוטע געזעצן און ביי אונדז איז אַ זעלבסט־הערשאַפט, נישטאָ קיין פאַרלאַמענט, די פאַרטייען זיינען פאַרבאָטן, מוז מען פירן אַ קאָמף אָפּצושאַפן די צאַריסטישע אָרדע־נונג און דאָס טוט די רוסישע סאַציאַל־דעמאָקראַטישע פאַרטיי...

באַרד נאָך אים, האָט זיך אויפגעשטעלט איינע פון די מיידלעך, אַ מינסקער ליטוועשקע, און גענומען דערציילן ווי אזוי אין מינסק זיינען שוין אלע ארבעטער אָרגאַניזירט און מען פירט שטריקן, אויך די שניידער־מיידלעך און די זאָקנמאַכערקעס... איך האָב דאָס שוין אַלץ געוואוסט, נאָר איך האָב די רייד געשלאָנגען ווי מען שלינגט פרישע קוואַל־וואַסער און נישט אזוי די רייד האָב איך געשלאָנגען ווי די אַטמאָספער פון אַזאַ גרויסער ברודערשאַפט און געטריישאַפט, וואָס גידערט אַראָפּ אויף דער ערד, די אַטמאָספער וואָס רופט זיך סאַציאַליזם, גערעכטיקייט, אַ שיינע ליכטיקע וועלט, וואָס קומט פאַר־בייטן די וועלט פון אומרעכט... איך האָב געפילט ווי מיין פנים איז צעשטראַלט און אין מיר זינגט אויף עפעס אַזעלכעס וואָס זאָל איך דאָס פריילאָזן, וועט דאָס ביון הימל זיך הויבן...

מען האָט געטרונקען לחיים ווי שוועסטער און ברידער. איך האָב מיך ערשט איצט צוגעקוקט צו די מיידלעך, אנדערע — געוויינלעכע מיידלעך, שניידער־מיידלעך, קאַנפּעסטן וויקלערנס, און אנדערע אַזעל־כע פעסטע „קאַזאַטשקעס“ מיט ברויענדיקע אויגן, זיי ארבעטן אין זיף־פאַבריקן, אין לעכט־פאַבריקן אויף דער סלאָבאַדקע...

:: :: ::

פון דאָרטן האָט זיך עס טאַקע גענומען, וואָס איך בין אין עמ־לעב טעג ארום געוואָרן אַן ארבעטער אין אַ פאַבריק פון סטעאַריד־לעכט. ביי די „תנאים“ איז אויך געווען דער מייסטער פון דער פאַב־ריק, וואָס האָט זיך געפונען אויף דער סלאָבאַדקע, אַ מייסטער, וואָס האָט געאַרבעט אויף עטלעכע מאַשינעס, און ער האָט מיר, ווי אַ ברודער, געהייסן קומען אין פאַבריק, מיר ווייזן די ארבעט און אַפֿ־

טרעטן פאר מיר צוויי מאשינען. די ארבעט איז גאר א גרינגע: מען גיסט אן דעם פליסיקן סטעארין אין די מאשין־דערן, מען לאזט אים עטוואס אפזילן, דערנאך גיט מען א שנייד אונטער מיט א שארפן לאפאטע־מעסער די באזע־זייט פון די לעכט, וואס אין דער מאשין איז זי פון אויבן און מיט א שערל שערט מען איבער די קנויטן, וואס שטעקן ארויס פון אונטן.

איך האב אין דער פאבריק אפגעארבעט א פאר וואכן, ביז דער מייסטער האט מיר דערקלערט, אז אזוי ווי איך קען שוין ארבעטן אויף עטלעכע מאשינען, איז גלייכער איך זאל מיר זוכן א פלאץ אויף א פאבריק, וואו איך זאל פארדינען ווי איך האב דאס די ווערט...

מער ווי דאס האב איך פון דעם מייסטער נישט געקענט דער־ווארטן. אסיפ וואלינסקיס לערע וועגן אלע פאר איינעם און איינער פאר אלע, וואס דער מייסטער האט באקומען אין יענער נאכט אין שטוב ביי קלמנקע דעם קלעפער אין וואולפס געסל, צווישן די ארבעטער־מיידלעך מיט זייערע ברענענדיקע אויגן, האט זיך פון אים אין די פאר וואכן אויסגעדעמפט. צוויי „סטאנקעס" לעכט (א טשער־ניגאווער איז ער געווען און דער מערצאל פון „סטאנקאק" איז ביי אים ארויסגעקומען „סטאנקעס", ווי פון „הודאק" — „הודקעס" און פון „קאטיעלאק" — „קאטיעלקעס"), וואס ער האט פאר מיר אפגעטראגן יעדן טאג, האבן זיך ביי אים שטארק אָנגעזען און האבן ביי אים מער די ווערט געהאט ווי די ארבעטער־סאלידאריטעט און אפילו ווי די פריינטשאפט פון דעם שיינעם מיידל, וואס האט מיך יענעם אָונט רעקאמענדירט צו אים אלס אירן א קרוב. איך האב דאס אלץ אין דעם איינעם אויגנבליק דורכגעטראכט. און אזוי ווי דאס איז געווען נאך דער „פאלוטשקע", אויף מאַרגן נאכדעם ווי איך האב אפגענומען די שכירות און באצאלט פאר דער דירה, וואס איך האב געדונגען אויף דער סלאבאָדקע, בין איך ארויס פון דאָרט א ליידיקער און א ליידיקנייער. בנפו יבוא ובנפו יצא, האב איך עס פארטייטשט ביי מיר מיט א פסוק און דער וועכטער ביים טויער האט עס באשטעטיקט ער האט מיך נוט ארומגעטאפט, מער ווי אן אנדערשמאל ביים ארויסגיין פון דער שמאלער „פערטקע" אינעם פאבריק־טויער,

און האָט ביי מיר נאָרנישט נישט געפונען. צופום בין איך אוועק פון דאָרט גלייך אין „צארסקאיע סיעלאַ“.

:: :: ::

געטראָפן האָב איך דאָרט זיצן ביי א „פאָרל טיי“ און צובייסן אַ בייגל, דעם חבר משה נאָדזיראַטעל. ווער ווייס פּונוואַנען ער האָט באַקומען אָט דעם צונאַמען און ווער ווייס פּונוואַנען ער האָט געהאַט אויף טיי מיט בייגל. אַ פעסטער בחור איז ער געווען, עטוואָס הע- כער פון מיטל־וואַקס, מיט ברייטע פלייצעס, אַ רויטער מיט אַ פול פנים זומער־שפרענקלעך און האָט צווישן די מאַלערעס געשפּילט די זעלבע דאָל ווי יאָסעלע קאַלטון צווישן די איינבינדער: דער צענט-ראַלער פּונקט פון דער אַגיטאַציע אין דעם פּאָך. דער חילוק איז געווען וואָס יאָסעלעס צוציאַונגס־קראַפט איז געווען זיינע לידער, בעת משה נאָדזיראַטעל פּלעגט אַרום זיך פאַרזאַמלען דעם עולם מיט זיינע הייסע דיסקוסיעס.

ער פּלעגט דיסקוטירן מיט ווייניגשטאַקן און יאַשקע דעם גלייזער פון „אים אין אַני לי מי לי“ קעגן ציוניזם און מיט כאַמל דעם טשע-כאַנאַווער קעגן בונדיזם. אין דער היץ פון דער דיסקוסיע פּלעגט ער נישט איבערקלייבן אין אַרגומענטן און שלאָגן די ציוניסטן מיט בונ-דיסטישע טענות און די בונדיסטן מיט ציוניסטישע.

— מען שלאָגט אידן, מען מאַכט פּאַגראַמען — פּלעגט ער זיך צעשרייען — איז דערימער? אָט שלאָגט מען אַרבעטער, מען צע-שיסט זיי ממש, וואָס איז, זיי ווילן נאָר אַכט שעה אַרבעט, מען שיסט זיי אין מאַסקווע, אין טווער, אין וואַרשע, אין לאָדז, נו איז וואָס? אַנטלויפן זיי? זוכן זיי זיך אַ אַנדער לאַנד? פאַר זיך אַליין? ...

כאַמל פּלעגט שטיין דערביי און אָנקוועלן:

— דאָס טענה איך דאָך! ...

נאָך משה נאָדזיראַטעל פּלעגט אים נישט פאַרגינען די פּרייד:

— און איר, בונדיסטן, וואָס ווילט איר? איר אַנטלויפט נישט, נאָר איר זונדערט אייך אָפּ. איר דאַרפט אַ באַזונדער אָרנאַניזאַציע, באַזונדערע פּראָפעסיאָנעלע סאָיווז, באַזונדערע מאַניפעסטאַציעס ווילט

איר מאכן... וואָס איז, די גוישע אַרבעטער, זאָגט איר, האָבן פיינט די אידישע... איז דערויף אַנטירן מיר דאָך קעגן אַנטיסעמיטיזם. איז דערויף אַרנאַניזירן מיר דאָך די רוסשע אַרבעטער קעגן די פּאָנראָ-מען... לויט אייך קומט אויס, אַז די שנאה פון גוי צו איר איז אַן אייביקע. מיט וואָס זשע זענט איר בעסער פון די ציוניסטן?... דער מיט וואָס איר זאָגט, אַז אַן אייגן לאַנד פאַר איר, איז אַן אילוזיע... ממה נפשך, זיינען איר אַ באַזונדער פּאָלק, גיט אים אַ פּערספּעקטיווע!...

— אַט דאָס טענה איך דאָך! — רופט זיך דערויף אַן ווייניג שטאַק.

— נו, און די פּראָפּאָגאַנדע אויף אידיש איז ביי אייך גאַרנישט? — האַלט נישט אויס כאַמל.

— און מיר ריידן דער טאַמעריש, וואָס? די „איסקראַ" דרוקט דען נישט קיין אידישע פּראָקלאַמאַציעס צו די אידישע אַרבעטער?... און דער „בונד דרוקט דען נישט זיין פּראָפּאָגאַנדע אויף רוסיש? אַ שיינע מעשה, כ'לעבן, אַנומלטן טרעף איך מיך אין „יבנה" מיט אַ קיעווער בונדעוועץ, רעדט ער צו מיר רוסיש און נעמט מיט מיר דיסקוטירן. זאָג איך אים: הערט אויס, ד' איר, מילא אַ ציוניסט רעדט צו מיר רוסיש ווען ער דיסקוטירט, פאַרשטיי איך, ער רעדט נישט קיין דברי חול אום שבת, העברעיש קענען מיר ביידע נישט און אידיש איז די מאַרקשפּראַך.. אָבער איר?... נעמט ער זיך פאַר מיר פאַרענטפּערן: „ווי מניע פּאָוועריטיע... איר פאַרשטייט, ער איז אַן אינטעליגענט, רעדט ער נישט קיין אידיש... אידיש לאָזט ער איר בער פאַר אונדז, פאַר די פשוטע אַרבעטאַרער... און איצט, זאָגט איר מיר: מאַטווייען קענט איר? ער קומט אַמאָל אַריין אַהער. ער איז אויך אַ קיעווער, ווייסט איר אַז ער איז אַ גוי? און אויך אַן אינטע-ליגענט!... איר האָט אַמאָל געהערט ער זאָל דאָ ריידן רוסיש? אַט האָט איר אייך ווי אַ גוי פאַרשטייט די זאך גאַנץ פשוט. ער וויל נישט זיין צווישן אונדז קיין פּרעמדער, רעדט ער אונדזער שפּראַך, כאַטש ער ווייסט, אַז אַלע פאַרשטייען מיר זיינע...

די דיסקוסיע וואָלט זיך פאַרצויגן ווער ווייס ווי לאַנג, ווי עס

טרעפט זיך, אין אזעלכע ליידיקע טעג, ווען ווייניגסטאָק נעמט נישט נאָכמאָכן ווי אַן אַדעסער גוי זינגט אַ אַידיש לידל:

„גירע געלט, אוי, גירע געלט... גירע געלט דאַרך מע צולן... פּערווע קומט דער באַלעכוז... גירע געלט דאַרך מע צולן... גיבעך אים אַ כווייג אין נוז... גירע געלט דאַרך מע צולן... קימט אַריין דער גאַר-דאָוואַי... זאָ כוואַר מוירע, באַזשע מאַי... גירע געלט דאַרך מע צולן...“

ער זינגט און ווינט זיך דערביי צום טאַקט, מיט די הענט ביי די זייטן אויסגעקלייכיקט ווי צוויי אויערן פון אַ קרוג. די אוידיטאָריע איז שוין איצט אינגאַנצן זיינע און עס גייען אַוועק לידלעך נאָך ליד-לעך: „אוי ווי מאַמע, מאַך מיר כאַסענע“, „אַברעהעלע מלמד, כ'האָב צו דיר אַ טענה“, „איך בין געפאַרן קיין אַרעם אויף דער מאַלראַד-וואַנקע און האָב געטאַנצט אַ פּאַלאַנעז מיט אַ שאַרלאַטאַנקע...“ עס קומט אַריין פּיווקע און צעזינגט זיך מיט אַ גנביש לידל: וואַניאַ פּאַרען ביל פּרינגאַזשע, נאָ סקאַטשאַק אָן סטאַל כאַדיט, נאָ סודבאַ יעוואָ טאַקאַיאַ, מענטש שמירן איך סליעדיט... טשאַיו סאַכאַר מעניע נאַדאַ... ס'איז פּריילעך אין „צאַרסקאָיע סיעלאַ“... אזוי גייען די טעג אַוועק, מיט אַ גלאַז טיי, מיט דיסקוסיעס, מיט לידלעך, הפּקּרדיקע און רע-וואַלוציאָנערע... עס יאַוועט זיך אַריין איציקל, אַ שטאַט-משונגענער, וואָס קען נישט זען ליגן אַ שטיקל פּאַפּיר אויף דער ערד, ער מוז עס אויפהויבן און אויב עס איז פּאַרשריבן, אויפן אָרט דאָס איבערלייענען און אַריינלייגן אין קעשענע. ער שטעלט זיך אַוועק פאַר אונדזערס אַ מישל און נעמט זאָגן גראַם. אַלץ גראַמט זיך ביי אים, ער רעדט גאַר נישט אָן גראַם, אזוי אַ שעה נאָכאַנאַנד, און מישט דערביי אויס אַלע שטאַט-נייעסן. געוויינלעך קומט ער אַריין אין טראַקטיר נאָכדעם ווי מען טרייבט אים דורך פונעם וויינקעלער אונטן און מען וויל דאָרט נישט אויסהערן זיינע גראַמען. נאָך אַזאַ גאַסטראָל ווערט אומעטיק און שטיל אין טראַקטיר און עס דערמאָנט זיך אַז דער מאַגן איז ליידיק.

:: :: ::

אין איינער אַזאַ מינוט, רופּט זיך אָן צו מיר משה נאַדזיראַטעל, וועלכער איז אויך אַמאָל געווען אַן איינבינדער און אין די טויטע סעזאָנען איבערגעטון אַלע מינים אַרבעטן:

— פארוואָס שטעלסטו זיך נישט פאר אַן „אומשעניק“ אין אַ פּעקאַרניע?

— וויפל מלאכות דאַרף עס אַ מענטש קענען? — ענטפער איך דערויף.

— האָב קיין מורא נישט, מען וועט דיך דאַרט נאַרנישט נישט אויסלערנען. וועסט נאָר דאַרפן באַשמירן די ברויטן מיט איירוואַסער פון אויבן איידער מען זעצט זיי אריין אין אויוון, אונטערשמירן די בעקנס, אַרויסשלעפּן הייסערהייט די קוילעטשן פון די פאַרמעס און פונאַנדערפירן דאָס ברויט צווישן די קונדן. דערפאַר באַקומט מען צען רובל אַ חודש און ברויט צום עסן וויפל דו ווילסט, קענסט קייען אַ גאַנצן טאָג, נאָר נישט אַרויסטראָגן.. בעקעריי — גיט ער צו — האָט נישט קיין טויטן סעזאָן, עסן עסט מען אום זומער ווי אום ווינטער... ס'הייסט מען דאַרף עסן — פאַריכט ער זיך — טיי מיט ברויט עסט אַפילו אַן איינבינדער אום זומער און אַ מאַלער אום ווינטער...

ער האָט גערעדט ווי אַ דערפאַרענער מענטש, זיינע קלוגע רייד זיינען מיר געגאַנגען גלייך אין מיין ליידיקן מאָגן אַרײַן. מיר איז געדוממען פאַר די אויגן די בעקעריי פון דאוויד אויסטרייך לעבן דער שאַלאַשנער שיל, וואו איך גיי אָפּט פאַרביי און בין אַהין אַוועק.

דער פאַרוואַלטער מיט דער בעקעריי, האָט אַ קוק געטון אויף מיר און איך בין אים געפעלן. ער האָט אויף מיין פנים איבערגעלייענט, אַז איך בין נישט קיין אַדעסער און בין פון אַ לייטישער שטוב... צו די אַדעסער האָט ער קיין מזל נישט געהאַט; זיי האָבן אים אַלע באַגנבעט ביים פונאַנדערפירן דאָס געבעקס און געטראָגן ברויט אַהיים...

אין דער בעקעריי האָב איך געאַרבעט אַזוי לאַנג ביז איך האָב כוח געהאַט. שלאָפּן פלעג איך אין דער בעקעריי, זיך צושפאַרן ערגיץ אין אַ ווינקעלע אין דער צייט צווישן איין אויוון ברויט און דעם צווייטן. געווען זיינען אַפילו באַקוועמערע ערטער צום שלאָפּן, מען האָט זיך געקענט אויסציען אויף אַ ליידיקער פּאַליצע נאָנדיק, נאָר די ערטער זיינען געווען פאַר פּריווילעגירטע, פאַר די בעקעריינגען,

וואָס פֿלעגן זיך דאָרט אויסציען נאָקעטע, פֿאַרמעליקטע, מיט אַ זאַך פֿאַר אַ פֿאַרטעך אָדער נאָר אָן אַ פֿאַרטעך, ווי די לאַשעקעס...
ברויט האָט נישט געפֿעלט און אָנבייסן פֿלעגן אידן מיך אַריבער-
כאַפֿן קעגנאיבער, אין „מעכלס רעסטאָראַן“, און אָפּעסן אַ האַלבע פֿאַרציע זשאַרקאָיע מיט אַ האַלבער פֿאַרציע צימעס אָדער אַ טעלער זופּ פֿון פֿערלגרויפֿן. שלעכט איז נאָר געווען ווען אידן האָבן באַדאַרפֿט אַוועקפֿירן אַ פֿול האַנטוועגעלע מיט ברויט אין די ברויט־קלייטלעך פֿון די הינטער־וואַקסזאַלנע גאַסן.

ווען נישט דאָס, וואָלט אידן מיך אַרויפגעאַרבעט אין דער בעד־קעריי, אידן וואָלט אַפּשר געוואָרן אַן „אופֿראַויליאַוישטשי“, ווי עס פֿלעגט מיך מונטערן דער פֿאַרוואַלטער, אַ איד, וואָס האָט געקענט אין די קליינע אותיותלעך און זיך געוואַרפֿן מיט לשון קודש ווערטער, ווי „מה שיעשה הזמן לא יעשה השכל“, „עת לכל חפץ“, ווי ער וואָלט זיך וועלן פֿאַר מיר אויספֿיינען. ער האָט אַמאָל באַמערקט אין בוויס־קעשענע ביי מיר אין רעקל, וואָס אידן פֿלעגן מיר אונטערלייגן צוקאַפּנס פֿאַר אַ קישן אויפֿן שטיינערנעם פּאַל, אַ זשורנאַל אַ העברעיִשן, דעם „על פרשת דרכים“, וואָס אידן פֿלעגן באַקומען ביי מאיר קוויטקא. פֿון דעמאָלט אָן פֿלעגט ער זוכן מיט מיר אַ וואָרט אויסצורייזן און מיך איינריידן אידן זאָל אַביסל צובידעווען...

נאָר איינמאָל, ווען ער האָט אָנגעלייגט אַ פֿול וועגעלע מיט ברויט און פֿונקט אינמיטן וועג הינטערן וואַקסזאַל, בין אידן שטיין געבליבן, ווי די פֿערד אונטערן באַרג, און האָבן דעם וואָגן נישט געקענט רירן פֿון אָרט, נאָך דעם ווי אידן האָבן ביטער „געבידעוועט“ פֿון דער בעד־קעריי אָן, האָבן אידן צוגערופן אַ „גאַראַדאָוואַי“ (אַ פּאַליצמאַן) אידן בערגעלאָזט דאָס וועגעלע מיט ברויט אויף זיין השנחה און בין אַוועק זאָגן דעם פֿאַרוואַלטער, אַז אידן קען מער נישט „בידעווען“, ער זאָל שיקן אַ שטאַרקערן פֿון מיר רירן דאָס וועגעלע...

ווידער זיך אידן אין „צאַרסקאָיע סיעלאַ“. דער טויטער סעזאָן אין דער איינבינדעריי דערלעכט גאַרנישט אויפֿצולעבן. מאַלעריי אָבער פֿלאַמט שוין. מען ראָט מיך אידן זאָל ווערן אַ פּאַפּיר־קלעפּער, אַזוי ווי מיראַן האָט געטון. נאָר פֿריער מוז מען זיך שטעלן פֿאַר אַ „שמיר־רער“, דאָס הייסט פֿאַר אַ געהילף ביי אַ קלעפּער, שמירן די פּאַלעס

פאפירן; אָבער אזוי לאַנג קלעפּעריי ברענט נאָך נישט, אַרבעטן די קלעפּער אָן אַ שמירער...

— אפשר וואָלסטו גאָר געוואָרן אַ מאַלער? — רופט זיך אָפּ צו מיר איינמאָל אין אַ פאַרנאַכט מאיר קוויטקא, וועלכער איז געזעסן נאָך דער אַרבעט ביי אַ טישל מיט אַ פּאַרל טיי, געקויעט אויף ביידע באַסן שוואַרץ ברויט און זיך נישט פאַרגונען מפּסיק זיין אינעם לייענען. געלייענט האָט ער מענדעלעס „ספר הקבצנים“, וואָס איז דעמאָלט געהאט דערשינען.

— דו גיב מיר פריער אַ קוק טון ווי אזוי פישקע דער קרומער רעדט העברעיש, דערנאָך וועל איך מיט דיר ריידן פון מאַלעריי.

געמיינט, אַז דאָס איז אַ שטאַך-וואָרט אויף העברעיש, וואָס איך האָב שוין דעמאָלט גענומען קוקן דערויף ווי אויף מיינער אַ יונגט-זינד און דערציילן טאַקע דעם חבר מאיר קוויטקא, ווי אזוי די טי-ראַספּאַלער וואוילקענעוודיקע אינגלעך, צווישן וועלכע איך פלעג שפּאַר צירן אינעם טיראַספּאַלער בולוואַר, פלעגן אויפן קול צווישן זיך ריידן: „מרדע לאַ באת אתמול לביתי“ און זיך אומקוקן צי האָבן די שפּאַר צירנדיקע מיידלעך געהערט... — געמיינט, אַז איך לאַך פון העברעיש, גיט ער מיר צוריק אַ שטאַך:

— פישקע דער קרומער רעדט אזוי גוט העברעיש ווי באַנציע שווייג...

געוואָלט האָט ער דערמיט זאָגן, אַז מענדעלעס פישקע האָט אַזאַ רעכט איבערגעזעצט צו ווערן אויף העברעיש, ווי פּרעס ווערק, וואָס „תּושיה“ האָט אַרויסגעגעבן אין העברעיש נאָך מיט אַ יאָר פריער. דערהערט, אַז מען רעדט פון באַנציע שווייג, האָט זיך צוגעד-רוקט צו אונדז כאַמל דער טשעכאַנאווער, דער בוגראָוועץ פון „צאַרס-קאָיע סעלאַ“, און אַ צי געטון צו זיך דאָס צעעפּנטע ביכל און געד-נומען מעיין זיין דערין, ווי אַ בית מדרש בחור, מיט דעם קאַפּ אויף אַ זייט. און אַ היפשע וויילע האָבן מיר אַלע דריי, זיצנדיק ביים טישל און זופּנדיק דעם לשון קודש פון „ספר הקבצנים“, טאַקע געמאַכט דעם איינדרוק ווי מיר וואָלטן אינדריען געשטאַנען איבערדענעביגן איבער אַ גמראַ אינעם בית מדרש און געזאָגט אַ שיעור. העכער פון

אלע און מיט א חסידישן ברען, האָט געזופט מענדעלעס לשון קודש דער בונדאָוועז.

דעם אנדערן טאָג האָב איך שוין געהאלטן א היפּשן מאַלער-פענזל אין דער האַנט און אונטער דער השגחה פון די ביידע לשון קודש חברים פון „צארסקאיע סיעלאָ“, געשמירט מיט רוימער פאַרב דאָס הילצערנע וואַקזאַלכל ביי די לימאָן-בעדער. אגב, האָב איך גע-קענט האַלטן א פענזל אין האַנט סיי אַלס איינבינדער און סיי פון מיין לערע ביים שילדן-מאַלער.

:: :: ::

אומגעריכט, האָב איך אין א פּאָר טעג אַרום, דאָרט טאַקע ביי דער אַרבעט, געהאט א גאַסט. מיין טאַטע איז געקומען און נאָך איצט דערקלער איך מיר נישט ווי אזוי ער האָט זיך דערוואוסט וואו איך אַרבעט. איך ווייס נאָר, אז ער איז אוועק פון דאָרט א צופרידע-נער. ערשטנס, האָט מיך אָפּגעלויבט פאַר אים דער אויפזעער איבער דער אַרבעט, א פּאָלאַק אין א לאַנגן סערדעט, מיט א האַרטן קאַפּע-ליוש און מיט א פּראָפעסאָרישער באַרד, וואָס האָט מיר דערמאָנט אונדזער לאַנג פאַרשטאַרבענעם גראָסעלער דאָקטער סוויענציקסי, דער פּאָטער פון מיינע צוויי גוישע חברימלעך סאַשא און קאַסטיאַ, און דערמיט שוין אויך דעם פּאָלאַק פון מענדעלעס דערציילונג „שם ויפת בעגלה“ מיט דעם לאַנגן און שווערן נאָמען, וואָס האָט ביי מיר גע-טראָגן די געשטאַלט פון דעם דר. סוויענציקסי. אַלס דעם איינציגן פּאָלאַק, וואָס איך האָב געקענט, בעת איך האָב די דערציילונג גע-לייענט. געלויבט האָט מיך דער אויפזעער פאַר מיין אַרבעטזאַמקייט. ער האָט, קענטיק, נישט געוואוסט, דער אויפזעער, אז מיין אַרבעט-זאַמקייט איז נישט מער ווי דער ענטוויאַזם פון דעם „נעאַפיט“, פון דעם ניי-באַקערטן, אז דאָס האָב איך מיך צוגעכאַפט צו דער נייער מלאכה מיט דעם ברען פון א לערן-אינגל. צווייטנס, האָב איך מיין טאַטן באַקענט מיט מיינע צוויי חברים ביי דער אַרבעט, מאיר קוויט-קא און כאַמל טשעכאַנאָוסקי. און אז ער האָט זיך צערעהט מיט זיי און האָט דערהערט דעם ערשטנס האַלב העברעישן פּאָדאָליער אידיש

און דעם צווייטנס בית מדרש אידיש מיט זיין „קודם“, „לעולם“, „שמע מינא“ און „לא כל שכן“, האָט ער פאַרשטאַנען, אַז איך בין נישט אַזוי הפּרוּתדיק ווי עמיצער האָט אויף מיר אָנדערצייַלט. ביים געווענענען זיך, האָט ער מיר געזאָגט: איך זע, אַז דו געדענקסט דעם מאַמר „עשה לך רב וקנה לך חבר“...

נאָכדעם ווי מיין טאַטע איז אַוועקגעגאַנגען, איז צוגעקומען צו מיר דער אויפזעער, דער פּאָלאַק מיט דער פּראָפּעסאָרישער באַרד, און זאָגט מיר:

— גאָספּאָדין קאַץ, או וואָס אָטייעץ — זשיד יאַנקעל, ניע נאָך גאָליאַ אַ מיצקעוויטשאַ!... אייער פּאָטער — הייסט עס — איז נישט גאַנאַלס זשיד יאַנקעל, נאָר מיצקעוויטשעס.

איך האָב מיך געכאַפּט, אַז מיין טאַטע האָט דעם אויפזעער אודאַי דערצייַלט וועגן מיר, אַז איך בין אָנגעלייענט אין דער וועלט־ליטעראַטור און אַז עס קען זיך מאַכן אַז אין דעם אויפזעערס באַרד ליגט טאַקע אַ ליטעראַטור־קריטיקער; נאָר פאַר אַלעמען האָב איך געזען דעם פּאָלאַק, דעם אויפגעקלערטן, דעם ליבעראַלן — אַלע פּאָ־לאַקן אין רוסלאַנד זיינען דעמאָלט געווען ליבעראַל און פּראָגרעסיוו און אַפילו סאָציאַליסטיש געשטימט — אָבער נישט ווייניקער באַרד־מערישן, טאַקע פון מענדעלעס „שם ויפת בעגלה“; אַז ער וויל מיר דערמיט זאָגן, אַז אין דער פּוילישער ליטעראַטור האָבן די אידן אַ בעסערע מערכה ווי אין דער רוסישער; ווען ביי גאַנאַלן איז יאַנקעל אַ נישטיק אידל, אַ פּחדן, וואָס באַהאַלט זיך אויס אונטער דעם ווייבס ספּאָרניצע, איז מיצקעוויטשעס יאַנקעל, אין זיין נאַציאָנאַלער עפּאָ־פייע „פּאַן טאַדעוּש“, אַ העלד, אַ באַגייסטערטער און באַגייסטערנד־דיקער מענטש, ממש אַ זשעני, וואָס איז פון זיך געוואָרן אַ גרויסער מוזיקער...

איך האָב נישט געוואוסט וואָס פּריער צו זאָגן דעם אויפזעער, וואָס האָט מיך אַזוי אומגעריכט אָפּגעשטעלט מיט זיין פּראַזע פון אַ ליטעראַטור־קריטיקער, בעת איך בין איבערגעגאַנגען פון איין אָרט אויפן צווייטן מיט מיין קעסעלע פאַרב און מיט דעם פענדזל אין דער האַנט; מיר האָט זיך געוואָלט אָפּענטפּערן, אַז אַ חוץ מיצקעוויטשן און מאַריאַ קאָנאָפּניצקאַ און נאָך אַזעלכע, האָב איך געלייענט אויך

קראַסינסקיס „נישט געטלעכע קאָמעדיע“, וואו אידן ווערן אַרויס-
געשטעלט אַלס שונאים פון פּוילישן פּאָלק און פון קריסטן בכלל...
נאָר, ווען יענער איז צו דיר אַזוי זיס, קענסטו דאָך אים נישט
זאָגן: איך וויל נישט דיין האַניק און וויל נישט דיין גיפּט... איך האָב
אים דעריבער בלויו געדאַנקט פאַר דער גוטער מיינונג וועגן מיין
טאַטן און אָנגעמערקט, אַז נאָנאַל איז נאָך נישט די גאַנצע רוסישע
ליטעראַטור און אַזוואי נישט דער פאַרטערער פון דער היינטיקער
רוסישער געזעלשאַפטלעכער מיינונג...

דאָס איז גענוג געווען ער זאָל אין מיר דערזען אַ חוצפּהניק און
מער האָט ער מיט מיר וועגן ליטעראַטור נישט גערעדט. נאָר ביים
אויסצאָלן מיר סוף וואָך, גאַנצע צוויי קאַרבן אַ טאַג, האָט ער מיר
צוגעוואָרפּן:

— און איר האָט אַזאַ אינטערעסאַנטן פּאַטער!...

:: :: ::

דאָס האָט געקענט הייסן, אַז איך בין פאַר אים נישט אינטער-
רעסאַנט און... אויך איך האָב אָנגעוואוירן יעדן אינטערעס אין אים
און אין זיין אַרבעט: איך בין אַ גביר פון גאַנצע צוועלף קאַרבן פאַר
דער וואָך אַרבעט... פונאַנדערנעצאָלט זיך, אָפּגעצאָלט די הלוואהלעך,
אַרויסגענומען דאָס וועש און וואָס נאָך דאַרף איך?! ווען עמיצער אַ
גראַסעלער זעט מיך יענעם שבת פאַרנאַכט, ווי איך האַלט אַ פּוס אויף
דעם שטיוולפּוצערס בענקעלע פאַר דער טור פון „צאַרסקאָיע סיעלנאָ“
און זינג מיר אַזוי וואוילעריש אויפן קול: אוי וויי מאַמע, מאַך מיר
חתונה..., וואָלט ער מיט רעכט געקענט דערציילן מיין טאַטן, אַז זיין
פיניע איז אין אַדעם געוואָרן אַ הפּעריונג... און אפּשר האָט עמיצער
אויך געזען און אפּילו דערציילט... נאָר מיין טאַטע וואָלט יענעם שוין
נישט געגלויבט...

אַז איך האָב אַזעלכע לייטישע חברים, איז עס אויסגעשלאָסן!...
יענעם אויפּדערנאַכט האָב איך שוין אויך געקראָגן נייע אַרבעט.
כעסין שמעלט זיך מאַנטיק קלעפּן אַ גרויסע „פּאַסטרויקע“ אויף דער
ניעזשינסקע לעבן אַזווערזיטעט, דאַרף ער האָבן אַ שמירער. ביז

איצט האָט ביי אים געשמירט מיראַנטשיק, איצט ווערט מיראַן אַליין, ביי אים טאַקע, אַ קלעפער, רעקאַמענדירט ער מיך צו כעסינען. כעסין טרינקט טיי אין דער דוואַריאַנסקע, דאָס הייסט, אינעם קליינעם זאַל, וואו עס קאַסט נישט אַכט, נאָר צען קאַפיקעס אַ „פּאַרל טיי“ און די טישלעך זיינען דאָרט פאַרשפּרייט מיט טישטעכלעך. אין דוואַריאַנסקע איז דער עולם אַ געקליבענער. נישט נאָר איז כעסין אַ שטיקל „פּאַדריאַטשיק“, אַן אונטערנעמער, הייסט עס, נאָר ער איז אויך אַ שיינער יונג, אַ געוויקסיקער בלאַנדין, און וויל זיך נאָרנישט אַנקערן, נישט מיט די סיפּיליטישע „געטער“, וואָס גיסן אין זיך טיי גלעזער בראַנפן און נישט מיט די דיסקוטאַנטן און זינגער פון די ליי דער וועגן נויט און קאַמף לעבן דער שפּיל-מאַשין. און אפשר קער ער זיך יאָ עפעס אָן מיט זיי, סיי מיט די און סיי מיט יענע, וואָרום זיינע נאַנטע מיטאַרבעטער זיינען די שיינע צוויי ברידער מעכל און אַראַנטשיק, מיט די סינגעטן אויף די פינגער, און פאַר זיך אַליין אַ געהילף, אַ שמירער, זוכט ער גראַד צווישן די יונגעליומלעך מיט די בלויע און רויטע העמדלעך.

אַריינגעקומען אין דוואַריאַנסקע, איז מיר געוואָרן אַביסל אומד באַקוועם. מיט כעסינען ביי איין טישל זיצט מיינער אַ גראַסעלער, אַברהם קויפּמאַן, יאָקל לייזונטהענדלערס איידעם.

— וואָס טוט איר דאָ? — פּרעג איך מער מיט די אויגן.

— וויפּיל איז דער שיעור צו זיצן אין גראַסעלעס און טאַפּן אַ וואַגן? — ענטפּערט ער מיר — האָבן מיר זיך אַריבערגעקליבן אַהער... מיר וואוינען אויף דער מאַלאַראַסיסקע — און ער שרייבט מיר טאַקע באַלד אויף זיין אַדרעס — זיאַמע איז אויך מיט אונדז... זיאַמע איז זיינער אַ שוואַגערל, מיין ברודער יאָסלס אַ חבר, גע- לערנט אינאיינעם ביי יאַנקל בלאַך, און איך ווער געוואויר, אַז ער, אַברהם קויפּמאַן, איז אַ „מענטש“ ביים קאַנסטרוקטאָר פון דער גע- ביידע, ביי פּאַסאַלינען, דאָס וואַרטן זיי טאַקע אויף אים... זיאַמע האָט נאָך נישט וואָס צו טון... אפשר קען איך עפעס געפינען פאַר אים אַן אַרבעט...

מיר לויפט דורך אין קאַפּ די גרויסע רעוואַלוציע, וואָס איז ביי אונדז אין גראַסעלעס פּאַרגעקומען אין די פּאַר יאָר זינט איך בין פון

דאָרט אַוועק. באַלעבאטישע איידעמס, באַלעבאטישע קינדער, צעלויפן זיך פון שטעטל, ווערן „מענטשן“ ביי יענעם, זוכן אַרבעט אין שטאָט... טעאָרעטיש איז מיר דער ענין באַקאנט. ס'איז די גרויסע אויסוואַנג דערונג וואָס גייט פון דאָרף אין שטאָט, וואָס ציט נאָך זיך אויך דאָס שטעטל. נאָר די פּראַקטיק, וואָס שטעכט מיר ממש די אויגן, צעשרויפט מיך. אברהם יאָקלס, זיאַמע יאָקלס... די שיינע פרומע יאָקלס, וואָס האָט געלייענט מענדעלע און שלום עליכם, וואָס איר אויסגעניי האָט געשטמט איבערן שטעטל... איצט זיינען זיי איינוואוינער פון ערגיץ אַ קויטסן הויף אויף דער מאָלאָדאוואַנסקע, צווישן אַרעסער אַרימקייט און מיאוסקייט...

מיט כעסינען מאַך איך עס בקיצור: מיראָן האָט מיך רעקאָמענדירט צו אייך, איר דאַרפט האָבן אַ שמירער.. איך דאַרף אייך זאָגן. אַז איך האָב נאָך ביז איצט נישט געשמירט, נאָר איך בין אַן איינבינדער און איך ווייס וואָס ס'הייסט פּאַפּיר און פּאַפּ...

— מער דאַרף מען נישט, — זאָגט ער מיר דערויף, — קומט מאַנטשיק אין דער פרי אויף דעם אַרעס, איב'ל אייך צאָלן אַזוי פיל וויפּל איך האָב געצאָלט מיראַנען, אַ רובל מיט צוואַנציג...

דעם זונטיקדיקן טאָג האָב איך שוין פּאַרבּראַכט ביי מיין בן עיר, אין אַן אַלטן הויף, וואָס האָט אויסגעזען ווי אַ ריזיקער טויבנשלאַק פון אינעווייניק. ארום און אַרום, צוויי שטאָקן מיט לעכלעך פאַר וואויננגען און אינמיטן האַנטוועגעלעך און בינדיגעס אָנגעשטעלט. אין איינעם פון די לעכלעך האָט געוואוינט די משפּחה.

פרומע איז קראַנק, זי קען נישט פּאַרליירן די ענגשאַפט, די חשכות און די ריחות... און אויך די קינדער זיינען קראַנק. איך פיל, אַז מער נאָך מאַכט זי קראַנק דאָס וואָס איך, אַ גראַסעלער, זלמן קאַצט זון, טרעף זי אין אַזאַ לאַגע, אין אַזאַ וואויננג... נאָר זיאַמע לאָזט מיך נישט טראַכטן אַפּילו דערפון, ער איז אַ גאַנצער סאָציאַליסט און ווייסט און האָט געלייענט און היצט זיך און דיסקוטירט וועגן פּראָגראַמען פון די עס־ערן און פון די סאָציאַל־דעמאָקראַטן...

— אַט האַסטו דיר! יאָקל לייונטהעדלערס זון — אַ סאָציאַליסט!
איין זאך נאָר איז נישט גוט. ער האָט נישט וואָס צו טון. ער וויל ווערן אַ פּריקאַזשטיק. איך טרייסט אים: אַזאַ שוין אינגל ווי ער

אין, האָט ער מיט קיין שטעלע אין אַ גאַלאַנטעריינע אָדער אין אַ מאַנפאַקטורנע געשעפט קיין דאָגה נישט... זיינע פולע רויטע בעקלעך וואָס ער האָט מיט זיך געבראַכט פון גראַסעלעס, ווערן פון דער טרייסט נאָך פולער און צעשטראַלטער און אויך פרומע, מערס איד, פילט זיך דערלייכטערט מיט דער טרייסט.

מער בין איך צו דער יורדישער פאַמיליע נישט גענאַנגען. וואו נעמט מען אַזוי פיל טרייסט-ווערטער אויף צו קענען הייבן דעם מוט פון אַ שטעטלשער שיינהייט און ווירטן, וואָס איז אַריבערגעפלאַנצט געוואָרן אין דער אַטמאָספּער פון גרויסשטאַטישער נויט און זעט זיך וועלן פון טאָג צו טאָג...

:: :: ::

אין מיין נייעם פאך, שטייג איך פון טאָג צו טאָג. איך באַקום אַ שם פון אַ קינסטלער אַ שמירער. אָפּאַרבעטן מיט כעסינען עטלעכע וואָכן איז פאַר זיך אַן אַטעסאַמ. פון כעסינען גיי איך איבער אַר-בעטן צו קלמנען און צו זיין ברודער עליע נאָטע, מינסקער קלעפער. דאָ דערגיין איך אַזאַ פראַקטיק, וואָס ביי כעסינען האָב איך זי נישט געהאַט: נעמען יתור. די קונץ דערביי איז נישט דאָס אָפּשפּאַרן אַ צוויי אָדער דריי ראָלן פאַפיר פון אַ צימער, ווי דאָס אַרויסטראַגן די ראָלן פון דער אַרבעט אַזוי אַז דער וועכטער זאָל דאָס נישט מערקן. קלמנע באַווייזט דאָס מיר און איך נעם באַלד איבער די קונץ: ער שטעקט זיך אַרום אין גאַרטל מיט ראָלן פאַפיר און דער דינער נידער ריקער קלמנע ווערט מיטאַמאָל פאַרוואַנדלט אין אַ גייענדיק פעסל. מען האָט אים נאָך ביז איצט קיינמאָל נישט געפאַסט, זאָגט ער, נישט אין מינסק און נישט אין אַדעס...

איך האָב עס אַ פאַר מאָל געטון און ס'איז מיר געלונגען. קלמנע האָט דאָס מיר אַזוי פאַרגעשטעלט, אַז איך זאָל קענן דעם נישט רע-בעלירן: יתור איז מותר... נאָר סוף כל סוף האָב איך רעבעלירט: נישט וואָס ס'איז גנבה, יתור, זאָגט איר, איז נישט קיין גנבה, ס'איז באַלמעלאַכישע טראַדיציע, נאָר ס'איז מיאוס... איך בין נעכטן גע-נאַנגען איבער דער גאַס מיט די פאַר ראָלן פאַפיר פאַרשטעקט אינעם

גארטל און האָב מיר געטראַכט, אַז עפעס בין איך נאָר קיין מענטש
נישט, נאָר עפעס אַ מויז וואָס שלעפט אַן אָפגעגריזשעט שטיקל ברויט
צו זיך אין לאַך אַרײַן... מענטש! — זאָגט גאַרקי — ווי הויך דאָס
קלינגט!... וואָס זאָגט איר, קלמנקע, איר זענט דאָך עפעס אַ סאַציאַ-
ליסט!...

קלמנקע האָט דערויף גאַרנישט נישט געענטפערט און מיך האָט
פאַרדראָסן אויף זיך אַלײַן, וואָס איך בין אזוי אימפולסיוו און כאַפּ
מיך אַרויס מיט ווערטער וואָס איך דאַרף נישט זאָגן... ער איז דאָך
מיין לערער! דאָס בין איך דאָך ביי אים אין שטוב די ערשטע אומ-
לעגאַלע פאַרזאַמלונג בייגעווען און דאָרט אַזאַ פייערלעכע רעדע גע-
הערט וועגן אַרבעטער־אייניקייט און סאָלידאַריטעט!...

די פּאָר ראָלן "יתור" זיינען פאַרבליבן שטיין אין ווינקעלע.
נישט איך, נישט קלמנקע, האָבן מיר זיך צו זיי צוגערירט, ווי פּרומע
אירן וואָס רירן זיך נישט צו אום שבת צו אַ זאַך וואָס איז מוסע...
מיר זיינען געזאַנגען אין טראַקטיר אַרײַן שווייגנדיק, יעדער מיט זיין
שווער געמיט.

אינדערפרי בין איך צו דער אַרבעט נישט געזאַנגען, איך בין
געבליבן ליגן ביי מיר אין בעטל אינעם פינצטערן צימער וואָס איך
האָב פאַרנומען ביי אַ חבר אויף דער האָספיטאַלנע. איך בין אַפילו
אין טראַקטיר נישט געזאַנגען, נישט געוואָלט זיך באַגעגענען מיט
קלמנקע, איך האָב מיך געשעמט פאַר אים, פאַר מיר אַלײַן, פאַר דער
אַרבעט, וואָס האָט זיך נאָך נישט אָפגערייניקט, נישט אָפגעטרייסלט
פון דער „שפּל המדרגה“, אויף וועלכער זי באַגעגנט זיך מיט גנבה...
דער קרעמער, וואָס גנבעט אויף דער וואָג און אויף דער מאָס, זעט
אינעם פּויער, וואָס גנבעט אַ הערינג פון פעסל, אַ גנב... דער בעל
מלאכה, וואָס גנבעט אַראָפּ פונעם מאַטעריאַל, קוקט מיט פאַראַכטונג
אויף דעם גנב, וואָס גנבעט אַרויס דאָס בייטעלע מיט די פּאָר גראַשן
ביי דער אידענע, וואָס גייט איינקויפן אין מאַרק אָדער אויף דעם
בעקער־אינגל וואָס טראַגט אַהיים אונטער דער פּאַלע אַ ברויט פאַר
זיין מאַמען... וואו איז די גרעניץ?...

מיר האָט זיך גענומען פּלאַנטערן אינעם מוח פּיווקע, דער מאַ-
לער, וואָס איז מקנא דעם סיפּיליטישן ליאַווקע און דעם סוטענער

אַרײַנמישן, וואָס טאַנצט אויס אין טראַקטיר אַ הפּרדיקן קעוואָקס ווען ער איז בגילופּין און זינגט זיך אונטער אַ גנבים לידל, ווי דער „סקאַקער“ איז אריינגעפאַלן און בעט זיך ביי זיין מיידל פון דעם שאַנדהייז זי זאָל אים ברענגען טיי און צוקער אין טורמע אַרײַן... און ווער איז ער? אפשר אַ זון פון אַ דרדקי מלמד אין אַ פּאָדאָליער שטעטל און אפשר איז זיין מאמע אַן אלמנה, וואָס שטייט דאָרט מיט צעלניק אין אַ מאַרק־טאָג...

איך בין געליגן דעם גאַנצן טאָג און געפאַסט, ווי נאָך קיינמאַל נישט אין די הייליגסטע תעניתים. אויך דעם צווייטן טאָג בין איך נישט געאַנגען צו דער אַרבעט, איך האָב געמאַכט איינעם פון מיינע שפּאַצירן אַרום אַדעס. איך האָב געשפּאַנט, ווי איך וואָלט אינעם שפּאַנען זיך אַליין אויפגעלייזט, די פּיס זיינען זיך געגאַנגען פון זיך און באַזונדער, און דער קאַפּ... טראַגט זיך אַ קאַפּ, נאָר נישט דאָ און נישט איצט, ערגיץ ווייט אינעם רוים און נאָך ווייטער אין דער צייט, אויף צוריק און פּאַרויס... און אַז איך בין, פּאַרנאַכט שוין, געקומען אין טראַקטיר, צו מיינע חברים, האָבן זיי מיך אָנגעקוקט, ווי איך וואָלט פון ערגיץ אַראָפּגעפאַלן:

— וואָס איז מיט דיר געשען? ... זעסט דאָך אויס ווי אַ מת! ...

קלמנקע זוכט דיך אַרום! ...

— איך אים זוך נישט! ... אויב ער וויל מיר באַצאָלן וואָס מיר

קומט, זאָל ער עס איבערגעבן משה נאַדזיראַטעל! ... איך ווער אויס שמירער, מאַרגן גיי איך זוכן איינבינדערײ!

— ק'סטאַטי! — רופט זיך אָן אין רוסיש ביים צווייטן טישל

אַ קליין מענטשל מיט אַן אויסגעבלייכט פנים און אַ גרויסער רויטער נאָז. — אויף אידיש קען עס הייסן: גוט וואָס ס'איז צו רייד גע-קומען. — און ער נעמט מיר פּאַרלייגן אין רוסיש, אַז אויב איך וויל, קען איך פּאַרנעמען זיין פּלאַץ. ער אַרבעט ביי אַן אלמנה, אַ רוסישע, וואָס צאָלט גוט, נאָר וואָס דען, זי האָט נישט קיין גיליאַטינע און מען דאַרף שניידן אין פּרעס מיט אַ דיסק. ער האָט שוין קיין הענט נישט דערצו. דער מייסטער ביי איר איז אַ איד, אַבראַשאַ, רופט זי אים. איך זאָל שוין מאַרגן צוגיין אויף מאַראַזלי און פּאַליצייסקע און אים זאָגן, אַז מיך האָט געשיקט דער פעטיערבורזשעץ...

דער פעטערבורגער איז אויך געווען א איד, אזוי האָט ער גע-
זאָגט, און מען האָט אים געמוזט גלויבן אויפן וואָרט, וואָרום אויס-
געזען האָט ער עס נישט, געטרונקען האָט ער בראָנפן גאָרנישט ווי
קיין איד און גערעדט האָט ער אויך נישט ווי קיין איד, ער האָט קוים
פאַרשטאַנען א פּאָר ווערטער אידישע, און אז ער האָט זיי ארויסגע-
רעדט, איז זיי נישט געווען צו דערקענען. שילטן נאָר פלעגט ער זיך
אויף אידיש: „געדיערים ס'ניאָוואָ נייעם!...“ די געדערים נעם ביי
אים!... דאָס פלעגט ער זאָגן, ווען ער האָט געהערט אז א באַלעכאַס
צאָלט נישט צו דער צייט און שווערט זיך אז ער האָט נישט...

:: :: ::

ביי אָט דער אלמנה האָב איך אָפּגעאַרבעט ביז אין טיפן ווייני-
טער אַרײַן. איך האָב ביי איר אַרױסגעװיזן מײַן ספּעציאַליטעט אין
אײַנבײַנדן קלױסטער־ביכער, אײַן הײלצערנע טאַװלען מיט גאַלדענע
שניטן, אין סאַפּיאַן, מיט אָפּגעפּרעסעטע גאַלדענע צלמים. און אױעק-
געאַנגען בין איך פּון איר, ווען מיר האָט זיך צוגעגעסן טרינקען איר
שטאַרק זיסע און שטאַרק אָנגעצױגענע טײַ דריי מאָל אין טאַג און
הערן פּון איר דעם שטענדיק זיסן „סינאַטשיק“, זונדעלע, וואָס איז
געקראָכן מער פּון איר פעטן לײב ווי פּון איר פרומען פּאַרצױגענעם
מײלכל. מיר האָט זיך פּאַרבענקט נאָך א פּאַרטיע בײַבליאָטעק-אַרבעט,
א „ניױװ“ און די בײַלאַגעס צו איר: רוסישע און אױסלענדישע קלאַ-
סיקער.

איך האָב לאַנג נישט געדאַרפּט זוכן. באַלד טאַקע, צױוי קױואַר-
טאַלן הײַנטערן טראַקטיר, אױף דער אױספּיענסקע, האָט דער געלער
שפּײטאַלניק מיר געגעבן אַרבעט. געאַרבעט האָבן דאָרט א חױז מיר:
סאַמאַראָװ, א ליטװאַק א ווערטלאַזאַגער, וואָס דאָס מױל האָט אים א
מײנט נישט גערוט און האָסױער, א ניעזשינער בחורל, וואָס האָט
קיין וואָרט נישט אַרױסגערעדט בײַ דער אַרבעט.

מיט האָסױערן בין איך באַלד געװאָרן גאָר נאָנט. עפּעס איז
געווען אין אים אױסערגעװײנלעכעס: א מײן עקשנות, וואָס האָט נישט
צוגעלאָזן צו זיך קיין שום נײעם געדאַנק ביז ער האָט אים נישט

גרינטלעך תופס געווען. געווען איז ער א זון פון א גמרא-מלמד, א טיפן למדן, וואָס אינעם „יום התלמוד“ איז ער נישט געשוואומען, נאָר האָט אים דורכגעאַקערט מיט זיינע מפרשים, די תוספותן און דעם מהרש"א. דער זון האָט זיך אינטערעסירט מיט דער רוסישער פילאָזאָפיע און גראַד דעמאָלט געלייענט מענדעלייעוון. ליענען פלעגט ער גיין אין שטאָט-ביבליאָטעק.

איך האָב אים רעקאָמענדירט מיכאיל־אָווסקין, וועלכן ער האָט אויך דורכגעאַקערט. ערשט דערנאָך האָב איך אים געבראַכט מאַרק-סיסטישע ליטעראַטור. „די אַרימקייט פון דער פילאָזאָפיע“, פליעכאַ-נאָום, „גרונדלאַגן פון מאַרקסיזם“. און ערשט ווען ער האָט דערפילט אין דער ליטעראַטור דעם פילאָזאָפישן טעם, די האַרמאָניע פון דער מאַטעריאַליסטישער דיאַלעקטיק, האָט ער מסכים געווען איך זאָל אים באַקענען מיט אַ קרייז, וואָס גיט זיך אָפּ מיט מאַרקסיסטישער צוגרייטונג, וואו איך בין שוין געהאט אַריינגעטראַטן.

ער האָט דעמאָלט אויך אָנגעהויבן קומען אויף דער איינבינדע-רישער בערזע, וועלכע איז שוין דעמאָלט געווען אין דער „דוואַריאַנ-סקע“ פון אַן אָפּגעלייגטן טראַקטיר אין אַ שטילער געגנט. מיר האָבן שפּעטער געהאט אין אים אַ גוטן לערער אין אַ מאַרקסיסטישן קרייזל. אַ שוואַכער בחור איז ער געווען. איך האָב אים אַ שטיקל צייט גע-האט פונעם אויג פאַרלוירן, ווען איך בין איבערגעגאַנגען אַרבעטן, צוליב ספּעציעלע מאַטיוון, אין דער איינבינדעריי פון „יוזשאַן רוס-קאָיע אָבשמשעסטוואָ פעטשאַטנאַוואָ דיעלאַ“, און איך האָב שטאַרק איבערגעטראַכט וועגן זיין געזונט. און ווען איך האָב אים ווידער באַ-געגנט, האָב איך מיך געפרייט איבער אים ווי איבער אַ געפונענעם ברודער.

:: :: ::

אויף דעם ראַג מיעשטשאַנסקע און סטאַראַ ריעזניטשנע, איבער אַ קעלער, פון וועלכן עס האָט געשמעקט מיט זויערקרויט און געזייער-טע אונערקעם מיט קאווענעם און וואָס פון דאָרט אויס פלעגן אַרויס-גיין די אידן מיט די צעבערס געזייערטע עפל אָנגעהאַנגען אויפן

האלרז און שרייען „מאמשיאָנע יאבלאָקוי“, איז געשטאַנען, אויף טרעפֿ-
לעך אַרויפצוגיין, די ציוניסטישע שיל „יבנה“. שמש איז דאָרט געווען
דער אלטער שאַפיראָ, דער פּאָטער פון שרה שפיראָ, די פּאַרפּאַסערן
פון דעם ציוניסטישן ליד „אל טל ואל מטר“, וואָס האָט איר מיט איין
מאָל און אויף אייביק פאַרשאַפט דעם נאָמען פון אַ העברעיִשער דיכ-
טערן. דאָס ליד האָט מיט זיין ביבלישן שוואונג געצונדן די הערצער
פאַר ציון און מער ווי אַליץ, כאָטש אומדירעקט, פאַר העברעיִש. איך
פלעג עס דעקלאַמירן, נישט געקוקט אויף מיין גאַנצער אַנטיציוניס-
טישער איינשטעלונג און אויף מיין באַציאונג צו העברעיִש ווי צו
קליינשטעטלדיקן סנאָביזם. אין די אָונטן פלעגן דאָרט האַלטן זייערע
פּלאַמפּייערדיקע רעדעס די ציוניסטישע „מטיפים“ און מאַדערנע רעד-
נער, מאַסליאַנסקי און אוינאָוויצקי, כאַלאַדענקאָ און דאָקטאָר סאַפּיר.
עס פלעגט אַהין אַריינקומען משה לייב ליליענבלום און דער ציוניס-
טישער „לייב“ — האַלפּערן.

קעגנאיבער, ווי אַ שפיץ אַריינגעשטאַכן, איז געשטאַנען די מאַ-
ראַזלי ביבליאָטעק, וועלכע איז, אַנב, געווען אזוי שטאַרק באַזוכט,
ביז אויסגעלייענטקייט, ביז פּעלן פון צענדליקער בלעטלעך אין די
ביכער. און געווען איז דאָרט אויך די „אוידיטאָריע“, אַ פּאָלקס אונג-
ווערויטעט אַזאַ, וואו מען פלעגט ספּעציעל אויסלעשן די עלעקטריע,
כדי פונאָדערצעוואַרפן פּראַקלאַמאַציעס. נישט ווייט פון דאָרט, אויף
סטאַראַ ריעזניטשנע, צווישן די יאַטקעס, איז געווען דער טעאַטער פון
דער געזעלשאַפט קעגן שיכרות. די דאָזיקע געזעלשאַפט האָט געהאַט
איבער גאַנץ רוסלאַנד אַזעלכע טייִהייזער און „סטאַלאָועס“ (רעס-
טאָראַנען) וואו מען האָט נישט סערווירט קיין שאַרפע משקה און אין
די אָונטן פלעגט מען איינאַרדענען פּאָפּולערע לעקציעס און פּאַר-
לעזונגען און אויך שפּילן טעאַטער. אין אַדעס פלעגן אין אָט דעם
טעאַטער נעבן פּאָפּולערע פּאַרשטעלונגען די גאַסטראָרעלן פונעם שטאָט
טעאַטער און פון די אַנדערע טעאַטערס. פאַר אַכט קאָפּיקעס האָט
מען דאָרט געקענט זען די ברידער אַדעלהיים, אָדער ווי די רוסן זאָגן,
בראַטיאָ אַדעלגיים, אַרלעניעוון, דאַלסקין, טאַמאַרינאַ און זייערס
גלייכן אינעם קלאַסישן רעפּערטואַר, אין „גאַריע איז אומאַ“ (צרות
פון שכל), אין אַסטראָווסקיס פּיעסן, אין שילערס „די רויבער“, אין

גוצקאווס „אוריאל אקאסטא“, אין שעקספירס האמלעט, שוילאקס און אַמעלאַ. שוין אָפּגערעדט פון מאַלאַראַסישן טעאַטער. אַפילו „אַפּעראַ“ פּלעגט מען דאָרט שפּילן, איבערהויפט רוסישע: „האַלקאַ“, „זשיון זאַ צאַריאַ“ און „יעווגעני אָניעגין“...

אַט יענעם סטראַטעגישן ווינקל, וואָס געפינט זיך אויף דער גרע-ניץ צווישן דער מאַלאַראַוואַנקער אַרימשאַפט און דעם האַנדלס־צענטער, צווישן דעם טאָלמאַשאַק און דעם „פּריוואַז“, וואָס מען האָט געקענט אַנרופן „דער בויך פון אַדעס“, וואוּ בייטאַג האָט געזשומעט ווי אין אַ בינשאַטאַק מיט האַנדל און געשמעקט מיט אַלערליי ריחות פון פּרישע און געזייערטע גרינסן און אין אָונט האָט מען געטיילט בילדונג און קולטור דעם אַרימען פּאַלק, האָבן די אַדעסער סאַציאַליסטישע פּאַר-טייען אויסגעקליבן אַלס צענטער פאַר זייערע דיסקוסיעס. אַ שפּאַן פון דעם בייטאַגיקן שפּיידיאַריד, פון גרעבסטן חומר, האָבן זיי אַוועק-געשטעלט זייער אידיען־יאַריד. אין די אָווענטן פּלעגן זיך דאָרט האַקן, ווי מען פּלעגט זאָגן, „איסקראַווצעס“ מיט „עסערן“, בונדאָווצעס מיט ציוניסטן און ווער ווייס צי נישט אויף אַט דעם אידיען־יאַריד אַדער אויף ענלעכע צו אים, זיינען אַרויסגעקומען די אַזוי גערופּענע סינטער-טישע אידישע פּאַרטייען, די ציוניסטיש-סאַציאַליסטישע. אַלנפּאַלס, האָבן איך אויף יענעם אידיען־יאַריד זיך באַגעגנט מיט זייערע שפּראַך-צונגען.

דער ערשטער, וועלכער האָט מיר געדאַכט פון אַ סינטעז צווישן סאַציאַליזם און ציוניזם איז געווען יודע עפּלבוים, אַ בלאַנדער בחור מיט רוטישע באַקן, וואָס איז געווען אַ מיטגליד אינעם „אים אין אני לי מי לי“. מיר זיינען, ווער ווייס ווי אַזוי, שטאַרק חבר געוואָרן. צי איז עס געווען דערפאַר וואָס מיר האָבן ביידע געמאַכט דיזעלכע אַי-ראַנישע באַמערקונגען אויפן חשבון פון אַווינאָוויצקיס אַ דייטשמע-רישער רעדע אַדער ווייל מיר פּלעגן אַמאָל צוזאַמען, אַידער דער עולם איז זיך צוזאַמענגעקומען אַדער ווען דער עולם פּלעגט זיך שוין פּונאַנדערגיין, אַרויסנעמען אַן „עין יעקב“ פון דער ספּריש-שאַפע און זיך אַוועקצעצן ביי אַ שטענדער זיך דערמאָנען די „גירסא דינקותא“, צי גאָר לייענען צוזאַמען דעם „על פרשת דרכים“ און קאָמענטירן אַחד העמס דרך פון „לא זו הדרך“. אַ צווייטער, וואָס האָט מיר געדאַכט

דערפון אין יענער צייט, אזי געווען א בחור'ל מיטן נאָמען יאָפע, א צארטינקער מיט גרויסע שיינע אויגן, וואָס האָט מיך איינגעלאָדן, מיך און נאָך אַ פּאָר פון די דיסקוטאַנטן צו קאָליא טעפער. געטראָפן האָבן מיר דעמאָלט דעם שפעטערדיקן ד'אברוצי, אין שטוב ביי זיין טאטן דעם שוהם, איבער אַ סאָציאַליסטישער „גמרא“. געליענט האָט ער דעמאָלט פוריע, פון אַ באַנד אין פּאָליאַנט-פּאַרמאַט. נאָר אָנשטאַט צו ריידן מיט אונדז וועגן ציוניסטיש-סאָציאַליסטישן סינטעז, האָט ער נאָר גערעדט מיט אונדז טאַקע פון פוריע, פון וועלכן ער איז דעמאָלט פאַרכאַפט געווען.

גערעדט האָט מען שוין דעמאָלט אין אַדעם וועגן משה עפשטיין, וואָס בויט עפעס אַ מין מאָדנע טעאַריע וואָס זאָל פאַרייניקן ציוניזם מיט סאָציאַליזם. פאַר מיר אָבער, זיינען דאָס אַלץ געווען נישט מער ווי מוח-שפעקולאַציעס, וואָס האָבן זיך גאָרנישט אָנגעהערט מיט מיין פּראַקטישער סאָציאַליסטישער אַרבעט, וואָס איז באַשטאַנען אין צו-שטעלן ליטעראַטור, אין רוסיש און אין אידיש, אויף די פאַבריקן פון דער סלאָבאַדקע, וואו עס האָבן געאַרבעט מערסטנס פּאַדאָליער און ווייסרוסישע בחורים און מיידלעך, און פאַרשפּרייטן פּראַקלאַמאַציעס אין יענער אינדוסטריעלער געגנט.

איך האָב געהאַט אַ ספּעציעלן אופן ווי דאָס צו טון. אָנהויב ווינטער, האָב איך מיר געקויפט אויפן טאַלטשאַס אַ לאַנגן פּאַלטאַ, אַ ברוינעם, וואָס האָט אויף מיר געהאַנגען ווי אַ כאַלאַט. געהאַט האָט ער טיפע קעשענעס און איינע פון די קעשענעס איז געווען דורכגע-ריסן. די מעלה פון דעם „אויבערציער“ איז באַשטאַנען דערין וואָס ער האָט מיך אויסגעהיט פון יעדן חשד אין רעוואָלוציאָנערע כוונות. גייט זיך אַ קליינשטעמלידיק בחור'ל מיט אויפגעריסענע אויגן, וואָס קוקט אויף אַלץ מיט נייגיר, שטעלט זיך אָפּ ביי די טויערן פון די פאַבריקן, זוכט מסתמא אַרבעט, און באַמבלט שטיפעריש מיט די הענט אין די קעשענעס פון זיין „כאַלאַמידע“, שטעלט זיך אָפּ אין גאַס, פּרעגט זיך ווי מען קומט ערגיץ... און ער האָט זיינס דורכגע-פירט. סירקיסעס זיף-פאַבריק איז שוין באַזאָרגט מיט ליטעראַטור און די לעכט-פאַבריק אויך...

:: :: ::

אָט די „כאלאָמידע“ מיינע האָט מיך אַ סך מאָל אַרויסגעראַד-טעוועט פון געפאַרן. זי האָט מיך פשוט אימוניזירט פון אַרעסטן. מיט מיין „כאלאָמידע“ איז פאַרבונדן איינער פון די פאַרביקסטע עפיוואָדן אין מיין רעוואָלוציאָנערער טעטיקייט. געווען איז עס אַ פאַרנאַכט דעם 22טן פעווראַל 1903. „איסקראַ“ האָט אָרגאַניזירט אויף דעם דאַטום אַ מאַניפעסטאַציע צום אָנדענק דער פויעריס-כאַפּריאונג פון 19טן פעווראַל 1862. דער נערוו פון דער דאָזיקער מאַניפעסטאַציע איז געווען אין „צאַרסקאָיע סיעלאָ“. ברוך דער באַלטער איז באַ-שטימט געווען פאַר פּאָנען-טרעגער, משה נאַדזיראַטעל און איך — זיינע זייטן-גייער. די קאָנצענטראַציע איז געווען באַשטימט אויף קאָ-טערינינסקע ביים טויער פון גרינזאַפּטס פּאַפּיר-געשעפט, פון דאָרט האָט מען געדאַרפט אַרויף אויף דעריבאַסאָווסקע און פאַרענדיקן אויף דעם סאָבאַרנע פּלאַץ. געוואוסט האָבן מיר, אַז שיסן וועט מען נישט, געווען איז אַ באַפעל צו דער פּאָליציי זי זאָל נוצן בלוז קאַלט געווער. פאַר-מיטיק בין איך גענאַנגען אויסקוקן דאָס פּלאַץ ארום און בין געוואויר געוואָרן, אַז קאַלט געווער מיינט נישט בלוז קאַזאַצקע נאַניקעס, נאָר אויך שטעקנס, לאַנגע ווייסע שטעקנס, ספּעציעל צוגעגרייטע, מיט גראַבע קעפּ, „בולעוועס“ און באַנוצן וועט זיך מיט דעם נייעם קאַלטן געווער די נייע אַרמיי קעגן דער „קראַמאַלאַ“, וואָס דער אַדעסער גראַדאַנאַטשאַלניק האָט איינגעפירט — די הויזוועכטער, וואָס האָבן דעמאָלט באַקומען נייע פונקציעס, פּאָליצייאישע. הינטער דעם שטאַט-טעאַטער, אויף דעם משופּעדיקן פּלאַץ, זיינען זיי אויסגעלייגט געווען, אַ מחנה פון דריי הונדערט וועכטער, מיט זייערע שטעקנס, ווי די זעלנער וואָס לוייערן אויפן שונא מיט די אָנגעלאָדענע ביקסן אין די הענט. אָנגעפירט האָט מיט דעם הייל דער פּריסטאַוו פּאַנאַסיוק, וואָס אין זיין „אוטשאַסטאַק“ (פּאָליציי-פּערטל) איז די מאַניפעסטאַציע געמעלדעט געווען. דער פּריסטאַוו האָט גראַד געלאָזט קאָנצענטרירן אַ היפּשן עולם, אָבער איידער נאָך די מאַניפעסטאַציע האָט זיך גע-רירט, האָט ער צוגעפירט זיין „אַרמיי“ אויף אַ געוויסער דיסטאַנץ, גאַנץ פּאָרזיכטיק און ווי צו ווייזן זיי ווי אַזוי מען דאַרף אָנווענדן דאָס געווער, איז ער אַליין אַריין אינדערמיט פונעם עולם מיט אַ בולעווע און גענומען פּאָכען מיט איר גידערוק איבער די פּיס. איך האָב דער-

פילט איינעם פון די קלעפ, נאָר ווי ניט מיך מיינט מען, האָב איך מיך אַרויסגעריסן און גענומען גיין שנעל ביי דער זייט פון ברוך דעם באַלטער, ווי עס איז געווען אָפּגערעדט און פון דער אַנדערער זייט משה נאָדזיראַטעל. אַרויפּקומענדיק אויף דעריבאַסאַווסקע, האָט ברוך אַרויסגעכאַפט פון בוזים די רויטע פּאָן אויף אַ קורצן שטעקל און שוין האַסטיקער גענומען גיין, כמעט לויפן און שרייען: דאַלְאָי! דאַ- לְאָי ראַמאַנאַוויך! דאַלְאָי — און דערביי אַ שטאַרק רוסיש וואָרט, וואָס לָאָזט זיך נישט איבערזעצן אויף פּאַפּיר — אין דער מאַמען אַרײַן!... אין דעם, זיינען צוויי פּאַליציאַנטן אַראָפּ פון אַ דראָזשקע, געכאַפט משה, אַריבערגעוואָרפן אים נאָנדיק און אין דער ברייט, מיט די פּיס אַראָפּגעהאַנגען; מיט זייערע שטיוול שלאַגן זיי אים איבערן פנים, איבערן בויך, און ער שרייט: — „דליאַ וואָס כאַטים סוואַבאָדו!“ — פאַר איך, הייסט עס, ווילן מיר די פּרייהייט!... דליאַ וואָס!... פון לעבן מיר האָבן פּאַליציאַנטן געכאַפט ברוכן, אויסגעריסן ביי איב די פּאָן און גענומען שלעפן ביי ביידע הענט... און איך, איך מיט מיין „כאַלאַמידע“, האָב דאָס אַלץ צוגעזען, און גלייך אַ נישט היגער, אַ זייטיקער, אַ צופעליקער, האָב איך מיך ביי די זייטן הייזער אוועקגעשלייכט... איך האָב געזען ווי פונעם געסל, וואָס פירט אַרויס פונעם „גרעצק“, פונעם גריכישן מאַרק, לָאָזט זיך אַרויס אַ „סאָטניע“ קאַזאַק, רייסט זיך אַרײַן אינעם עולם און שמייסט מיט די נאַגיי- קעס. און איך הינט אוועק אויף דעם סאָבאַנרנע פּלאַץ. זעץ מיך אוועק אויף אַ באַנק, אפּשר אויף דער באַנק, וואו, ביי אַ געלונגענער דע- מאַנסטראַציע, וואָלט זיך אַ רעדנער אַרויפגעשטעלט און וואָלט גערעדט וועגן דעם ווי אַזוי די באַפרייאונג פון די פּויערים האָט זיי נישט באַפרייט פון הונגער, ווייל זייער מי נעמט אוועק די צאַרישע רעגיר- דונג מיט שטייערן און אַלץ גרעסער און גרעסער וואַקסן די מיליאָנען ערדלָאָזע... איך האָב מיך באַטראַכט ווי אַ דעזערטי, ווי איך וואָלט פאַראַטן מיינע חברים... אַלץ איבער מיין „כאַלאַמידע“..

דערפאַר, ווי נאָר ס'איז וואָרים געוואָרן אין דרויסן און איך האָב אַראָפּגעוואָרפן די „כאַלאַמידע“, האָב איך באַצאָלט פאַר מיינע פּרעירדיקע זינד... געווען איז עס בעת אַ שניידער-שטרייק. ווער ווייס פאַרוואָס די שניידער האָבן זיך געווענדט צו אונדז מאַלערס און איינ-

בינדער מיר זאלן זיי ארויסהעלפן מיט קאמיסיעס, וואָס זאלן גיין אראָפּנעמען פון דער אַרבעט די שניידער-מיידלעך, וואָס זיינען צו שוואַך געווען קעגן די באַלעבאַטיג. מיט איינער אזא קאָמיסיע, בין איך אַרעסטירט געוואָרן. אָפּגעלעגן אַ וואַך אין „אומשאַסטאַק“, וואו מען האָט ביי מיר צוגעגנבעט דאָס רעקל מיט די שיד פונעם צוקאַפּנס און מען האָט מיך אַוועקגעשיקט אין טורמע. מיין חטא איז, קענטיק, נישט געווען אזא שווערער, מען זאל מיך לאַנג האַלטן. נאָר איך בין זיכער, אַז ווען איך טראָג דעמאָלט מיין לאַנגן מלבוש, וואַלט מען מיך נישט אַרעסטירט.

אַ צווייטן מאָל האָט מען מיך אַרעסטירט אינגאַנצן אומשולדיק. גענאַנגען בין איך דעמאָלט מיט מיין עלטערן ברודער, וואָס איז געדומען צו גאַסט, זען „זשיון זא צאַריא“ אין זומער-טעאַטער ביי דער טשומקע, און פּאָליציי איז איינגעפאַלן גראַד דאָרט צו מאַכן אַ איר בערפאַל אויף פאַרדעכטיקע. מיין בלויע בלווע מיט דעם רויטן שנידל, זיינען אפנים גענוג געווען צו רופן אויף מיר דעם חשד, נאָר אין „אומשאַסטאַק“ האָט מען שוין גראַד יאָ אָנגעוויזן אויף מיר חטאים און מען האָט שוין אפילו געוואוסט וואו איך וואוין און וואָס איך טו... און אָנגעזאָגט האָט מען מיר: אַן אַנדערש מאָל, גיט אַכטונג!...

:: :: ::

די אַדעסער אַכראַנקע האָט זיך, אפנים, נישט פאַרלאָזט אויף מיר איד אַליין זאל אויף מיר אַכטונג געבן און איך האָב גענומען זעצן אַ אָפּט אַ שאַטן נאָכשלייבן זיך און איינמאָל אפילו איז דער שאַטן אַריין גלייך נאָך מיר צו מיר אין וואוינונג, אין אַ גרויסן הויף אויף דער גאַס קאַרטאַמישעווסקע, וואָס האָט געהאַט די מעלה, וואָס ער איז געווען אַן אָפּענער און האָט נישט געהאַט קיין „דוואָרניק“ (הויף-וועכטער) און מען האָט דאָרט געקענט וואוינען אַ נישט איינ-געשריבענער. געוואוינט האָב איך דאָרט אין אַ קעלער ביי אַן אַלט פּאָר-פּאָל, וואָס האָט געהאַט אַ האַנט, „זשאַרנע“ אויף צו רייסן גרע-טשענע גרויפן. ער פלעגט אויפשטיין צו דער אַרבעט פאַרטאָג, אַ

פאָר שעה נאָכדעם ווי איך פלעג מיך לייגן און דאָס הילצערנע מאַט-שינדל פלעגט מיר קלאַפן אין קאָפּ און פול מאַכן מיט קאָשמאַרנע חלומות. איך האָב קיין אַנדער ברירה נישט געהאט און געמוזט וואוי-נען אין יענעם קאָשמאַרנעם קעלער, כאָטש אויך אָט די וואוינונג מיינע איז געווען אונטער פּאָליצייאישער השגחה. אָפּט פלעג איך טאַקע נישט אַהיימגיין, נאָר איבערנעכטיקן ביי אַ חבר, מערסטנס ביי מיין חבר מיראַן, אין זיין טאַטנס שניידערישער שטוב, וואו מיר פלעגן זיך אויסבעטן אויף דער ערד אַ גאַנצער טויג, חברים און שטוביקע, אָרער נאָר אומגיין איבער די גאַסן, גאַס איין, גאַס אויס, ביז פאַרטאָג, ווען איך פלעג אַריינגיין אין אַ טיי-הויז, און ביי אַ „פּאַרל טיי“, אַריינגעבענען אַ דרימל.

איך מוז דאָ דערמאָנען אַ פּאַל, וואָס נאָר אין אזא צושטאַנד פון סימולאַציע, אין וועלכן איך האָב מיך געפונען, איז עס מעגלעך געווען. אין איינעם פון די אָונטן ווען איך האָב געפירט אַ הייסע דיסקוסיע אויפן טראָטואַר פון „יבנה“, איז אָנגעקומען מיין טאַטע. עס איז גאַנץ נאַטירלעך געווען, אז ווען ער קומט קיין אַדעס, זאָל ער דעם אָונט זיין אין דער ציוניסטישער שיל, וואו מען קען זען און הערן דריידן די ציוניסטישע פּערזענלעכקייטן, מיט וועלכע ער איז געווען באקאנט. נאָכדעם ווי מען האָט געשלאָסן די שיל און דער עולם איז זיך פונאַנט דערגאַנגען, גיב איך אַ זאָג: — אפשר, טאַטע, וואָלסטו געגאַנגען נעכטיקן צו מיר?... — און בעת איך האָב אים דאָס געזאָגט, בין איך נאָר נישט זיכער געווען צי וועל איך קענן אַהיימגיין, צי ווארט נישט אויף מיר ביים אַריינגאַנג אין הויף דער שאָטן, וואָס גייט מיר נאָך און איך זאָל מוזן באַצייטנס פאַרקירעווען אין אַן אַנדער גאַס און נעמען מאַכן מיין ביינאַכטיקן שפּאַציר איבער די אַדעסער גאַסן ביז פאַרטאָג, ווען די טיי-הייזער עפענען זיך... צו מיין גליק, האָט דער טאַטע אָפּגעזאָגט מיין איינלאַדונג און איז געגאַנגען שלאָפן אין דער אכסניה.

אין איינער אַ ווינטערדיקער נאַכט, ווען עס איז צו קאַלט געווען אומצוגיין אין גאַס, בין איך אַריין אין אַ פּרויט, דאָס הייסט, אין אַ נאַכט-אַזיל, איינער פון יענע וואָס האָבן פאַר דריי קאָפּיקעס געגעבן

נאכטלענער אויף א שטרויזאק פול מיט אומפלייט, און איך האָב די נאכט פאַרבראַכט אַ וואַכעדיקער צווישן דעם אָפּפאַל פון דער האַפּן שטאָט, צווישן די מענטשן, וואָס גאַרקי האָט ביי זיי געזוכט און געפונען מענטשלעכע פונקען און איך האָב בלויז געזען זייער געפאַלנ-קייט, געהערט זייערע שיכורע קללות ביזן זיבעטן דור אַריין און ביז דער זיבעטער ריפּ אַריין און אויך זייער הומאָר, וואָס גייט אויפן חשבון פון דעם אומפלייט און פון זייערע שכנים, וואָס קראַצן זיך ביז בלוט.

געווען אָבער אויך וואַך-נעכט פול מיט יוגנטלעכער פרייד און ענטזיאַזם צווישן חברים און חברטעס. דאָס פּלעגט טרעפן אום וויי-טער ווען מיר פּלעגן, נאָך אַ טעאָרעטישן אָוונט ביי אַ חבר אין אַ קעלער-שטוב, פאַרבלייבן פּראַווען אַ „וועטשערניקע“, דאָס וואָס אין די בונדישע קרייזן פּלעגט מען רופן אַ „ליאַמע“, פון וואורשט מיט טיי, אָדער אום זומער נאָך אַ „סכאַדקע“, אינעם סלאָבאַדקע-וועלדל, אַ פאַרזאַמלונג, הייסט עס, וואָס מיר פּלעגן אָפּהאַלטן אונטער דער וואַך פון אונדזער „באָיאָווקע“, ווי מען האָט גערופן די באַוואָפּנטע חברים, און פון דאָרט זיך לאָזן איבערנעכטיקן אויף דער פרייער לופט אינעם אַלעקסאַנדראָווסקי פאַרק און פאַרטאָג, פאַר דער אַרבעט, זיך אָפּפּרישן אינעם ים...

שיראַקאַ, טי רוס, פאָ ליצו זעמלי ראַסשירילאַסיאַ!... — פּלעג איך אין אַזעלכע אָוונטן, טרעטנדיק איבערן פּרישן שניי, ליב האָבן דער קלאַמירן נאַגאַלס אַ פאַטריאַטיש געזאַנג צו רוסלאַנד: ברייט האַסטו, רוסלאַנד, איבערן געזיכט פון דער ערד זיך אויסגעשפּרייט!... — און געזען האָב איך אין געדאַנק נישט רוסלאַנד, נאָר דעם סאַציאַליסטישן אידעאַל מיינעם, וואָס האָט פאַר זיך קיין גרעניצן נישט געהאַט און געזען האָב איך אים זיך אויסשפּרייטן איבער דער רוסישער ערד און פאַרפּלייצן אַלע מוחות פון די רוסישע אַרבעטער, פון די רוסישע פּויערים און אַט נאָך אַ יאָר און נאָך אַ יאָר און קומען וועט די גרויסע רוסישע רעוואָלוציע, וואָס וועט דאָס גרויסע רוסלאַנד באַפּרייען פון אירע צאַרן און פּריצים און די באַלעבאטיס פון זייער מי וועלן ווערן די אַרבעטער און די פּויערים...

— ווי לאנג נאך קען דויערן ביז דער רעוואָלוציע? — כאַפט זיך ביי מיר אַרויס. און שיינענדיקע אויגן און פּראָסטיק צעגליטע פּנימער פון חברים און חברטעס כאַפן אויף די פּראַגע. דער שניי, מיט זיין סקריפּ אונטער אונדזער פּיס, ענטפערט אונדז: — זי איז שוין דאָ, די רעוואָלוציע, מיט אייך, מיט דער יוגנט, איז זי געקומען, פאַר קיין זאך שטעלט זי זיך נישט אָפּ...

:: :: ::

אין איינעם אַ טאָג פון ווינטער 1903, איז דער טראַקטיר „צאַרס-קאָיע סיעלאַ" און גרישעס רעסטאָראַן אויף דער מייעשטשאַנסקע, וואו עס פֿלעגן עסן די מאַלערעס, באַרייכערט געוואָרן מיט אַ נייעם מין דיסקוטאַנטן, געקומענע פון מינסק: „ניעזאוויסימצעס". דער הויפט דיסקוטאַנט זיערער איז געווען מאַיאָרטשיק, אַ מאַלער. די פּראַפּע-סיאָנעלע באַוועגונג אין רוסלאַנד — האָבן זיי געטענהט — איז גער פּענעט פון דער סאָציאַל דעמאָקראַטישער פּאַרטיי, וואָס מאַנאַפּאָ-ליזירט זי און לָאָזט נישט קיין אַנדערש דענקענדיקע אַרבעטער אָדער נישט רעוואָלוציאָנערע, זיך אָרגאַניזירן צוליב זייערע פּאַך-אינטער-רעסן... מען דאַרף, דעריבער, אָפּטיילן די פּראַפּעסיאָנעלע אָרגאַניזאַציע פון דער רעוואָלוציאָנערער פּאַרטיי... אין מינסק און אין ווילנע און איבערהויפט אין מאַסקווע, זיינען שוין דאָ אַזעלכע פּראַפּעסיאַ-נעלע פּאַרייען און די פּאַליציי דערלויבט זיי, זיי זיינען לעגאַל און זיי פירן אַן שטרייקן אָפּענערהייט... אין מאַסקווע האָט דער לעגאַלער פּראַפּעסיאָנעלער פּאַרייך פון די וועבער-אַרבעטער אָרגאַניזירט אַ שטרייק פון 18.000 אַרבעטער און זיי האָבן דעם שטרייק געוואונען... אין מאַסקווע ווערט די באַוועגונג אָנגעפירט פון אַ באַרימטן פּראַפּע-סיאַר אַזיעראָוו און אין מינסק און ווילנע — פון געוועזענע פירער פון „בונד" און אויך פון ציוניסטן... פאַראַן אַ סך אידישע אַרבעטער וואָס זיינען ציוניסטן און זיי ווילן נישט גיין אין די סאָציאַליסטישע פּראַפּעסיאָנעלע פּאַרייען...

דער לעצטער אַרגומענט, האָט אין אַדעס געוורקט צום ערשטן. די ערשטע צווישן די מאַלערעס, וואָס האָבן זיך געלָאָזט איבעריידן, זיינען געווען די מיטגלידער פון „אים אין אני לי מי לי". דאָס איי-

גענע צווישן די סטאליערעם, צווישן די בעקערס. באַלד איז אויך אַראָפּגעקומען קיין אַדעם דער אינטעליגענט זייערער: יולי סעמיאָנאָ-וויטש וואָלין. אַ איד, וואָס האָט געשריבן אידישע דערציילונגען אינעם זשורנאַל „רוסקי מיר“ אויף דער ברענענדיקער דעמאָלט עקאָנאָמישער טעמע: דער אונטערגאַנג פון דעם קוסטאַר, פון דעם קליינעם בעל מלאכה, אונטערן דרוק פון דער מעכאַניזאַציע. געשריבן האָט ער אויך אַ דאָמאַן פון דער אידישער אידיען-וועלט אין רוסישן ציוניסטישן אָרגאַן „ראַזסוויט“, אונטערן נאָמען „ווידיעניאַ“ (גייסטער). וואָלין האָט זיך דאָס ערשטע געווענדט צו דער דעמאָקראַטיש-ציוניסטישער אינטעליגענץ און ער האָט זי באַלד געוואונען פאַר זיך: דר. סאַפיר, די שוועסטערלעך זאַלצמאַן, דעם לעגענדאַרישן ציוניסטישן „לייב“ האַלפּערין, שאַיעוויטשן, וועלכער איז דעמאָלט געהאַט געקומען פון קעשענעוו.... געבראַכט האָט וואָלין מיט זיך דעקאַמענדאַציעס פון מאַ-ניע ווילכושעוויטש, פון גאַלדבערג... און דאָס איז פאַר זיי גענוג געווען. צי האָבן זיי געוואוסט, אַז הינטער דער באַוועגונג אָפּצורייסן די פּראָפּעסיאָנעלע פאַריינען פון דער רעוואָלוציע שטעקט די האַנט פון דער צאַרישער „אַבראַנקע“? געמוזט האָבן זיי דאָס וויסן. אויב זיי האָבן נישט געגלויבט דער קאָנטרפּראָפּאָגאַנדע פון דער סאַציאַל-דע-מאָקראַטיע, וואָס האָט אויפגעדעקט די גאַנצע מעשה ווי אַזוי דער פיפיקער שעה פון דער צאַרישער זשאַנדאַרמעריע, זוכאַטאָוו, האָט אַריינגעצויגן אין דער באַוועגונג אייניקע אַרעסטירטע פירער פון מינסקער „בונד“ און פון דער ציוניסטישער דעמאָקראַטיע, האָבן זיי דאָס געקענט וויסן פון י. וואָלינען גופאַ, וועלכער האָט זיי איינגע-לאָדן אויף זיינע עפּנטלעכע לעקציעס, אויף וועלכע ער האָט געהאַט די דערלויבעניש פון דעם אינערן-מיניסטער פלעווע. געוואונדערט האָט מיך מער ווי אויף אַלע, אויף האַלפּערינען. איך פלעג מיך מיט אים טרעפן אין אַ שטוב פון איינער אָן „איסק-ראָווקע“, זייער אָן אינטעליגענטע פרוי, וואו מען האָט מיר דערציילט ממש לעגענדעס וועגן זיין אידעאָליזם. געווען איז ער אָן איידעם פון גאָר אַ רייכן שווער און האָט געירשנט שווערע טויזנטער. איז ער מיט דער ירושה אַוועק קיין פאַלעסטינע, דאָרט אַריינגעלייגט זיין גאַנץ פאַרמעגן אין דער גרינדונג פון אַ קאָלאָניע, וואָס איז געווען אַ דורכ-

פאל און איז צוריקגעקומען א קבצן... פלוצים פלעגט ער זיך פאר-
טראכטן, נעמען שפאנען היין און צוריק איבערן צימער, ווי א געפאנ-
גענער לייב — און אזוי האָט ער אויך אויסגעזען מיט זיין בלאַנדער
באָרד און פאַטלע האָר ווי אַ גרווע — און מיט אַ לייבן־שטימע, מיט
אַ טיפן באַס, זיך צעזינגען: „וויסע נאַראָדי אוזש סוואָבאָדי דאָס־
טיגלי דאוונאָ, אַ או נאַס אַדניע ניעוונגאָדי דאַ טיעמאַ, טיעמאַ...“
וואָס די טייטש דערפון איז: אַלע פעלקער האָבן לאַנג שוין זייער פריי-
הייט דערגרייכט און ביי אונדז נאָר איז אומגליק און פינצער, פינצ-
טער... סאַציאַליסטן פלעגן זינגען דאָס ליד וועגן דער אומגליקלעכער
רוסלאַנד, וואָס איז פאַרזונקען אין דער פינצטערניש פון דער זעלבסט-
הערשאַפט, נאָר האַלפּערין, האָט מען געפילט, איז מכוון מיט דעם ליד
די קנעכטשאַפט און רעכטלאָזיקייט פונעם אידישן פּאָלק, דעם אידישן
גלות...

די פּאָלעטיק צווישן „איסקראַ“ און דער באַוועגונג פון די „אומד
אַפהענגיקע“ אָדער לעגאַליסטן און זובאַטאוועצעס, איז געווען מעסער-
שאַרף און אויך שווערער פון טאָג צו טאָג. די לעגאַליסטן האָבן גע-
האַט די פולע שטיצע פון דער פּאָליציי, בעת דער טעראָר אויף די
סאַציאַליסטן איז געוואַקסן און פול געמאַכט די אַדעסער טורמע מיט
„פּאָליטישע“. מײן לאַגע איז געוואָרן ביז נאָר קאָמפּראַמעיטירט. מיר
האַט נישט געהאַלפן דער פּסעוודאָנים וואָלאָדיאַ, מיט וועלכן מיינע
חברים האָבן מיך געקרוינט און דער טאַטע האָט מיר געשריבן, אַז
מיינע מעשים אין אַדעס שפּאַרן שוין אַן ביי גראַסעלער נאַטשאַלסטווע
און ער ריכט זיך יעדע נאַכט אויף אַן „אַבלאווע“... מ'עט אים אַ תּיל
תּל מאַכן פון זיין ביבליאָטעק... און דעמאָלט האָבן מיך מיינע חברים
געראַטן אָפּפאַרן, נישט אַהיים, נאַטירלעך. איך בין אָפּגעפאַרן קיין
טיראַספּאָל, ביים דניעסטער, און פון דאָרט נאָכגעפּאָלגט די אַדעסער
געשעענישן.

שנעל, ווי אַ הידפּאַלעק אויפן פּלאַם, האָבן זיך אין אַדעס אָר-
נאַניזירט פּאָך נאָך פּאָך, מיט דעם הסכּם פון דער מאַכט, און אין
איינ שיינעם טאָג האָט אין דער האַפּן־שטאַט אויסגעבראַכן אַן אַל-
געמיינער שטריוק. די מאַכט האָט זיך דערשראָקן פאַר איר אייגענער
אַרבעט. אַן אלגעמיינער שטריוק, דאָס איז דאָך די רעוואָלוציע! און

געווען איז עס מיט אן אמת די רעוואָלוציע. אין דער שפיץ פון די אָרנאַניזירטע פּאַכן זיינען אַרויפגעקומען די פּאַרהאַרטעוועטע סאַציאַ-ליסטישע פירער און די לייכטע פּאַסאַזשירן, וואָס האָבן געאַרבעט מיט דעם כוח פון דער פּאַליצייאישער מאַכט, זיינען פון זיך אָפּגע-פּאַלן. געווען איז עס דער סוף נישט נאָר פון דעם „לעגאַליזם“ אין אַרעס, נאָר אויך אין מאַסקווע, מינסק און ווילנע.

קאזעניץ

הארבסט 1903 בין איך אהיימגעקומען און פון דאָרט באַלד אוועק־געפאָרן מיט דער פּור קיין אַרהיעוו, וואו מיין טאַטע איז געווען אַ „נכתב“, זיך שטעלן צום פּריזיוו. אויסגעפּאַלן איז מיר אָנגענומען צו ווערן פאַר אַ סאָלדאַט אָנהויב דער מלחמה מיט יאַפּאַן. מען האָט געשמעסט, אַז די רעקרוטן וועט מען געבן אַ קורצע מיליטערישע צו־גרייטונג און באַלד זיי אוועקשיקן צום פּראָנט און מען האָט מיך גענומען צוריידין איך זאָל עוקר זיין, ווי אַ סך אַנדערע האָבן דאָס געטון. איך האָב דאָס אָבער נישט געקענט פּוועלן ביי זיך. איך האָב אינטואיטיוו געפילט, אַז די מלחמה, ביי אַזעלכע אומשטענדן, מוז זיין אַ דורכפאַל. אינעם געשריי: „מיר וועלן זיי מיט די היטלען פאַר־וואַרפּן!“, האָב איך געהערט דעם פּוסטן און פּאַלשן טאָן. אין האַרצן האָט יעדער איינער געוואונטשן אַ מפּלה דעם צאַר: פאַר קעשענעוו! פאַר קאַלאַראַש! פאַר האַמעל! פאַר דער שחיטה אויף די קיעווער סטו־דענטן! פאַר דער שחיטה אויף די אַרמענער! פאַר די פּוֹלע טורמעס מיט פּאָליטישע אַרעסטאַנטן! פאַר די אַלע גזירות אויף אידן! פאַר דער גאַנצער הערשאַפט פון די רוסישע באַשיבוּוּקן!... איך האָב דאָס נישט געטון, כאָטש איך האָב געהאַט אַלע מעגלעכקייטן דאָס צו טון. ווי ווייט איז דען פון דער בעסאַראַבישער שטאַט אַרגייעוו צו דער גרעניץ מיט רומעניע אָדער מיט בוקאַווינע!...

מען האָט אונדז אַפילו פאַרשפּאַרט, די רעקרוטן, ווי נאָר מען האָט אונדז דערקלערט פאַר דינסט־פּעאיק, נאָר אין אָוונט איז מען פאַר אַ פּאָר קאָפּיקעס געגאַנגען וואוהין מען האָט געוואַלט. איך בין יענעם אָוונט אוועק אויף אַ בעסאַראַבישער חתונה און געזען בעסאַ־

ראבער עמך טאנצן באַגאָרשן און פּרילעכסן ביז „פּיערדאָ לאַ מעטשטאַ“, אז די פּאַנטאַפּל זיינען געפּלויגן אין דער לופּטן. דעם צווייטן אָונט בין איך געווען אַ גאַסט אין אַ באַלעבאַטישער שטוב, צוזאַמען מיט אַ פּאָר אָרטיקע רעקרוטן און די באַלעבאַטישע יונגע־ לייט און מיידלעך האָבן גערעדט „פּילאָזאָפּישע“ רייד — דאָס האָט מען, קענטיק זיך געפּלייסט פּאַר מיר דעם אַדעסער — און איך בין געזעסן, געקוקט אויף די מאָדנע מענטשן און האָב אַ וואָרט נישט פּאַרשטאַנען. דערנאָך זיינען מיר, גאַנץ פּריי, געפּאַרן אויף געדונ- גענע פּורלעך פּון אָרגייעוו קיין קעשענעוו, גענאַנגען זען דאָס אָרט וואו דער פּאַנגראָם האָט זיך אָנגעהויבן און אויך אזוי פּריי געפּאַרן מיט דער באַן פּון קעשענעוו ביז קאָזעניץ אין פּוילן, צום 25סטן סעפּטאָ- לענסן פּאָלק, וואוהין מען האָט אונדז באַשטימט.

געפּאַרן זיינען מיר און זיך אָפּגעשטעלט אין ראַזדזיעלנע, וואו דער טאַטע איז געקומען זיך געזענענען מיט מיר, און אין יעדער גרעסערער שטאָט. אין בערדיטשעוו זיינען מיר געאַנגען זען איר „פּעסטונג“, איר מאַרק, אירע באַרימטע שילן. אין איינער פּון זיי האָבן מיר געטראָפּן איינעם אַליין אין אַ זייטיקן פּאָליש־שטיבל דעם באַרימטן חזן זיידל ראָוונער ביי אַ ספר אין טלית און תּפּילין אָנ- געטון; און ער האָט זיך דערפּרייט איבער אונדז, בעסאַראַבער... אויף די אכסניאַס, אין דובנע, אין קאָוועל, אין ברויסק, געפּלירטעוועט מיט די קלוגע שיינע מיידלעך, וואָס פּירן דאָרט די באַלעבאַטישקייט... געטראָפּן זיך מיט וואָלינער אידישע כלאַפּצעס, יונגען, ווי די וועלף און ווי די בערן, וואָס האָבן געזונגען אידישע „פּאַלקס־לידער“: „צי האָט איר געזען מיין מאַן?“, „אַ גנבה“, „ציפּקע“, אידישע לידער מיט אוקראַינער מאַטיוון... דורכגעשניטן די פּוילישע שטעט: לובלין, איר- וואַנגאַראַד, ראַדאָם, גענעסן אין די רעסטאָראַנען נייע פּוילישע מאַכלים, „אינען און דרינען“, ווי מיר האָבן געשפּאַסט, און אַליין, אַלץ אָן אַ שומר, אָנגעקומען קיין קאָזעניץ, אין דער שטאָט פּונעם קאָזעניצער מגיד, וואָס האָט געבענטשט אונדזער רעגמענט, ווי מען זאָגט, אז כל זמן ער שטייט אין קאָזעניץ, זאָל קיין אידשער זעלנער דאָרט נישט שטאַרבן...

:: :: ::

אָנגעקומען זיינען מיר קיין קאָזעניץ פרייטיק אינדערפרי. אינעם הויף פון דער „פּאָלקאוואַי קאָנצעלאַריע“, האָט אונדז דער אַדיוטאַנט מיט אַ קריידל אויף די רעקלעך אויפגעשריבן יעדן דעם נומער פון זיין „ראַטע“ און האָט אונדז פריי געלאָזט: גייט וואוהין איר ווילט, נאָר אין אָונט זאָלט איר זיין אין אייערע קאַזאַרמעס. אידשע זעלנער האָבן אונדז שוין אָפּגעוואַרט און געפירט אין די הייזער, וואו זיי גייען עסן אַ כשרן אָנבייסן, אַ שבת, און האָבן דאָרט זייערע אַדרעסן פאַר בריוו. איין שטוב אַזאַ, מיט שיינע אויפגעקלערטע מיידלעך, האָט מען גערופן „דער שטאַב“, אַרײַנקומען פלעגן אַהין זעלנער פאַר דינער, אָדער אַזעלכע, וואָס פלעגן באַקומען געלט פון דער היים; שניי־דער אָדער גבירישע קינדער. אַהין האָט מען מיך צוגעפירט. פון דאָרט בין איך געגאַנגען אין שיל, אין רבינס שיל.

געווען איז עס דעם ערשטן מאָל וואָס איך האָב באַטראָטן אַ שיל פון פּוילישע אידן און איך בין שטיין געבליבן ביי דער טיר ווי אַ פרעמדער. אַזאַ מאָדנע געזאַנג צו קבלת שבת האָב איך נאָך נישט געהערט. נאָרנישט אונדזער נוסח... אַ מאַרש האָט מען אויפגעזונגען ביי „לכה דודי“... אינגלעך אין לאַנגע קאַפּאַטקעלעך מיט גראַבע פּאות אָדער מיט שרויפנציערלעך אויף זייערע בלייכע באַסן, האָבן זיך אַרומגעשטעלט אַרום מיר, געקוקט אויף מיין אויסגענייט בלוי העמדל איבער די הויזן מיט דעם מאָדנע גאַרטעלע, אַ שוואַרץ שנירל מיט קוטעסן, און נישט געוואוסט ווי זאָל מען זיך באַגיין מיט דעם „ערל“, וואָס האָט פאַרבלאַנדזשעט צו זיי אין שיל... איך האָב פאַר שטאַנען, אַז אויב איך וועל נישט זאָגן עפעס, וועט מען מיך בעטן אַרײַסניין, און איך האָב דעריבער אַ זאָג געטון צו איינעם: — אינגעלע, גיב מיר אַ קוק טון צו דיר אין סידורל...

ער האָט אַלץ געקוקט אויף מיר מיט חשד און מיט קוריאָזיטעט. איך האָב אים אָפּגעגעבן דאָס סידורל און בין אַוועק אין דער קאַזאַרמע פון דער 4טער ראַטע, לויט דעם נומער וואָס דער אַדיוטאַנט פונעם רעגומענט האָט אויפגעשריבן ביי מיר אויפן לאַץ.

:: :: ::

שלאָפן אויף אַ האַרטן שטרוי-זאַק, איז ביי מיר קיין ניין נישט געווען בפרט, אַז די קאזארמע-ווענט האָבן מיך באַגעגנט מיט אַזעלכע אויפשריפטן, וואָס האָבן געוואָרנט איד זאָל מיך דאָ אויף קיין וויי-כער פּערינע נישט ריכטן. איין אויפשריפט אַזעלכער האָט געזאָגט אין נאָמען פון סאָוואָראָוון, דעם פאַרהערלעכטן רוסישן גענעראַל-סימוס: „ברייטווע נייעט, שילאָ ברייעט; שובע נייעט, פּאַלקאַ גרייע יעט“. וואָס דאָס מיינט: האָסטו נישט קיין ראַזיר-מעסער, ראַזירט אַן אָל; האָסטו נישט קיין פּעלץ, וואַרימט אַ שטעקן...

איך האָב אויף מיר גענומען איבערצוטראָגן די האַרטע קאזארמע-דיסציפּלין, די מושטירונג און גימנאַסטיק מיט דער נאַנצער געדולד און זיך איינשאַפן רעספּעקט ביי מיינע דירעקטע „נאַטשאַלניקעס“, כדי צו זיין גלייך מיט זיי און קענען ריידן צו זיי ווי אַ גלייכער מיט אַ גלייכן. איך האָב צוליב דעם אויך זיך אָנגעגעבן ביים פאַרצייכענען מיך אינעם רייסטער פון דער ראָטע, פאַר אַ „מאַלאַגראַמאַטנע“, פאַר אַ האַלבן עס-האַרץ...

ס'איז מיר אָבער באַשערט געווען איך זאָל מיין געצוואונגענעם אויפהאַלט אין קאָזעניץ דורכמאַכן אויסער דער קאזארמע-דיסציפּלין און שוין דעם צווייטן טאָג אינדערפרי, האָב איך מיך אַליין פאַראַטן. דער קאָמאַנדיר פון דער ראָטע, אַ כאַכאַל מיט הומאַר, נאָר אַ פאַר-ביטערטער וואָס מען האַלט אים שוין צו לאַנג אינעם ראַנג פון שטאַבס קאַפיטאַן און דערפאַר היפש נערוועז, איז געקומען אין קאזארמע זען וואָס פאַר אַ מענטשן-מאַטעריאַל דער אַדיוטאַנט האָט אים צוגע-מיילט. געווען זיינען דאָ בעסאַראַבער מאַלאַדאָוואַנעס, קיעווער און כער-סאָנער כאַבלעס, קאַלוגער מוזשיקעס און טולער פאַבריק-אַרבעטער. און צווישן זיי אידן פון בעסאַראַביע, פון די קיעווער שטעטלעך און פון דער שטאָט כערסאָן מיט אירע „נכתבים" פון אַרום. ער פּרעגט יעדן איינעם פון וואַנען ער קומט און פאַרגיט אונדז רעמענישן, כדי אויספרוואַוון אונדזער „סמיעקאַלקאַ". ער פּרעגט די באַקאַנטע רעטע-ניש מיט דער מחנה גענדז, וואָס איין גאַנז איז זיי אַקעגנגעפּלויגן און זיי געזאָגט: — גוט מאַרגן אייך, הונדערט גענדז! און זיי האָבן געענטפּערט: נישט הונדערט זיינען מיר, נאָר געווען וואָלטן מיר אַ מאַה ווען מיר וואָלטן געווען נאָכאַמאָל אַזוי פיל וויפיל מיר זיינען

און נאך א האלב מאָל און נאך א פערטל מאָל און דו, גאָרדו, מיט אונדז.

די מאָלדאוואַנער, די כאָבלעס און קאַלונער מוזשיקעס שווייגן, נאָר דער טולער לאַפּשין ווייסט, אז געווען זיינען זיי 36.

— ריכטיק! — זאָגט דער אָפיציר — 36; נאָר פון וואַנען ווייסטו דאָס?

לאַפּשין רעכנט צונויף צוויי מאָל 36, 18, 9 און 1 און עס באַ- קומט זיך 100.

איך בין געזעסן און געשוויגן. איך בין דאָך א „מאַלאַגראַמאַטנע“. נאָר דאָ גייט צו צו מיר דער אָפיציר, שטאַבס-קאָפיטאַן. סאַדאוואַס, און זאָגט מיר:

— און דו, וואָס שווייגסטו? א איך מוז וויסן...

דער אָפיציר, טראַכט איך מיר, איז פּאַרט מער פיזאַנאַמיסט פון דעם אידישן אינגעלע, וואָס האָט געכטן אין שיל דערזען אין מיר אַן „ערל“, און אים קען מען אויך נישט נאָרן, אז מיט אַזעלכע צע- פינקלטע אויגן ווי מיינע, בין איך א גראַבער קאַפּ, און פאַרוואָס זאָל ער טאַקע נישט זען, אז א איך ווייסט? ... און איך מאַך אים פון די גאַנצע און פון די ברוכצאָלן א רעדוקציע אין פערטלען. מיר האָבן דאָ 11 פערטלען, ענטפער איך, און 99 צעטיילט אויף 11 איז 9. אויב איין פערטל איז 9, זיינען פיר פערטלען 36...

און שוין פון דעם טאָג בין איך געוואָרן דער שרייבער פון דער ראַטע. איינגעפירט איז געווען, אז איין ראַטע קאָכט אין דער אלגע- מיינער קיך פאַר א גאַנצען באַטאַליאָן, דאָס הייסט פאַר פיר ראַטעס און די ראַטעס האָבן זיך טורנירט יעדן חודש. די טעג דאַרף אונדזער ראַטע זיך שטעלן קאָכן, מען דאַרף אויסרעכענען וויפיל פלייש מען דאַרף צו 24 זאָלאַטניקעס אויף א נפש, וויפיל גרויפן מען דאַרף צו 8 זאָלאַטניק און דאָס וויסן פון די אונטעראַפיצירן און אפילו פון דעם פעלדפעבעל, גרייכט נישט אזוי ווייט...

צוליב אַט דעם אַמט מיינעם, האָט מען מיך באַפרייט פון דער פּרימאַרנדיקער גימנאַסטיק אויף דער פּרייער לופט. איך האָב די פּרווילעגיע נישט אויסגענוצט; ביים ערשטן רוף: „וואַסאַוואַי!“ וואָס דער וואַכמאַן, דער „דניעוואַלנע“ ציט אויס מיט אַ כיוון, כדי נישט

איבערצושרעקן דעם עולם, פלעג איך אויפשפרינגען פון געלעגער. אין איינע פינף מינוט דארף מען זיין אָנגעטון, אָפגעפּוצט די שטיוול, אָפ-געוואָשן און אָפגעזאָגט דעם „אַטשע נאַש" פאַר דער איקאַנע אין כאָר... אידען זיינען אַפילו פטור פון דאָס לעצטע, נאָר שטיין מוזן זיי שוין פאַרטיקע צום אַרויסגיין אויף דער גימנאַסטיק.

איך פלעג פריער אַריינגיין אין שרייב-צימער און דעריבער ארויסגיין שפעטער אַביסל. דערפאַר האָט מיין אונטעראַפּיציר זיך אָפ-גערעכנט מיט מיר ביים מושטירן: די ברוסט אַרויס! דעם בויך אַריין! די קנאַפּל צוזאַמען! די נעז פון די שטיוול מער צענומען! — און אַ רוק געטון זיין שפּיץ שטיוול צווישן מיינע, אַז מיר פלעגט אַזש פאַרניין אין דער נאָז. דאָס אייגענע מיט דער ביקס: דעם „שטיק" (באַגעט) העכער! דעם „שטיק" נידעריקער! וואָס מיינסטו דיר, אַ פען האַלטסטו?! און איינמאָל האָט ער מיך איינעם אַליין גענומען טרייבן, אַ זיצנ-דיקן אויף די שפּיץ פינגער, מיט דער ביקס אין די הענט אויפגעהויבן איבערן קאַפּ, אַרום די „נאַרעס" (די ברעטער וואָס דינען צום שלאָפן).

מיין גרעסטע פּריווילעגיע איז געווען דאָס וואָס מען האָט מיך נישט געשיקט האַלטן וואָך ביי די פאַרשידענע פּאַסטנס, אין שטאָט און הינטער דער שטאָט. איך פלעג אויך נישט זיצן אויף „סלאָוועס-נאַסט". קאַץ ווייסט אַלצדינג... מען האָט גענומען ריידן, אַז דער „ראַטנע" וויל איינפירן אַן אָונט-שול פאַר די „בעזגראַמאַטנע" און איך זאָל זיין דער לערער...

דערפון איז גאַרנישט אַרויסגעקומען. דער פּאַלקאָוויק — פון די קאַזאַקן, האָט מען געזאָגט, איז ער — אַ הויכער גבר מיט פינצ-טערע אויגן, האָט דאָס אויסגעפונען פאַר אַ צוגעוואָגטן „ליבעראַ-ליזם". אַרויסגעקומען איז דערפון בלוז דאָס וואָס מיין פּרעסטיזש האָט זיך דערפון אַביסל מער געהויבן. עס האָבן געזוכט מיין פּריוויט-שאַפט נישט נאָר די קאַלוגער פּשוטע זעלנער, וואָס האָבן מיך גערופן ברודער קאַץ און געבעטן אָנשרייבן פאַר זיי אַ בריוו אַהיים, נאָר אויך די אונטעראַפּיצירן און זיי פלעגן מיך איינלאָרן צו אַ טרונק אַדער צו אַ פרעס...

איך מוז דאָ באַמערקן, אַז ביי דער „סלאָוועסנאַסט", פלעגן די

זעלבע אונטערפאפירן איינזון מיט די רעקרוטן, אז דער אינער-
לעכער שונא מיינט פאלאקן, אידן און אנדערע, „אינאָרדעס“.

נאָכמער האָט זיך געהויבן מיין פרעסטיזש ווען דער פּאַרוטישק
צווייטקאָוו, דעם שטאַב־קאַפיטאַן סאַדאָווסקיס איידעם, פלעג שמועסן
מיט מיר. ער האָט ליב געהאַט שמועסן וועגן ליטעראַטור און טאַקע
מיר געבראַכט צו לייענען זשוקאָווסקיס איבערזעצונג פון וויקטאָר
הונגאָס „מיזעראַבלען“ און דאַנילעווסקיס ראָמאַנען.

אין אַ ביינאַכט, גראַד דעמאָלט, ווען איך בין געווען דעזשורנע
איבער דער ראַטע — אויך איינע פון מיינע פּריווילעגיעס — איז
אַריינגעקומען דער פּאַרוטישק זאַכאַראָוו, אַ ביטערער טאַמער, וואָס
פלעגט רייסן די היטלען פון די קעפּ ביי די זעלנער, ווען ער פלעגט
מערקן אין זיי עפעס אַ רעפּאַרם... צו מיין שטויגען, נאָכדעם ווי איך
האָב אים דאַפּאַרטירט, האָט ער מיך אַ פרעג געטון: פּיסאַר? יעוורעי?
(שרייבער? איד?) און האָט מיך פאַרבעטן אַריינגיין מיט אים אינעם
שרייב־צימער. דאָרט האָט ער פאַרפירט מיט מיר אַ שמועס איבער
אידן, איבער ציוניזם, איבער סאַציאַליזם...

איך האָב מיך געהאַלטן רעזערווירט: יאָ, געהערט, נאָר איך האָב
צו דעם קיין שייכות נישט... און ער לאָזט נישט אָפּ: ציוניזם, זאַנט
ער, דאָס איז אויך סאַציאַליזם, אידישער סאַציאַליזם... געוואָלט האָט
ער מיך אַרויפירן אויף אַ דיסקוסיע. נאָר איך האָב מיך נישט געלאָזט,
געזאַנט האָב איך אים, אז אידן גלויבן אין משיח, ווי ער ווייסט
מסתמא, און זיי ווילן נישט וויסן פון קיין אנדער משיח... אוועק איז
ער פון מיר אַן אַנטווישטער, נאָר די זעלנער וואָס זיינען וואָך געווען
און געזען ווי מיר זאַמען זיך אזוי לאַנג אינעם שרײַב־צימער, האָבן
געגאַפּט, ווען זיי האָבן אונדז געזען אַרויסקומען און פירן דעם שמועס,
ווי גלייכע.

נאָכדעם ווי איך האָב אויסגעהאַלטן אַזאַ עקזאַמען מיט דעם
ביטערן פּאַרוטישק זאַכאַראָוו, האָב איך ביי מיר געפועלט, אז איצט
מעג איך זיכער רעפּאַרמירן מיין אומגעלומפערטע פּוראַזשקע מיט דעם
גרויסן דאַשעס און צעדרייטער דענקע און אַפילו לאָזן וואַססן אַ „יאָ-
זשיק“ אויף מיין נידעריק אָפּגעשוירענעם קאָפּ ווי ביי אַן אַרעסטאַנט.
אַזאַ אויסגעפּוצטער, בין איך איינמאָל געקומען אין דער קאַנצעליאַ-

דיע פונעם רעגמענט אלס דעזשורנע אָפּגעמען דעם „פּריקאז“. דערויף קומט אַרויס דער בייזער פּאַלקאָוויק, גיט אַ קוק אויף מיר, מעסט מיך אָפּ פּון אונטען אַרויף און גיט אַ זאָג:
— פּי—סא—טעל!...

דאָס האָט ער איראַניזירט מיין „משוב“; נישט „פיסאַר“, וואָס מיינט אַ ביוראַליסט, נאָר פּיסאַטעל — אַ ליטעראַט. און באַלד גיט ער צו:

— זאָג דיין ראָטנע קאָמאַנדיר ער זאָל דיך אָפּשערן!...
איך האָב דאָס דעם שטאַבס קאַפיטאַן סאַדאַווסקי נישט דער-ציילט. ער וואָלט זיכער קראַנק געוואָרן פּון דער באַליידיקונג. און מיר וואָלט דערפּון גאָרנישט אַרויסגעקומען. נאָר זיין איידעם, דעם פּאַרוטשיק צווייטקאָוו, האָב איך דאָס דערצייילט און ער האָט זיך אַרויסגעכאַפט פאַר מיר מיט אַזאַ וואָרט, וואָס האָט אים געקענט קאַסטן די קאַריערע זיינע, ווען דאָס קומט אָן אויף דעם ריכטיקן אַדרעס:

— איזווערן!... אויסוואַרף, הייסט עס.

:: :: ::

מיר איז נישט באַשערט געווען צו ווערן אַ לערער פּון רוסישער גראַמאַטיק אין קאַזאַרמע, דערפאַר בין איך געוואָרן אַ לערער פּון העב-רעיש אין קאָזעניצער גבירישע הייזער. איך געדענק שוין נישט ווי אזוי דאָס איז דערגאַנגען צו מיינע קאַלעגן די אידישע זעלנער, אַז איך קען העברעיש, אַז איך בין אַ „ווילדער למדן“, אַז איך „שרייב“... מעגלעך, אַז מיינע בעסאַראַבער חברים, מיט וועלכע איך בין געפאַרן צוזאַמען פּון אַרגייעוו קיין קאָזעניץ, האָבן דאָס גענומען פּון מיינעם אַ נעשפּרעך אין וואַגאַן מיט אַן אַדעסער סטודענט, וואָס איז געפאַרן צו דער גרעניץ און ער האָט צו מיר גערעדט העברעיש. אפשר האָבן זיי דאָס געהערט אין אַט דער בעסאַראַבער שטאָט פּון משכילים... איך האָב דאָרטן געהאַט קרובים, וואָס האָבן זיך געצאַצקעט מיט מיין טאַטן דעם משכיל און מיט זיין געראַטענעם זון... נאָר איינמאַל קומט אַריין צו מיר אין קאַזאַרמע קאָוואַלסקי, אַ איד פּון די קיעווער, וואָס האָט

שוין זיינס אָפּגעדינט, נאָר מען האָט אים פאַרהאַלטן איבער דער
מלחמה, און זאָגט צו מיר:

— קאַץ, איך וויל אייך ריידן אַ שידוך און טאַקע מיט נאָר אַ
שיין מיידל און אַ רייך מיידל...

דער קאָוואַלסקי האָט מיט זיין נאַנצער באַנעמונג, נישט געסוקט
אויף זיין זעלנערשן מונדיר, אויסגעזען ווי אַ געבוירענער שדכן, איך
האָב פאַרשטאַנען, אז פון קיין שידוך רעדט זיך דאָ נישט, נאָר עפעס
דרייט ער, עפעס קאָכט ער, דער אַלטער זעלנער־מעקלער, וואָס רעדט
מיט דעם שלום עליכמדיקן שדכנישן לשון.

— קומט אַרויס מיט לשון! — זאָג איך צו אים — אין וואָס

נייט דאָ?

— איר ווילט האָבן אַן אינטערעסאַנטע אידישע שטוב וואו אַריינ-
צוקומען און טאַקע באַלד דאָ אַ שפּאַן פון דאַנען? הערט זשע אויס.
אַט דאָ באַלד, לעבן דער קאַזאַרמע, וואוינט דער פּאַדריאַטיש יוסט
מאַן, אַ איד אַ גביר, האָט ער צוויי מיידלעך, איינע שוין אַ בוגרת
און אַ בחורל, שטופט ער אין זיי קענטעניש פון אַלץ אין דער וועלט.
רוסיש און פּויליש, שמועסט מען נישט, און דייטש און פּראַנצויזיש
און העברעיש אויך... ער שרייבט אויס „הצפירה"... וויל ער, אז מער
נאָך וויל דאָס מיידל, איר זאָלט אַריינקומען צו זיי אין שטוב. דאָס
האָט זי טאַקע מיך געשיקט צו אייך. זי זעט אייך דורכגיין, זאָגט זי,
וויל זי אייך קענען...

דעם צווייטן טאָג בין איך שוין געווען דער לערער פון די צוויי
מיידלעך און פון דעם בחורל. אַ דערלויבעניש צו פאַרלאָזן יעדן טאָג
די קאַזאַרמע אין די נאַכמיטקן, האָב איך באַקומען פונעם פעלד-
פּעבל, וואָס פלעגט זיך באַרימען מיט זיין „שרייבער" פאַר די אַנ-
דערע קאַלעגן זיינע.

אַפענע קעפלעך זיינען זיי געווען, מיינע תלמידים, איבערהויפט
די עלטערע, אַ מיידל פון אַ יאָר אַכצן, אַ בלאַנדע „פאַנענאַ" מיט
צעבלימע באַקן. מיט די אינגערע האָב איך געלערנט נביאים און איך
אַליין פלעג מיך פאַרנעסן דערביי און מיך צעזינגען מיט דעם חדר-
ניגון, וואָס איז אזוי פול מיט ווייטער וויזיע, און אויך דסדוס האָב
איך מיט זיי געלערנט, אויף אַ גאַנץ איינגאַרטליקן אופן, ווי איך וואָלט

פאר זיי צענומען דאָס געווער פון א זייגער מיט זיינע רעדלעך און שרייפעלעך.

מיט דער עלטערער איז דאָס נישט נויטיק געווען. זי האָט שוין געלייענט העברעיש און אויך גוט פארשטאַנען. מיט איר האָב איך געלערנט „הצפירה“, סאַקאַלאָוו טעגלעכן פּאָליטישן אַרטיקל אונטערן קעפל „דברי הימים“ און זיינע פעליעטאַנען „משבת לשבת“, וואָס זיינען אָנגעפיקעוועט געווען מיט מאמרי חז"ל און מיט אלע העברעיִשע אַלטקייטן און נייקייטן. געלערנט ממש, וואָרום דורך כּאָסאַלאָוו העברעיִש פּלעג איך אַנטפלעקן פאַר מיין אינטעליגענטער שילערן די קוואַלן, פון וואָנען סאַקאַלאָוו האָט געשעפט זיין רייכע שפּראַך.

אַרום סאַקאַלאָוו אַ וואָרט האָב איך אַפילו געהאַט פאַרפירט אַ „שאלות ותשובות“ מיט מיין טאַטן, סאַקאַלאָוו אַ חסיד און סטיל־קאַלענע. סאַקאַלאָוו האָט אין זיינעם אַ פּאָליטישן אַרטיקל געשריבן: „המלחמה מפנטת את המוח“. ביי מיר איז גאָר קיין ספק נישט געווען, אַז דאָס מיינט ער: זי היפּנאָטיזירט דעם מוח זי לאָזט נישט דענקען וועגן עפעס אַנדערש. גאָר, צי קען מען דאָס אזוי זאָגן? צי מעג מען דאָס אזוי זאָגן? אַ העברעיִש וואָרט מוז האָבן אַ העברעיִשן שורש, אַן אַראַמייאישן לאָמיר זאָגן, אָבער „פנט“? נישטאָ גאָר אזא שורש, נישט אין העברעיִש און נישט אין תּרגום. און אַפילו מען נעמט שוין אַ פרעמדן שורש, קען מען דען מאַכן פון זיינעם אַ באַשטאַנד־טייל אַ פרעפיקס, ווי דאָס טוט סאַקאַלאָוו, וואָס מאַכט פון דעם „ה“ אין היפּנאָז אַ „ה“ פון בנין הפעיל?...

שרייבנדיק וועגן דעם צו מיין טאַטן, האָב איך מיך אַליין גער־כאַפט, ווי מאָדנע דאָס איז, ווי איך, דער רעוואָלוציאָנער, בין דאָ אין דעם פאַרוואַרפּענעם קאָזעניץ, פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ בטלן אַ פּילאָלאָג. איך לייען וועגן דער מלחמה, וועגן אַ בראַנד וואָס ברענגט אום טויזנטער מענטשלעכע לעבנס, וואָס איך אַליין געפין מיך אזוי נאָנט פון איר און קען פון מינוט צו מינוט אַריינגעוואָרפן ווערן אין איר, אַ מלחמה וואָס קען פאַרוואַנדלט ווערן אין אַ בירגער־קריג, אין אַ רעוואָלוציע, און איך קימער מיך וועגן אַ שורש פון אַ ניי העברעיִש וואָרט...

:: :: ::

באלד טאקע איז געקומען די ריי צו אונדזער רעגמענט, וואָס איז פאַרשריבן געווען אין דער געשיכטע פון די רוסישע מלחמות מיט זיינע העלדישקייטן. — אַ קלייניקייט! ס'וואוּאַראָווּס אַ רעגמענט! — אַפּצושיקן אויפן פּראָנט אַ האַלבן באַשטאַנד זיינעם. מען האָט פּריער אַרויסגערוּפּן פּרייוויליקע, נאָר אַזוי ווי קיין גרויסע צאָל אַזעלכע וואָס זאָלן מיט זייער פּרייען ווילן גיין אין פייער, זיינען נישט געווען, האָט מען גענומען ווי דאָס גייט, האַלבע ראַטעס, נאָך אַ מעדיצינישער רעוויזיע. פון דער רעוויזיע האָט מען אויסגעשלאָסן די פעלדפּעבלס און מיין פעלדפּעבל האָט פון איר אויסגעשלאָסן דעם שרייבער זיי נעם...

אַרויסבאַגלייט האָבן מיר דעם האַלבן רעגמענט צום פּראָנט, אַליין אויסגעשטאַטע צו דער שלאַכט. דאָס איז געטון געוואָרן כדי די אַפּגייענדיקע זאָל גרינגער זיין דאָס אַוועקגיין און כדי די פּאַרבליי-בענע זאָלן זיך צוגעוויינען צום געדאַנק, אַז זיי זיינען נישט פּריי פון גערופן ווערן... אָבער, נישט געקוקט אויף דעם גרייטן זיך צו מלחמה אין קאַזאַרמע — אונדזער רעגמענט האָט מען אויסגעפילט מיט רעזערוון: אַרטיקע פּוילישע קאַרליקלעך און כאַבלישע פּאַלטאַווער דיזן — איז אַ זעלנער אויסער דער קאַזאַרמע נישט מער ווי אַ מענטש און אַ יונגער מענטש, וואָס טראַכט נישט פון טויט, נאָר פון לעבן און זוכט צו קאַמפּענסירן זיין טרוקן און שטרענג קאַזאַרמע־לעבן מיט סענ-סאַציעס פון פּרייקייט. איך האָב אָט די סענסאַציע געהאַט אין דער פּולער מאָס.

איך האָב באַקומען נייע העברעישע לעקציעס אין אַ צווייטער קאָזעניצער גבירישער שטוב, די מיידלעך מינצבערג. איך האָב אָנ-געהויבן אַריינקומען אין שטוב פון דעם קאָזעניצער רבין, ר' יחיאל משה פּרידמאַן, אַדאַנק אַ צווייטן זעלנער, זיינעם אַ קרוב פון דער טשערנאָבילער נזע רביים, נחום טווערסקי, וואָס איז אויך פאַרבליבן אין קאָזעניץ, און האָב מיך באַקענט מיט זיינע טעכטער, אויפגע-קלערטע. און נאָך פּרייער בין איך געוואָרן ווען איך בין אַריבער אין דער אַרבעטס־ראַטע.

געשען איז עס פונקט אין קריסטלעכן פסח. מיין פעלדפּעבל, אַ פּאַמיליען־מענטש, וואָס האָט געוואוינט אויסער דער קאַזאַרמע, האָט

מיך צוגערעדט צו א „דבר עבירה“, איך זאל אויסשרייבן עטלעכע פונט פלייש מער, ווייל ער וויל פארבעטן נעסט צו זיך אויף יום־טוב. נאָר חשבון איז חשבון און דער קאפיטאן היימאן פון דער 1טער ראַטע, וואָס איז צוליב דוחק אין העכערע אָפיצירן געוואָרן קאָמאָנדר פונעם באַטאָליאַן, האָט נאָכגעקאָנטראָלירט און געפונען די גנבה. געקומען איז ער אין קאָזארמע, צוגערופן מיך, דעם שרייבער און געפרעגט וואָס איז די מעשה... פאַראַטן דעם פעלדפעבל האָב איך נישט גע- וואָלט, א טעות האָבן האָב איך נישט געטאַרט, איז מיר געבליבן צו ענטפערן: שולדיק, אייער הויכער וואוילגעבוירן! איך האָב געמוזט, אַלס שרייבער, מיט די אייגענע הענט אָנשרייבן אויף מיר אַ שטראַף פון צען טעג אַרעסט, אויסטון דעם גאַרטל און הייסן צוויי זעלנער זיי זאָלן מיך אָפּפירן אין וואַכט־הויז.

נאָך איין טאָג זיצן, האָב איך שוין געהאט באַשריבן אַלע ווענט פון מיין שמאַלן קאַרצער — אַ מעטער אויף אַ מעטער, מיט אַ קליין לעבל אויף אַרויסצוקוקן — מיט אַלערליי לידער וואָס איך האָב גע- קענט אויף אויסנווייניק און האָבן געהאַט אַ שייכות צו מיין לאַגע:

גאַרקים תּפּיס־הליד און פון לערמאַנטאָוון:

„אַטוואָריטיע מניע טיעמניצו,

דאַיטיע מניע סיאַניע דניאַ,

טשאַרנאַאָקויו דיעוויצו,

טשאַרנאַגריוואָוואָ קאַניאַ...“

עפנט מיר די תּפּיסה, גיט מיך די שיינ פון טאָג, אַ שוואַרץ אויגיק מיידל, אַ שוואַרץ־גרווועדיקן פעלד... און ווי עמיצער וואָלט דעהערט מיין געבעט, עפנט מען מיר דאָס טירל פון מיין קאַרצער און מען הייסט מיר גיין אין קאָזארמע.

דאָרט האָב איך געטראָפן דעם קאָמאָנדר פונעם באַטאָליאַן, אַ ריגער דייטש, און ער נעמט מיך מוסרן:

— איר, אַ לערער, — אירצט ער מיר — זאָלט באַניין אַזאַ נאַרישקייט!...

איך האָב געשוויגן. וואָלט איך נישט געשטאַנען פאַר אַן אָפּ- ציר, וואָס מען מוז פאַר אים האַלטן דעם קאַפּ אין דער הויך און קוקן גלייך אין די אויגן, וואָלט איך פאַרשעמט אַראָפּגעלאָזט דעם

קאָפּ. איך האָב אָבער געמוזט קוקן „גלייך“ און דערפון אַליין האָבן זיך מיר געשטעלט טרערן אין די אויגן. ער האָט פאַרשטאַנען מיין שווייגן און אַ זאָג געטון:

— נו, נישטאָ וואָס צו ריידן. זייט אזוי גוט און שרייבט אָן אַ ראַפּאָרט אויף צען טעג אַרעסט דעם פעלדפּעבל אייערן!...
— זייט גנעדיק, אייער הויכער וואוילגעבוירן! — האָב איך בלוז געקענט אויסריידן. נאָר ער איז געווען האַרט ווי אַ שטיין. ער איז אַרויסגעגאַנגען פונעם שרייב-צימער מיט אַ לייכטער פאַרנייגונג און געזאָגט:

— זאָגט דער פּריילן יוסטמאַן, אַז איך האָב איר בקשה דער-פילט...

אוודאי בין איך באַלד אַוועק אָנזאָגן מיין שילערן, אַז איך בין פּריי און וואָס מיט מיר איז געשען. זי האָט שוין אַלץ געוואוסט. טאַקע קאָוואַלסקי האָט איר אַלץ דערציילט און זי האָט דאָס אויך אזוי דער-ציילט דעם קאַפיטאַן היימאַן און אים געבעטן פאַר מיר, פאַר איר לערער...

לויט אַלע כּללים פון די ראָמאַנען וואָלט איך באַדאַרפט מיין בלאַנדער אַכצינאַריקער שילערן מיט די צעבליטע באַקן אַרומכאַפּן און קושן. און איך מוז מיך מודה זיין, אַז איך האָב געפילט אַ שטאַרקן דראַנג דערצו און אויך זי האָט דערויף געוואַרט און געפלאַטערט מיט אַלע אירע אַכצן יאָר. נאָר, ווי אין דער מעשה באותו חסיד, וואָס די ציצית האָבן אים געשמיסן אין פנים אַריין, האָט זיך אַוועקגע-שטעלט צווישן מיר און איר מיין זעלנערישער מונדיר און מיין לע-רעשאַפט און דער עיקר, דאָס געשטאַלט פון גיטל קויפּמאַן, דאָס מיידל וואָס איך פלעג נישט קענען הערן אַז מען רעדט איר שידוכים און וואָס פאַר מיין אָפּפאַרן צום פּריזיוו, האָב איך איר אָנגעשריבן אין אַלבוים אויף רוסיש אַ פּראַזע פון גאָרקיס אַ וואַגאַבונד, וואָס גנבעט אַוועק ביי אַ פּרויצה אין שטוב אַ זילבערנע פאַרטשעפּקע פון אַן אַלבוים און זאָגט: „יעסט אַ משעלאָוועקאַ זאַציעפּקאַ אי כאַראָך-שאַ יעמו“.

האָט אַ מענטש אַ פאַרטשעפּקע, איז אים גוט... איך האָב מיין שילערן בלוז פּעסט געדריקט איר פאַניענקע-האַנט און, ווי אַ קאָוואַליר אין אַ מונדיר, אַליין מסתמא אויך מיט צעפלאַטע באַקן,

האָב איך צוגעטרָאָגן איר האַנט צום מויל און אַ ציטעריקן קוש געטון.
פון דאָרט בין איך שוין צוריק אין דער קאַזאַרמע פון דער 4טער
ראָטע נישט געגאַנגען. אין עס וועלט וואָלט איך דעמאָלט אוועק. נאָר
אוועק בין איך אין דער אַרבעטס ראָטע, אויפגעזוכט דעם פעלדפעכל,
וואָס האָט געוואוינט ביי דער זייט און אים דערציילט פון מיין אומד
גליק און אים געבעטן ער זאָל מיך נעמען צו זיך אין ראָטע פאַר אַ
מאַלער.

געווען איז צווישן די צוויי פעלדפעכלס אַ לאַנגסטיקע שנאה,
שוואַנגערס זיינען זיי געווען, ביידע די איידעמס פון דעם אַלטן קאַ-
פעלמייסטער סטאַריקאָוו, און ער האָט שוין געוואוסט פון דער נאַנ-
צער מעשה און האָט זיך דערפרייט איבער מיר:
— וועסט לערנען מיין וואַנקען!...

שוין אויפן צווייטן טאָג איז געווען אינעם טאָג-באַפעל מען זאָל
איבערשיקן דעם און דעם זעלנער פון דער 4טער ראָטע אין דער אַר-
בעטס ראָטע מיט דעם געלעגער זיינעם. מיינע זאכן האָט מען מיר
שוין געבראַכט און פון דעמאָלט אָן ביז איך געוואָרן כמעט בלוז
לערער. איך בין אַרײַן אין דער מאָדע. דער באַלעבאַס פון דער קאַ-
זעניצער ביר-ברויעריי, צמח, וואָס האָט געשטאַמט, ווי ער האָט זיך
באַרימט, פונעם „צמח צדק“, האָט מיך פאַרבעטן פאַר אַ לערער צו
זיינע קינדער.

:: :: ::

זומער, ווען דער רעגמענט גייט אוועק אין „לאַגער“, ערגיץ לעבן
קאָנסק, בין איך פאַרבליבן אין שטאָט. ערשט סוף זומער, צו די שיס-
איבונגען, האָב איך, מיט אַ גרופע פון נאָך עטלעכע אידשע זעלנער
בעל מלאכהס, געמאַכט אַ שפּאַציר פון 140 קילאָמעטער צופוס פון
קאָזעניץ קיין קאָנסק.

יענער שפּאַציר ליגט מיר ביז היינט אין טעם צוליב דער וואונ-
דערלעכער מעשה, וואָס דער קאראסטישעווער מוליער קרעדענצער, אַ
זעלנער מיט אַ באָרד, האָט אָנגעהויבן דערציילן ביים ארויסגיין פון
קאָזעניץ און ווען מיר זיינען אָנגעקומען קיין קאָנסק, האָט ער זי נאָך
אָישט געהאַט פאַרענדיקט.

איך האָב דעמאָלט אויך געהאט די געלעגנהייט זיך צו באַקענען אין וועג מיט אַ ריי פּוילישע אידישע שטעטלעך, וואָס ליגן אויפן שאַסיי, מיט זייערע אכסניהס און קלייטלעך, מיט זייערע געזונטע באַלעגאָלע-יונגען און מיט זייערע באַלעבאטישע און יאָטישע צאָרטע און פּלאַמיקע טעכטער.

קאָזעניץ איז אַ שטאָט פון שיסטער און איז אויך געווען אַ פּאָר זייער פון „בונד“. דער פירער פון „בונד“ אין קאָזעניץ איז געווען וויינבערג, אַ לערער, אַ קרוב פון דער רייכער משפּחה יוסטמאַן; עס פּלעגט אויך אַראָפּקומען אַהין פון ראַדאָם, זיינער אַ ברודער, אַ סטו-דעגט, וואָס האָט געקלעפּט צו פּע-פּע-עס; אַן אַנדער ברודער זיינער האָט געלערנט אין פּאַריז און איז געווען מיטגעפּאַרן מיט פּראָפּעסאָר פייטעלעוויטשעס עקספּעדיציע קיין אַביסיניע, אויסצופּאַרשן די שווי-כות פון די פּאַלאַשן אין דער מדינה פון דער מלכה שבא צו די אידן. זיי האָבן געוואוסט, די וויינבערגס, אַז איך בין אַן אָנהענגער פון „איסקראַ“, נאָר קיין פּאַרטיידיסקוסיעס האָבן מיר נישט געפירט, כאָטש מיר פּלעגן זיך טרעפן זייער אָפט. ביי מיר איז געווען נאָמיר-לעך, אַז קאָזעניץ זאָל זיין בונדיש. איך פּלעג אַריינקומען אין אַ שום-טערישער שטוב און האָבן פּאַרגעניגן ווי אַזוי אַ יונג בחורל, וואָס האָט געאַרבעט ביי אַ צווייטן שוסטער, פּלעגט ריידן פון סאַציאַליזם און אַרבעטער-קאָמף. די בונדישע טעאָריע וועגן קולטורעלער אויטאָ-נאָמיע איז אים נישט אָנגעגאַנגען. אגב האָט ער געהאט אַ שוואַרץ-חנעוודיקע שוועסטער, רעשקע די שוואַרצע, וואָס פּלעגט זינגען מיט אַזאַ געשמאַק „אויפן פריפעטשיק ברענט אַ פייערל“ און אַז זי פּלעגט אויסזונגען: ווער פון אייך ס'וועט בעסער לערנען, דער באַקומט אַ פּאַן... פּלעגט זי דערביי אַזאַ שעלמיש פּרויאישן שמייכל טון, אַז עס פּלעגט אַ צופ טון ביי דער נשמה...

אידישע זעלנער זיינען בכלל געווען אויסגעקנופּט און אויסגע-בונדן מיט דער שטאָט, האָבן געהאט זייערע אידישע הייזער און גע-נאָסן פון אמתער פריינטשאַפט. טייל האָבן זיך מיט דער שטאָט פּאַר-בונדן אויף שטענדיק און נאָכדעם ווי זיי האָבן פּאַרענדיקט די דינסט-צייט, זיינען זיי פּאַרבליבן דאָרטיקע איידעמס. אידישע זעלנער האָבן געהאט אַן אייגענע שיל, געקליבן אייגענע גבאים, אַן אייגענעם חזן

פון די זעלנער. די סיעווער אידישע שטעטלעך, ברוסילאָוו און ראָדאָ-מישל, האָרנאָסטייפּאָל און מאַקאַראָוו, קאַראָסטישעוו און מאַלין, האָבן געשיקט קיין קאָזעניץ זייערע בעל מלאכהס און זייערע כלי קודש. אז דער רבי האָט חתונה געמאַכט אַ טאַכטער, זיינען אידישע זעלנער געווען מחותנים און מלך פּאַרטנאַי, דער פייקלער פון דער אַכטער ראָטע, איז געגאַנגען מיטן פייסל פאַר די חתונה, ווען מען האָט זיי געפירט צו דער הופּה. אין אַ שמהת תורה, ווען אירן זיינען געגאַנגען מיט הקפות און געטאַנצט מיט דעם רבין ארום דעם בעלע-מער, זיינען מיר, אַ גרופּע אידישע זעלנער, געשטאַנען ביי אַ זייט און גענאָסן פון זייער התלהבות. איך האָב דעמאָלט באַקומען פון דעם צדיק אַ פּלאַם-פייערדיקן פּאַטש. צי האָט ער אים געוואָלט דערלאָזן גען זיין קרוב נחום טווערסקי, נאָר יענער איז צו הויך געווען אָדער דאָס האָט ער זיך מיט מיר אָפּגערעכנט, פאַרוואָס איך פיר אַראָפּ זיינע טעכטער פונעם דרך הישר און ברענג זיי צו לייענען טריי-פּסלען, אַלנפּאַלס, האָב איך אין זכרון דעם קאָזעניצער רבינס פּאַטש ווי אַן אַנדענק פון מיין היימישקייט אין קאָזעניץ.

::   ::   ::

קנאַפע צוויי יאָר האָב איך פאַרבראַכט אין דער שטאָט פון מיינע זעלנערדיאָרן, מיט קורצע הפסקות, ווען איך פלעג צופאַרן אין לאַנער דורכמאַכן די שיס-איבונגען און איינמאַל, ווען מען האָט די שיטער געוואָרענע רייען פון אונדזער רעגומענט געשיקט „באַרוואיקן“ די פּויר-לישע קוילן-גרעבער. איך בין דעמאָלט אַרויס פון אַ נסיון: עס האָט געהאַלטן דערביי מיר זאָלן שיסן אויף די „פּאַלאַקן“. אַ סך פון אונדז האָבן דעם נסיון אויסגעמיטן דערמיט וואָס זיי זיינען אַריבער די נאַנטע גרעניץ. נאָר איך האָב ביי זיך נישט געקענט פּועלן צו אַנט-לויפן פון דער רעוואָלוציע וואָס הויבט זיך אָן צו צעווינגן און רייסט זיך פון אונטער דער ערד...

ווען איך בין צוריקגעקומען פון דער „באַרוואיקונגס-מיסיע“, סוף זומער 1905, האָב איך באַקומען אַ לאַנגן בריוו פון מיין ברודער יאָסל, וואָס האָט דעמאָלט געאַרבעט אין אַדעס, אין וועלכן ער האָט באַשריבן

דעם אויפשטאנד פון דעם קרויצער פאָטיאָמקין, די שריפה אינעם האַפן, דעם געיעג פון די קאָזאָקן אויפן עולם, דעם אויפברויז אין אַדעס... איך האָב געלייענט דעם בריוו פאַר מיר און פאַר מינע חברים פון דער אַרבעטס ראַטע און מיר האָבן זיך איבערגעקוקט און זיך ווי געפרעגט: און מיר, וואָס טוען מיר דאָ?

לעבן דער אַרבעטס ראַטע איז געשטאַנען די שול פון די אונטער-אָפיצירן און די לערע איז דאָרט אָנגעגאַנגען אין אַ ברייטן לייוונטע-נעם געצעלט מיט פאַרהויבענע פּאַלעס. איך בין פאַרבייגעגאַנגען און האָב נישט געגלויבט מינע אויערן; דער אַדיוטאַנט פונעם רעגירונגס-וואָס ער איז דער אָנפירער מיט דער שולע, רעדט פאַר די קינפטיקע אונטער-אָפיצירן: „גרויסע טעג קומען אָן פאַר רוסלאַנד, די ביז איצ-טיקע יסודות אירע ברעבן זיך...“ און דעמאָלט איז געקומען מיין באַשלוס: איך מוז זיין אין אַדעס.

מיר איז נישט שווער געווען צו פועלן ביי מיין פעלדפּעבל, ער זאָל מיך שמעלן אויף דער ערשטער ריי צום אורלוויב. ער האָט מיר נאָך צוגעהאַלפן איך זאָל באַקומען אַ נייעם מונדיר מיט אַ נייעם שינעל צום פאָרן. אָפּגעבאַקן האָט דאָס ווייב זיינס אַ ברייטן שיינעם קוילעטש, אַ אידישן פורים-קוילעטש, און האָט מיר אים מיטגעגעבן אַ מתנה פאַר אירן אַ ברודער, וואָס דינט אין אַדעס.

איך האָב מיך געזעגנט און בין אַוועק צופּוס צו דער סטאַנציע גאַרבאַטקע. געווען איז עס דעם 11טן אָקטאָבער ביינאַכט; וואַרטנדיק אויפן צוג האָב איך, ביים בופעט שטייענדיק, געגאָסן אין זיך איין קעלישאַק „וואַדקע“ נאָכן צווייטן, ווי איך וואָלט געגאַנגען ווער ווייס אויף וועלכן „פּאַדוויג“, אויף אַן אויסערגעוויינלעכער העלדישקייט. דער צוג איז אָנגעקומען און עמיצער האָט מיר אַ זאָג געטון אויף פּויליש:

— אייך זיך צו, זעלנערל, ס'איז מעגלעך, דער לעצטער צוג אויף לאַנגע טעג...

ער האָט רעכט געהאַט, דער אומבאַקאַנטער. געדאַרפט האָט דער צוג גיין ביז בריסק און דאָרט זיך בייטן. נאָר צוגעקומען איז ער ביז לובלין און ווייטער גייט ער נישט.

— אַ באַן-שטרייב איבער גאַנץ רוסלאַנד! — דערקלערט מיר

דער קאָנדוקטאָר מיט אַ מין טראַציקייט, ווי איך וואָלט דאָס געווען דער קעגן וועמען דער שטרייך איז דערקלערט געוואָרן.
— ניעאזשעלי! — האָבן זיך ביי מיר די אויגן צעגלאַנצט מיט אזא פרייד, אז דער קאָנדוקטאָר האָט זיך אַזש דערשראָקן; ער האָט געמיינט איך גיי אים אַרויפאַלן אויפן האַלדז און צעקושן זיך מיט אים.

מיר שטייען אויפן פּעראָן, באַן־באַקאָנטע: אַ לוצקער אידישער זעלנער, אַ קאוואַלעריסט, וואָס רעדט ליטעראַריש: ער זאָגט נישט פּיפּצן, נאָר פּופּצן; אַן אַדעסער פּאַר־פּאַלק, וואָס פּאַרט פּון וואַרשע, פּון אירע עלטערן, אַהיים; אַ וואַיאַזשאָר פּון מאַיעווסקיס בלייפּע-דערס, וואָס הערט נישט אויף שיטן מיט וויצן.
— אָט וועט איר זען, — זאָגט דער וואַיאַזשאָר — איך גיי אַריין צוריק אין וואַגאָן און צי מיך אויס אויף אַ באַנק; מ'עט מיר נאָך געבן אַ קישן אויך!

איך האָב דאָס אָנגענומען גאָרנישט ווי קיין ווייז, נאָר ווי אַ גאַנץ לאַגישע פּאָדערונג און זאָגן אים, אז ער האָט רעכט: דעם שטרייך האָט מען דאָך געמאַכט נישט קעגן אונדז, נישט קעגן די פּאַסאַזשירן, נאָר קעגן יענעם דאָרט אין די הויכע פענצטער, דאַרפן מיר דאָס צו וויסן געבן און... פאַרוואָס טאַקע נישט צולייגן אַ קנייטל? — גיב איך צו.

— אויף מיינע נאַמנות, ס'איז אַ פּלאַן! — רופט זיך אָפּ אַ זייטיקער איד מיט אַ פּעקל און מיר לאָזן זיך צום שעה פּון דער סטאַנציע און אלע נאָך אונדז: פּאָדערן האָטעלן. האָטעלן זאָל מען אונדז געבן!...

קיין האָטעלן האָט מען אונדז נישט געגעבן, נאָר געצאָלט האָט מען אונדז אַ רובל אַ טאָג, אזוי 25 טעג, ביז עס האָבן זיך אָנגע-הויבן רירן באַנען ערגיץ אין כעלם, אין בריסק, אָן דער אַחריות פּון די אַרבעטער...!

:: :: ::

אין די 23 טעג וואָס איך בין געווען אין לובלין, אַ געפּאַנגענער פּונעם באַן־שטרייך, האָב איך מיך באַקענט מיט דעם געדיכטסטן פּוי-

לישן מיטלאַלטער, אין וועלכן דאָס נייע, האָט זיך מיר געדאַכט, שלאַגט זיך דורך מיט גרויס מי און מאַטערניש און ווערט דערביי אַליין באַ-פאַרבט מיט דער גרויקייט און באַשאַטן מיט דעם שטויב פון יענע אַלטע צייטן. דער גרויסער טאַג פון 17-טן אָקטאָבער, וואָס האָט פאַר-זאַמלט אַן ערך 100.000 מענטשן צו אַ מאַניפעסטאַציע פון דער פרייד מיט דער געגעבענער קאָנסטיטוציע, איז געווען איינגעטונקען אין קאַ-טוילישע צלמים און טיכער און אָנגעהויבן האָט ער זיך מיט אַ... רע-וויזיע פון גרופעס אַרבעטער איבער די וואוינונגען פון פּאַלאַקן, וואָס וואוינען מיט נישט געזעצלעכע ווייבער... די „פּיאַסקעס“, די געגנט ביים וואָקזאַל, וואו איך האָב אָט די רעוויזיעס צוגעזען, איז פול געוואָרן מיט היסטערישע געשרייען און סקאַנדאַליעזע סצענעס...

אויף אָט די „פּיאַסקעס“ זיינען אינעם מיטלאַלטער געשטאַנען די תליות צו הענגען פאַרברעכער און די פּלעקער, אויף וועלכע מען פּלעגט זיי אַרויפּשטעקן... ס'איז מיטלאַלטער.

איך האָב באַזוכט די אַלטע קאַשטשעלן (קלויסטערס) מיט זייערע בלענדנדע רייכטימער און געזען אין זיי אַזאַ טיפּיניענדיקע און טיפּ-זינקענדיקע פרומקייט, אַזאַ פינצטערע קנעכטשאַפט, וואָס איז מיר ביו דעמאָלט נישט באקאנט געווען. אין די אוקראַינישע קלויסטערס זעט מען דאָס נישט.

געווען איז עס אויך דעם ערשטן מאָל אין מיין לעבן וואָס איך האָב געזען אין דער ווירקלעכקייט, און נישט אין מיין פאַרשטעלונג, אַ געטאָ. פון דער הויכער זוניקער שטאַט-געגנט, בין איך ווי אַראַפּגע-פאַלן אין אַ קויטיקן אַלטן מאַרק מיט געוועלבלעך אין דיקע גרויע ווענט איינגעשניטן.

געזען האָב איך דאָ אויך טעאַטער פּויליש, די אָפּערעטע „עראָס און פּסיכע“, געשפּילט פון אַ וואַרשעווער טרופּע, און אויך אַזאַ פּריוואַט-ליטעט האָב איך אין די אַדעסער טעאַטערס נישט באַגעגנט.

דאָרט אויך האָב איך אויפגעזוכט די לובלינער אידישע אַרבע-טער באַוועגונג. אין אַ בוידעם שטיבל, אַ פאַרהוישטן, עטלעכע יונגע-לייט, אויך אַזעלכע טרויעריקע ווי די קויטיקע ווענט פון דעם שטיבל. איך האָב דעם אַדרעס מיטגענומען פון קאָזעניץ. זיי האָבן זיך דער-פרייט מיט מיר, מיט דעם זעלנער, וואָס ברענגט זיי אַזאַ אָנגעלעגנטן

גרום. נאָר פאַרוואָס שיינען נישט ביי זיי די פנימער אזוי העל ווי ביי מיינע צעזונגענע און צעשפילטע אַדעסער חברים און חברטעס, צו וועלכע איך רייס מיך איצט? דאַכט זיך אַזעלכע האַרציקע, מיט כמעט קינדישן צוטרוי, וואָס מען זעט דאָס נישט ביי אונדזעריקע, נאָר אַ טרויער ליגט אויף זיי, דער געטאַטרויער, וואָס אויך ער איז אונדזערע פרעמד...

אַט די שטיינערנע ווענט מיט זייערע געוועלכער, זיינען אַ רעשט פון יענע מויערן און טורעמס מיט זייערע מויערן, וואָס האָבן אַרומ־גרינגלט די „אידישע שטאָט“ אָדער ווי מען האָט זי אויך גערופן „דאָלנע מיאַסטאָ“. דערמאָנט האָבן זיי מיר אַביסל לובלינער געשיכטע: דאָרט איז געווען די ערשטע אידישע דרוקעריי, ווי מען רעכנט; דאָרט האָבן געוואוינט די „פּרנסיס“ פונעם „ועד ארבע ארצות“, פון אַט דעם רעליגיעזן אידישן סיים, וואָס האָט פאַרטראָגן גרויס־פוילן, קליין פוילן, גאַליציע מיט פּאָדאָליע און וואָלין, און פּלעגט אָפהאַלטן זיינע זיצונגען בעת די לובלינער יאַרדיים, און דערמאָנט האָבן זיי מיר אויך בילבוליים און שחיטות, ווי לובלינער אידן זיינען געגאַנגען אין טליתים און קיטלען צו זייער אייגענער קבורה אין אַן ערשטן טאַג סוכות אין די יאָרן ווען כמעלניצקיס קאָזאַקן האָבן דאָרטן געהוליעט.

צוריק אַהויפקומענדיק פון דער געטאָ, בין איך אויף דער בריוו־טער בריוו, איבער דער ביסטריצא, אַריינגעגאַנגען קויפן פּאַפּיראַסן אין אַ טאַבאַקסקלייטל און געטראָפּן אַ פּאָד אידן מיט פאַרשניצטע שוואַרצע בערדלעך איבערגעבויגן איבער דער „הצפירה“. ווי ווייט איז פון גראָסעלעס ביז לובלין, — האָב איך מיר געטראַכט, און אַט האָסטו דיר!... פונדעסטוועגן, איז די השכלה אַפילו און דער ציוניזם דאָ, מאָדנע טרויעריק. איך האָב געבעטן מיר דערלויבן אַ קוס טון אין „הצפירה“ און די פאַרשניצטע שוואַרצע בערדלעך האָבן אַ קוס געגעבן אויף מיר, דעם בלאַנדן „יוון“, מיט אַ מין חשד, וואָס האָבן מיר שטאַרק דערמאָנט דעם חשד פון דעם קאָזעניצער אינגעלע, ביי וועלכן איך האָב געבעטן אַ קוס טון אין סידורל...

::   ::   ::

דערהערט אז פון כעלם קיין בריסק האָט גענומען גיין אַ באַן, זיינען מיר אַוועק, עטלעכע זעלנער, וואָס זיינען אזוי ווי איך, שטעקן געבליבן אין לובלין, אויפן וועג צו זייערע היימען, צופום קיין כעלם איבערן שאַסיי. אין כעלם, האָב איך מיך אַריינגעשטופט אין אַ וואַגאָן פון אַ צוג וואָס איז געגאַנגען, אָן קאָנדוקטאָרן און אָן בילעטן, קיין בריסק.

אויפן בריסקער וואַקזאַל האָב איך מיך ערשט רעכט דערוואוסט און מיט די אייגענע אויגן געזען וואָס אַזוינס עס איז געשען און וואָס אַזוינס עס געשעט אין רוסלאַנד. די וואַרט-זאַלן זיינען פול באַזעצט געווען מיט בערדיקע זעלנער אין צעפליקטע היטלען און שינעלן, צו-ריקגעקומענע פונעם פראַנט און אויף זייערע קלומקעס זיצנדיק אויף דער ערד, גאַנצע משפחות, מענער, פרויען און קינדער, וואָס וואַרטן דאָ לאַנגע טעג אויף אַ באַן.

צווישן קלומקעס, דערזע איך אַסיפן, אַסיפ דעם איינבינדער פון דער „יוזשנאַרוסקע" וואָס ביי אים אין קעלער-שטוב, אין אַ הויף אויף דער מיטעשטאַנסקע, פלעגן מיר האָבן אַ טעאַרעטיש קרייזל. אַ שוואַר-צער, אַ פאַרוואַקסענער, זיצט ער און שווייגט.

— וואָס טוט איר דאָ, אַסיפ? — איך פלעג אים אירצן, ווייל ער איז געווען אַ סך עלטער פון מיר און איז שוין געווען אַ מטופל מיט ווייב און קינדער.

— וואָס זאָל איך טון? איך טו וואָס אַלע אידן טוען. איך פאָר קיין אַמעריקע... און דו?

— איך פאָר קיין אַדעס... פון פוילן פאָר איך...

— דאַרף איך דיר שוין גאַרנישט דערציילן... וועסט זיין אין אַדעס, וועסטו שוין אַליין וויסן פאַרוואָס מען פאַרט קיין אַמעריקע... הער אויס, אַט דאָ פאַרט אַן אַדעסער איר, פון דאַלנע וואַסטאַק (ווייטן מזרח) פאַרט ער, געווען אויף דער מלחמה, שטעקט ער דאָ און קען זיך נישט דערשלאָגן אַהיים, וועסט אים טון אַ גרויסע טובה אויב דו וועסט אָפגעבן אַ גרוס פון אים, אַז דו האַסט אים דאָ געזען און אַז ער וועט אינגיבן אַהיימקומען. ער ווייסט גאַרנישט נישט וואָס אין אַדעס איז פאַרגעקומען און אַז זיין ווייב מיט די קינדער וואוינען

איצט אינעם „פאָרזעמנע כאָרד“ (אונטערערדישער וועג) אויף טרויך-אונאַלנע...

— וואָס איז דען פאָרנעקומען אין אַדעם?

— אַ פאָגראַם!... פאָגראַמען זיינען פאָרנעקומען אין אַדעם אינעם טאָג ווען אַדעם האָט געפראָזדנעוועט די קאָנסטיטוציע!... אַ סך בלוט האָט זיך געגאָסן אין אַדעם, דאָס וואָיסס מיט די כוליאַנעס אינאיינעם האָבן געשאַסן אויף די מירנע אָביוואַטעליעס... דאָס וואָיסס האָט געהאָלפן די כוליאַנעס ראַבעווען די הייזער און שלאָגן ווייבער און סינדער. מיר האָבן געמאַכט באַריקאָדעס אויף מאַלאַ אַרנאָוטסקע, „איסקראַ“ און „בונד“ און די ציוניסטן, מיר האָבן אַ סך פון זיי אַוועק געלייגט, פון די כוליאַנעס... זיי וועלן האָבן צו געדענקען... נאָר איך בין אַרויס אַ צענעהריגטער, אַ צעבראַכענער, איך קען שוין נישט... ביי אַסיפן האָבן זיך געשטעלט טרערן אין די אויגן און איך האָב מיר געטראַכט די גאַנצע צייט וואָס ער האָט דערציילט: — אַך, ווען איך בין דאָרטן דאָ! איך מיט מיין שיסן! קיין איין קויל מיינע וואָלט איך נישט פאַרפעלט!...

מיין זעלנערשער שינעל האָט מיר געעפנט אַ שפאַלט אין אַ פול אַנגעשטאַפטן וואַגאָן פון אַ צוג, וואָס האָט זיך געלאָזט טאַפן דעם וועג צו קאַזאַטין. פון קאַזאַטין קיין אַדעם איז שוין דער וועג געווען נאָרמאַליזירט. אַנגעקומען בין איך קיין אַדעם דעם 6טן נאָוועמבער, נאָכדעם ווי מיין גאַנצער אורלויב נאָך מיט אַ שמיץ איז אויסגערונגען אין וועג.

אין די פרייהייטס טעג פון 1905

געקומען בין איך צו מיין עלטערן ברודער, וואָס האָט געוואוינט אויף קאטערינינסקע און מאַלאַ אַרנאוטסקע און דאָרט געהאַלטן אַ בופעט. דאָס ערשטע וואָס איך האָב דערזען, זיינען געווען די לעכער פון די סאָלדאַטסקע און כולגאַנישע קוילן אינעם פּאַסאַד, פון שיסן אַרויף צו די אויבערשטע פענצטער און אין די שטאָרן. געוויזן האָט ער מיר אויך אַ סימן פון בלוט אויף דעם ברוס ביים אַרײנגאַנג אין טויער. דאָרט זיינען דערשאָסן געווען צוויי אידישע יונגעלייט, מיט גלידער פון דער זעלבסטשוין, וואָס האָבן זיך געוואָלט אַרײנכאַפן, נאָכ־דעם ווי זיי האָבן געמוזט אָפּטרעטן פון דער באַריקאַדע. איך בין אַוועק צום „פּאָדזעמע כאַד“, צו די קאַטאַקאַמבעס, וואָס ציען זיך פון טריאַכ־אונגאַלנע פּערעאולאַקס רונד אַרום האַלב אַדעס ביז צום האַפן, אַ הייל וואָס האָט אַמאָל געדינט די קאָנטראַבאַנדיסטן און וואו איצט האָבן זיך באַזעצט די צעראַבעוועטע און צעשלאָגענע אידישע משפּחות. איך האָב אויפגעזוכט די משפּחה פון דעם אידשן זעלנער, וואָס איז צוריק־געפאָרן אַ צעבראַכענער פון דער מלחמה, און בין פון דאָרט אַרויס אַליין אַ צעבראַכענער. דער אומגליק פון דער פּרוי מיט די קינדער האָט געקענט מויערן איינברעכן...

איך בין אַוועק צו מיינע חברים און האָב זיי געטראָפן נאָר אַנ־דערע. נישט קיין דיסקוסיעס פירן זיי, נאָר רעוואָלווערן האַלטן זיי. — אַך, ווען איך בין דאָ מיט מיין שיסן! קיין איין קויל וואָלט איך נישט פאַרפּעלט! — האָב איך ערשט איצט אַרויסגעזאָגט אויפן קול דאָס וואָס איז מיר פון בריסק אָן פונעם מוח נישט אַרויס!...

איך האָב אָפּגעפירט דעם קוילעטש, וואָס מיין פעלדפעבלס ווייב האָט געשיקט אַ מתנה צו איר ברודער אין קאָזארמע. געווען איז ער שוין שטארק פאַרשימלט און איך האָב מיך געישובט צי זאָל איך אים אָפּגעבן, נאָר מיר איז דעמאָלט אַפילו אויפן געדאַנק נישט געקומען, אז איך וועל נישט צוריקפאַרן אין מיין רענימענט אָפּדינען מיין צייט, און אַ מתנה איז אַ מתנה...

ערשט ווען איך בין געקומען אין דער אַדעסער קאָמענדאַטור זיך צושטעלן און בעטן באַשטעטיקן, אז איך האָב זיך געמעלדעט אַ פאַר-שפּעטיקער נישט צוליב מיין שולד און פרעגן צי קען איך דורך דער קאָמענדאַטור בעטן מען זאָל מיר פאַרלענגערן דעם אורלויב, איז מיר קלאָר געוואָרן, אז איך האָב מער נישט וואָס צו טון אין מיין רעגיר-מענט. מיר האָט דאָס געגעבן צו פאַרשטיין דער שרייבער ביים אויפ-נאַם-טיש.

— צו וואָס טויג עס אייך, בירגער? — האָט ער מיר געזאָגט.
— מען וועט אייך דעם אורלויב נישט פאַרלענגערן... אַ אירן אַוודאי נישט... ביי איצטיקער לאַגע...

די ווערטער פונעם שרייבער — אַ ברייטער רוּם — זיין באַטייט-לען מיך מיט דעם נאָמען „בירגער“, וואָס איז פאַר מיר געווען אַ נייע, ווי זיין אָנדייט אויף דעם אַנטיסעמיטיזם, וואָס הערשט אינעם רוסישן מיליטער נאָך דעם 25 טאָגיקן רעוואָלוציאָנערן באַן-שטרייק איבער גאַנץ רוסלאַנד, אין וועלכן מען האָט אָפּן באַשולדיקט די אידן, ווי אין דער גאַנצער רעוואָלוציע, האָבן מיר פאַר די אויגן אַוועקגע-שטעלט אַ גאַנץ נייע פּערספעקטיווע, וואָס איך האָב ביז דעמאָלט נישט צוגעלאָזן צו מיר: פריי זיין!...

די אַדעסער ברייטע און פריילעכע גאַסן, באַגאַסענע מיט גאַל-דענר האַרבסטטיקער זון, האָבן זיך צעשפּילט פאַר מיר מיט זייער גאַנצער פּראַכט, ווען איך בין ארויסגעקומען פון דער קאָמענדאַטור. איך האָב מיטאַמאָל דערשפּירט אין זיי דאָס נייע, וואָס דער פּאַנאָראַם אַפילו האָט נישט געקענט פון זיי אויסרויכערן און פאַרטרייבן. — אַ גוט מאַרגן, בירגער! — האָבן זיי מיך באַגריסט מיט דער אַדעסער אָפּנקייט, ברייטקייט און הילכיקייט.

איך בין צוריקגעקומען צו מיין ברודער אין שטוב און האָב אויפן

טיש געטראָפן פרישע נומערן „פריינד“. די זון האָט אַ שפּיל געטון אויף זיי, אויף ביאַליקס „משא נעמיראָוו“, וואָס איז דאָרט געווען אָפּגעדרוקט... גאָט האָט מיר געשענקט אַ צווילינג, אַ שחיטה מיט אַ פּרילינג... האָב איך געלייענט און געטראַכט האָב איך: איז אַוועק די שחיטה און דער פּרילינג איז פאַרבליבן... און געקומען איז מיר פאַר די אויגן דער מאָדערנער הומאַר, דער הומאַר פון שחיטה און פּרילינג, וואָס איז אויסגעגאַסן געווען אויף דער אידישער ווי אויף דער רור סיטער ליטעראַטור פון יענע טעג: דינעזאָנס „שמשון שלמה מיט זיינע פּערד“, שלום עליכמס „דער פּעטער פיניע מיט דער מומע ריווי“, אַמפּיטעאַטראָווס סאַטירעס, אַלטאַלענאַס (וו. זשאַבאַטינסקיס) פּע-ליעטאַנען אין „אָדעססיאַ נאַוואַסטוי“, די פּרילינג געשריבענע „יוזש-נאַיע אָבאַזרעניע“. ווי קען מען, מיט אַן אמת, פאַרבייטן אַט דעם אַדעסער גאַלדענעם האַרבסט מיט זיין שפּיל פון לוסט און געפאַרן, אויף די קאָזעניצער בלאַטעס מיט מיין העברעישער לערעריי, וואָס האָט מיר שוין אָנגעהויבען צו דערסן, און דאָס שטעלן זיך אין פּראָגט פאַר יעדן אָפיציר!...

:: :: ::

אַ חבר איז מיר געקומען אָנזאָגן, אַז אין אוניווערזיטעט סומט פאַר באלד נאַכמיטיק אַ מיטינג פון דער „מילטערישער אָרגאַניזאַציע“, איז אפשר וויל איך גיין און אים אויך אַרײַנעמען... מיר, אין מיין זעלנערישן שינעל, האָט מען אויף די הענט אויפ-געהויבן און איבער די קעפּ פונעם עולם, וואָס האָט זיך געשטופּט און נישט געקענט אַרײַנקומען, ממש אַרײַנגעטראָגן אינעם זאַל. אַנדערע דאָבן פּראָטעסטירט און געשריגן, אַז איך בין אַן איבערגעטוענער סטור-דענט און מיין חבר איז טאַקע געבליבן אין דרויסן. גערעדט האָט דאָרט דער חבר אַלעסאַנדראַ. איך געדענק נישט וואָס ער האָט געזאָגט, איך געדענק נאָר זיין שטימע, וואָס האָט זיך ווי אַ העלער דונער געקייקלט איבער דעם ברייטן אָנגעפולטן זאַל. און ווי האָב איך געקענט פאַרגעדענקען וואָס ער האָט געזאָגט, אַז גע-טראַכט האָב איך גאָר בעת מעשה וועגן דעם טאָג פון 17טן אָקטאָב-אַ

בער, וואָס פאַרבראַכט האָב איך אים אין לובלין און מיטגעגאַנגען מיט דער פּויליש-קאַטוילישער מאַניפעסטאַציע, בעת דאָ אין דער זיך-ניקער אַדעם, האָט דער העלער געדונער פון אַזעלכע רעדעס זיך גע-שפּרייט איבער דער פּרייער אַדעסער לופט צוזאַמען מיט דעם גע-פלאַטער פון די רויטע פּאַנען...

מער האָב איך זיך שוין צוגעהערט צו דער רעדע פון אַן אוק-ראַינישן סאָציאַליסט אין אוקראַיניש. דאָס איז געווען דעם ערשטן מאל ווי איך האָב געהערט אַ רעדע אין אַט דער פּאַלקס-שפּראַך. אין כאַבליש האָב איך ביז דעמאָלט געהערט בלויז דינען זיך אויפן מאַרק, געהערט זינגען און אַליין געזונגען שעוויטשענקאַס, „ווינט וויטרי“ און די כאַרן פון די שניטער און שניטערנס אויף יענער זייט טיך, גע-ליענט קאָמפּליאַרעווסקיס איבערזעצונג פון ווירגיליס, „ענעידאַ“, אַן אַריבערגעשמוגלטע פון לעמבערג, געזען „נאַטאַליאַ פּאַלטאַווקאַ“ און „זשידיווקאַ וויכריסטקאַ“, נאָר אַ רעדע אין כאַבליש?!... אַ פּאַליטישע, אַ רעוואָלוציאָנערע רעדע פאַר זעלנער!...

און גערעדט האָט ער טאַקע וועגן אַט דעם ענין, וועגן דער פּאַ-ליטישער דערציאָונג פונעם אוקראַינישן פּאַלקס, וואָס באַנעמט דאָס נישט אין רוסיש, ווייל ער באַטראַכט רוסיש פאַר דער שפּראַך פון זיינע אונטערדריקער, פון דעם טשינגאווניק און פון דעם פּריז... גע-טראַכט האָב איך נאָר דערביי, אַז אידן זיינען אין דעם פּרט אַביסל גליקלעכער, וואָרום די אידישע מגידים און מטיפים ריידן דאָך אידיש אין די שילן און אידישע ביכער און צייטונגען דאַרף מען שוין נישט, ווי די כאַבלישע, אַריבערשמוגלען פון אויסלאַנד...

דעם זעלבן אָונט האָב איך געהאַט אַן איבעראַשונג: מיין ברודער יאַסל, וואָס מען האָט אים אָפּגעגעבן פאַר אַ זעלנער נישט געקוקט אויף דער „לגאַטע“ זיינער, דאָס הייסט אויף דער פּרווילעניע, וואָס איך, זיין עלטערער ברודער, בין אַ זעלנער, און האָט זייט זיבן טעג געדינט אין קעשענעוו, איז פּלוצים אַריינגעקומען. אויף אונדזער שטוי-נען, האָט ער בלויז גענטפערט מיט אַ פאַרשטיקט קול:

— כ'האָב מער נישט געקענט!...

ווען ער איז געוואָרן באַרידעוודיקער, האָט ער דערציילט: די אַטמאָספּער אין קאַזאַרמע איז אַן אוממעגלעכע. דער אַפיציר האָט

פאר זיי געהאלטן א רעדע, גערעדט וועגן ליבע צום צאר און צום פאטערלאנד און וועגן די שונאים פונעם פאטערלאנד, די אידן, וואָס זיינען שולדיק אינעם דורכפאל פון דער מלחמה און אויך אין די פאך גראַמען... און ווי אזוי ער, מיין יאָסל, האָט נישט געקענט פארשווייגן און אָפגענטפערט דעם אָפיציר און אַ אידשער רעקרוט, וואָס איז לעבן אים געשטאַנען, האָט אים געצויגן ביים רעסל: יהודי בלא... און דאָס האָט אים נאָך מער גערגערט און אָט אזוי, אַ גערגערטער, האָט ער אַרויסגענומען אַ פאָרל וועש, זיך געבעטן ביים אונטעראָפיציר ער זאָל אים לאָזן גיין אין באַד און איז אָנשטאַט דעם אַוועק צום וואָס-זאָל און... אָט איז ער דאָ...

דעמאָלט טאַקע האָבן מיר באַשלאָסן, איך מיט מיין ברודער יאָסל אַריבערכאַפן זיך די גרעניץ... וואוהין? יונגע מענטשן ווערן אין ערניץ נישט פאַרפאַלן... איין מניעה נאָר, אויף הוצאות האָבן מיר נישט. איז דערצו פאַראַן אַן עצה: מירן בלויבן אין אַדעס אַ פאָר חדשים ביז מירן פאַרדינען אויף הוצאות...

איך האָב נאָך די נאַכט אָנגעשריבן אַ פאַסט-קאַרטל צום אָפּי-ציר פון דער אַרבעטס ראַטע אין קאַזעניץ, צום קאַפיטאַן ראָדע, ער זאָל זיך אויף מיר נישט ריכטן, וואָרום ווען ער וועט באַקומען דאָס פאַסט-קאַרטל, וועל איך שוין זיין אַריבער די גרעניץ און גריסן דאָס פרייע פאַטערלאַנד פון זיינע עלטערן, די שיינע שטאַט בריסל, וועגן וועלכער ער האָט אונדז זיינע „סינדער“ אַמאָל דערציילט, צוקוקנדיק ווי מיר פאַרבן אַ וואָגן...

און אינדערפרי בין איך אַוועק אויפן „טאַלטשאַק“, האָב פאַר-קויפט מיין נייעם זעלנערישן שינעל מיט זיינע רויטע „פאַנגאַנעס“, אויף וועלכע עס איז געווען אָפגעשטעמפלט אַ געלער 7, דער נומער פון מיין דיוויזיע; מיין מונדיר האָב איך אַוועקגעגעבן איבערנייען אויף אַ „קורטקע“ און בין אַוועק אַרבעטן. געווען איז עס פונקט אינעם סעזאָן פון איינבינדעריי, פון ערב ניי-יאָריקער קאַנטאַר-אַרבעט, און לאַנג זוכן האָב איך נישט באַדאַרפט.

איך מוז דאָ אָפצאַלן אַ חוב מיין מייסטערס שווענערן, אַנאַ, אַ יונג מיידל, וועלכע איז געווען באַקאַנט ווי אַ איד אין „אַשרי“, אין די פראַגראַמען פון די צוויי „טאַלקן“ פון דער רוסישער סאַציאַלידע

מאָקראַטיע: אינעם באַלשעוויסטישן, מיט לענינען אָן דער שפּיץ און אין דעם מעגשעוויסטישן, מיט פּליעכאָנאָוו, מאַרטאָוו א"א, און קערנדיק די „סטרוזשקעס" פון אונטער דער גיליאָטינע, פּלעגט זי פּלוידערן וועגן דעם חילוק צווישן די צוויי ריכטונגען און האָט מיך אַריינגעפירט אין דער דיסקוסיע פון אַן ענין, וואָס איז ביז דעמאָלט געווען אינגאַנצן אויסער מיין געדאַנקען-קרייז; ווי חוני המעגל, וואָס האָט פאַרשלאָפּן די זיבעציג יאָר וואָס דער באַקסער-רבוים האָט גע-וואַקסן, האָב איך פאַרבראַכט די צוויי יאָר פון די היציקסטע דיסקוסיעס אַרום די צוויי ריכטונגען, ווייט פון דעם פאַרטייען-יאַרדי, צו ערשט אין דער קרייז-שטאַט ביים דניעסטער און דערנאָך אין דער ווייטער פּוילישער פּראָווינץ...

:: :: ::

פּערטהאַלבן חדשים האָב איך אָפּגעאַרבעט און כמעט פאַרגעסן, אז איך בין אַן אַנטלאָפּענער, אַ „בראָדיאַגע". ווען נישט ווען, פּלעג איך מאַכן פּלענער וועגן אויסלאַנד, וועגן פאַרזי, וואו מען קען אַר-בעטן און לערנען אין אַן אוניווערזיטעט אָדער אין אַ קונסט-אַקאַדע-מיע. די פּלענער פּלעג איך מאַכן ווען איך פּלעג אין די אָונטן אַמאָל מאַכן אַ שפּאַציר מיט מיין „זאַציעפּקאַ" פון גאַרקיס דערציילונג, די שיינע ניטל קויפּמאַן, וואָס האָט דעמאָלט געוואוינט, צוזאַמען מיט איר מוטער, די אשת חייל מרת רחל, און איר ברודערל, דעם פיפּסן וועלוול, אין אַדעס, און איך האָב ביי זיי געוואוינט אַ נישט פאַרשרי-בענער...

און מיט אַן אמת, ווי אזוי האָט מען געקענט געדענקען, אז מען איז אַן אַנטלאָפּענער, אַ בראָדיאַגע, אין אַדעס, וואו די „פּרייהייטס-טעג" האָבן אויף לאַנגע חדשים איבערגעלעבט אַלע היסטערישע פּרוואַוו פון דער רעאַקציע זיי צו דערשטיקן. אין די זוניקע אַדעסער האַרבסט-טעג האָבן נאָך מער זון, ממש טאַנענווייז, אַריינגעגאַסן די נייע צייטונגען פון פעטערבורג, וואָס האָבן פאַרפּלייצט אַדעסער גאַסן: „נאָוואַיאַ זשיון", „נאַבאַט"... די מיטינגען אין אוניווערזיטעט, די דיסקוסיעס אין דער נייער „יבנה", וואָס האָט זיך נאָך געהאַלטן אין

בויען, די נייע אינטערעסאנטע פיגורען אירע: ביאליק, זשאבאָטינסקי, קי, די אָפּגעטער פון אַדעסער ציוניסטישער יוגנט... מײן נייע וויכטיקייט, אַלס שױצער, מיט דעם אומגעשיידטן „ברוינינג“ אין טאַש, בעת די „סכאַדקעס“ אינעם אַלעקסאַנדראַווסקי פּאַרק, אינעם וועלכע אויף דער סלֶבאַדקע...

אין דער נייער „יבנה“ האָב איך מיך אָנגעטראָפּן אויף נייע דיס-קוטאַנטן. די ערשטע אַדעסער שפּראַצונגען פון סאַציאַליסטישן ציוניזם, וואָס איך האָב איבערגעלֶאָזן פאַר פּסח 1903, האָבן זיך צע-בליט אין אַ שטאַרקער פּאַרטיי, די עס-עסישע, וואָס האָט מעכטיק קאָנקורירט מיט דעם „בונד“ און אפילו מיט „איסקראַ“, איבערהויפּט אויף דער יבנה-בירושע.

אין מײנע אויגן האָט דיִדאַזיקע פּאַרטיי אויסגעזען מער אין טאָן פון אַדעס, איידער דער „בונד“, וועלכן איך האָב געזען אין דער געד-שטאַלט פון אַ קליינשטעטלדיקן טרויעריקן בחור, וואָס בענקט שטענדיק די אַהיים. אין „בונד“, האָב איך געהאַט דעם איינדרוק, זיינען קיין אַדעסער יונגעלייט נישטאָ בעת עס-עס איז שיר נישט אַ דורכאויס אַדעסער פּאַרטיי, מיט אַ צומיש פון קעשענעווער.

אינעם הויז פון דער עס-עס-קאָווקע מאַניע קויפּמאַן, גיטל קויפּ-מאַנס אַ קוזינקע, האָב איך אפילו אָנגעטראָפּן מײנעם אַ לערער, דעם געוועזענעם איסקראָוועץ באָריס, וואָס האָט אָנגעפירט מיט דעם טעאַ-רעטישן קרייזל, וואו איך האָב באַקומען די ערשטע לעקציעס אין פּאָליטישער עקאָנאָמיע. אמת, ער האָט זיך אין דער ערשטער מינוט נישט געלֶאָזט דערקענען, נאָר צום סוף האָט ער זיך דערמאַנט אין אונדזער גרופּע און האָט מודה געווען, אז אים ציט לעצטנס צום טע-ריטאָריאַליזם...!

מײן ברודער יאַסל, איז שוין דעמאָלט געווען אַ פּועלי ציוניסט, כאַטש די פּאַרטיי זיינע איז נאָך נישט געווען קיין אויסגעפורעמטע און אין די דיסקוסיעס מיט די עס-עס, איבערהויפּט וואָס שייך דער פּראַגע פּאַרוואָס דווקא פּאַלעסטינע, האָבן זיי קיין אַנדערע אַרגומענטן אַחוץ די אַלגעמײנן ציוניסטישע, נישט געהאַט. דערציילט האָט מען בלויז, אז זיי האָבן צווישן זיך איינעם אַ טעאַרעטיקער, באָרוכאָוו, אַ פּאָלמאָווער, איז ער אַזוינס וואָס אַזעלכעס, אַ שאַרפּער מאַרקסיסט

און פאלעמיקער און קיינער קען אים נישט בייקומען. אלעמען „לייגט ער אויף די לאַפּאטקעס“. געווען איז ער די טעג אין אַדעס און אויף אַ פּאַרזאַמלונג אין אַ ציוניסטישער שטוב, האָט ער גערעדט דריי שעה נאַכאַנאַנד...

איינמאַל בין איך מיט מיין ברודער יאָסל גראָד דורכגעאַנגען דעם „גראַדאַנאַטשאַלניקס הויף“, אַ מערקל לעבן „טאַלטשאַק“, און דאָרט איז אים אַקעגנגעלאָפּן אַ צעשיינטער, אַ יונגערמאַנטשיק: — יאָסל, דו ווייסט, מיר האָבן שוין אַ פּראָגראַם!... געווען איז עס באַרוכאַווים „נאַשאַ פּלאַטפּאָרמאַ“, וואָס האָט שפּעטער, שוין דאָ אין בוענאַס אייר רעם, באַוווּזן מיך צו באַצוווּנגען מיט איר האַרמאָנישן געבוי, ווי מיט דעם שניידיקן אַנאַליז פון די אַנדערע פּאַרטיי־פּראָגראַמען און אַרייַנ־ציען מיך אין דער פּועלי ציון פּאַרטיי. נאָר דעמאָלט האָבן זיי מיר ביידע אויסגעזען, דער צעשיינטער יונגערמאַנטשיק ווי מיין צעשייַנ־טער ברודער, אַזוי מאַדנע: ציוניסטן, ווי אַלע ציוניסטן, האָבן איך אין מיר געשמייכלט, נאָר עס ציט זיי צום סאַציאַליזם, צו אָט דעם קוואַל פון אַלע צוקונפּטס אידעאַלן... מיט דער צייט וועט ער זיך ביי זיי אויסוועפּן, דער ציוניזם, וועלן זיי זיין גוטע סאַציאַליסטן...

:: :: ::

ווער ווייס ווי לאַנג מיר וואַלטן געקענט אַזוי וואוינען, איך און מיין ברודער יאָסל, וואָס האָט געאַרבעט אין אַ קראָם פון קאַלאָניאַלע סחורות, ביידע נישט פאַרשריבענע, ווען נישט די „אַבלאַוועס“, וואָס פּאַליציי האָט אָנגעהויבן מאַכן נאַכט נאָך נאַכט אין די אַדעסער הויפּן. פּאַליציי האָט געזוכט דעם „טשאַרני וואַראָן“ (שוואַרצער ראָב). אַן אָנפירער פון אַ גרופּע „נאַליאַטישיקעס“ (איבערפּאַלער), וואָס האָבן אונטער דער שילד פון אַנאַרכיסטן, טעראָריזירט די שטאָט און די שטאָט איז פול געווען מיט פּאַנטאַסטישע מעשיות וועגן זייערע „העל־דישקייטן“, ווי זיי נעמען גרויסע סומעס געלט ביי גבירים און מען קען זיי נישט פאַקן, ווי די געשפּענסטער דרייען זיי זיך אויס פון אונטער די הענט ביי דער פּאַליציי...

דערצו האָט געטראָפֿן אַז פּאָליציי איז געקומען אויף די שפורן פון אַן עס־ערישער קוואַרטיר (פון די סאָציאַליסטן רעוואָלוציאָנערן) אויף דער שאַלאַשנע (אַ אידישע געגנט אין צענטער שטאָט) און דאָרט געפונען געווער און אויפרייס־שטאָפֿן און פון נישט פּאַרויכטיקייט האָט אַ ווייס פּראָשעקל ביים פּריסטאָוו אין די הענט אויפגעריסן און זעקס פּאָליציאַנטן, מיט דעם פּריסטאָוו צוזאַמען, זיינען צעריסען געוואָרן אויף שטיקלעך. און אַ מורא האָט אַרומגעכאַפט אַדעסער הייף פאַר די „אַבלאַוועס“ און אונטער אַט דער מורא, האָט דער פיפּיקער וועלול קויפּמאַן זיך דערקליבן איינמאַל צו מיינע זאַכן, בעת איך בין געווען ביי דער אַרבעט, האָט אַרויסגענומען פון דאָרט די גאַנצע ליטעראַטור, וואָס איך האָב געהאַט, אַלערליי פּראָפּאַגאַנדע־בראַשורן און דער עיקר זעלטענע עקזעמפּליאַרן „איסקראַ“, און האָט זיי פאַרברענט...

איך האָב פּראָטעסטירט, געהיצט זיך, געשריגן (פאַראַן דאָ, אַגב, אַן עדות פון דעם סקאַנדאַל וואָס איז דערפון אַרויסגעקומען: פרוי אסתר מאַקאַראָוו, דעמאָלט נאָך אַ קינד, וואָס האָט פאַרווילט מיט אירע עלטערן, די גאַלאָוואַניעווסקיס, אין דעם הויז פון די קויפּמאַנס, אונדזרער געמיינזאַמע קרובים), נאָר פאַרשטאַנען האָב איך, אַז דאָס איז דער סוף צו מיינע אַדעסער זוניקע טעג און לַבְּנֵה־דִיקע געכט אין די ברייטע ווייס־באַשנייטע גאַסן.

אין אַ שיינעם שנייאַיקן פעוּראַל־טאָג האָב איך מיך געזעגנט מיט אַדעס, מיט מיינע חברים פון „צאַרסקאָיע סיעלאַ“ און פון דעם מיי־הויז ס. דונין, וואָס די ראשי תיבות זיינע האָבן אין דער אמתן געמיינט סאָציאַל־דעמאָקראַטיע; כִּהָאָב מיך געזעגנט מיט משפּחה און אין בוזים־קעשענע אַ פּאָטאַגראַפיע, וואָס האָט מיך געוואַרימט: איך צוזאַמען מיט גיטל קויפּמאַן, מייַן „זאַציעפּקאַ“. און בין אָפּגע־פּאַרן, מיט מייַן ברודער יאַסל, זיך געזעגענען מיט גראַסעלעס.

:: :: ::

פאַרבראַכט האָבן מיר אין גראַסעלעס אַ וואָך צייט מיט דעם טאַטן און אונדזער צווייטער מאַמען; מיט אונזער יונגער שוועסטער טיבל, דער ברונעטקע, וואָס האָט אויך געירשנט פון אונדזער יונג

פארשטאָרבֿענער מאַמע איר שיינע שטימע; שוין אַ גאַנצע ציוניסטקע, וואָס פֿאַרקויפט גאַציאָנאַל־פֿאַנד־מאַרקעס, ניט קאָפּטלעך פֿאַר דאָר־פישע שיקסעס און זינגט „גאַטאַלקאַ פֿאַלטאַוואַקאַ“; מיט מיינע פיר נייע ברידערלעך: דעם רויטן שייקע, וואָס לערנט תנ"ך מיט דעם זעלבן ברען, ווי איך אין זיינע יאָרן; דעם שוואַרצן פרויקע, וואָס דער־מאַנט מיר אָן זיין פעסטן פעטער פרוים קאַושאַנסקי, דעם וויינגערט־נער פון יענער זייט דניעסטער; דעם שיינעם שמיליק, וואָס איז אַ גאַמען נאָכן זיידן שמואל און מען זעט אין אים אַ צווייטן פיניע; דעם קליינעם רויטן אַרעלע, וואָס האָט ליב צו פֿאַרן דייטנדיק אויף מיינע אַפּסעלען און מיין נייער שוועסטער, די רויטע שיינדל...

דער זיידע משה פיינבערג איז שוין געווען געשטאָרבֿן. די באַבע וואוינט אין דער ירושה־שטוב, וואָס ער האָט געלאָזן פֿאַר זיינע צוויי זין, און זי באַסט פֿאַר אונדזן קיכעלעך מיטצונעמען אין וועג. מיר גייען צו גאַסט צו די פעטערס און מומעס, מיר שפּאַצירן מיט זייערע קינדער, מיר מאַכן פּול די גאַס, די צוויי ברידערלעך קאַץ, די דעזערטירן, מיט אונדזערע דעמאָנסטראַטיווע שפּאַצירן און גע־לעכטערס אין דעם אָפּענעם אויף אַלע פיר זייטן שמעטל, וואו אַ פּור קען נישט אַריינפֿאַרן אַז אַלע זאָלן זי נישט זען...

ווער מורא? וואָס מורא? דער פריסטאָוו, דער אוריאַדניק, די סאַצקיס... ווי זיי וואָלטן ערגיץ אין דער ערד אַריין... זיי ווייזן זיך נישט אויף דער ליכטיקער שיין... פריי... וואָס זאָג איך פריי? — הפּקר!... קאַנסטירט־טו־ציאַ! — זאָגן פּויערים זילבֿנווייז און מיינען דער־מיט אַז איצט קען אַ פּויער זיך אוועקזעצן, איך בעט איבער אייער כבוד, אינמיטן מאַרק...

דעם באַגריף וועגן פּרייהייט, וואָס ער האָט ביז איצט געהאַט און זי דערוואַרט פון דעם צאַר באַטיושקאַ: ערד!, האָט מען שוין באוויזן ביי אים אויסצורויכערן, פֿאַרטעמפּן מיט מעשיות וועגן די שונאים פונעם פֿאַטערלאַנד, די אידן, די סאַציאַליסטן... ער קראַצט זיך אין קאָפּ, דער פּויער, און שטוינט. אים דאַכט זיך ער פֿאַרט אויף אַ צעפֿאַרענעם וואָגן, וואָס אָט צעפֿאַלט ער זיך אונטער אים און ער וועט בלייבן זיצן אַ צעקלאַפּטער אויף דער ערד... נאָר אַראָפּגיין פון דעם וואָגן, קען ער נישט... וואוהיין?...

— אָט אידן, פאָרן אַוועק, זאָגראַניצע, ראַטעווען זיך, — זאָגן
אַנדערע מיט אַ מין קנאה... איבערהויפט ביישטעטלשע פּויערים און
פּויערטעס, וואָס לעבן פון שטעטלשע פאַרדינסטן.

אָט דער איינדרוק פון הפּסד, פון צעפּאַרעניש, אָפּוועזנהייט פון
פּאַליצייאישער וואַכזאַמקייט, פּויערישע פּאַרלִוירנְקייט און אידישן
לויפן צו דער גרעניץ, האָט זיך באַזונדערס פאַרשטאַרקט אין וועגן,
פּאַרנדיק מיט דער באַן פון וועסיאָלע קוט ביז באַלעט, וואו מיר האָבן
זיך אָפּגעשטעלט געזעגענען זיך מיט דער פּאַמיליע פון דעם פעטער
שלמה דעכטיאַר, דעם שוהט, און פון דאָרט ביז דער גרעניץ צווישן
ראַדזיוויל און בראַד.

וואָס נענטער מיר זיינען געקומען צו ראַדזיוויל, אַלץ שטאַרקער
איז געוואָרן אָט דער איינדרוק און מער ווי אַלץ דאָס לעצטע, דאָס
אידישע לויפן, וואָס קיינער האָט גאָרנישט געפּראַוווט אָפהאַלטן, נאָר
פאַרקערט, געדאַכט האָט זיך, אַז די אַלע פּריסטאַוועס, אוריאַדניקעס
און סאָצקעס, וואָס אין גראַסעלעס זיינען זיי אין דער וואַך צייט פון
אונדזער פּאַרוויילן, ווי אין דער ערד אַרײַן, שטייען הינטער אונדז
און יאָגן: גיכער, גיכער, אידן פאַרשאַלטענע, פאַרלאָזט אונדזער רר
סישע ערד!...

אידן, פון דעסט וועגן, לאָזן זיך נישט פירן פון דאַכטענישן, און
אַז קאָנדוקטאָרן מיט קלונע פאַראידישטע אויגן, וואָס פירן פולע וואַ-
נאַנעס פון דריטן און פערטן קלאַס מיט אידן, פרעגן, כלומרשט ווייסן
זיי נישט: — וואוהין איז אַזוי פיל אידעלעך? ענטפערן אַלע: דאָ
ראַבינאַ! צו אַ גוטן־אידן פאָרן זיי...

אין וואַגאַן מיט אונדז איז געפאָרן אַ אידישער יונגעראַמאַן אַ
סטודענט, וואָס רעדט העברעיש. איך האָב געהאַט מיט זיך אַ פּאָר
נומערן „השלוח“, וואָס איך האָב מיטגענומען פון דער היים „צידה
לדרך“, ווי דער טאַטע האָט געזאָגט; בין איך געזעסן און האָב גע-
קייט מיין באַבעס קיכעלעך, וואָס זי האָט אונדז מיטגעגעבן, איר
„צידה לדרך“, און צוגעביסן מיט אַחד העמס, רב צעירס אָדער רבי
קרום אַן אַרטיקל, אָדער פאַרקערט, אויב איר ווילט; איז ווי קען אַ
יונגערמאַן וואָס רעדט העברעיש, זיך איינהאַלטן און נישט פאַרפירן

א שמועס טאקע אין העברעיש מיט א צווייטן יונגערמאן, וואָס לייענט „השלוח“?...

— לאָן? — פרעגט ער אונדז מיט דער דעמאָלט סטעראַטיפער פראַגע, וואָס מ. ז. פייערבערג האָט פּאַפּולער געמאַכט מיט זיין ראָמאַן. און אז מיר ענטפערן אים, אז מיר פאָרן וואוהין די אויגן טראָגן, אל אַשר ישא הרוח, אַריבער דער גרעניץ און דאָרט וועלן מיר זען... איז עס אים שטאַרק קשה: פאַרוואָס נישט קיין ארץ ישראל? חלילה, זאָג איך, איך האָב גאָרנישט קעגן ארץ ישראל, נאָר אויף צו פאָרן אַהין, דאַרף מען האָבן אַ באַזונדערע נטיה, דאַרף מען זיין אַן ארץ ישראל-איד נאָך אין גלות, און איך בין עס נישט...

מיין ברודער יאָסל, דער פּועלי ציוניסט, האָט בפירוש שטאַרק אינזיגען געהאט פאַרקירעווען פון בראָד קיין פאַלעסטינע און האָט אים טאָקע אזוי געזאָגט, נאָר קיין מאַרשרוט האָט ער נישט געהאַט; דער אמת איז געווען, אז מיר האָבן זיך געלאָזט ווי די שפּענדלעך מיטן שטראָם, וואוהין ער וועט שלעפּן, אַהין וועלן מיר גיין...

דער סטודענט העברעיִסט, וואָס האָט די שפּענדלעך אָפּגעשטעלט אינמיטן לויפן און געפרעגט וואוהין, איז אַראָפּ ערגיץ אין דובנע צי אין וואָלבונוואָו און דער שטראָם האָט אונדז ווייטער געשלעפּט. מיר זיינען געגאַנגען די גרעניץ אין אַ פינצטערער נאַכט, אַ מאַן הונדערט, אירן און אידענעס און קינדער, איבער אַ פאַרגאַסענעם פעלד מיט וואַסער-גריבער און צווישן קוסטעס איז געשטאַנען אַ ריז-סישער זעלנער און האָט אונדז געציילט. ער האָט באַקומען צו רובל פון אַ קאַפּ. מיר האָט זיך דעמאָלט דערמאַנט די מעשה וואָס מען האָט דערציילט, אַז ראָטשילד אָדער דער באַראָן הירש האָט געוואָלט באַצאָלן ניקאָלאַיען 3 מיליאָן רובל פאַר די 3 מיליאָן רוסישע אידן, ער זאָל זיי אים אַרויסלאָזן פון רוסלאַנד... אַ רובל פאַר אַ קאַפּ...

קיין ארגענטינע

מיר זיינען שוין אין אויסלאַנד. די גרעניץ, וואָס מיר זיינען אַריבער מיט אזוי פיל לעבנס געפאַר, אַלנפאַלס מיט דער געפאַר זיך צו פאַרקילן אויף טויט, שפּאַנענדיק ביז די קני אין אייז-קאַלטן וואַ-סער, טיילט אונדז שוין אָפּ פון יענעם צעשטורעמטן, צעזאָטענעם קעסל וואָס הייסט רוסלאַנד.

אזוי טאַקע זע איך עס פון דאָרט, פון אַריבער דער גרעניץ, פון אַריבער דעם ראַנד, איבער וועלכן זיין קאָך האָט מיך, קעגן מיין ווילן, אַריבערנעוואָרפן, ווי עפעס אַ שפּענדל אינעם שוים. דער צעקאַכטער קעסל. צי האָב איך דען נישט געטראָגן שפּענער צום פייער, וואָס האָט דעם קעסל אונטערגעהייצט, אין דעם קעסל, וואו איך אליין האָב מיך געקאַכט ווי אַ אידיש קינד, ווי אַן אַרבעטער, ווי אַ זעלנער, ווי אַ סאַציאַליסט?...

ער קאַכט דער קעסל און וואַרפט אַריבער איבער זיינע ראַנדן טויזנטער און טויזנטער אַזעלכע ווי איך: אידן, אַרבעטער, זעלנער, סאַציאַליסטן און סיי די רוסישע גרעניץ-וואַך און סיי די עסטריי-כישע, ווי די דייטשע אָדער די רומענישע, האָב איך דעם איינדרוק, לאָזן פריי אַט דעם שפּיל פונעם שטורעם... צי נישט עפעס אַן אָפּ-מאַך איז עס צווישן זיי?...

אזוי טראַכט איך און וואָס ווייטער איך צי מיך מיט דעם שטראָם פון דער וואַנדערונג, וואָס שפּאַרט פון די רוסישע גרעניצן לעגאַל און אומלעגאַל דורך די דייטשע, עסטרייכישע און רומענישע שטעט קיין אַמעריקע, אַלץ זיכערער ווער איך אין דעם אָפּמאַך. אַ שטילער אָפּ-מאַך איז עס, אַ נישט אונטערגעשריבענער און אַפילו נישט קיין פאַר-

מולירטער, צווישן דעם צארישן רוסלאַנד, וואָס דענקט צו באַפרייען זיך אזוי ארום פון די אומרואיגע עלעמענטן, וואָס דער קאָך האָט אויף דער אויבערפלאַך ארויפגעבראַכט און די גרעניץ-מלוכהס, וואָס לעקן אָפּ און שאָבן ארום אָט די שפענער פון דעם ביסל פעטס, וואָס זיי ברענגען מיט זיך אויף זייער דורכמאַרש, אין די האַטעלן, אויף די באַנען, אין די שיפס-געזעלשאַפטן, אַפילו בלויז אַלס באַלאַסט פאַר זייערע שיפן, וואָס לאָזן זיך אַוועק לעבר הים מיט זייער האַנדל... אמת, פון אונדז, פון מיר מיט מיין ברודער יאַסל, האָבן זיי נישט וואָס צו לעקן. אין דער אידישער קרעטשמע, וואָס שטייט אינמיטן וועג צווישן ראַדזיוויל און בראָד, וואו מיר האָבן זיך אָפגעשטעלט אַפטרדיקענען זיך און אָפּוואַרטן דעם זון-אויפגאַנג, האָבן מיר מער ווי אַ גלאַז טיי נישט געטרונקען. פאַרביסן האָבן מיר מיט דער באַבעס קיבעלעך. וואָס דאַרף דען אַ אידישער קרעטשמער מער, אַפילו ווען ער איז אַ גאַליציאַנער און זיין שם אַלס באַרייטער און אויסקוקער אויפן רוסישן „קערבל“ גייט אים פאַרויס נאָך אין זדאָלבוואָוו און אין דובנע? בפרט, אַז זיין קרעטשמע, אַ סברא, איז נישט מער ווי אַ רינגעלע אין דער גאַנצער קייט פון דער שמוגל-פּרנסה, וואָס גע-דייעט אויף ביידע זייטן גרעניץ? ... ס'איז איצט שניט-צייט אין דעם פאַך.

אין בראָד, די שטאָט פון פּעדערן-האַנדל, נעכטיקן מיר איבער ביי אַ אידן אַ פּעדערן-סוחר, צו וועלכן מיר האָבן אַן אַדרעס און אַ גרום פון אונדזער פעטער דעם באַלטער שוחט, וועלכער שטייט מיט אים אין האַנדלס באַציאונגען. אין בראָד האָבן מיר איבערגעלאָזט פריין, מעשה נאַשער, גאַנצע אַכט גראַצער פאַר אַ פונט געפרעסטע פייגן, וואָס אין אונדזערע מקומות האָט דאָס געדאַרפט קאָסטן גאַנצע צוואַנציק קאָפּיקעס; דאָ האָבן מיר אויך געקויפט אַ קילאָ ברויט מיט וואורשט און באַן-בילעטן ביז קראַקע, וואו עס געפינט זיך, ווי מען האָט אונדז געזאָגט, אַ קאָמיטעט פון דער „אַליאַנץ“, פון דער חברה כל ישראל חברים, וואָס טיילט אומזיסט שיפסקאַרטן קיין אַמעריקע... חברת כל ישראל חברים... זי גלאַנצט איצט די אַלטע אידישע שיצערן מיט אַ באַזונדערן גלאַנץ. איר זון איז ווידער אויפגעגאַנגען אין די אויגן פון דעם מורח-אידנטום, אַ פאַרטונקלט געוועזענע מיט

דער שיינ פון דעם פאָליטישן ציוניזם. אויף די מערב־אידן מיט די געפוצטע בערד און בערדלעך, אין פראַק און צילידער, שיינט איצט מיט איר גאַנצן גלאַנץ די שכינה פון משה מאָנטעפיאָרע, פון אַדאָלף קרעטיע און קארל נעטער, פון ראָטשילדן און באַראָן הירש... אין קראַקע, אין ווין, אין באַזעל, אין פאַריז, אין האַוור, אין אַנטווערפן, אין האַמבורג, אין ברעמען, גיסט זיך זייער חסד איבער די אומגליק־ליכע אָסט-יודן...

אין קראַקע אויפן וואַקזאַל, טרעפן מיר אָן אַ „פאַרטיע“ אַדער סער יאַטן, אַרבעטער און „פּריקאַזשטיקעס“ פון אַדעסער הורטאָוונע געשעפטן, בעסאַראַבער, פּאָדאָליער און כערסאַנער „אינגלעך“, צווישן זיי אויך איינער אַ גראַסעלער. אַ קייליכיקע מאה זיינען זיי און אַלע פּאַרן זיי קיין אַרגענטינע. זייער אָנפירער איז גרישאַ. ער האָט די פאַרטיע צונויפגעשטעלט און ער איז דער פאַרמיטלער זייערער ביים קאָמיטעט...

אפּשר קען מען צושטעלן נאָך צוויי צו דער מאה? ... ניין, זאָגט גרישאַ, ער האָט שוין ביי זיך אַלעמענס שיפסקאַרטן פונקט אַ מאה און אויך בילעטן ביז ווין נישט מער ווי אַ מאה... און אָט באַלד, נאָך מיטיק, פּאַרן זיי אָפּ... פריער ווי אַלץ דאַרף מען זיך פאַרשרייבן אין קאָמיטעט, איינצאָלן וויפיל איינער קען, אַ מינימום פופצן רובל און וואַרטן אין קראַקע ביז זיי שיקן... עס ווענדט זיך ווען עס גייט אָפּ אַ שיף פון האַוור...

אויף אונדז האָט אַ שיינ געטון די זון און האָט זיך פּלוצים באהאַלטן אונטער וואַלקנס. אַזאַ געלעגנהייט, און איצט? ... אונדזער גאַנץ פאַרמעגן באַשטייט אין אַ גאָלדענעם רוסישן פינפערל, וואָס מיין ברודער יאַסל האַלט איינגענייט אין אַ פּאַלע פון זיין רעקל. די פערספעקטיווע איז גאַרנישט קיין פּרוילעכע: אויף איינשרייבן זיך בלויז, דאַרף מען 30 רובל און ווער ווייסט ווי לאַנג מען דאַרף וואַרטן אין קראַקע... עס, שיקאָפן דאַרף קאָסטן...

— אַז אַווענטורע, זאָל זיין אַווענטורע ביזן סוף, נעם איך איינ־ריידן מיין יאַסלען, מירן פּאַרן אָן שיפסקאַרטן, אָן בילעטן... — צע־שפּילט זיך אין מיר די פאַנטאַזיע פון אַ וועלט־רייזנדער אָן אַ גראַשן געלט אין קעשענע, פון אַ זשול ווערן־פאַרשוין. — וואָס וועלן מיר

דאָ טון אין דעם קראָקע? לאָמיר שוין פאַרן ווייטער, וואָס ס'וועט זיין, וועט זיין...

נאָר מיין ברודער איז אַ מענטש אַ מיושבדיקער, ער איז פון יענע וואָס זאָגן: זיבן מאָל מעסט איבער און איין מאָל שנייד אָפּ. מ'עט אונדז אויפן וועג אַרעסטירן, טענהט ער, און מ'עט אונדז צו-ריקשיקן קיין רוסלאַנד, דעזערטירן...

— מ'שיקט נישט צוריק! — פאַרזיכער איך אים — נישט קיין דעזערטירן זיינען מיר, רעוואָלוציאָנערן, און קיין רעוואָלוציאָנערן האָט מען נאָך ביז איצט נישט צוריקגעשיקט...

מיין יאָסל איז שוין מסכים; מיר האָבן געמאַכט אַ שפּאַציר איבער קראָקע און די פּערספּעקטיוו צו בלייבן אין דער פּרום-אידישער שער און פּרעמד-פּוילישער שטאָט, האָט אים נישט געלאָקט, נאָר ווי אזוי נעמט מען די באַן, אז ביי דער טיר שטייט אַ שווייצער און לאָזט נישט דורך אויפן פּעראָן אָן אַ בילעט? — דאָ אַרום קען מען טאַקע נישט, זאָג איך אים, נאָר דורך אַן אַנדער זייט, קען מען... מיר האָבן נאָך צייט אויסצוקוקן אַן אַנדער וועג אויפן פּעראָן, אַלנפּאַלס, קען מען נעמען בילעטן אויף איין סטאַנציע בלויז...

מיינע אַרגומנטן און מיין גאַנצער רעזערוו אידישע, העברעישע און אוקראַינישע גלייכווערטלעך, וואָס הייסן איינשטעלן, ריזיקירן, האָבן נוכר געווען און מיר פאַרן שוין.

אַרויסגעוויזן האָט זיך, אז ס'איז אַ סך לייכטער ווי מיר האָבן זיך פאַרגעשטעלט. די וואַגאַנעס, אָן בענק, זיינען געפאַקט מיט אונדזערע הונדערט יאַטן און מיט גאַנצע משפּחות רוטענער, וואָס פאַרן פון מזרח-גאַליציע אויף אַרבעט קיין ווין, קיין טיראַל, אין דער שווייץ. נישט מען פּרעגט אויף אַ בילעט און אז מען פּרעגט, ענטפּערט מען: „מיט דער פּאַרטיי“... איך האָב מיך נאָר צוגעזעצט צו אַ רוטענישער משפּחה און האָב פּאַרפירט אַ שמועס אויף אוקראַיניש און וועמען האָט עס נאָר געקענט איינפּאַלן, אז דאָס בלאַנדע בחורל מיט דעם ביי-קענעם העמדל איבער די הויזן און מיט דעם פּלאַכן באַראַשקענעם היטעלע אויף אַ זייט, איז נישט אַ ברודערל אָדער נאָר אַ חתן פון דעם בלאַנדן שיקסל מיט די צעפּלאַמטע באַקן, וואָס טוליעט זיך צו אים און שליינגט אים מיט אירע אויפגעריסענע בלויע אויגן...

אין ווין נעמט אונדז אויף דער „קאָמיטעט“ און ציילט אונדז שוין גאָרנישט. ער טיילט יעדן איינעם לאַנגע צוויי קילאָדיקע קימל־ברויטן און וואורשטן אויפן וועג און איינעם אַ בילעט פאַר דער גאַנצער פּאַרטיע און מיר שיטן זיך אַרײַן אין די וואַגאַנעם ווי די שאָף. דאָ זיצן מיר שוין אויף בענק, מיר קוקן אַרויס דורך די פענצ־טערלעך און ווען דער צוג לויפט אַ משופּעדיקער רונד אַרום די באַ־שנייטע אַלפּן, דאַכט זיך אונדז, אַז אָט פּאַלט ער אַראָפּ אין די שניי־איסע אָפּגורנטן און אויס... געלייזט איז דעמאָלט די גאַנצע פּראָבלעם פּון דער רייזע... מיט אַ שיפּסקאַרטע, אָן אַ שיפּסקאַרטע, מיט אַ בילעט אָדער אָן אַ בילעט, אָנקומען וועלן מיר אַהין וואוהין אַלע מוזן סוף כל סוף אָנקומען...

אָנגעקומען זיינען מיר קיין באַזעל, די שטאָט פּון די ציוניסטישע קאָנגרעסן, די שטאָט מיט דעם בריק איבער דעם רײַן, אויף וועלכן עס שטייט דר. הערצל מיט זײַן שײַנער שוואַרצער באָרד און זײַנע פּאַרעלומטע אויגן זײַנען געווענדט ערגײַץ אין דער ווייט. צי זעט ער פאַר זיך אַרײַם ישראל, זײַן אויסגעחלומטן אידנשטאַט, אָדער זעט ער אונדז, די וואַנדערנדיקע סינדער פּונעם פּאַלס ישראל, וואָס וואַנדערן אַהין וואו די אויגן טראָגן זיי מיט דער בלוזער זיכערקײַט, אַז וואו זיי וועלן קומען, וועלן זיי מיט זײַער אַרבעט, מיט זײַער ווײַלן, אויס־בויען זײַער היים?...

באַגענט האָט אונדז אַ קאָמיטעט בראש מיט אַ הערצל־באַרד, נאָר מיט אַ בלאַנדער. דאָ וועלן מיר זײַן ביז פּאַרנאַכט און נעכטיקן וועלן מיר אין אַ האָטעל אין בוקס, אויף דער סאַמע גרעניץ מיט פּראַנקרייך...

אין דער באַזעלער זויבערקײַט, האָבן מיר זיך דערזען אין אונדזער פּאַרוואַרלאָזטקײַט און פּאַרוואַקסנקײַט און מיר האָבן אַרײַנגעבראַכט אַ היפש ביסל אַרבעט די דאָרטיקע מפּונקט־דאָזיגער. פּון דעסט־וועגן, אַז מען האָט אונדז אין בוקס, וואו מיר זײַנען אָנגעקומען בײַנאַכט, אָנגעוויזן אויף די ברייטע געלעגערס, פּאַרצויעגע מיט ציכטיקע וויי־סע לײלעכער, האָבן מיר זיך געטראַכט, צי וועט דאָס נישט זײַן אַ פּאַרשוועבונג פאַר אָט דער זויבערקײַט אַרײַנצולײַגן זיך אין די בעטן מיט אונדזער לאַנג שוין נישט געביטענעם וועש...

אין פאריז, האָט די „אַליאַנץ“ אונדז ווי אַ סטאַדע געפירט צו פום איבער די גאַסן, פון דעם וואָקזאַל ביז דער קיך, דאַכט זיך אַז די דאָטשילד־קיך, ווייזן דער וועלט איר זאָרג פאַר די אָרימע כרידער פון רוסלאַנד און אין קיך האָט מען אונדז געגעבן יעדן איינעם אַ טעלער זופ און אַ פּאַמעראַנץ, און פון דאָרט באַלד, ווידער צופום, צום וואָקזאַל, נעמען די באַז קיין האַוור, צו דער האַפּן־שטאַט, וואו אַ שיף וועט אונדז אויפנעמען קיין אַרנענטינע...

פאַרוואָס דאַרף איך עפעס פאַרן קיין אַרנענטינע? — האָב איך אַ טראַכט געטון. — מילא, די אַנדערע, די אַדעסער „פּריקאַזשטיש־קעס“ און די פּאַכלאַזע אינגלעך, צווישן זיי, מיין יאָסלס חבר שייקע שאַבאַד פון גראַסעלעס, וואָס האָט דאָרט אַ רייכע מומע, פאַרשטיי איך, זיי וועלן דאָרטן אַרבעטן ערד, ווערן קאַלאָניסטן אין די קאַלאָניעס פונעם באַראָן הירש. אויך מיין יאָסל וועט דאָרט ווערן אַ קאָלאָניסט. ער האָט שוין, אַנב, אַ שיפּסקאַרטע. ער האָט זי אָפּגעקויפט פאַר זיין גאַלדענעם פינפערל ביי גרישען, ביי אונדזער פירער, וואָס האָט אין פאָריז זיך מיישב געווען און אָפּגעפאַרן קיין אַנטווערפן, כדי פון דאָרט צו נעמען די שיף קיין ניריאַרק. נאָר איך, וואָס וועל איך דאָרטן טון? עפעס האָב איך דאָך געהלומט וועגן פאָריז, וועגן שטו-דירן... און גיטל קויפּמאַן?...

אַבער, פאַראַן זאַכן, וואָס שטייען איבער אונדזערע פלענער און חשבונות. וואָס איז עס דען אַט דאָס וואָס מיינע מיט מיין ברודערס וועש האָבן מיר געפירט אין איין קוישל זינט אונדזער אַרויספאַר ביז אַהער, אויב נישט אַ שטילער אָפּמאַך נישט צו שוידן זיך אַזוי לאַנג מיר ווערן נישט דערצו געצוואונגען? ... און איך בין מיטגעפאַרן קיין האַוור, אַן אַ שיפּסקאַרטע.

דערצו, האָט מיך דער גייסט פון אווענטורע נישט פאַרלאָזן די גאַנצע צייט. אין האַוור וועל איך אפּשר באַקומען אַרבעט אויף אַ שיף, וואָס גייט קיין בוענאַס איירעס און אפּשר וועל איך מיך טאַקע קענען אַרויפכאַפּן אויף דער שיף מיט וועלכער עס פאַרט מיין ברודער? ...

מיינע חשבונות האָבן גראָד געהאַט אַ פּולשטענדיקן דורכפאַל. ערשטנס, האָט מען אַן אַ שיפּסקאַרטע, נישט פיגורירנדיק אויפן צעטל

פון דער אליאנץ, נישט אריינגעלאזט אין האַמעל; כאַטש דער נאָמען האַמעל איז גאָר נישט צוגעפאַסט צו יענע קוויטיקע צימערן מיט קוויטיקע שטרוי אויסגעשפּרייט אויף די פּאָלן, וואו מען איז נעשלאָפּן אינעם אַנטון אַלע אַכט טעג וואָס מיר האָבן דאָרטן געוואַרט אויף דער שיף; צווייטנס, האָט מען אויף אַלע לאַסט־שיפּן, וואָס האָבן געהאט דעם מאַרשרוט קיין אַרנענטינע (אַרזשאַנטען), מיר געוויזן דעם באַקאנטן אין אַלע שפּראַכן צייכן מיט די פינגער: אַרזשאַנטען (געלט) און דריטנס, האָט מען ביים אַרויפגיין אויף דער שיף, אויף דער „קאַמפּאַנאַ“, גשטעלט אַ זייער שטרענגע וואַך, גראַד דערפאַר וואָס מען האָט חושד געווען אַז אַרום איר דרייען זיך „האַזן“...

ערשט דעמאָלט, אַ שעה פאַרן אָפּגיין פון דער שיף, האָבן מיר געמאַכט באַזונדערע קלומקעס פון אונדזער וועש; חברים פון דער „פּאַרטיע“ האָבן מיר אויסגעליגן אויף הוצאות צוריק קיין פאַריז און איך האָב מיר געגרייט צו מיין לעצטער אַווענטורע אין האַוורד: אויף כּוח אַרויפגיין.

מיט מיין אַרימען פּראַנציוזשן וואָקאַבולאַר, וואָס איך האָב נאָך אין טאַטנס קלייטל געהאַט אויסגעלערנט פון אַנטאַנאָווסקיס „זעלבסט־לערער פון דער פּראַנציוזישער שפּראַך“, האָב איך גענומען טענהן, אַרויפקומענדיג אויפן בריקל, אַז איך האָב איינגעצאָלט גלייך מיט אַלעמען אינעם קאַמיטעט און אַז ס'מוז זיין אַ טעות, וואָס איך פיר גוריר נישט אינעם צעטל, בעת מיין ברודער פיגורירט יאָ און געפינט זיך שוין אויף דער שיף...

מען האָט מיר מיט געוואַלד אַראָפּגעפירט און צוגערופן דעם אַגענט פון דער אליאנץ אין האַוורד, דעם דאָרטיקן שוחט, אַ פּוילישער איד, וואָס האָט אויך געהאַט אַ האַמעל פאַר די אליאנץ־אימיגראַנטן. איך האָב פאַר אים, מיט דער גאַנצער היץ פון אַ באַעולהטן, אויסגע־לויגט מיין טענה און אַז ס'האַט נישט געהאַלפּן, האָב איך מיט אַ חוצפה, וואָס איך ווייס אַליין נישט פּונדוואַנען זי האָט זיך צו מיר גענומען, אָנגעכאַפט דעם דערשראָקענעם שוחט ביי די לאַצן און האָב אים אַ טרייסל געטון: ר' איד, איך הייס וואָלאַדקע גראַסולאָווער... איר וועט חרטה האָבן!...

איך האָב מיינע אויגן נישט געגלויבט: ער איז צוגעגאַנגען צום

קאפיטאן און ביי אים אויפן צעטל צוגעשריבן מיין נאָמען. מיט מיר אין דער זעלבער לאַגע איז געווען אַ צוועלף-יעריקער אינגל, וואָס האָט זיך איינער אליין אַוועקגעלאָזן פון זיין היים אין דער ליטע, אין דער ווייטער וועלט אַרײַן. און מיין חוצפה האָט שוין אויך אים געהאַלפן. ווען אונדזערע נעמען זיינען שוין געווען אויפגעשריבן ביים קאפיטאן אויפן צעטל, האָב איך מיך צעשמייכלט און אַ זאָג געטון צום שוחט: — איר געדענקט נאָך מסתמא אַ מאמר חז"ל: חוצפה כלפי שמיא מעניה... און דעמאָלט האָט זיך אויך אויף זיין בלייבן איבערגעשראַָ- קענעם פנים באַוויזן אַ שמייכל.

:: :: ::

געווען איז „קאמפאנא" אַ לאַסט־שיף און אויך אונדז, די אַכט הונדערט אידשע פּאַסאַזשירן, וואָס האָבן זיך אויפגעזעצט אין האַור און די צוויי הונדערט שפּאַניער וואָס האָבן זיך אויפגעזעצט אין פּאַ- יאַק (אין שפּאַניש: פּאַסאַכעס), דער האַפן פון סאַן סעבאַסטיאַן, אין ווינאָ און אין קאַרוניאַ, האָט מען געפירט ווי לאַסט. צונויפגעקלאַפּט האָט מען פון נישט געהוּבליעוועטע קאַסטן־ברעטלעך פיר גאַרנדיקע בעטלעך אינעם שיר־קעלער, אונטערגעבעטע מיט שטרוי און אויף צו- דעקן זיך, יעדן איינעם געגעבן אַ שיטערע דעקע, וואָס האָט זיך דורכ- געזען אויף דער זון ווי אַ זאַס.

עסן האָט מען אונדז געגעבן אויף יעדע צען מענטשן אַ „באַק" מיט שיטערן זופ אָדער אַן אַנדער שיטער מאַכל, ווי אין די פּאַרצייטיקע קאַזאַרמעס. די שפּאַניער האָט מען געגעבן צום עסן אויך סאַרדינעס אַלמע, פּאַרגעלמע, און וויין. אירן האָבן מקנא געווען די שפּאַניער, נישט אזוי צוליב דעם וויין — כאַטש געפּאַרן זיינען מיט אונדז אַ היפשע צאָל בעסאַראַבער אירן, וואָס זיינען געוואוינט צו אַ גלעזל וויין — ווי צוליב די סאַרדינעס... אַ כּפּרה דער זופ מיט דעם האַרטן אָדער־ דיקן פלייש, וואָס מען גיט, פּאַר אַ קליין שטיקל הערינג... און ווען די שפּאַניער האָבן איינמאָל געמאַכט אַ דעמאָנסטראַציע איבער דער שיף קעגן דעם שלעכטן עסן, טראָגנדיק אויף שפּאַנאַטן אויפגעצויגן די פּאַרזשאַווערטע הערינגלעך, האָבן אירן געשטוינט... דער האָבער שטעכט זי...

אידן האָבן דערפאר געהאט אנדערע פּריווילעגיעס: דאָס פּלייט, וואָס זיי האָבן געגעסן, איז געווען כּשרס, געשחטן אין האַוור פּון דעם שוּחט, דעם אַגענט פּון דער „אַליאַנץ“; שבת האָבן אידן געהאט אַ מנין, דאָכט זיך, אַפילו מיט אַ ספר תּורה... אַלע אַכט טעג פּסח, די לעצטע טעג פּון אונדזער 34-טאָגיקער רייזע פּון האַפּן צו האַפּן איבערן אַטלאַנטיק, האָבן מיר געהאט מצה, צום וואַרפּן אין ים אַריין פאַר די פּיש, און פּלייט, ווי אין קברות התּאווה, צום צעזעצט ווערן; געקוילעט האָט אַ איד אַ שוּחט, וואָס איז מיט אונדז מיטגעפאַרן, דעם פעטן אָקס, וואָס האָט זיך געהאָדעוועט אין אַ גרויסן קאַסטן אויפן דעק.

אידן האָבן אויך די סדרים אָפּגעריכט, נאָר וועגן דעם האָבן אידן בלויז געהערט ריידן. אידן האָבן מיינע טעג און נעכט, אַפילו אין די גום רעגנס און שטורעמס, פאַרבראַכט צוזאַמען מיט דעם גאַנצן יונגן עולם, אויפן דעק. אין קעלער, וואו די בעטן זיינען געווען אויפגע- שטעלט, פלעג אידן זעלטן אַריינקומען, און דאָרט, זעט עס אויס, האָבן אידן געפראַוועט די סדרים...

אין די זונטיקע טעג, האָט די שיה זיך געלופטערט. נישט דער קעלער, נאָר די קעלער-מענטשן, די משפּחות; געלופטערט האָבן זיי אויך זייער אינטיים לעבן, זייער יחוס, זייער פאַרגאַנגען לעבן און זייערע פלענער פאַר אַרגענטינע. יונגעלייט האָבן געשפּילט; געשפּילט אין קאָרטן, געשפּילט אין פעטשערלעך, געוויזן בריהשאַפט אין פאַטשן און כאַפּן פעטש אין די דלאַגניעס; נאָר אַז ס'איז געקומען צו פלענער, האָבן די יונגעלייט געשפּילט די הויפּט-ראָל.

די מערסטע פלענער האָבן זיך געדרייט ארום קאָלאַניזאַציע. מען האָט געפלאַנעוועט קאָאָפּעראַטיוועס: די מענער ביים אַקער, די פרויען ביי די קיי... נאָר איינע אַ קעשענעווער אויפגעקלערטע דאַמע, מיט קינד דער גאָלדשמידן און אנדערע איידעלע מלאכות, האָט זיך געמאַכט איר פּלאַן באַזונדער, זי וועט קולטיווירן בלומען, זי האָט שטאַרק ליב בלומען... און איינער אַ איד מיט אַ שיינער געפּוצטער באָרד, אַן עלטערער פּריקאָזשטיק, זעט עס אויס, פון אַ גרויסן גאַלאַנטערייגער שעפּט, אויך אַ קעשענעווער, האָט אויך געהאט זיין פּריוואַטן פּלאַן: אין בוענאָס איירעס, ווייסט ער, איז דאָ אַזאַ מסחר פון געבן סחורה

אויף אויסצאלן, ווערט מען דערפון נתעשך... זיי זיינען די גרעסטע אידישע גבירים אין ארגענטינע...

אין דרויסן פון די קאלאניזאציע-פלענער האָבן זיך אויך געהאלטן שניידער און סטאַליערעס, זיי ווייסן שוין, נאָך אין נאָוואַסעלעץ, אין מיסלאָוועץ און אין קאטאָוויץ האָט מען זיי געזאָגט, אז שניידער און סטאַליערעס גייען אין בוענאָס איירעס אין גאָלד אָנגעטון...

נאָך איינער האָט זיך געהאלטן אינדרויסן פון די קאלאניזאציע-פלענער; געווען איז עס אַ הויכער שלאַנקער פאַרשוין אין די מיטלעלע יאָרן, וואָס איז געפאָרן מיט זיין ווייב, ווי ער האָט געזאָגט, און מיט אירער אַ שוועסטער, און פלעגט ריידן מיט די שפּאַניער און געווען גוטברודער מיט די אָפיצירן און דעם קוכער. ער איז שוין איינמאָל געווען אין אַרגענטינע, קען ער דעריבער שפּאַניש, און איצט פאָרט ער צום צווייטן מאָל... ער הערט זיך צו צו די פלענער און שמויכלט: איר'ט קומען אויפן אָרט, וועט איר שוין זען...

טײל סודען זיך וועגן דעם פאַרשוין און זיינע ווייבער... אַ פאָך דאָליער אידענע האָט זיך צערעדט מיט זיי און, גאַנץ אומשולדיק, אויפן פאָדאָליער האַלבן לשון קודש אַ זאָג געטון: אַ נקבה אין עפעס אַנדערש... זיינען די צוויי „נקבות“ ארויס מיט אַזאַ לשון, אַז ס'איז איר פינצטער געוואָרן אין די אויגן... און דער געפוצטער פאַרשוין איז באַלד אויסגעוואַקסן: אין דיין געפייגערטן טאַטן, זיי זיינען ווי-טישע פרויענציעמערס, זיינען זיי, נישט קיין נקבהס... האַלט דעם פּיסק!...

כמעט אין אַלע האַפּנס, וואו די „קאַמפּאַנאַ“ האָט זיך אָפּגע-שטעלט, זיינען מיר, יונגוואַרג, אַראָפּ אויף דער יבשה און געמאַכט גאַנץ לאַנגע שפּאַצירן. אין פּאַיאַק האָט מען אויפגעלאָדן וויין און סאַרדינעס און דערוואוסט האָב איך מיך דעמאָלט צום ערשטן מאָל, אַז פאַראַן אידן, וואָס ברעכן דעם חרם, וואָס די „גולי ספרד“ האָבן געוואָרפן אויף שפּאַניע, האַנדלען מיט דעם לאַנד און וואוינען דאָרט... מיר האָבן געמאַכט אַ שפּאַציר קיין סאַן סעבאַסטיאַן, אַ וועג פון דריי קילאָמעטער אינעם איינשניט פון בערג, באַזעצטע מיט מאָנאַסטירן און געדאַכט האָט זיך מיר איך טרעט איבער דעם עמק האַרזים מיט זיינע אונטערערישע היילן, וואו די אַנוסים האָבן אין געהיים געהיט

דעם שבת און געפראוועט די סדרים און איבער די קלויסטער-היילן, וואו זיי זיינען געפייניקט געוואָרן מיט די אַלערליי אינקוויזיציע-אינס-טרומענטן דורך די מאָנאָכן מיט די שפיציקע שוואַרצע קאָפּישאַנעס אויף די קעפּ... די ברייטע זוניקע פּראָמענאַדע ביים ים אין סאַן סע-באַסטיאַן, אינמיטן מאַרץ, איז פּוסט, אַ ים-ווינט שפּאַצירט איבער איר און דער ווינט, דאַכט מיר, דערציילט וועגן די שיפּן, וואָס האָבן געפירט די אידן מיט דאָן יצחק אַברבנאַל פּון שפּאַניע צו אַנדערע ברעגן, צו מזרח. אין וויגאַ, אין קאַרוניאַ, אין קאַדיז, דאַכט זיך מיר, טרעף איך אָן אויף יעדן טראַט הנעוודיקע שוואַרץ-אויניקע אידישע מיידלעך... מער נישט, אידישע מיידלעך וויגן זיך נישט אזוי גראַ-ציען אונטער די שווערע משאות אויפן קאַפּ, ווי אָט די שוואַרץ-הנעווד דינע שפּאַניאַלעס. און אָט איז טענעריף, מיט איר באַרג, וואָס שטעקט אַרויס פּון דער כּמאַרע אַרום, ווי אַ גוט-אידישער ספּאַדיק אָדער ווי דאָס היטל פּון וולאַדימיר מאָנאָמאַך...

:: :: ::

פיר און דרייסיק טעג וויגן זיך אויף אַזאַ שיף ווי „קאַמפּאַנאַ“, וואָס האָט דעמאָלט געהאַט געמאַכט איר 29סטע נסיעה, איבער דעם ווייטן וועג און איבער נאָך ווייטערע, מאַכן ליב די יבשה און אַז מיר האָבן דערזען מאָנטעווידעאַ, האָבן מיר מיט אונדזער גאַנצן וועזן און אָן שום אַפעקטאַציע אַרויסגערעדט דעם נאָמען פּון דער שטאָט ביים לאַ פּלאַטאַ טייך, וואָס די טייטש זיינער איד: אַ באַרג זע איך. געווען איז שוין נאַכט ווען מיר האָבן זיך דערנענט צום האַפּן. פּון דער שטאָט זיינען אונדז פּייערלעך אַקעגנגעגאַנגען און אַ מוזיק אַזאַ מאָדנע, אַ ווילדע, אַ קוויטשיקע, האָט זיך געטראָגן צו אונדז פּון אַ בלאָז-אַרקעסטער. זאָל דאָס זיין די מוזיק פּון די אַרונגוואַיער, פּון די אַרגענטינער, וואָס מיינע אויערן וועלן דאַרפן פאַרנעמען?... מיינע אויערן, וואָס האָבן ליב געהאַט צו הערן אין דער שטילקייט פּון דער זאַכט די גלעטנדיקע קלאַסישע מוזיק פּון דעם „פּאָלקוואַי“ אַרקעס-טער... און אפשר מאַכט דאָס דער ווינט אַזעלכע קונצן מיט די טע-נער, וואָס דערטראָגן זיך צו מיר?...

לעבן מיר איז געשטאנען בנימין סאָקאָלאָווסקי, א גלייזער פון דעם אַדעסער ציוניסטישן פאַרײן „אים אין אני לי מי לי“, ד״ר סאַ- פירס אַ חסיד, וועלכער פלעג די גאַנצע צײט אויף דער שיף זינגען. ער פלעגט זינגען „חֹה, אוי וויי חֹה“... „פּאָי לאַסטאַטשאַ, פּאָי, סערדצע אוספּאָקאָי“... און אַלס אויפגאַב אויף זײן שפּעטערדיקער איבערזעצערישער ראָל אין אַרגענטינע, פלעגט ער דאָס אייגענע לידל זינגען אויף אידיש, ווי ער אַליין האָט דאָס „איבערגעפירט“ (פון רו- סישן „פּערעוואָרד“): זינג, פּײגעלע זינג, אויפן האַרצן מאַך מיר גרינג... איך פרעג אים צי אים שניידט נישט אין אויער אָט די ווילדע מוזיק פון דעם לאַנד... און ער בטלֵט אויס צו מיר אַלע זײנע חלומות: — וואָס אַ מענטשן ליגט אין זינען!... מען קומט אין אַ לאַנד אָן אַ גראַשן ביים פּופיק, מען ווייסט נישט וואו מען וועט מאַרגן דעם קאַפּ אַוועקלייגן, און איר זאָרגט זיך וואָס די מוזיק איז אייך ווילד!... איך בין מײן אַן אמת געווען זאָרגלאָז ווי אַ קינד, וואָס שײך מײן נייער הײם, די גאַנצע צײט אויף דער שיף און אויך דעמאָלט, פאַר דעם ווי איך האָב מײנע פּיס געשטעלט אויף דער אַרגענטינער ערד. וואָס וועל איך מאַכן מיט מײן זאָרגן? וואָס וועל איך אויס- זאָרגן? איך בין יונג, איך האָב הענט, איך האָב צוויי פּאַכן אין די הענט, איך האָב חשק צו אַרבעטן... ס'איז אַ נײ לאַנד, אַ ברייטס, אַ פּרייס, וואָס נישט עס וואַרפט פון זיך אַרויס אירע מענטשן, ווי יעדער צעזאָמענער רוסישער קעסל, נאָר מענטשן שטראַמען אַהער פון אַריבער דעם ים, שיפן ברענגען זײ צופירן ווי מתנות ליבע..

אַבער אויך ווילד מוז זײן דאָס לאַנד... און אָט דער באַגריף וועגן דער ווילדקײט פון די דרום-אַמעריקאַ- נער לענדער, וואָס איך האָב באַקומען לײענענדיק נאָך אין דער יוגנט מאַין רידס ראָמאַנען וועגן די אַרגענטינישע „פּאַמפּאַס“ און די מעשה, וואָס איך האָב געהערט נאָך אַלס קינד אין גראַסעלעס וועגן דעם זאַריווקער אידן זלמן דעם פּישהענדלעך, וואָס איז אַוועקגעפאַרן קײן אַרגענטינע און דאָרט האָבן אים די ווילדע שפּאַניאַלן אויף אַ ווילדן סטעפּ דערשטאַכן, האָט ערגײז אין מײן מוח באַזונדער זײנס געטון און האָט מיר געפאַרבט די מוזיק זײערע ווי אַ ווילדע, די מוזיק פון די ווילדע „פּאַמפּאַסן“, ווי דאָס וואָרט האָט זיך בײ מיר אין מוח

איינגעקריצט און זיך צונויפגעמישט מיט „פאפואסן“, די שווארצע פון אויסטראליע...

אינדערפרי האָט די „קאמפאנא“ אָפגעלאָרן איר משא, וואָס זי האָט געפירט פאַר מאָנטעווידעאָ און זיך געלאָזט איבער דעם ליימיקן ים, וואָס רופט זיך דער זילבערנער טייך, צום בוּענאָס איירעסער האַפן געווען איז עס דעם 19טן אַפּריל 1906, אחרון של פסח ה'תרס"ו. מיר האָבן די לעצטע פעטע פסחדיקע שטיקער אָקסן־פלייש געגעסן און די לעצטע שטיקער מצה געוואָרפן אינעם וואַסער, נאָר געלופטערט האָט זיך די שיף, זיך געלופטערט און גערייניקט און געשייערט, ווי זי וואָלט ערשט באַדאַרפט אַריינעמען דעם פסח. און נאָכמיטס האָט אונדזער שיף גענומען צו וויסן געבן מיט איר פייפן דער שטאַט בוע-נאָס איירעס, אַז זי נייט, אַז זי קומט, אַז זי פירט פאַר איר אַ מתנה וינגע הענט און משפחות גאַנצע מיט גרויסע פלענער צו שאַפן דאָ זייערע נייע היימען, היימען פון אַרבעט און פרידן...

— ווערט אן ארטיסט! — רופט זיך ווייטער יענער אן אין זעלבן טאָן.

— וואָס זשע מיינט איר? א סך חזנים זיינען שוין געוואָרן אַר-
 נייסטן. נאָר איך בין דאָך פּאַרט אַ באַלעבאטישער איר. איז טאַסע
 נישט גוט. מען האַלט אויף די שיל, ווי ווייט מעגלעך. און אַ גוטער
 חזן, מיינט איר, איז נישט קיין שטיצע פאַר אַ שיל? די גוטע יאָר זאָל
 איך האָבן וואָס קאָמוניסטן עס קומען ראש השנה אין שיל מיך הערן
 דאוונען. און איך האָב טאַסע כבוד אויך. נאָר איך בין זיי מוחל דעם
 כבוד, נאָר לאָזט מיך אַרויס! האָב איך נאָר אויף הוצאות, ווי איך
 וואַלט זיי דאָרט געוווּזן וואָס ס'הייסט חזנות. איבל אייך נישט זאָגן,
 אז איך בין גרעסער פון יאָסעלע ראָזנבלאַט און רויטמאַן, נאָר אזא חזן
 ווי זיי, זיכער. איר ווייסט נאָר וואָס, לאָמיר מאַכן אַ געשעפט —
 יענערט ער זיך צו מיר — נעמט מיך אַרויס צו אייך. פון איך וועט
 מען שוין דערהערן וועגן מיר קיין אַמעריקע. ביי אייך איז דאָך פאַראַן
 אידישע בלעטער. אין אַמעריקע שרייבן די אידישע בלעטער פון חזנים
 פונקט ווי פון אַרטיסטן... איר וועט מאַכן לעבן מיר אַ גוט געשעפט.
 — איך בין נישט קיין געשעפטסמאַן — ענטפער איך אים דערויף.
 ער ווערט ביי זיך אַראָפּגעפאַלן. ער האָט געמיינט ער רעדט מיט
 אן אמתן אַמעריקאַנער אידן, די אמתע אידן — זאָגט ער — זיינען
 איצט אין אַמעריקע. דאָרט זיינען איצט די גרעסטע שילן און די גרעס-
 טע חזנים. פאַראַן דאָרט אידן, וואָס לאָזן זיך קאָסטן געלט אויף אַ חזן.
 — כ'האָב מורא — זאָגט אַלץ אין זיין זייטיקן טאָן דער יונגער-
 מאַן וואָס זיצט דאַנעבן — אז מיר דאָ וועלן אינניבן בלייבן אָן חזנים;
 ביי אונדז ווערט מען וואָס אַמאָל קלינגער...

דער חזן, וואָס האָט זיך געכאַפט אויף דעם דאָפּלטן שטאָך, האָט
 אַ קוק געטון אויף אים פון דער זייט, האָט נאָרנישט געענטפערט און
 אנשטאָט דעם, זיך גענומען פּאַנאַנדערוויקלען אַ פּעקעלע מיט עסן,
 וואָס ער האָט לעבן זיך געהאַט: ברויט, וואורשט און זויערע אונגערסע,
 וואָס ער האָט גענומען שניידן מיט אַ קעשענער-מעסער, ווי אַ וועג-
 מענטש.

איך בין אויך הונגעריק געוואָרן און בין געגאַנגען זוכן דעם
 בופּעט.

דאָ קענט איר קריגן וואָס אייער האַלץ גלױבט, נאָר וועטשערע
 אויב איר ווילט, דאָס הייסט פלייש, זױף אָדער באַרשטש, מוזט איר
 האָבן באַשטעלט בעת איר האָט געקויפט דעם בילעט. און איך האָב
 גראָד נישט באַשטעלט. און ס'איז גאנץ לאַגיש; מען קען דאָך נישט
 צוגרייטן גלאַט אין דער וועלט אַרױן, אז מען זאָל דאַרפֿן אַרויסוואַרפֿן.
 פונדעסטױעגן איז נאָך פאַראַן אַ פנים אויף דער שיף בײַ עמיצן
 אַ חשבון אויסער דער לאַגיק, אַ חשבון אַ באַזונדערער, פֿון וועלכן איך
 האָב גענאָסן און האָב מיך דערנאָך געפילט נישט אזױ באַקוועם, מחמת
 איך בין שױר נישט אַרױנגעפאַלן אין אײנעם פֿון יענע פּאַלן, וואָס
 ווערן אַרויסגעבראַכט אויף דער וואַנט־צײטונג פֿון דער שיף אָדער גאָר
 אויף דער זײטל זעלבסטקריטיק פֿון דער פאַרטי־צײטונג. איך האָב
 געגעסן אַ וועטשערע גלייך מיט אַלעמען, כאַטש איך האָב זי נישט
 באַשטעלט און עמיצער האָט געמסורט דעם קעלנער. עס האָט זיך באַ-
 ווױזן דער פאַרוואַלטער — אַ איר אין אַ מונדיר פֿון אַ ים־אָפיציר, אַ
 איר אַ גבר, וואָס האָט באַקומען אַ קאַרק אויף דער שיף אָדער האָט
 באַקומען דעם אַמט צוליב זײן קאַרק, — און דער סכּסוך איז דער-
 לײדיקט געוואָרן, נאָכדעם ווי מיר האָבן דעם ענין „אויפגעקלערט“
 און מיר האָבן גענומען די שולד אויף זיך.

מיר, זאָג איך, וואָרום געווען זײנען מיר פֿיר צו דער דאָזיקער
 דבר עבירה; צוזאַמען מיט מיר זײנען געווען אויך דריי ים־אָפיצירן,
 פּאַסאָזשירן, וואָס האָבן אויך פאַרגעסן צו באַזאָרגן זיך מיט וועטשערע-
 צעטלען און פֿון אונדזערטױעגן האָט דער „אָפיציאַנט“ (קעלנער)
 בשותפות מיטן קוכער עובר געווען אויף די פאַרשריפטן.

די געמײנזאַמע לאַגע און די געמײנזאַמע עבירה האָבן מיך צו-
 נויפגעפירט מיט די ים־אָפיצירן. און מיר זײנען שױן דערנאָך געשטאַ-
 נען צוזאַמען ביים באָרט און געקוקט אין דער קרימער טיפער נאַכט
 מיט אירע העלע שטערן און אין דעם וואַסער פֿון שוואַרצן ים, וואָס
 איך דאָ גאָר נישט שוואַרץ, נאָר בלוין.

געשטאַנען זײנען מיר ביז שפעט אין דער נאַכט מחמת שלאָפֿן
 איז סאָי ווי נישט געווען וואו. איך האָב דערצײלט וועגן מײן נסיעה
 אויפֿן אַטלאַנטיק, וועגן די האַפנס וואָס איך האָב באַזוכט, זײער פאַר-
 נעם, זײער שײנקייט, וועגן די דערשײנונגען אויפֿן ים, די פאַרשידענע

זון-אונטערנאָנגן, וואָס איך האָב געזען אויפן ים; ווען עס צעניסן זיך פֿייער-פארבן איבערן גאַנצן האַריזאָנט אין מערב און ווען עס גייט אונטער די זון ווי אַ רויטער צונטער-קויל, אָן שום אָפּשפּיגלונג אויפן האַריזאָנט, ווי אויף אַ יאָפּאַנישן בילד; ווי עס בייטן זיך די פארבן פונעם וואַסער, אָט בלוי און אָט גרין, אָט טונקל בלוי, ווי אויף די באַנאַלע ים-בילדער און אָט העל גרין, ווי אַ גרינע גלאַז. און פאָרוואָס — האָב איך געפרעגט — רופט מען אָט דעם ים, איבער וועלכן מיר סאָרן, שוואַרצער, בעת ער איז גאָר בלוי. אמת, אין אַנדערע ערטער איז ער ברוין. איך געדענק ווי איך פלעג מיך באַדן אין אַדעס ביים לאַנזשערָאָן און דאָס וואַסער האָט געהאט אַ ברוינעם קאָליר...

די אָפּצירן האָבן דאָ געהאט אַ געלעגנהייט אַרויסצואווייזן זייער וויסנשאַפט: אַ סך מיינען נאָך, אַז דאָס וואַסער שפּיגלט אָפּ דעם הימל — דערקלערט איינער — אָבער דאָס איז נישט ריכטיק, די וואַסער האָט איר אייגענע פארב, פונקט ווי ס'איז פאָראַן ערד פון פארשידענער פארב און זיי מישן זיך נישט אויס, שטראַמענדיק אין פארשידענע ריכטונגען. כעמיש איז עס נאָך נישט אויפגעקלערט, אָבער ער גלויבט אַז מען קען דאָס אויפקלערן אַנאַליזירנדיק די מינים מינעראַלן, וואָס דאָס וואַסער אַנטהאלט. בנוגע די פארבן פון זון-אונטערנאָנג איז פאָראַן גאַנצע שטודיום, נאָר מען קען פון זיי קיין טאָק נישט דער-גיין; דאָס איז נאָך גאָר אַ רייע וויסנשאַפט. פאָרוואָס מען רופט דעם ים שוואַרצער? — ער גלויבט אַז מיט דער פארב פונעם ים האָט דאָס ווייניק צו טון, פונקט ווי עס איז נישט רויט דער רויטער ים, ווי מען רופט דעם אַראַבישן גאַלף, וואָס טיילט אָפּ אַראַביע פון אַפריקע און ווי ס'איז נישט געל דער געלער ים, ווי מען רופט דעם שטיק פאָסי-פּיש אָקעאַן, וואָס שניידט זיך אַריין צווישן קאָרעאַ און כינע.

— אין דער אמתן — רופט זיך אָן אַ צווייטער פון די ים-אָפּצירן, — וואָלט מען באַדארפט אָט דעם ים אונדזערן אומבייטן דעם נאָמען, פון שוואַרצן אויף רויטן; ער איז דער ים פון אונדזער רויטן פלאַט.

— און יענעם רויטן ים ביי אַפריקע — רופט זיך אָן דער דרייטער — דאַרף מען זען ער זאָל נישט טראַגן אומזיסט זיין רויטן נאָמען. עס איז שוין געווען שפעט ווען עס זיינען פארשוואַנדן פון אויג

די לעצטע פייערלעך פון יעוופאטאָריע, וואָס די שיה האָט פאַרבייגע-
לאָזט אויף איר וועג און מיר זיינען אַוועק זוכן וואו צוצושפּאַרן זיך.
— אַ גלעזל טיי, טאַמער ווילט איר, — רופט מיך דער כערסאָ-
נער חזן, — אויף דער קיך איז דאָ געזאָרענע וואַסער!
מיר שפּאַנען איבער פים פון איינגעשלאָפּענע מענער, פרויען און
קינדער צוגעטוליעטע, ביז מיר געפינען אַ פּלאַץ און ביי אַ גלעזל טיי,
וואָס איז מחיה די אידישע ווי די רוסישע הערצער, וואַרטן מיר אויפן
סוף פון דער שלאָפּלאָזער נאַכט אויפן וואַסער.

28

דער גאָלדענער פרימאַרגן אויפן ים בליט אויף אין מיין נישט
אויסגעשלאָפּענעם מוח מיט פייער־שפּריצן און עפנט פאַר מייע צו-
געמאַכטע אויגן, וואָס איך האַלט אין די אַרעמס פאַרגראַבן, פּאַנטאַנען
מיט פייער גאָלדענע שפּיזלעך, וואָס וויסלען אויס פאַר מיר די ליכ-
טיקע שטאַט פון מיין יונגט — אַדעס; אַדעס, ווי איך האָב זי געזען
צוריק מיט קנאַפּע פיר און צוואַנציק יאָר. זי שפּרייט זיך, די שטאַט,
אינעם גאָלדן פייערדיקן און זוניק העל ווערנדיקן מוח, אָנהויבנדיק
פונעם קאַכעדיקן האַפן און „פּערעסיפּ“ מיט זייערע באַסיאַקעס און
וואוילע יונגען; איבער דעם דיעטסקי סאַד, ניקאַליעווסקי בולוואַר,
טעאַטער און דעריבאַסאַווסקע מיט זייערע באַרישניעס, קאַזאַקן און
פריסטאַוועס; דער גריכישער און דער אַלטער מאַרק מיט זייערע קאַ-
פיינעס און טראַקטירן: „טאַלטשאַק“ און מאָלדאַוואַנסקע מיט זייערע
נעסטן פון אַרעמקייט און פאַרברעכן...

איך טרייסל אָפּ פון מיר דעם ליכטיק־גאָלדיקן קאַשמאַר, וואָס איז
פּלוצים אין אַ שוואַרצער פינצטערניש אַריינגעפאַלן, איך פריש אָפּ
מיין נישט אויסגעשלאָפּענעם מוח אונטערן קראַן מיט וואַסער, גאָר
אַדעס טרעט מיר פון די אויגן נישט אָפּ. ווי זעט זי איצט אויס אָט
די קאַכיקע האַפּנטשטאַט, וואָס איך האָב געקענט, מיט איר גרויסן עקס-
פּאַרט פון תּבואה און אימפּאַרט פון עלעגאַנץ און דעליקאַטעסן פאַר
אירע הערן און דאַמען, אָפּגעפּרעסענע סוחרים, אָפּיצירן און פאַרשווענ-
טערן.

דערישע פריצים, וואָס האָבן געהויעט אין אירע שאַנטאַנען און אין זייערע ניטער איבער גאַנץ אוקראַינע? איך געדענק די שטאַט אַדעס פון די רייכע קרעמער און סבאַנישע פאַרשמייעטע מעקלער, תּבואה־שפּע־קוליאַנטן און זשוליקעס, גנבים פון אַלע מינים מיט זייערע ספּעציפישע באַצייכענונגען, די „אורקעס“ מיט די „סקאַקערס“, שלענגער און סו-טענערן, פּראַסטיטוטקעס און זייערע אויסנוצער, די „שטאַרקע“, די „בלאַטע“ און די „געטער“, די אַלע מיט זייער האַלב אידישן האַלב רוסישן זשאַרגאָן; איך געדענק אַדעס פון „טאַלמאַשקאַ“ און „אַב־זשאַרקע“ און לייזיקע „פּרויטן“, וואו אומריינע אַלטוואַרג האָט זיך געמישט מיט אָפּגעפּרישטע קנישעס, אַלטע קוואַסניצעס, זידלעריי פון דעגענערירטע באַסיאַקעס און שיכורער געזאַנג פון קאַצאַפּעס מוליאַ-רעס, וואָס האָבן זייער טאַג־לויף פאַרטרונקען; איך געדענק אַדעס פון די באַרישניעס, וואָס האָבן אויף דעריבאַסאַווסקע געקנאַקט דעם ספּע־ציפּישן אַדעסער רוסיש און אין דער היים געזונגען דעם אַעצטן שאַנץ טאַן-קופּלעט, בעת זייערע ברידער פּלעגן וואוילעריש „אויסזינגען“ אַ גנביש לידל און „אויסטאַנצן“ אַ באַלגאַריש אין די שאַנדע־הייזער; איך געדענק אַדעס פון די פּו־ליגעפּאַקטע טראַקטירן מיט זייערע מעסער־געשלעגן און פון די „בידזשעס“, וואו צווישן געקלימפּער פון טשיינע־קעס, געשריי פון שיכורים און גרילצנדיקער מוזיק פון דער „מאַשין“, האָבן די אַדעסער אַרבעטער אָנגאַניזירט זייערע פּאַליטישע קרייזלעך, שטרעיקן און דעמאָנסטראַציעס און העלדיש געקעמפּט אונטער דער רוט פון דעם טרויעריק באַרימטן פּרויסטאַוו פּאַנאַסיוק און זיינס גלויבן סאַדיסטן פון דער צאַרישער פּאַליציי און „אַכראַנקע“; איך געדענק אַדעס פון די בלייכע „עקסטערניקעס“, וואָס האָבן זיך אַהער געצויגן פון אַלע עקן תּחום און מיט אַ גלעזל טיי דורכן טאַג זייערע בילדונגס דורשטיקע נשמות דערהאַלטן; איך געדענק אַדעס, וואו אידישע קול־טור האָט געהייסן עפענען אַ „חדר מתּוּסן“, אויסהערן אַ דרשה וועגן ציון אויף רוסיש און סאַקעמירן מיט אַ העברעיִש וואָרט; איך געדענק אַדעס פון די שיינע דאַמשעס, וואָס זיינען פאַרבונדן מיט נעמען פון גענעראַלן, אַמבאַסאַדאָרן און גריכישע מיליאָנערן און מיט... אַ וועג אַ היימישן צו דער „טשומקע“, צום בית עולם, וואוהין איך האָב פּרי-צייטיק פאַרשטאַרבענע חברים באַגלייט, און צו דער טורמע...

אדעם פונעם קרייצער „פאטיאמקין“ אויפשטאנד. די שטאָט אין
אין פחד און אין פלאַמען און ביי יעדן אין האַרצן ציטערט אַ פלעמל
פון דרך ארץ צו די געוואַנטע מאַטראָסן און אַ האַפּענונג אויף נייע
פרייע צייטן פאַר רוסלאַנד; אדעם פון אָסטאָבער 1906, מיט אירע
דעמאָנסטראַציעס און פאַרוואַמלונגען, פאַגראַמען און זעלבסטשוץ און
דער רום פון אירע גנבים, וואָס האָבן אויף זיך גענומען די פאַרטיי-
דיסונג פון די אידן; אדעם און איר אַנאַרכיזם, דער לעגענדאַרישער
„טשאַרני וואָראָן“ (שוואַרצער ראָב), און זיינע נאָכמאַכער, וואָס האָבן
געהאַלטן אין טעראָר די אדעסער גבירים און אַ רעטעניש געווען פאַר
דער פּאָליציי... אדעם, אדעם, די שטאָט פון פלאַמיסקסן רעוואָלוציאַ-
נעריזם, פון הפקר און פון קולטורלאָזיקייט...

יא, איך האָב שפּעטער געהערט וועגן אַ קולטורעלער עוואָלוציע
אין אדעס: אידישע צייטונגען. נאָר עס האָט מיר אויסגעוויזן ווי אַ
נס, ווי די שלאָס-מעמן מיט די סאַמעכן וואָס זיינען דורכגעהאַקט גע-
ווען אין די שטיינערנע לוחות. סיידין געדרוקט נאָר האָבן זיי זיך אין
אדעס און געלייענט האָט מען זיי אין די כערסאָנער, כעסאַראַבער,
פאַדאָליער און וואָלינער שטעט און שטעטלעך. אידישע צייטונגען —
אין דער שטאָט פון בירגערלעכער עם הארצות און קאָקעטעריי און
מעאַרעטישער קאָסמאָפּאָליטיש-אַסימילאַטאָרישער טראַדיציע ביי די
אַרבעטער, וואָס איז אפשר נישט ווייניקער עם הארציש!... מען האָט
געוויס אַריינגעבראַכט אידישיזם קיין אדעס, נאָר אָנעמען זיך האָט
דאָס נישט געקענט, העכסטנס האָבן זיך דאָרט געקענט שאַפן קליינע
געסטן פון אידישיסטישער קולטור צווישן איינגעוואַנדערטע אַרבעטער
פון פאַדאָליע און וואָלין, פון ליטע, וויסרוסלאַנד און פּוילן...

און אַט איז אדעס אין חורבן. 'איך האָב אזוי פיל געלייענט וועגן
חורבן אדעס, אַז די שטאָט שטייט מיר פאַר די אויגן מיט אירע אויס-
געהאַקטע בוימער אויף די גאַסן און פאַרקן, מחמת מען האָט זיי גע-
נימען אויף הייצונג, מיט אויסגעהאַקטע שויבן אין אירע פיל פענצטער-
דיקע הייזער און אויף אירע גאַסן וואָלנערן זיך מתים, קרבנות פון
בירגער-קריג, פון הונגער און מגפות. עס באַהערשן אירע גאַסן איין
מאַכט נאָך דער צווייטער: דעניקנס „אַפיצירלעך“, זעלעניס באַנדיטן,
עסטרייכער, פראַנצויזן, גריכן און פּאָלאַקן. און אַט איז דער „אויב“

בריוו": באַלשעוויקעס, פאַרטיזאָנען, מישקע יאַפּאַנטישק — ווידער אַ גנב, וואָס פאַרטידיקט אַדעס; רויטע אַרמיער און צווישן זיי — צוויי ברידער מיינע יונגע, געפאַלענע העלדן פֿון דער רעוואָלוציע. און ווידער דעניקין מיט זיינע „אַפיצירלעך" און „טשעקאַ" באַלשעוויקישע, וואָס ראַמט אויס די קאַנטררעוואָלוציע און די שפּעקולאַציע אָן שום ריקזיכט און רחמנות. „יאַבלאַטשקאַ, קודאַ קאַטישיסאַ?" — זינגט אַדעס, דאָס אַלץ נאָך זינגנדיקע און שטענדיק זינגנדיקע הפּערדיקע אַדעס — וואוהין קיינסט זיך, עפּעלע? „נאַ אַלמאַז פּאַפּאַדיאַש, ניע וואָראַטישיסאַ" — וועסט זיך פּאַקן אויף „אַלמאַז" און דאָרט בלייבן מיטן קעפּעלע... אַ באַלשעוויסטישע עקזעקוציע־שיף איז געווען אַט דער „אַלמאַז", אַ שיף וואָס איז אומגעגאַנגען אין די וואַסערן פונעם שוואַרצן ים און געהאַלטן אין שרעק די קאַנטרעוואָלוציע. דעניקינס „אַפיציר־לעך" אָדער „פּרייוויליקע", כאַפּן יעדן איינעם, וואָס זיי זיינען חושד אַלס אידן, הייסן זאָגן „קוקורוזע" און איז זיי נישט געפּעלן דער „רייש", דערשיסן זיי.

אַך!... זיפּצט אָפּ, זיפּצט אָפּ צוזאַמען מיט מיר, וואָרום אַט פּאַרן מיר אויף די וואַסערן פון שוואַרצן ים און נישטאַ שוין נישט „אַלמאַז" און נישט דעניקין און זיינע „אַפיצירלעך" און די אַלע איבעריקע מלאכי הבלה, וואָס האָבן פּאַרכאַפּט איינער נאָכן צווייטן די מאַכט איבער אַדעס און זי טעראָריזירט. מיר פּאַרן אויף אַ סאָוועטישער שיף אונטער אַ סאָוועטישער פּאַן מיט אַ סערפּ און אַ האַמער, די פּאַן פון דעם פּויער און אַרבעטער, פון דער סאָוועטישער שטאַט סעוואַסטאָפּאָל צו דער סאָוועטישער שטאַט אַדעס, צו דער ליכטיקער שטאַט פון מיון יונגט.

האָבן זיי דאָרט באַקומען מיון ראַדיאַטעלעגראַמע, מיינע אייגענע, וועלן זיי קומען מיך באַגעגענען? מיר זעען יבשה. דאָס איז די טענדר־ראָווער קאַסע. פון דאַנען ביז אַדעס איז אַ קלייניקייט. דער עולם געמט זיך גרייטן צום אַראָפּגיין פון דער שיף. עס איז נאָך פונדעסט־וועגן דאָ צייט צו פּרישטיקן. ביים טיש אין עס־ציימער זיצט איצט קעגנאיבער מיר אַ „פּראַפּעסאָר", אַ רוסי מיט אַ שיינער שוין גרויער צעקעמטער באָרד, וואָס שוירט זיך נישט די גאַנצע צייט מיט דעם

בוך, אין וועלכן ער קומט אריין אפילו בעת ער עסט, וואָס דאָס איז גאָר נישט קיין רוסישע טבע; גיכער פאסט'עס פאר א אידן א משכיל. דאָס בוך איז אָבער גראָד נישט קיין השכלה-בוך, נאָר עס באהאנדלט אזעלכע גאנץ פראקטישע זאכן, ווי, די טעאָריע פון גלייכגעוויכט אין דער טעכניק פון מאשין-בוי. זייער א שפאנענדיק בוך, ווי איר זעט, צו ליינענען אויף דער ריזע, און זיין פרוי, וואָס זעט אויס ווי א פשוטע פויערטע און ווייסט דעם ווערט פון איר מאן, טיילט אים צו און מונטערט אים אונטער ער זאל עסן, נאָך אן איי, נאָך א שטיקל פוטער, נאָך א גלאָז טיי...

ווען איך גיי ארויף אויפן דעק, איז שוין די שיף גאָר נאָנט צום אדעסער האַפן, בעסער געזאָגט צו די אדעסער האַפנס, ווייל האַפנס האָט אָדעס צוויי און איך נעם ארום מיטן בליק דעם ברעג, וואָס ציט זיך אוועק רעכטס צו אַטשאַקאָוו צו און לינקס, מיט די דאָטשעס וואָס ציען זיך ביז ליוסטדאָרף, אַלץ אַזעלכע באַקאַנטע ערטער, און דער פרוי-מאָרגן איז אזא ליכטיקער, אַז אַלץ אַרום גריסט דיר און איז דיך מקבל פנים.

די שיף איז שוין אין האַפן. אן עולם וואַרט אָפּ די שיף. און אָט זיינען מיינע אייגענע, וואָס האָבן מיך דערקענט און גריסן מיך. מיין ברודער און זיין פאַמיליע און אַנדערע קרובים, צווישן זיי איינער מיט א גאָלן קיילעכיקן קאַפּ? א גאָלער קאַפּ איז אין סאָוועט רוסלאַנד מער ווי א זומערדיקער גאַנג פון באַקוועמלעכקייט וועגן און מער ווי א מאָדע; א מענטש מיט א גאָלן קאַפּ איז דאָ א טוער, א מענטש מיט א פאַראַנטוואָרטלעכן פאַסטן; אין דער פראָווינץ איז גאָלער קאַפּ א צור-נאָמען פאַר א קאָמוניסט. דער גאָלער קאַפּ ביי די קאָמוניסטישע טוער זעט אויס ווי א מין דעמאָנסטראַציע פון דער פראַקטישקייט קעגן דער שווערמערריי און ראָמאַנטיק, וואָס האָט זיך געהאַט אָנגעקלעפט אינעם סאָציאַליזם פון זינט ער האָט זיך באַוווּזן אַלס אידעאָל ביז צו לעצטע צייטן. לאָסן פלעגן אַמאָל טראָגן די פילאָזאָפּן און עס טראָגן נאָך ביז היינטיקן טאָג סינסטלער, די געליבטע פון די מוועס, מאָלער און פאָר-עטן. איך האָב זיי באַגעגנט א סך אין די פאַריזער קאווע-הייזער פון מאָנפּאַרנאַס און מאָנמאַרטל און אויך אין סאָוועט רוסלאַנד האָב איך א פאָר אַזעלכע באַגעגנט און גראָד האָבן זיי נישט אויסגעזען ווי פרעמד

דע, ווי טוריסטן, וואָס זיינען געקומען אַנקוקן סאַוועט רוסלאַנד ווי עפעס אַ וואונדער, נאָר ווי אייגענע; איינער אַ הויכער אוקראַינער מיט אַ בלייכן וואַססענעם געראַזירטן פנים אין אַ פאַטלע אַ לאַ גאַנאָל, אויף וועלכן מען האָט געקוקט פון אַלע זייטן, ווי אויף אַן אַנאַכראַניזם, ווי אויף אַ פאַרצייטיקע חיה... איז ווער זשע איז ער, דער גאלער קאַפּ, וואָס איז געקומען מיך באַגעגענען? קיין פאַרשטייער פון געזערד קען ער נישט זיין, מחמת איך האָב צום געזערד אין אַדעס נישט געשריבן וועגן מיין קומען. נאָר אַט בין איך שוין אויף דער יבשה און דער גאלער קאַפּ קושט מיך. אַן אייגענער גאָר, אַן אייגענער.

— ביזט אַ קאָמוניסט, יאַנקל?

— ניין, איך בין נישט אין דער פאַרטיי, נאָר אַ פּאָסטן האָב איך גאָר אַ פאַראַנטוואָרטלעכן. מען געטרויט מיר פונקט ווי איך וואָלט געווען אַ פאַרטיי-מיטגליד.

— דעם מענטשן דערקענסטו? ס'איז משה... פיניען געדענקסטו? ער איז נאָך געווען אַ אינגעלע ווען דו ביזט אַוועקגעפאַרן. איצט, ווייס-טו וואו ער שפּאַרט אָן? אַ פּראָפעסאָר איז ער, אַ פּראָפעסאָר פון פּאָ-ליטיקע אין דער רויטער אַרמיי, מיט אַ גענעראַלסקע טישן. אזוי זאָגט די מאַמע זיינע.

— וואָס זשע טוסטו, מאיר?

— אַ קוסטאַר בין איך, אין אַן אַרטעל פון פּישקאַנסערון.

— וואָס טוט עפעס שאַפען?

— וואָס זאָל ער טון? ער לעבט פון דער פענסיע. צוויי און זעכ-ציק רובל אַ חודש באַקומט ער און פּריווילעגיעס האָט ער די אייגענע ווי פּריער, ווען ער האָט געאַרבעט בעקעריי...

— אים קומט באמת. ער איז קיינמאָל נישט געווען אויסערן „פּראָפּסאַיוו“, אין די ערנסטע צייטן, ווען ס'איז ממש געווען סכנות נפשות, האָט ער זיך געהאַלטן ביים פאַרזיין...

— געדענקסט, ער איז אַמאָל געווען אַ ציוניסט? פרעג אים נאָר

היינט!...

— יא, מאיר, האָסט מיך דערמאָנט אַן ציוניזם. וואָס טוט עפעס

דיין לייבל?

— ער איז אין טאַשקענט. ער פאַרדינט דאָרטן גאַנץ וואויל מיט

סטענאָגראַפיע. ער דאַרף שוין באלד פאַרענדיקן דעם טערמין פון פאַר-
שיסונג, נאָר אים ווילט זיך אלץ קיין פּאַלעסטינע.

— זאָג מיר, איך בעט דיך, וואָס טאַקע איז געווען מיט אים?
אַזאַ געפערלעכע אָרגאַניזאַציע איז זי געווען, די ציוניסטיש סאָציאַל-
ליסטישע?

— וואָס, ווילסטו, זאָל איך דיר זאָגן? איך בין דאָך אַ טאַטע!
נאָר מיר וועלן נאָך ריידן. דערפאַר איז שוין מאַטל נאָר אַן אַנדערער
און מיין לייקלע איז שוין אַ פּיאָנערקע...

אַט אזוי, שטייענדיק ביים האַפן, צווישן די אייגענע, כאַפּ איך
אויף אויף שנעל די סאָציאַלע עוואָלוציע פון מיין משפּחה, פון מיין
אזוי צו זאָגן קרעמערישער יחוסדיקער משפּחה, אין וועלכער עס זיינען
נאָך צוריק מיט דרייסיק יאָר געמאַכט געוואָרן די ערשטע „פלעקסן“
פון מלאכה.

מיר זעצן זיך אויף אויף דראָזשקעס און פּאַרן אין שטאַט אַרין,
איבערן „פּאַלסקי ספּוסק“. היינט הייסט די גאַס אַן אַנדער נאָמען.
איבער אַט דער גאַס, געדענק איך, פלעגן זיך ציען פון האַפן אין שטאַט
אַרין פול אָנגעלאָדענע „בינדיונעס“ (וועגענער) מיט פאַרשידענע סחרי
רות, געשלעפט פון גרויסע בעלגישע פּערד. זי איז היינט פּוסט, די
גאַס, ווייל אויך דער האַפן אין פּוסט. עס קומען נישט אָן קיין שיפן
פון אויסלאַנד. דריי פיר שיפן אויסלענדישע דורך דער וואָך קען מען
זען אַרײַנקומען אין אַרעכער האַפן און אין די אַמאָליקע צייטן פלעגן
אַנקומען 30 און 40 יעדן טאָג.

— אַ גאַנצע איבערקערעניש געוואָרן אינעם רוסישן האַנדל —
דערקלערט מען מיר — און דאָס האָט זיך שטאַרק אָפּגערופן אויפן
אַדעסער האַפן. מען באַנוצט היינט אין גאַנץ רוסלאַנד אייגענע פּראָד-
דוקטן און — אייגענע פאַבריקאַטן, וואָס ווערן געבראַכט קיין אַדעס
מיט די באַנען. די מלוכות מיט וועלכע מען האַנדלט איז באַקוועמער
די פאַרבינדונג מיט לענינגראַד דורך דעם פינישן ים-אויסגוס אָדער
אַפילו מיט אַרכאַנגעלסק דורך דעם ווייסן ים. נאָר אַדעסער האַפן וועט
נאָך מיט דער צייט פאַרנעמען זיין אַמאָליקן פּלאַץ אינעם וועלט-האַנדל.
אוקראַינע וועט נאָך אלץ זיין דער תּבואה-שפּייכלער פון אייראָפּע. זאָל
מען נאָר איינאָרדענען וואָס מער „סאָווכאַזן“ (סאָוועטישע ווירט-

שאפטן). אז דו וועסט פאָרן איבער די אידישע קאלאָניעס, וועסטו זיך מעגן אָפּשטעלן אַ קוק טון אויפן סאָווכאַז שעוטשענקאַ, וועסטו זען ווי אזוי מען פאַכריצירט תבואה אין ראסייע...

—דערווייל איז נישט גוט; אַדעס האָט אַמאָל געלעבט כמעט אינגאַנצן פונעם האַפן. אַדעסאַ מאַמאַ! — פלעגן זאָגן די האַפן־אַר־בעמער, די טרעגער, די בינדיזשניקעס, די אַלע וואָס האָבן געאַרבעט ביים ברויטערעספּאַרט. און אז עס פלעגן קומען שיפן נאָך תבואה, פלעגן זיי שוין נישט קומען מיט ליידיקן, האָבן זיי געבראַכט סחורות פאַר־שידענע, ענגלישע שטאַפן, דייטשישע מאַשינעס און געצייג, פּראַנצוו־זישע וויינען; און נישט טייער, וואָרום זיי האָבן געהאַט אַן אינטערעס צו האָבן לאָדונג אויף דער שיף. געווען אויך קאַנטראַבאַנדע אַ סך און מען האָט טאַקע געלעבט פון קאַנטראַבאַנד. אַדעס איז געווען אַ שטאַט פון האַנדל און אַרום דעם האַנדל האָט זיך געדרייט די מלאכה, היינט איז דער גרויסער האַנדל נישטאָ. קיין אָרט פון שווערער אינדוסטריע, איז אַדעס קיינמאָל נישט געווען. אויף די „גרויסע“ זאוואָרן פלעגט מען פאַריכטן די מאַשינען, וואָס מען האָט באַנוצט אין דער קליינער פאַבריקאַציע און היימישער מלאכה און העכסטנס די טראַנפּאָרט־מיטלען, שיפן, באַנען, טראַמווייען, און אז ס'איז קיין האַנדל נישטאָ, איז אַדעס געוואָרן ליידיק. אין מלחמה־צייט האָט שוין אַדעס געצייגלט זעקס הונדערט עטלעכע און דרייסיק טויזנט נפשות. איצט רעכנט מען ווייניקער פון אַ האַלבן מיליאָן. אַדעס, האָב איך מורא, וועט שוין נישט וואַקסן אזוי גיך ווי ס'איז אַמאָל געוואָסן. פאַרן טאַקע אידן איצט נישט קיין אַדעס, נאָר קיין לענינגראַד און אַרכאַנגעלסק און קיין מאַסקווע, וואו ס'איז דער צענטער פונעם רוסישן האַנדל. מען זאָגט, אז מאַסקווע האָט שוין איצט 150 טויזנט אידן און אַנדערע שאַצן אין נאָך מער, און מעגסט זיין זיכער, אז די מערסטע פון זיי זיינען אַדע־סער. אַדעס האָט דערפאַר אַנדערע צוציאונגס־פאַקטאָרן. אַדעס איז אַ גרויסער צענטער פון בילדונג, אַדעס איז אַ גרויסער אַרמיניסטראַטי־ווער צענטער און אַדעס איז אַ גרויסער קוראַרט, אַ באַד־פּלאַץ און מען קומט אַהער פון אַלע עקן רוסיאַנד אויף צו פאַרברענגען דאָ דעם אור־לויב אום זומער ווי אום ווינטער. זומער זיינען דאָ פאַראַן די דאַטשעס

און די אָפּרֿהייזער, דער ים מיט די פּליאַזשן, פּון לױאַנאַױקע ביז לױסטדאַרף און װינטער איז דאָ פּאַראַן טעאַטער און קאַנצערטן.

— איז װאַס זשע דאָ אזוי נישט גוט? — פרעג איך.

— מיר, דאָ, פּאַרשטייטו מיך, אז מיר זאָגן „נישט גוט“, מיינט נען מיר נישט די פרנסה; מ'לעבט אין אַדעס נישט ערגער ווי אומעטום און אפשר נאָך בעסער; פאַר הונגער שטאַרבט מען דאָ איצט נישט און פאַר קעלט אויך נישט. מיר, אז מיר זאָגן „נישט גוט“, מיינען מיר די אַלגעמיינע פּערספּעקטיוון פאַר דער אַנטװיקלונג פּון דער שטאַט. בעת אַנדערע שטעט האָבן פּערספּעקטיוון פּון אינדוסטריעלער אַנטװיקלונג און דעריבער פּון װאַקסן, האָט זיי נישט אַדעס. אַדעס װעט מוזן װאַרטן ביז דער שװאַרצער ים זאָל זיך עפּענען פאַר אַ ברייטן האַנדל מיט דער װעלט; אז רומעניע, בולגאַריע און גריכנלאַנד זאָלן אויפהערן צו זיין די בייזע הינט אויף דער קייט ביי ענגלאַנד און פּראַנקרייך, און די דאַרדאַנעלן זאָלן װערן אַ פּרייער דורכגאַנג פאַר אַלע שיפּן פּון דער װעלט.

אזוי שמועסנדיק, אויפן װעג צו מיין ברודערס װאוינונג, איז מיר עטװאָס קלאָר געװאָרן דאָס איצטיקע אַדעס, דאָס אַדעס אָנעם האַפּן.

29

איך האָב אזאַ השק צו באַקוקן אַדעס, דאָס היימישע אַדעס, נאָר איך האָב געסט. און נישט אזוי צוליב מיר, זעט אויס, זיינען די אַלע נאָנטע און װייטע קרובים, געקומען צו מיין ברודער אין שטוב, ווי צוליב אויסטענהן זיך פאַר מיר, דעם אַמעריקאַנער, אויף די עװולות װאָס די נייע אָרדענונג באַגייט קעגן זיי און דיסקוטירן די פּראַבלעמען, װאָס דאָס נייע לעבן רופט אַרויס.

עס טענהט איסאַק, דער מאַן פּון מיינס אַ שװעסטערקינד:

— הערסט, פיניע, אונדז פּעלט איצט גאַרנישט, מיר זיינען זיך „דיד טאַ באַבא“, די קינדער האָבן גוטע שטעלעס און מען האַלט פּון זיי, װארום זיי זיינען טאַקע איבערגעגעבענע בלב ונפש. װאָס זיי האָבן

נישט אויפגעטון אין די סאמע ערנסטע צייטן! מען איז געקראכן אין פייער, מען האָט אָרגאניזירט, מען האָט צונויפגעבראַכט פראָדוקטן, מען האָט נישט געקוקט אויף גאַרנישט... מיין קלענערער האָט אַ שם, אַז ער שרייבט אָן אַ סטאַטיאָ, הערט מען זיך גוט צו... די קינדער האלטן מיך אויס, מיר וואוינען גאַנץ שוין, מענסט צוקומען צו אונדז... נאָר וואָס דען? איך, איסאַק, וואָס בין געוואוינט געווען אַלע מיינע יאָרן צו האָרדעווען, האַנדלען, דרייען, בין איצט אַ פאַרמשפּטער צו יצן אין דערהיים און גאַרנישט טון; וואָרום לאָמיר נעמען עפעס „טון“, וועל איך די קינדער אומגליקלעך מאַכן. וואָלט איך געווען אַ איד פון תּהלים זאָגן צי פון שיל גיין; איך בין דאָך נאָך אַ יונגערמאַן, ווי דו קוקסט מיך אָן!... צי אָט איז מיין איידעם. ער איז געווען „אופּראַווליאַד יושטיש“ (פאַרוואַלטער) פון אַ גרויס געשעפט, פון גאָר אַ גרויס געדשעפט, האָסט אפּשר געזען אין גאַס „וויוועסקעס“ (שילדן) מיט גרוי סע אותיות „טעזשע“, אַ געשעפט פון פאַרפומען און פון פּוידער... איז האָט ער איבערגענומען דאָס געשעפט פאַר זיך און דערנאָך איז בערגעגעבן דער מלוכה מיטן תּנאי, אַז ער זאָל בלייבן אין געשעפט; איז ער אַ שטיקל צייט געווען, ביז זיי האָבן אים אָפּגעזאָגט. איצט לאָרט ער זיך. צי ער וועט עפעס אויסלאָדן, ווער ווייסט? און ער איז דען דער איינציקער, וואָס מען טוט מיט אים אַזוי? מיט אַלע פּריוואַטע אונטערנעמונגען האָבן זיי אַזוי געטון. די פינאַנספּעקט ציע (פינאַנץ אינספּעקציע) לייגט אַרויף אַזוי פיל שטייערן און דער פּראָפּסיאָנעלער פאַריוון) הויבט אָן שטעלן אַזעלכע פּאָדערונגען, העכערן דעם לויין, פאַרקלענערן די אַרבעטסשעהן, איינפירן היגייענע. זיכערקייט ביי דער אַרבעט, „סאַצסטראַך“ (סאַציאַלע פאַרזיכערונג) און נאָך און נאָך, פונקט ווי אויף די פאַבריקעס און זאַוואָרדן פון דער מלוכה, אַז דער באַלעבאָס ווערט דערשטיקט און בעט זיך ביי דער מלוכה זי זאָל ביי אים אָפּקויפן דאָס געשעפט. קויפט עס ביי אים די מלוכה אָפּ און גיט נאָך אַ שטעלע אויך אין זיין געוועזענעם געשעפט. איז ער אָבער ביי „זיך“ אין געשעפט פאַרייסט ער די גאָז, האַלט זיך פאַר אַ מאַכער, פאַר אַ „ספּעץ“ (ספּעציאַליסט), ביז די אַרבעטער גיבן אים דעם דרך..

— אַנדערע — דערקלערט מיר מיינער אַ קרוב אַ קוסטאַר —

מאכן עם קליגעריש. זיי גיבן נישט אוועק דאָס געשעפט דער מלוכה, נאָר זיי מאַכן דערפון אַן אַרטעל. דער באַלעבאָס רעדט זיך צונויף מיטן מייסטער, מיטן פאַרוואַלטער, מען ציט צו נאָך אַ פּאָר אַרבעי כער, פון די עלטערע, „בלאָגאָנאָדיאַזשנע“ הייסט עס, אַזעלכע וואָס קוקן נישט צום באַלעבאָס אין טעפל אַרײַן, און מען מאַכט מיט זיי שותפות. די איבעריקע אַרבעטער זאָגט מען אָפּ. עס איז דאָך אויס פאַכריק! און אַן אַרטעל טאָר קיין אַרבעטער נישט האַלטן, נאָר לערנאינגלעך און לערנמיידלעך, ס'הייסט נישט עלטערע פון צוואַנציק יאָר. טרייבט מען אָן לערנאינגלעך און לערנמיידלעך און עס גייט אוועק אַן אַרבעט. רױע מאַטעריע באַקומט מען פון דער מלוכה, די סחורה אַרבעט מען פאַר דער מלוכה. איז דאָך ווידער גוט. איז אָבער דאָ אַן אַנדער צרה. די מלוכה שטעלט אוועק אינעם אַרטעל אַ קאָנטראָל, אַ מענ-טש, וואָס קוקט זיך צו צו אַלצדינג, וואָס ס'טוט זיך אויף דער אַרבעט: ווי אזוי מען אַרבעט און וואָס מען אַרבעט, וויפיל מען פאַר-דינט און וויפיל געהאַלט מען נעמט, וויפיל מען צאָלט די לערנאינגלעך און לערנמיידלעך, צי זיי זיינען אַלע פונעם פּראָפּסיאָו, ער קוקט איבער די ביכער וכדומה. אַ קאָמוניסט, נאַטירלעך. געהאַלט נעמט ער פון געשעפט, גלייך מיט אַלעמען, טרעפט אַז דער קאָמוניסט איז אַ וואויל מענטש, וואָס לאָזט זיך ריידן און באַקומט אינטערעס אַז דער אַרטעל זאָל פאַרדינען וואָס מער, כדי ער זאָל אויך האָבן וואָס מער און אַמאָל טאַקע נישט נאָר ער, נאָר אויך דאָס ווייב, וואָס ער געפינט פאַר איר אויס אַ שטעלע אינעם אַרטעל — גייט עס גאַנץ גלאַטיק, ווי געשמירט. נישט גוט איז נאָר, אַז דער קאָמוניסט, וואָס די מלוכה שטעלט אוועק איז אַ המון, אַ צורר היהודים, און לאָזט נישט „דעכען“, לאָזט דעם אָטעם נישט איבערכאַפּן; דאָ טרייבט מען צו ניד די אַרבעט, דאָ דאַרף מען מאַכן לופטיקער, דאָרט דאַרף מען פאַר-ריכטן, דאָ איז אים צופיל פאַרדינסט, צו גרויסע געהאַלטער: פון וואַנען נעמט זיך עס, וויל ער וויסן, ווייל לויט זיין חשבון דאַרף אזוי פיל נישט זיין... נאָר מילא, דאָס בין איך אייך שוין מוחל. האָט זיך איצט אָנגעהויבן אַ נייע צרה: פאַרשמעלצן די אַרטעלן. פון אַלע אַרטעלן, וואָס אַרבעטן אויס איינע און די זעלבע סחורה, זאָגט די מלוכה, זאָל ווערן איינער. אַז עס וועט זיין איינער, זאָגט די מלוכה, וועט מען, ערשטנס,

איינשפארן „פאָמיעשטשעניעס“ (לאַקאלן), וואָס מען קען פארנוצן אויף וואוינונגען צי אויף אנדערע באַדערפענישן; צווייטנס, וועט מען קע- זען אַוועקשטעלן איינע אַ גרויסע מיט אַלע באַקוועמלעכקייטן צו דער אַרבעט, לויט אַלע פאָדערונגען פון דער „אַבראַנאַ טרוואַ“ (אַרבעט- פאַרהיטונג), מיט מאַשינען, וואָס מאַכן לייכטער און גיכער די אַר- בעט און טאַקע אויך איינשפארן זיך אַזוי פיל קאַנטראַליאָרן. בקיצור, זי וויל מאַכן פון די אַרטעלן אַ פאַבריק, איינע אַ פאַבריק. איי, פּרעג איך אייך, וואָס וועלן דעמאָלט טון די באַלעבאטיים פון די אַרטעלן, די שיינע אידן, מיט די „אופראַווליאַווישטשעס“, מיט די מייסטערס? אין אַן אַרטעל, זיינען זיי די באַלעבאטיים, וואָס אַרבעטן מיט לערנאיינגלעך, מיט „פאָדראַסטקעס“ און אַז אַ „פאָדראַסטעק“ צי אַ „פאָדראַסטקע“ יערט עלטער פון צוואַנציק יאָר, איז מען זיי משלח. זיי טאָרן מער נישט אַרבעטן, גיי דיר אין דיין פּראָפּסאָיוז און פאַרשרייב זיך אויף דער בירזשע פאַר אַרבעטסלאָז. אין אַ פאַבריקע, וועט מען שוין מיט קיין „פאָדראַסטקעס“ נישט אַרבעטן און די אַלע באַלעבאטיים וועלן זיך מוזן, מחילה, פאַרקאַטשען די אַרבל און זיך אַוועקשטעלן צו דער אַר- בעט. דאָ דאַרף מען נישט אַזוי פיל „אויפּזעער“ און „פאַרוואַלטער“ און „סטאַרשי מייסטערס“.

— וואָס זיי וועלן טון? — מיט זיך אַרײַן אַ יונגערמאַן וואָס זיצט ביי דער זייט — אַבעטער, זיי האָבן זיך שטאַרק געזאָרגט וואָס עס וועלן טון די אַרבעטער, וואָס זיי פלעגן אָפּזאָגן פון דער אַרבעט? און איצט, זאָרגן זיי זיך עפעס וואָס עס וועלן טון די „פאָדראַסטקעס“, וואָס ווערן צוואַנציק יאָר אַלט? כּפּרט, אַז זיי קענען זיך שטעלן צו דער אַרבעט גלייך מיט אַלעמען. עלע, איר ווילט נישט אַרבעטן, אַזוי ווי אַלע אַרבעטער אַרבעטן, וועט איר גיין צום רב, וועט ער אייך אָנ- שרײַבן אַ „קול קוראַ“ צו די אידן פון דער גאַנצער וועלט, אַז מען קוילעט אייך דאָ, אַז מען מאַכט אויף אייך פּאַנגראָמען, אַז מען פאַר- טויליקט דאָ דאָס „אידנטום“.

דער וואָס רעדט, איז אַליין אַ קוסטאַר פון אַן אַרטעל, ער האָט זיך שוין פּראָלעמאַריזירט, שוין באַלד פינף יאָר. מיט אַ סטאַזש פון פינף יאָר אַרבעט אין אַן אַרטעל, באַקומט ער דאָס רעכט צו ווערן אַ מיטגליד פון פּראָפּעסיאָנעלן פאַרײַן. בעת ער רעדט, קומט ער צו מיר,

וואָס פאַר אַן איינדרוק דאָס מאַכט אויף מיר, דעם אַמעריקאַנער, דעם גאַסט פֿון אַמעריקע, וואו מען נעמט זיך אָן אזוי שטאַרק פֿאַרן „אידן-טום“, וואָס דאָס מיינט פֿאַר די באַלעבאַטישע אידן.

— ביזט דאָך גאָר נישט קיין אַרבעטמאַרער, ביזט דאָך ערשט אַן אַרבעטלענע קוסטאַר — רופט זיך אָן אַ צווייטער גאַסט — און דו רעדסט שוין ווי אַ גאַנצער קאָמוניסט.

— די סאָוועטישע שונאים אויף צופיקעניש, וועל איך נאָך זיין אַ פּאָלנאַפּראָוונער אַרבעטמאַרער און אפילו אַ „טשליען פּאַרטיע“ (פּאַרטיי־מיטגליד), ווי דו קוקסט מיך אָן. און אז אַ קוסטאַר? קוסטאַרן האָבן אויך וואָס צו קלאָגן? יוער שפּאַצירט היינט אויף דעריבאַסאָווסקע אין זיידנס און אין טייערע פּוטערס? ווער ברענגט היינט פּעליקאַסעווע זאַקן און וואָלענע באַטינקעס פֿאַר זעכציק רובל אַ פֿאַר, אז נישט די קוסטאַרישע ווייבער? ווער ווער, נאָר קוסטאַרן האָבן נישט וואָס צו באַקלאָגן זיך אויף דער סאָוועטישער מאַכט...

— און אז מיר זיינען שוין קוסטאַרן? — רופט זיך אָפּ אַ צווייטער טער גאַסט, אַ פּרוי — מיר מאַכן מילכיסקס: איז לייגט מען דען נישט אַרויף אויף אונדז קיין נאַלאָגן (שטייערן)? מען וויל מיר זאָלן מאַכן אז אַרבעט, מען זאָל צונויפנעמען אַלע פֿון דער געגנט און מאַכן אַ פּאַבריקע בשותפות, וועט מען אויף אונדז קיין נאַלאָגן נישט אַרויפֿ־לייגן. צו וואָס דאַרפֿן מיר עס? אַלע יאָרן געמאַכט מילכיסקס אַליין און נאָך געגעבן מענטשן צו פּאַרדינען אויך, פּלוצים גאָר אַן אַרבעט... נאָר גאָרנישט, פּרנסה, דאַנקען גאָט, פּעלט נישט. האָבן מיר אַ צרה מיט דער דירחה. די באַלעבאַסטע, אַ ציילעמניצע, אַ כוליאַנאָקע, — אָט אזעלכער האָט מען עס צוריקגעגעבן די דירחה! אַ סרענק וואָלט איך איר געגעבן! דער גלח גייט דאָך ביי איר פֿון שטוב נישט אַרויס! — וויל זי נישט ליידן לַמאי מיר מאַכן מילכיסקס ביי איר אין הויף. ס'שטינקט איר, זאָגט זי, די זויערע מילך, שטינקען זאָל איר פֿונעם האַלדז, רבונז של עולם, גיט זי אויף אונדז איין מיר זאָלן זיך אַרויסציען; איז וועמען זשע, מיינט איר, האָט מען צוגעפּסקנט? אַוודאי איר, דער כוליאַנאָקע, וואָס איז? די אַנדערע שכנים זאָגן אויך, אז סע שטינקט זיי. און אָט — האָט איר אייך סאָוועטסקע וולאַסט!...

— שאָט, שאָט! אָט וואוּן איך ביי אַ פּרומען אידן, וואָס גייט

קלערונגס ליטעראטור: פראקלאמאציעס און אויסטייטשונגען פון די פיעסן וואָס די אָרגאניזאציע האָט אויפגעפירט ספעציעל אונטערגעקליבענע מיט דעם ציל. צו יענער צייט געהער אויך מיינע אַ צווייטע דער-ציילונג, וואָס איז נישט געדרוקט געוואָרן. די טעמע איז געווען דאָס קאָזעניצער מיידל, די פרומע און נאָווע טאָכטער, וואָס איז דורכגע-נאנגען דעם בוענאָס איירעסער מאַרק פון זינד און קומט אַהיים באַ-גליקן טאַטע-מאַמע... נישט געדרוקט געוואָרן איז די דערציילונג צוליב איר „ברוטאַלן רעאַליזם“, ווי דער רעדאַקטאָר פון דער אידישער זייט ביי „לאַ פראָטעסטאַ“, איציק עדעלשטיין, האָט אָנגערופן די שיל-דערונג פון אַ בוענאָס איירעסער הייזל.

:: :: ::

איך האָב דעמאָלט אויך פאַרטראַכט שרייבן אַ ראָמאַן פון אי-דישן אימיגראַנטן-לעבן אין אַרגענטינע. פאַר מיר איז געשטאַנען בולט און קלאָר דאָס דעמאָלטיקע לעבן פון די ערשט איינגעוואַנדערטע אידן אין בוענאָס איירעס און ביי מיר איז שוין אַפילו געליגן פאַרטיס אַן ערשט קאַפיטל: אין אימיגראַנטן-הויז. נאָך פונעם אימיגראַנטן-הויז האָט זיך געצויגן אַ וועג נישט נאָך צו לאַוואַזשע און צו די „קאָנ-ווענטיזשאַס“, נאָך אויך צו די אידישע קאָלאָניעס און צו די ווייטע פראָווינצן, וואוהין אידן זיינען געפאָרן אויף אַרבעט ביים שניט און מיט האַפענונגען צו ווערן קאָלאָניסטן ביי דער איקאַ אָדער צו גרינדן קאָמונעס פון אידעאַליסטן ערדאַרבעטער.

אַ גרויסע גרופע פון מיינע שיפסכרידער, האָרעפאַשנע אידן, מיט זייערע פאַמיליעס, האָבן זיך אוועקגעלאָזט אַזש קיין מענדאָסאַ, אָנ-געפירט פון דעם קאַסאַרעסער געבילדעטן אידן, דעם שפראַכנקענער און וועגעטאַריאַנער, פ. בעקער, וואָס פלעגט שרייבן אין „לאַ פרענ-סאַ“ אונטערן פסעוודאָנים „פיליפ אַמאַדעאַ“, דאָרט צו גרינדן אַ וועגעטאַריאַנער קאָלאָניע. געפאָרן זיינען זיי אַהין מיט די אומזיסטע באַן-בילעטן פון דעם אימיגראַנטן-הויז און אין אַ פאַר חדשים ארום זיינען די עלטערע צוריקגעקומען קיין בוענאָס איירעס צופום און דאָ געזוכט אַרבעט אויף צו קענען צוריקברענגען די פאַמיליעס. מיין ברוד-

דער יאָסל און אַנדערע חברים יאָטן פון תפארת ציון, פועלי ציון און עס-עס זיינען געפאָרן אויף „קאָסעטשע“ קיין קאסאָרעס אָדער אין די נייע פאַמפאָ-קאָלאָניעס. נאָך קאָסעטשע האָבן אידישע יונגעלייט זיך אָנגעדונגען אויף אַרבעט ביים פאַריכטן די באַן-ליניעס, ביי ברוקסאַר-בעט אָדער אַלס געהילפן ביי דער בוי-אַרבעט. געפאָרן איז אַ גרופע, צווישן זיי מ. פאָלאַק און מ. פיינשטיין אויף רייזפלאַנטאַציע קיין פאַראַנוואַי. אָט די זייט פון דעם אידישן אימיגראַנטן-לעבן איז מיר אומבאַקאַנט געווען און דאָס האָט מיך אָפּגעהאַלטן פון שרייבן דעם ראָמאַן: וואָס פאַר אַ אידיש-אַרנענטיגער ראָמאַן וועט דאָס זיין אָן דעם סאַמע עיקר, וואָס האָט אזוי געצויגן די אידן קיין אַרנענטיגע, אָן די אידישע קאָלאָניעס און אָן דעם דראַנג צו קאָלאָניאַציע ביי יונג און אַלט?...

מיין גורל האָט געוואָלט, איך זאָל דעמאָלט אוועקגעשטעלט ווערן ביי אַ ליטעראַרישער אַרבעט, וואָס האָט מער ווי אַלץ געהאַט אַ שייכות מיט אָט דער צווייטער זייט פון אידישן לעבן אין אַרנענטיגע, מיט די קאָלאָניעס, כ'זאָל נעמען אויף זיך די רעדאַקציע פון דעם זשורנאַל „ברויט און ערע“, געגרינדעט פון לעאָן כאַזאַנאוויטש און דערפאַר אַפּשר איז דער זשורנאַל פאַרשיטן געוואָרן אין זיינע יונגע חדשים.

:: :: ::

סוף 1908 האָבן די פועלי ציון אַראָפּגעבראַכט קיין בוּענאָס איי-רעפּ אויף אַ ריי קאָנפערענצן דעם חבר כתרִיאל שוב, וואָס די ניו יאָרקער חברים האָבן אים געקרוינט מיט דעם נאָמען לעאָן כאַזאַנאָ-וויטש, צוליב מער אימפּאָנענץ; אַ כתרִיאל, אַ כתרִיאַליק, וואָלט פאַר-בייגענאַנגען אומבאַמערקט. נאָר, אסור אויב דער חבר כ. שוב האָט זיך גענויטיקט אין דעם פאַטעטישן נאָמען. אויסגעזען האָט ער אַליין ווי אַ ליוב מיטן אימפּאָנירנדיקער גריווע האָר און געהאַט גרויס דער-פאָלג נישט נאָר ביים שיינעם מין.

נישט צופרידן מיט אים זיינען געווען בלוז די פועלי ציון אַליין, די תלמידים פון דעם מאַרקסיסטישן און באַלשעוויסטישן חבר זלמן סאַרקין. ערשטנס, זיינען לעאָן כאַזאַנאוויטשעס קאָנפערענצן געווען

אזוי ווייט פון באַראַכאָוויזם. גערעדט האָט ער איבער דעם „צוריקסער פון שטאַט אין דאָרף“ און זיך סומך געווען אויף אַ דערשייננג אין בעלגיע, וואו אַרבעטער בויען זיך וואוינונגען אויסער דער שטאַט מיט אַ פּלאַץ פאַר גרינס-גאַרטן און זיין ציוניזם האָט ער געשטיצט אויף דעם סאָציאַל-דעמאָקראַטישן רעוויזיאָניסט ערוואַרד בערנשטיין, וואָס האָט געליקנט די מאַרקסיסטישע טעאָריע וועגן קאָנצענטראַציע פונעם קאָפיטאַל; זיין אויטאָריטעט איז געווען פערנעסט האַפער מיט זיין „זירלונגס-קאָאָפּעראַציע“ און, ווי מיר האָבן דעמאָלט געזאָגט, האָט ער אויסגעבעט דעם וועג פון די אידישע אַרבעטער צום אַלגעמיינעם ציוניזם...

באַלד דערויף האָט ער אונדז נישט גאָר טעאָרעטיש, גאָר אויך פראַקטיש אוועקגעשטעלט אויף אַ וועג פון טעטיקייט, וואָס איז אונדז פּרעמד געווען אַלס אַרבעטער-אַרגאַניזאַציע: דער קאַמף פון די קאָ-לאָניסטן קעגן דעם קאָלאָניאַליזאַציע-סיסטעם פון דער איקא און קעגן די קאָלאָניסטישע פירער.

שוכט-באַזאַנאוויטש האָט בכלל געזוכט ארויסצופירן די פּועלי ציון באַוועגונג אין אַרגענטינע אויפן ברייטן שליאַך, פון דעם ענגן טעאָרעטישן קרייז צו ברייטער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט. אויף דער האַנט אָט דער ריכטונג, זיינען געווען אייניקע מאָמענטן אינעם אַרגענטינישן אַרבעטער-לעבן, וואָס האָבן קאָנצענטרירט ארום זיך די ברייטע מאַסן און אַלע פאַרטיי-ריכטונגען: דער שכני-שטרייק, דער אַלגעמיינער אַכט-טאָגיקער שטרייק, וואָס איז פראַקלאַמירט געוואָרן אַלס פראַ-טעסט קעגן דעם בלוטיקן איבערפאַל אויף דער אַנאַרכיסטישער מאַי-מאַניפעסטאַציע פון 1908 אויף פּלאַסאַ לאַרעאַ (היינט קאָנגרעסאָ), וואָס האָט פאַרייניקט צו דער אַקציע אויך די אידישע פאַרטיי-גרוּפּן רונגען; דער פאַקט פון דער „יונגט“, וואָס האָט ארום דער רייניקונגס אַקציע אין אַידישן טעאַטער צונויפגעבראַכט די אַנאַרכיסטן און די סינדקאַליסטן מיט די פּועלי ציון און עס-עס; דער פאַקט, וואָס די עס-עס האָבן זיך דעמאָלט אויפגעלייזט און זייערע וויכטיקסטע חברים זיינען אַריינגעטראָטן אַלס מיטגלידער צו די פּועלי ציון; פּאַלאַס, פּרומקין, לייבוש ווייסבלאַט... די געלונגענע אינציאטיוו באַזאַנאווי-טשעס צו גרינדן אַן אַרבעטער-פאַרבאַנד פאַר קעגנזייטיקער מעדיצי-

נישער הילף, צו וועלכער עס האָבן זיך אָנגעשלאָסן אלע אַרבעטער-
גרוֹפירונגען, אָן אויסנאַם...

דער פּלאַן זיינער איז געווען צו מאַכן פֿון דער „יונגט" די באַזע
פאַר דעם זשורנאַל. ב ר ו י ט און ע ר ע זיינען געווען די לאָזונגען,
וואָס האָבן געדאַרפט פאַרייניקן די אידישע אַרבעטער-באַוועגונג און
דעם קאַמף קעגן דער איקאַם קאָלאָניאַליזאַציע-סיסטעם מיט דער באַווע-
גונג פאַר דער געזעלשאַפטלעכער רייניקונג. וואָלט כאַזאַנאָוויטש פאַר-
בליבן צווישן אונדז, וואָלט פֿון זיין זשורנאַל זיכער אויסגעוואַקסן די
אידישע צייטונג, וואָס זאָל די אלע טעטיקייטן אָנפירן. נאָר געשען איז
אַנדערש.

:: :: ::

אינעם יאָר 1909, ערב דער פייערונג פֿון דעם יאָרהונדערט זינט
דער אַרנעמינישער באַפרייאונגס-רעוואָלוציע, האָט די רעגירונג פֿון
פינעראַאַ אַלקאַרטאַ גענומען אָנפירן אַ נאָר אַנדערע רייניקונגס אַס-
ציע: אין איין צייט דערמיט וואָס די ישובים איבערן נאַנצן לאַנד און
באַזונדערס די הויפּט-שטאָט, האָבן זיך גערייניקט, געוויינט און גע-
שייערט צום גרויסן יום-טוב, האָט די רעגירונג זיך געגרייט מאַכן
אַ קניקס דער וועלט-רעאַקציע ווי דער אייגענער איבערגעשראַקענער
לאַטיפונדיסטישער אָליגאַרכיע; האָט איינגעפירט דעם רעזידענץ-געזעץ,
וואָס דערלויבט אַרויסשיקן אויסלענדער, פּאַליטיש און מאַראַליש נישט
געוואונטשענע; האָט אויסגעשניטן פֿונעם אַרנעמינישן הימען די
שאַרפע סטראָפֿן וועגן דער באַזיגטער שפּאַניע און האָט זיך געגרייט
אויפֿנעמען דאָ דעם גרעסטן יחוס פֿון דער שפּאַנישער מאַנאַרכיע,
די אינפאַנטאַ איזאַבעל.

מיט דער הילף פֿונעם רעזידענץ-געזעץ האָט מען אַרויסגעשיקט
פֿונעם לאַנד די וויכטיקסטע אַרבעטער-טוער און מיט זיין הילף האָט
מען אויך אַרויפֿגעזעצט אויף אַ קריג-שיף מיט אַן אָפּגעראַזירטן קאַפּ,
ווי אַ פאַרברעכער, דעם לייב לעאַן כאַזאַנאָוויטש. באַלד דערנאָך האָט
מען אויך אַרויסגעשיקט זלמן סאַרקין, וועלכער איז פאַרבליבן רעדאַקט-
טירן דעם זשורנאַל, וועלכן כאַזאַנאָוויטש האָט נישט זוכה געווען צו
רעדאַקטירן און פאַרבליבן ביי דער רעדאַקציע בין איך אַליין.

איך האָב געהאט צו מיין הילף מיכל פרומקיןען, וועלכער האָט געשריבן לידער נאָך ראָזנפעלדן, איידלשטאַטן און באַוושאווערן און אַרטיקלען אויף אַבסטראַקטע טעמעס, וואָס האָבן מיט דעם זשורנאַל קיין שייכות נישט געהאט. עס האָט מיטגעאַרבעט נח וויטאַל מיט אַ דערציילונג וועגן אַ קאָלאָניסטישער ראָמאַנטישער טאַכטער. עס האָבן צוגעשיקט מיטאַרבעט די ברידער קאָלאָניסטן חיים שמואל שניידער פון מאָזעסוויל און צבי שניידער פון ריוועראַ, אַלעגאַרישע פּערזן, נאָר וועגן דעם עיקר האָט קיינער נישט געשריבן. אין דער זעלכער צייט האָט ישראל פינגערמאַן אין דער זעלכער דרוקעריי, ביי דוכאַן און ליפשיץ, אַרויסגעגעבן דעם „אידישן קאָלאָניסט“ און געשיט פּעך און שוועבל אויף כאַזאַנאוויטשן און געשיצט די איקאַ עס זאָל אויף איר קיין שטויבעלע נישט פאַלן.

צו אַט דער לאַגע, האָט נאָך דעם פינפטן נומער, ווידער אַ סוף געמאַכט די רעאַקציע. דער זעקסטער נומער האָט זיך שוין געהאַלטן אין זעצן, ערב דעם 25טן מאי, ווי פאַרביי דער דרוקעריי, אויף דער גאַס ליבערטאַד האָט פאַרביימאַרשירט אַ פאַקל-צוג פון „פאַטריאַטן“, וואָס האָבן געשריגן אַ טויט צו די אַנאַרכיסטן און צו די אידן. די אידישע דרוקעריי צווישן די אידישע קלויטלעך פון אַלטוואַרג, האָבן זיי נישט באַמערקט אפנים, נאָר אין אַ צען מינוט אַרום האָבן מיר שוין געהערט, אז די דרוקעריי פון דער סאַציאַליסטישער צייטונג „לאַ וואַנגוואַרדיאַ“ איז צעשמערט און אונטערגעצונדן, דאָס אייגענע „לאַ פּראָטעסטאַ“.

דעם צווייטן טאָג אינדערפרי האָט מען געמאַכט אַ פּאַגראַם אויף אַ ריי ביכער-געשעפטן, איבערהויפּט אויף דער גאַס פּאַסעאַ דע כוליאַ, וואָס לעבן האַפן; מען האָט צערויבט און צעריסן די „ביבליאָטעקאַ דוסאַ“ און דעם פּועלי ציון לאַקאַל אויף לאַוואַזשע 2109. דער זעקס-טער נומער איז שוין נישט דערשינען, ווייל די דרוקער האָבן זיך אָפּגעזאַגט ווייטער צו דרוקן דעם זשורנאַל, אויס מוראַ פאַר אַזאַ סוף ווי עס האָבן געהאט די דרוקערייען פון „לאַ וואַנגוואַרדיאַ“ און „לאַ פּראָטעסטאַ“.

::   ::   ::

אין דעם דאטום איז אריינגערטראָטן אַ הפסקה אינעם אידישן
 קולטור-לעבן פון אַרגענטינע, וואָס האָט געדויערט צוויי יאָר. אין משך
 פון די צוויי יאָר האָב איך מיך אָפגעגעבן מיט איבערזעצונגען פון שפּאַ-
 ניש, פון רוסיש, האָב געאַרבעט ביי מיין פאָך אין פּראָווינץ-שטעט,
 אין ראָזאַריאַ, אין מאַר דעל פּלאַטאַ, אין אַן ענטרע ריאָסער „עסטאַנ-
 סיאַ“, בין געווען אידישער לערער אין דער איקאַ-שול פון ריוועראַ,
 האָב געטון טעכנישע רעדאַקציע-אַרבעט אין דער ציוניסטישער „אי-
 דישע האָפענונג“, און איך האַלט זיי בכלל ווי אַ הפסקה אין מיין
 געזעלשאַפּטלעכער און ליטעראַרישער אַרבעט. דאָ מאַך איך אויך אַ
 הפסקה אין מיין רייזע, וואָס איך האָב אונטערגענומען אין מיין לעבן
 אַרײַן.

Este libro se terminó de
imprimir el día 20 de
Agosto de 1946 en los
Talleres Gráficos Julio
Kaufman, Junín 344, en
Bs. Aires - Argentina